

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA**

GERTRŪDA KAMINSKAITĖ

TEISĖ IR POLICIJOS VEIKLA (SPECIALIZACIJA: IKITEISMINIS PROCESAS)

PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMO YPATUMAI

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas: prof. Dr. H. Malevski

Darbo autorius: G. Kaminskaitė

Kaunas, 2023

TURINYS

ĮVADAS	3
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	10
1. PREKYBOS ŽMONĖMIS ISTORINIAI, SOCIALINIAI, KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI..	11
1.1. Prekybos žmonėmis istoriniai aspektai.....	11
1.2. Prekybos žmonėmis socialiniai aspektai	15
1.3. Prekybos žmonėmis kriminologiniai aspektai	19
2. KOVOS SU PREKYBA ŽMONĖMIS REGLAMENTAVIMAS TARPTAUTINĖJE, EUROPOS SĄJUNGOS IR NACIONALINĖJE TEISĖJE.....	30
2.1. Kovos su prekyba žmonėmis reglamentavimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje	30
2.2. Kovos su prekyba žmonėmis reglamentavimas nacionalinėje teisėje	45
3. PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMŲ TYRIMO KRIMINALISTINĖS METODIKOS ..	60
3.1. Pirminiai tyrimo veiksmai	60
3.2. Tolimesni tyrimo veiksmai	83
4. PROBLEMINIAI ASPEKTAI SUSIJĘ SU PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMU	99
4.1. Policijos pareigūnų ir prokurorų empirinio tyrimo anketinių apklausų dėl prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo rezultatai.....	99
4.2. Empirinio tyrimo ekspertų interviu dėl prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo rezultatai	122
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	130
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	135
PRIEDAI	157
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	215
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	216
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	218

IVADAS

Tiriama problema ir baigiamojo darbo aktualumas. Prekyba žmonėmis – tai šiuolaikinė vergovė, kuri yra nesuprantama XXI amžiaus žmogui, gyvenančiam teisinėje valstybėje. Šia vergove – nusikaltimu – pažeidžiamos prigimtinės žmogaus teisės – teisiniai gėriai (vertybės), kurie įtvirtinti daugelio šalių konstitucijose ir tarptautiniuose teisės aktuose. Ne išimtis ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios 21 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „žmogaus asmuo neliečiamas“.¹ Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 4 straipsnyje įtvirtinta, kad „niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas; visų formų vergija ir prekyba vergais yra draudžiama.“² Prekyba žmonėmis varžo ne tik žmogaus fizinę, bet ir valios laisvę, todėl šis socialinis reiškiny yra kriminalizuotas Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse, numatančiame atsakomybę už prekybą žmonėmis.

Nusikaltimo „Prekyba žmonėmis“ pavadinimas yra neįprastas, nes preke yra ne daiktas, kuris neturi valios, proto, jausmų, bet žmogus, kuris tampa nusikalstamo pasaulio subjektu – prekeivių – sandorio objektu (preke). Šis objektas gali būti parduotas ir perkamas, dovanojamas, įkeistas, paskolintas, panaudojamas ir t. t. Tokio sandorio tikslas – asmens išnaudojimas naudai gauti (prekeiviai žmonėmis per metus uždirba apie 150 milijardų dolerių³). Dėl šios priežasties prekyba žmonėmis yra didelių pinigų atnešantis neteisėtas tarptautinis verslas, kuris jokiais aplinkybėmis negalėtų būti laikomas teisėtu!⁴ Priešingu atveju įstatymas atvertų visus kelius grubiam žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių pažeidimui, o pati teisė netektų savo prasmės.

Vykstant nesustabdomam globalizacijos procesui didėja tarpvalstybiniai mainai ir tobulėjimas kultūros, technologijų, teisės, ekonomikos, švietimo ir kitose srityse, kuriuo pasinaudoja nusikaltimus darantys asmenys. Pastarieji demonstruoja savo išradingumą prisitaikydami, pavyzdžiui, prie pasaulyje vyraujančios karo atmosferos (konteksto) – 2022 m. vasario 24 d. prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainą Europą užplūdo nuo karo veiksmų bėgantys ukrainiečiai, kurių pažeidžiamumas ir esama padėtis atkreipia prekeivių žmonėmis dėmesį. Kiti jų išradingumo pavyzdžiai – būsimų

¹„Lietuvos Respublikos Konstitucija“, TAR, žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>.

²„Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, LRS, žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>.

³„Human trafficking is the exploitation of vulnerable people for their bodies and labor“, A21, žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d., <https://www.a21.org/content/human-trafficking/gqe0rc>.

⁴ Rūta Kaziliūnaitė, „Baudžiamąją atsakomybę užtraukiančių savanaudiškos veiklos aspektų įtaka iš šios veiklos gaunamo turto statusui“, *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 349, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/10637/248-415-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

prekybos žmonėmis aukų ieškojimas socialinių tinklų erdvėje, pasinaudojimas migrantų patiklumu ir t. t.

Paradoksalu tai, kad dabartiniame pasaulyje vykstant aktyvistų už žmogaus teises ir laisves judėjimams, kurie atkreipia tarptautinių organizacijų, valstybių politikų, teisininkų dėmesį (pvz., yra keičiami, priimami nauji teisės aktai, kuriamos kovos su nusikaltimais programos), yra tobulinama žmogaus teisių ir laisvių apsauga, tačiau egzistuoja toks nusikaltimas kaip prekyba žmonėmis (vergaus). Tarptautinė darbo organizacija apskaičiavo, kad 2016 m. apie 40,3 milijonų žmonių pasaulyje tapo prekybos žmonėmis aukomis, iš jų 24,9 milijonų žmonių – priverstinio darbo, 15,4 milijonų žmonių – priverstinės santuokos aukos.⁵ Šie skaičiai neatskleidžia realios situacijos, nes prekyba žmonėmis pasižymi latentiskumu, todėl tikrieji šio nusikaltimo mastai yra paslaptis. Tai lemia šios priežastys: prekyba žmonėmis pasireiškia daugeliu asmens išnaudojimo formų, dalis šio nusikaltimo aukų nesupranta tapusiomis prekybos žmonėmis aukomis arba bijo, kad kreipiantis į teisėsaugos institucijas (ar kitokiu būdu pranešus apie vykdomą nusikalstamą veiką) bus su jomis susidorota. Žinoma, suvaržius žmogaus fizinę laisvę šiuolaikinės vergovės auka praranda galimybę kreiptis pagalbos, todėl lieka tikėtis, jog teisėsaugos institucijos pačios nustatys šios nusikalstamos veikos požymius ir pradės ikiteisminį tyrimą. Lietuvos statistiniais duomenimis 2017 m. buvo pripažinti 60, 2018 m. – 44, 2019 m. – 39, 2020 m. – 24, 2021 m. – 26 nuo prekybos žmonėmis nukentėję asmenys, o 2017 m. buvo nuteisti 20, 2018 m. – 48, 2019 m. – 14, 2020 m. – 17, 2021 m. – 43 asmenys.⁶ Nors pripažintų nukentėjusiais asmenų skaičius yra mažėjantis, tai neturėtų būti suprantama, kad realiai nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis nusikaltimo asmenų mažėja, ar kad nuteistųjų skaičius yra nepastovus, tai nereiškia, kad atitinkamais metais buvo vykdoma ir užregistruota mažiau prekybos žmonėmis nusikaltimų. Be to, bylų tyrimas ir nagrinėjimas teisme gali trukti ne vienus metus, vadinasi, 2019 m. ir 2020 m. įtariamieji ar kaltinamieji galėjo būti nuteisti 2021 m. Kaip minėta, prekybos žmonėmis nusikaltimas pasižymi latentiskumu, todėl šie skaičiai neatitinka tikros padėties Lietuvoje.

Atsižvelgiant į Lietuvos statistinius duomenis ir į pasaulyje vykstančius socialinius pokyčius (pvz. technologinis tobulėjimas), reiškinius (pvz. kariniai konfliktai), kurie Lietuvai, žinoma, ir daugeliui užsienio valstybių kelia susirūpinimą (pvz. žmonių, visuomenės saugumu) tampa aktualu apie tai parašyti baigiamąjį darbą. Todėl tiriama problema – su kokiomis problemomis susiduria

⁵ *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage* (Geneva: International Labour Organization and Walk Free Foundation, 2017), 9–10, https://ilo.primo.exlibrisgroup.com/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V2/1248649730002676.

⁶ „Kova su prekyba žmonėmis“, Mano vyriausybė, žiūrėta 2022 m. gegužės 9 d., <https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/kova-su-prekyba-zmonemis-1>.

prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai bei prokurorai ir kas lemia šias problemas?

Baigiamojo darbo naujumas. Įvairius prekybos žmonėmis temos aspektus tyrinėjo skirtingi autoriai. Prekybos moterimis aspektą analizavo D. Marcinkevičienė ir R. Praspaliauskienė⁷. Apie moterų prekybą siekiant jas išnaudoti prostitucijoje rašė A. Sipavičienė, D. Tureikytė, R. Erentaitė⁸, o prekybos moterimis ir seksualinio išnaudojimo psichologinius aspektus analizavo D. Gorovičiūtė⁹. Viešosios nuomonės apie prekybą moterimis problemą nagrinėjo A. Sipavičienė ir V. Gaidys¹⁰. Prekybos moterimis prevencijos, pagalbos aukoms tema rašė bei pateikė moterų liudijimus R. Erentaitė, A. Sipavičienė ir R. Augutienė¹¹. Prekybos žmonėmis prevencijos aspektus taip pat analizavo I. Bazylevas ir R. Žekonis¹². Apie prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemas Lietuvoje rašė R. Burda, E. Gruodytė ir R. Krikščiūnas¹³, kurie atliko ikiteisminio tyrimo ir išnagrinėtų teisme baudžiamųjų bylų analizę bei prokurorų anketinę apklausą ir pateikė gautus duomenis. R. Burda, E. Gruodytė ir R. Krikščiūnas¹⁴ taip pat analizavo prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodiką. Prekybos žmonėmis kaip nusikaltimo žmogaus laisvei aspektą nagrinėjo O. Fedosiuk¹⁵. O. Fedosiuk¹⁶ savo moksliniame straipsnyje taip pat rašė apie prekybos žmonėmis sampratą ir prekybos žmonėmis normos taikymą teismų praktikoje. Prekybos žmonėmis sampratos Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojoje teisėje aspektus analizavo D. Bolzanas ir A. Drakšienė¹⁷. O. Fedosiuk¹⁸ taip pat nagrinėjo 2005 m. birželio 23 d. prekybos žmonėmis normos

⁷ Dalia Marcinkevičienė, Rima Praspaliauskienė, *Prekyba moterimis* (Vilnius: Praeities pėdos, 1999).

⁸ Audra Sipavičienė ir kt., *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus* (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija ir Socialinių tyrimų institutas, 2004).

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² Igoris Bazylevas ir Renaldas Žekonis, *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje* (Vilnius: S. Rudalevičiūtės individuali leidybos įmonė, 2003).

¹³ Ryšardas Burda, Edita Gruodytė ir Rolandas Krikščiūnas, *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*, (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006).

¹⁴ Ryšardas Burda, Edita Gruodytė ir Rolandas Krikščiūnas, *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika* (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007).

¹⁵ Oleg Fedosiuk, „Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei“, *Jurisprudencija* 45, 37 (2003), 86–79, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3363/3159>.

¹⁶ Oleg Fedosiuk, „Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje“, *Teisė* 54 (2005), 70–84, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1372625533137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

¹⁷ Darius Bolzanas ir Anna Drakšienė, „Prekybos žmonėmis samprata“, *Teisė* 53 (2004): 28–50, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154564264/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

¹⁸ Oleg Fedosiuk, „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos“, *Jurisprudencija* 98, 8 (2007): 54–61, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12316/2692-5710-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

redakcijos aiškinimo ir taikymo problemas. A. Urbelionytė¹⁹ Europos Sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčius priėmus Direktyvą 2011/26/ES lygino su Pamatiniu sprendimu 2002/629/TVR ir analizavo šių pokyčių daromą įtaką Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintai prekybos žmonėmis normai. A. Gutauskas²⁰ moksliniame straipsnyje analizavo vyraujančias Lietuvos teismų praktikos tendencijas, atskleidamas ir vertindamas tiek neigiamus, tiek teigiamus prekybos žmonėmis bylų tyrimo ir nagrinėjimo aspektus. G. Bučiūnas ir V. Velička²¹ moksliniame straipsnyje analizavo bendrą prekybos žmonėmis situaciją Lietuvoje ir Ukrainoje bei atliko Lietuvos ir Ukrainos pareigūnų apklausas, siekiant nustatyti jų kompetencijos pakankumą tiriant prekybos žmonėmis bylas. G. Bučiūno ir V. Veličkos minėto tyrimo duomenys parodė, kad pareigūnai stokoja psichologijos žinių ir praktinių įgūdžių atliekant prekybą žmonėmis įtariamų asmenų apklausas, kas lemia apklausų nekokybiškumą ir mažesnę galimybę įtariamuosius patraukti baudžiamajon atsakomybėn.²² Be to, pakankamai bendravimo žinių neturintys pareigūnai gali sudaryti sąlygas nukentėjusiųjų antrinei viktimizacijai atsirasti.²³ Prekybos žmonėmis kriminalistinę charakteristiką analizavo R. Krikščiūnas²⁴, N. I. Hodžajeva²⁵, O. M. Skryabinas²⁶. S. Meyer²⁷ rašė apie prekybą žmogaus organais Europoje, o R. Moosy J.D.²⁸ analizavo prekybos žmonėmis aukų, išnaudojamų seksualiai, identifikavimo aspektus. D. Wenke²⁹ nagrinėjo prekybos vaikais ir jų išnaudojimo elgetavimui bei nusikalstamų veikų darymui aspektus.

¹⁹ Agnė Urbelionytė, „Europos Sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčiai priėmus direktyvą 2011/36/ES“, *Socialinių mokslų studijos* 4, 3 (2012): 1143–1155, <https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/538/501>.

²⁰ Aurelijus Gutauskas, „Diagnozė – šiuolaikinė vergovė: ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos“, *Jurisprudencija* 23, 2 (2016): 193–209, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4570/4233>.

²¹ Gediminas Bučiūnas ir Vilius Velička, „Pareigūnų kompetencijos užkardant prekybą žmonėmis Ukrainoje ir Lietuvoje“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 25 (2020): 17–34, <https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/6262/5254>.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Vidmantas Egidijus Kurapka ir kt., *Kriminalistika. Taktika ir metodika* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 731–753, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16914/9789955195238.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

²⁵ Nargiza Isakovna Hodjajeva, „Criminalistic Characteristics Of Crimes Related To Human Trafficking“, *The American Journal of Political Science Law and Criminology* 3, 1 (2021): 120–124, <https://theamericanjournals.com/index.php/tajpslc/article/view/1113/1047>.

²⁶ O. M. Скрябін, „Особливості розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми у кримінальному судочинстві“, *Право та державне управління* 4 (2020): 134–138, http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/21.pdf.

²⁷ Silke Meyer, „Trafficking in Human Organs in Europe: A Myth or an Actual Threat?“, *European Journal of Crime Criminal Law and Criminal Justice* 14, 2 (2006): 208–229, https://www.researchgate.net/publication/240679336_Trafficking_in_Human_Organs_in_Europe_A_Myth_or_an_Actual_Threat.

²⁸ Robert Moosy J.D., „Sex trafficking: identifying cases and victims“, *NIJ Journal* 262 (2009): 2–11, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/225759.pdf>.

²⁹ Daja Wenke, *Children trafficked for exploitation in begging and criminality: A challenge for law enforcement and child protection* (Council of the Baltic Sea States Child Centre Expert Group for Cooperation on Children at Risk, 2013), https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/1594_childtrafficking_begging_crime_original.pdf/.

Be išvardytų autorių yra ir kitų, tyrusių skirtingus prekybos žmonėmis temos aspektus, tačiau šis baigiamasis darbas naujas, nes jame paliečiami įvairūs prekybos žmonėmis kaip fenomenalaus reiškinio ir kriminalizuotos veikos aspektai. Pirma, Lietuvos mokslinėje literatūroje prekybos žmonėmis sampratos analizė nuo šio reiškinio ištakų (istorinės pradžios) nėra aptinkama, tačiau šiame darbe prekybos žmonėmis samprata analizuojama istoriniu, socialiniu ir kriminologiniu aspektais. Antra, analizuojamas ne tik nacionalinių, bet ir tarptautinių bei Europos Sąjungos teisės aktų turinys. Trečia, prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos tema Lietuvoje ir net užsienio šalyse mažai nagrinėta. Rašant magistro baigiamąjį darbą šio darbo autorė parengė mokslinį straipsnį „Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ į 2023 m. Mykolo Romerio universiteto studentų mokslinių straipsnių rinkinį, kuris yra priimtas spaudai ir bus šiais metais išleistas. Rengiant straipsnį buvo atliktas empirinis tyrimas – struktūrizuotas ekspertų interviu. Didžioji dalis ir platesnė mokslinio straipsnio forma (tekstas) pateikiama šio baigiamojo darbo prieduose, o išvados – šio baigiamojo darbo išvadose ir pasiūlymuose. Ketvirta, šiame baigiamajame darbe atlikti ir šie empiriniai tyrimai: policijos pareigūnų ir prokurorų anketinė apklausa – kurios rezultatai atskleidžia prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo ypatumus bei kriminalistiškai svarbią informaciją ir ekspertų kokybinis interviu – remiantis jo duomenimis atskleidžiamos šiandieninės prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos. Naudojant minėtų empirinių tyrimų (anketinės apklausos ir ekspertų interviu) rezultatus, magistro baigiamojo darbo rengimo metu autorė parengė antrąjį mokslinį straipsnį „Probleminiai aspektai susiję su prekybos žmonėmis tyrimu“, kuris yra pateiktas XIX tarptautinio kongreso „Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika“ redakcinei kolegijai.

Tyrimo objektas. Prekybos žmonėmis reiškinys.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus, įvertinant kovos su prekyba žmonėmis tarptautinius, nacionalinius teisės aktus ir išnagrinėjant prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodiką bei šiandienines problemas.

Tyrimo uždaviniai. Tyrimo tikslui pasiekti iškeliama šie uždaviniai:

1. Atskleisti prekybos žmonėmis sampratą;
2. Įvertinti Lietuvos teisės aktų, reglamentuojančių kovą su prekyba žmonėmis bei juos lėmusių Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių teisės aktų, turinį;
3. Išnagrinėti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektus;

4. Išanalizuoti problemas, su kuriomis susiduria teisėsaugos institucijų pareigūnai ir prokurorai atlikdami prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą bei pasiūlyti jo tobulinimo kryptį.

Ginamieji teiginiai.

1. Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse reglamentuota prekybos žmonėmis norma įgyvendinami Lietuvos prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai, tačiau ji neatitinka Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatyme įtvirtinto aiškumo principo, todėl ši norma yra keistina.
2. Mokslinių tyrimų nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos koncepcijos tema yra gausu, tačiau prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos ištirtumas – skurdus, todėl būtinas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos koncepcijos tobulinimas.
3. Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas lemia šių nusikaltimų tyrimo ypatumai.

Tyrimo metodika. Šiam darbui parašyti pasirinkti tyrimo metodai remiantis K. Kardeliu³⁰ ir R. Tidikiu³¹. Mokslinės literatūros analizės metodas naudotas siekiant išanalizuoti literatūros šaltinius, sužinoti kaip plačiai mokslinėje literatūroje nagrinėti prekybos žmonėmis nusikalstamo reiškinių istoriniai, socialiniai, kriminologiniai aspektai ir tyrimo kriminalistinės metodikos. Lyginamasis istorinis metodas taikytas gretinant prekybos žmonėmis istorinius aspektus skirtingais laikotarpiais. Abstrakcijos metodas naudotas atskleidžiant prekybos žmonėmis sampratą. Dokumentų analizės metodas taikytas analizuojant kovos su prekyba žmonėmis tarptautinius dokumentus, Europos Sąjungos ir nacionalinius teisės aktus bei pateikiant Lietuvos Respublikos teismų bylų pavyzdžius. Lyginamasis metodas taikytas gretinant tarptautiniuose dokumentuose, Europos Sąjungos ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintas prekybą žmonėmis kriminalizuojančias normas jų raidos metu bei lyginant anketinių apklausų ir interviu metu gautus duomenis. Indukcijos metodas naudotas šio darbo skyrių ar poskyrių pabaigoje apibendrinant tai, kas buvo juose analizuota. Apibendrinimo ir sintezės metodai taikyti apibendrinant išanalizuotą informaciją ir pateikiant išvadas. Dedukcijos metodas taikytas formuluojant pasiūlymus. Empirinis tyrimo metodas – anketinė apklausa taikyta siekiant nustatyti informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltinius, pirminius ir tolimesnius tyrimo veiksmus bei kitą prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo kriminalistinę

³⁰ Kęstutis Kardelis, *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai* (Šiauliai: Lucilijus, 2007).

³¹ Rimantas Tidikis, *Socialinių mokslų tyrimų metodologija* (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003).

informaciją, atskleidžiančią šių nusikaltimų tyrimo ypatumus. Empirinis tyrimo metodas – kokybinis interviu taikytas siekiant atskleisti prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos ypatybes ir prekybos žmonėmis problemas, su kuriomis susiduria prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai ir prokurorai.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš įvado, santrumpų sąrašo, keturių skyrių, septynių poskyrių, išvadų ir pasiūlymų, literatūros sąrašo, priedų, santraukos lietuvių kalba, santraukos anglų kalba. Pirmojo skyriaus pirmame poskyryje analizuojami prekybos žmonėmis istoriniai aspektai. Pirmojo skyriaus antrame poskyryje analizuojami prekybos žmonėmis socialiniai aspektai. Pirmojo skyriaus trečiame poskyryje analizuojami prekybos žmonėmis kriminologiniai aspektai. Antrojo skyriaus pirmame poskyryje vertinamas kovą su prekyba žmonėmis reglamentuojančių tarptautinių ir Europos Sąjungos teisės aktų turinys. Antrojo skyriaus antrame poskyryje vertinamas kovą su prekyba žmonėmis reglamentuojančių nacionalinės teisės aktų turinys. Trečiojo skyriaus pirmame poskyryje nagrinėjami pirminiai prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo veiksmai. Trečiojo skyriaus antrame poskyryje nagrinėjami tolimesni prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo veiksmai. Ketvirtojo skyriaus pirmame poskyryje, remiantis anketinės apklausos duomenimis, analizuojama informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniai, pirminiai ir tolimesni tyrimo veiksmai bei kita prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo kriminalistinė informacija, atskleidžianti šių nusikaltimų tyrimo ypatumus. Ketvirtojo skyriaus antrame poskyryje, remiantis interviu duomenimis, atskleidžiamos ir analizuojamos problemos, su kuriomis susiduria prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai ir prokurorai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai. Prieduose pateikiama didžioji dalis ir platesnė mokslinio straipsnio „Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ forma (tekstas), anketinės apklausos ir interviu klausimai, atsakymai, darbo autorės sudarytos schemas.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Angl. – angliškai

BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

EAO – Europos arešto orderis

ES – Europos Sąjunga

ET – Europos Taryba

ETO – Europos tyrimo orderis

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis teismas

NVI – nusikalstamos veikos imitavimas

TDO – Tarptautinė darbo organizacija

1. PREKYBOS ŽMONĖMIS ISTORINIAI, SOCIALINIAI, KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI

Vergovė egzistavo Mesopotamijoje, Egipte, Graikijoje, Romoje, Kinijoje, Indijoje, Arabų šalyse, Brazilijoje ir kitose pasaulio šalyse, tačiau dėl ilgos, sunkiai aprėpiamos vergovės pradžios ir vystymosi istorijos šio skyriaus pirmame poskyryje bus aptarta tik dalis visuomenių, kuriose reiškėsi vergija. Kadangi prekyba žmonėmis yra socialinis reiškiny, šio skyriaus antrame poskyryje bus atskleistos pagrindinės priežastys, lemiančios šio fenomeno egzistavimą visuomenėje. Šio skyriaus trečiame poskyryje bus išnagrinėtos dažniausiai pasitaikančios ir atpažįstamos kriminalinio reiškinių – prekybos žmonėmis – aukos išnaudojimo formos. Minėti trys aspektai, analizuojami atskiruose šio skyriaus poskyriuose, atskleis sudėtingą ir plačią prekybos žmonėmis sampratą.

1.1. Prekybos žmonėmis istoriniai aspektai

Prekyba žmonėmis nėra naujas socialinis reiškiny pasaulyje, nes jo ištakos – pasaulis prieš Kristaus gimimą, kuriame egzistavo visuomenės, skirtingai suvokiančios gyvenimą ir jo buitį, tačiau vergovė daugumoje visuomenių buvo natūrali, savaime suprantama gyvenimo dalis.

Ankstyvieji vergijos atvejai užfiksuoti istorijoje yra 6800 m. pr. Kr. pirmajame miestvalstybėje Mesopotamijoje, kurioje dėl žemės nuosavybės ir ankstyvųjų technologijų kilo karai, kurių metu priešai būdavo sugaunami ir priverčiami dirbti, t. y. vergauti.³² 2575 m. pr. Kr. vergovės reiškiny buvo išreikštas Egipto mene, kuris vaizdavo vergų gaudymą palei Nilo upę ekspedicijų metu.³³ Dauguma egiptiečiams priklausančių vergų būdavo palaidoti gyvi arba nužudyti, kad šie savo šeiminkus lydėtų į kitą pasaulį.³⁴ Vadinas, net ir mirus savininkui jo vergas netapdavo laisvu. Tokia vergo gyvenimo baigtis iš jų atimdavo viltį kada nors tapti laisvu ir nepriklausomu žmogumi. Mirtis nenutraukdavo savininko ir vergo saitų, mirtis nebuvo vergijos pabaiga, o tik jos tąsa pomirtiniame pasaulyje. Asmuo, tapęs egiptiečio vergu, juo likdavo amžinai.

Apie vergiją žinoma ne tik iš piešinių, bet ir iš raštų. Seniausiai žinoma rašytinė vergovės nuoroda yra 1754 m. pr. Kr. Hamurabio kodekse, kuriame teigiama, kad tas, kas už miesto vartų išves

³² Justin Healey, *Human trafficking and slavery* (New South Wales: The Spinney Press, 2012), 2, <https://web-p-ebSCOhost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDczMDUyX19BTg2?sid=b61c3fe5-5c09-4ed0-ab65-5d4ccf7a38fa@redis&vid=5&format=EB&rid=1>.

³³ Julie Bishop, „Human trafficking and modern slavery: need for action“, *Round Table* 110, 6 (2021): 724, <https://web-s-ebSCOhost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/detail/detail?vid=7&sid=487516a4-7c54-43d5-8321-b9c9fbc922d%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=154442001&db=asn>.

³⁴ Richard Hellie, „Slavery“, *Britannica*, žiūrėta 2023 m. sausio 9 d., <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/The-international-slave-trade>.

vyriškos ar moteriškos lyties vergą, priklausantį laisvam asmeniui, bus nubaustas mirtimi.³⁵ 550 m. pr. Kr. Atėnų mieste-valstybėje sidabro kasyklose buvo naudojama apie 30 tūkstančių vergų.³⁶ Didžioji Graikijos ekonomikos dalis buvo priklausoma nuo vergų darbo, o vergai sudarė trečdalį visų gyventojų, todėl galima teigti, kad Senovės Graikija buvo pirmoji tikra „vergų visuomenė“ pasaulyje.³⁷ Senovės Graikijoje vergai galėjo nusipirkti laisvę arba būti išlaisvinti šeiminko nuožiūra, tačiau tai nebuvo visiška laisvė, nes jie negalėjo tapti pilnaverčiais piliečiais, o dauguma jų vis tiek turėjo išlaikyti tam tikrus įsipareigojimus savo buvusiems šeiminkams.³⁸ Taigi Senovės Graikijoje, kitaip nei Senovės Egipte, vergas turėjo galimybę tapti laisvu, nors tam tikra priklausomybė nuo buvusio šeiminko išlikdavo. Be to, laisvės nusipirkimas sunkiai suprantamas – vergas nebuvo turtingas, juk jis pats buvo išnaudojamas kaip daiktas, priklausantis turtingųjų klasei.

Romos imperija taip pat tęsė ir plėtė vergovę. Pagrindiniai vergų šaltiniai buvo karo belaisviai, nusikaltimus padarę asmenys, tėvų parduoti vaikai, šeiminkų namuose gimę vaikai ar už skolas parduoti asmenys.³⁹ Šeiminkas su vergu galėjo elgtis kaip panorėjęs, t. y. parduoti, išnuomoti ar įkeisti.⁴⁰ Dėl gausios vergų pasiūlos, kainos buvo nedidelės, todėl siekiant pelningiau parduoti – „prekę“ atnaujindavo⁴¹, t. y. „[...] kūną ištepavo aliejais, išpešdavo žilus plaukus, sugarbanodavo ir t. t., o pirkėjai siūlomą vergą nurengdavo ir apžiūrėdavo, ar nėra kokių fizinių trūkumų, ar jis ištvermingas, vikrus, stiprus. Kad pirkėjai atskirtų, pardavėjai ant karo belaisvių galvų uždėdavo lauro vainikus, iš už jūrų atvežtiems ir pirmąkartą parduodamiems vergams kojas išbalindavo kreida.“⁴² Nupirktas vergas buvo naudojamas ūkyje, pvz. „[...] nuo saulės patekėjimo iki vėlaus vakaro [...]“⁴³ dirbo žemę, statė namus, tiesė kelius, kasė rūdas, kiti vergai buvo naudojami patarnauti savo šeiminkams, pvz. gamindavo maistą, aptarnaudavo svečius, masažudavo savo ponus, padėdavo jiems apsirengti, tvarkydavo drabužius, juos siūdavo, šukuodavo plaukus, lydėdavo į miestą.⁴⁴ Vergai taip pat buvo naudojami „sportui“, pvz. gladiatorių kovoms arba galėjo dirbti kaip kvalifikuoti

³⁵ „Slavery in history“, The History press. The destination for history, žiūrėta 2023 m. sausio 8 d., <https://www.thehistorypress.co.uk/articles/slavery-in-history/>.

³⁶ Healey, *supra note*, 32.

³⁷ „Slavery in history“, *op. cit.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Aleksandra Teresė Veličkienė ir Sigita Kaikarienė, *Didinga, žiauri ir paniekinta Romos istorija. Politikos, teisės ir dvasios evoliucija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 80, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16723/9789955192268.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, 87.

⁴⁴ *Ibid.*, 81–82.

amatininkai, dailininkai, kirpėjos, vaikų auklės.⁴⁵ Taigi įsigyti vergai buvo naudojami įvairiose gyvenimo srityse, t. y. nuo namų ūkio iki pasilinksminimų gladiatorių kovose.

Nepaklusnūs vergai būdavo baudžiami pačiomis žiauriausiomis ir grieščiausiomis bausmėmis – kankinimu ir mirtimi. Kankinimas pasireiškė kaklo spaudimu šakėmis, liežuvių ar delnų deginimu įkaitinta geležimi, uždarymu tamiuose rūsiuose ir pan.⁴⁶ Viena dažniausių mirties bausmių – nukryžiuavimas. Nukryžiuavimas buvo viena iš pigiausių laidojimo paslaugų, todėl buvo įprasta pasirinkti šią bausmę.⁴⁷ Mirties bausmę buvo galima įvykdyti vergą atiduodant į cirko arenas žvėrimis sudraskyti ar įmetant į upę plėšrioms žuvims suplėšyti.⁴⁸ Jeigu vergas nužudydavo savo šeimininką, mirties bausmės laukdavo ne tik minėtas vergas, bet ir visi vergai, kurie nužudymo metu buvo su savo šeimininku ar netoli jo, negana to, būdavo nužudomi ir likusio sutuoktinio vergai.⁴⁹ Vergai būdavo baudžiami net ir tada, kai šeimininkas nusižudydavo pats, o vergai, galėję jam sutrukdyti, to nepadarydavo.⁵⁰ Taigi Senovės Roma nuo Senovės Graikijos skyrėsi tuo, kad išlaisvinti vergai galėjo tapti pilnateisiais Romos piliečiais.⁵¹ Roma nuo Egipto skyrėsi tuo, kad mirus šeimininkui vergas nebūdavo nužudomas, jog savo poną lydėtų į pomirtinį pasaulį, išskyrus atvejus, kai vergas nužudydavo savo šeimininką arba pastarajam nusižudžius buvo šalia ir tam nesutrukdė.

Nuo XV a. portugalai ir ispanai pradėjo pavergti kolonijinės Amerikos gyventojus, tačiau vietinės tautos neturėjo genetinio imuniteto senojo žemyno ligoms, tokioms kaip raupai ir maliarija, todėl amerikiečiai patyrė katastrofišką mirtingumą – daugiau nei 90 proc. vietinių Amerikos gyventojų po kontakto su kolonijistais mirė.⁵² Dėl šios priežasties pradėta ieškoti kitos išeities. Buvo atsigręžta į už Atlanto vandenyno esantį kitą žemyną – Afriką, kurioje buvo gausu pigios darbo jėgos, turinčios reikiamus imunitetus⁵³. Taip prasidėjo Transatlantinė vergų prekyba, nors ji buvo vykdoma ir iš Afrikos į Europą, tačiau vėliau atsirado kitoks vergų prekybos maršrutas. Transatlantinė vergų prekyba vyko trikampių keliu, t. y. prekeiviai iš Europos jūrų uostų išvykdavo į Afriką, kurioje surašindavo grandinėmis juodaodžius, juos sulaipindavo laivuose ir gabendavo į kolonijinę

⁴⁵ „Slavery in history“, *supra note*, 35.

⁴⁶ Veličkienė ir Kaikarienė, *supra note*, 39: 83.

⁴⁷ *Ibid.*, 82.

⁴⁸ *Ibid.*, 83.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ „Slavery in history“, *op. cit.*

⁵² „The archaeology of slavery“, National Museums Liverpool, žiūrėta 2023 m. sausio 11 d., <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/archaeologyofslavery/introduction-archaeology-of-slavery>.

⁵³ *Ibid.*

Ameriką.⁵⁴ Kelionė per Atlanto vandenyną paprastai trukdavo apie 6–8 savaites.⁵⁵ Laivuose būsimi vergai būdavo laikomi atskirai nuo priešingos lyties, be to, kiekvienas žmogus buvo laikomas arti vienas kito ir išrengtas nuogai, o vyrai dar ir surakinti grandinėmis,⁵⁶ tikėtina taip buvo siekiama išvengti pastarųjų pasipriešinimo. Dėl tokių būsimų vergų gabenimo sąlygų apie 12 proc. išvykusiųjų kelionės neišgyvendavo.⁵⁷ Atplaukus į Ameriką juodaodžiai būdavo parduodami vergauti turtingų ponų dvaruose, plantacijose, pvz. medvilnės, ir pan. Maždaug vienas šeimininkas įsigydavo mažiau nei 50 vergų.⁵⁸ Suaugusių vyrų produktyvumas buvo didžiausias, tačiau jaunos suaugusios moterys buvo vertingesnės, nes jos galėjo susilaukti vaikų, kurie pagal įstatymą taip pat buvo pavergti motinos šeimininko, todėl vidutinė pavergtų jaunų moterų kaina buvo didesnė nei jaunų dar nesubrendusių vyrų, tačiau 25 metų vyrai buvo „vertingiausi“.⁵⁹ Dėl šios priežasties aukcionuose perkamiausi ir brangiausi vergai buvo jaunos moterys ir subrendę jauni, pajėgūs sunkiai dirbti, vyrai.

Nupirktiems vergams buvo suteikiamos minimalios išgyvenimo sąlygos – pastogė, apskurę drabužiai, mažas maisto kiekis. Buvo suteikiama tiek, kad įsigyta „prekė“ nemirtų ir jos išlaikymas reikalautų kuo mažiau išlaidų, tačiau ji galėtų atlikti savo funkciją – dirbti plantacijose, patarnauti dvaruose. Net nėščios moterys dirbdavo iki paskutinės savaitės prieš gimdymą.⁶⁰ Gimusių juodaodžių vergų vaikų mirtingumas buvo du kartus didesnis, nei baltųjų žmonių vaikų.⁶¹ To priežastis – nepakankama mityba, t. y. po žindymo vaikai buvo maitinami krakmolo pagrindu pagamintais mišiniais, kuriuos sudarė tokie maisto produktai kaip košė, todėl jų sveikatai ir augimui trūko maistinių medžiagų.⁶² Taigi jaunos moterys būdavo ne tik sunkaus darbo „mašinos“, bet ir vergų, kaip „prekės“, „dauginimo aparatas“ ar „fabrikas“, padidinantis šeiminko nuosavybę, atnešančią vis didesnę pelną.

Afrikos žmonių pavertimas vergais ir jų gabenimas už Afrikos žemyno ribų skyrėsi nuo anksčiau minėtų vergovės apraiškų Mesopotamijos, Senovės Graikijos ir Senovės Romos visuomenėse. Pagrindinis skirtumas tas, kad pastarosiose vergo statusas nebuvo siejamas su rase, kaip

⁵⁴ „The transatlantic slave trade“, National Museums Liverpool, žiūrėta 2023 m. sausio 11 d., <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/history-of-slavery/transatlantic-slave-trade>.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Steven Mintz, „Historical Context: Facts about the Slave Trade and Slavery“, The Gilder Lehrman institute of American history, žiūrėta 2023 m. sausio 11 d., <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/teacher-resources/historical-context-facts-about-slave-trade-and-slavery>.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ History.com Editors, „Slavery in America“, History, žiūrėta 2023 m. sausio 11 d., <https://www.history.com/topics/black-history/slavery>.

⁵⁹ Mintz, *op. cit.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*

tai buvo daroma Amerikoje. Dėl šios priežasties juodaodžiai be sunkių, jėgas atimančių darbų bei bausmių patyrė ir panieką dėl savo odos spalvos. Taigi Transatlantinė vergų prekyba – Eropos kapitalas, Afrikos darbo jėga, Amerikos žemė bei ištekliai, kurie aprūpino Eurpos rinką⁶³ – atnešė Afrikai niokojimą, Amerikai demografines traumas, o Europai turtus.⁶⁴

Apibendrinant, tikėtina, kad vergovė egzistavo dar prieš pieštinius ir rašytinius vergijos šaltinius. Šis reiškinyss buvo paplitęs daugumoje mūsų planetos vietų – šalių ir skirtingų amžių – nuo senovės visuomenių iki naujausių laikų. Iš pradžių vergija reikėsi kaip bausmė už padarytus nusikaltimus, kaip karo belaisviai, kaip tarnystė už skolas. Tai reiškia, kad vergovė buvo suprantama tarsi atlygis už laimėtą karą, bausmė už nusikaltimą ar skolos gražinimas atliekant darbus. Toks vergijos supratimas gyvavo, pvz. Senovės Graikijoje, Senovės Romoje. Vėliau vergovė tapo grynai ekonominiu dalyku – pigi darbo jėga, tarnaujanti turtingųjų elitui. Vadinasi, taip buvo siekiama neatlygintinai kaupti turtus eikvojant žemiausios visuomenės klasės žmonių fizines jėgas, jiems sukeliant nepakeliamą kančią, pažeminimą ir diskriminaciją (pvz. dėl kilmės). Toks vergijos suvokimas egzistavo Afrikos vergų kaip „daiktų“ prekybos, t. y. eksporto-importo, į Europą ir Ameriką laikotrupiu. Vergija niekur neišnyko, tačiau tapusi neteisėtu reiškiniu (apie vergijos panaikinimą bus kalbama šio darbo antrame skyriuje) persikėlė į juodąją rinką ir įgavo šiuolaikinį, modernų pavadinimą – prekyba žmonėmis, kuri egzistuoja šiandien.

1.2. Prekybos žmonėmis socialiniai aspektai

Sociologija – tai mokslas, kurios tyrimų objektas yra visuomenės, jos atskirų grupių bei individų veikla⁶⁵, priežastiniai ryšiai, kurie lemia socialinių reiškinių atsiradimą, jų kitimą ir išnykimą.⁶⁶ Prekyba žmonėmis yra fenomenalus socialinis reiškinys, todėl šiame poskyryje bus aptartos pagrindinės prekybos žmonėmis priežastys.

Prekyba žmonėmis yra globalus, pasireiškiantis tiek valstybės, tiek tarpvalstybiniu mastu⁶⁷, ir socialinis reiškinys. Kadangi prekyba žmonėmis, kaip minėta, yra socialinis reiškinys, jo priežastys taip pat socialinės. Pagrindinės prekybos žmonėmis socialinės-ekonominės priežastys yra:

⁶³ „The transatlantic slave trade“, *supra note*, 54.

⁶⁴ „From slavery to freedom“, Senator John Heinz History center, žiūrėta 2023 m. sausio 12 d., <https://www.heinzhistorycenter.org/fromslaverytofreedom/index.html>.

⁶⁵ Vylius Leonavičius, *Sociologija* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004), 13.

⁶⁶ *Ibid.*, 16.

⁶⁷ Lietuvos žmogaus teisių centras, *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai* (Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006), 13.

- *Skurdas (socialinė-ekonominė nelygybė)*. Lietuvoje tiek kitose pasaulio valstybėse egzistuoja nedarbas, finansinis nepriteklis (pvz. mažos pajamos), kurį patiriančių žmonių ekonominė padėtis yra sunki. Tokioje padėtyje esantys asmenys negali sau leisti aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime⁶⁸, pavyzdžiui, dalyvauti įvairiuose kultūros renginiuose, siekti aukštesnio išsilavinimo ir t. t. Skurdžiai gyvenančių žmonių prioritetu tampa išgyvenimas su minimaliais materialiniais ištekliais arba jų visai neturint. Šie visuomenės nariai tampa socialiai izoliuoti, o tai pastūmėja juos elgetauti, valkatauti, dėl patiriamų išgyvenimo sunkumų pašlijusią psichologinę būseną „gydyti“ piktnaudžiaujant alkoholiu, narkotinėmis medžiagomis⁶⁹. Skurdžiai gyvenentys žmonės yra pažeidžiami, todėl juos galima priskirti prie rizikos asmenų grupės, galinčios ir dažniausiai tampančios prekybos žmonėmis aukomis.

- *Migracija*. „Įvairiuose pasaulio kraštuose vyksta karai (aut. *pastaba* pavyzdžiui, Rusijos ir Ukrainos karas) maištai, etniniai ir religiniai konfliktai. Tūkstančiai žmonių žūsta, patiria badą, yra kankinami ir persekiojami.“⁷⁰ Politinė, religinė įtampa, kariniai konfliktai skatina žmonės migruoti, siekiant rasti prieglobstį sau ir savo šeimai, artimiesiems, išsaugoti savo ir jų gyvybes. Šie asmenys palieka savo namus, pasiima jiems priklausančio turto tiek, kiek gali fiziškai pakelti arba sutalpinti į transporto priemones ir išvyksta iš savo šalies. Nuo neramumų bėgantys individai tampa pažeidžiami, nes jie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, darbo, artimųjų ar draugų, galinčių suteikti pagalbą (juk ir draugai gali būti tokioje pačioje padėtyje kaip jie), nemoka užsienio kalbos ir t. t. Tokiomis ne nuo jų valios priklausančiomis aplinkybėmis naudojasi prekeiviai žmonėmis.

Žmonės migruoja ne tik dėl karinių konfliktų, bet ir dėl, pvz. skurdo, trokšdami „[...] pagerinti savo ekonominę padėtį, apsigyvenus išsivysčiusiose ir ekonomiškai klestinčiose [...] šalyse.“⁷¹ Šie migrantai skiriasi nuo migrantų, bėgančių nuo gimtojoje šalyje vykstančių neramumų, tuo, kad migruoja savo noru. Šie migrantai turi tikslą greitai užsidirbti dideles pinigų sumas, įgyvendinti „amerikietiškas svajones“. Prekeiviai žmonėmis manipuliuodami minėtu tikslu verbuoja potencialias prekybos žmonėmis nusikaltimo aukas. Pavyzdžiui, ankstesniais laikais laikraščiuose, šiais laikais internetinėje erdvėje talpindami skelbimus vykti į užsienį lengvomis darbo sąlygomis, greitai užsidirbti daug pinigų, suteikiant gyvenamąją vietą ir viliojant egzotiškais užsienio šalies kraštovaizdžiais, jų gyventojų draugiškumu, kultūra ir nuostabia patirtimi, kuri bus įgyta dirbant

⁶⁸ Igoris Bazylevas ir Virgilijus Pajaujis, *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015), 10, <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Prekyba-žmonėmis.pdf>.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Audra Sipavičienė ir Danutė Tureikytė, *Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektyva ir šių dienų problemos* (Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2000), 25.

⁷¹ *Ibid.*

užsienyje, t. y. pateikiama klaidinga informacija apie darbo sąlygas. Auka atvykusi į darbo vietą užsienyje suvokia, kad buvo apgauta. Vėlgi, auka užsienyje neturėdama artimųjų ar draugų, nemokanti užsienio kalbos, nežinanti priimančiosios valstybės įstatymų yra pažeidžiama, todėl ir lengvai kontroliuojama verslininkų, prekiaujančių žmogaus gyvenimu.

Paminėtina ir nelegali migracija, nes nelegalių migrantų pavojus tapti prekybos žmonėmis aukomis yra didesnis, nes jie yra labiau pažeidžiami dėl jų nelegalaus statuso.⁷² Nelegaliems migrantams – prekybos žmonėmis aukoms – kreiptis pagalbos yra sudėtinga, ne tik dėl to, kad dažniausiai prekeiviai žmonėmis paima iš jų asmens dokumentus, bet ir todėl, kad aukos bijo deportacijos.⁷³ „Be to, įvairūs netiesioginiai šaltiniai rodo, kad, mažėjant legalios migracijos apimtims (dažniausiai dėl imigraciją ribojančios politikos), nelegalios migracijos potencialas ir srautai daugelyje Europos šalių auga, o tai yra puiki terpė prekybai žmonėmis plėtotis.“⁷⁴

- *Švietimo ir informacijos stoka.* Tai „[...] viena pagrindinių sąlygų atsirasti ir plisti prekybai žmonėmis.“⁷⁵ Miestuose iškabintų plakatų, spaudoje ar internetinėje erdvėje informacijos prekybos žmonėmis tema nėra itin daug, todėl žmonių žinios apie šios nusikalstamos veikos mastą, pagalbą teikiančias organizacijas bei kas yra prekyba žmonėmis, jog šis reiškinys kriminalizuotas ir pasireiškia įvairiomis, daugeliui asmenų net negirdėtomis, išnaudojimo formomis, yra menkos. Be informacijos sklaidos prekybos žmonėmis tema stokos, prekybos žmonėmis nusikaltimo atsiradimą ir plitimą skatina ir visuomenės informavimo priemonėmis platinama kontraversiška⁷⁶ informacija. „Viena vertus, parduotų merginų istorijos, gyvenimo patirtis ir situacijos, parodomos spaudoje, verčia kiekvieną dar kartą apgalvoti savo sprendimą dirbti užsienyje, netikėti besąlygiškai lengvais pinigais svetur. Tačiau prostitučių įvaizdis spaudoje, ypač televizijoje, neretai sukuriamas labai patrauklus, puikus – ji yra graži, laisva, puikiai apsirengusi. Filmuose taip pat matome prostitutas gražias, ilgakojes, kurios sutinka milijonierius. Vėliau milijonieriai jas įsimyli ir viskas atrodo pasakiškai gražiai. Neretai taip galvoja ir jaunos merginos iš Lietuvos, ypač iš asocialių šeimų.“⁷⁷

⁷² Anniina Jokinen ir kt., *Gairės savivaldybėms. Kovos su prekyba žmonėmis stiprinimas savivaldybėse* (Vilnius: Baltijos jūros valstybių taryba ir Latvijos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2015), 28, http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/lt_web.pdf.

⁷³ Natalia Ollus ir Anniina Jokinen, *We've got people lined up behind the door: placing the trafficking and exploitation of migrant workers in context in the restaurant and cleaning sectors in Finland* (Helsinki: European Institute for Crime prevention and control, affiliated with the United Nations, 2013), 114, [https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Transnational Organized Crime/HEUNI Extraction Publication Series No.75.pdf](https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Transnational%20Organized%20Crime/HEUNI%20Extraction%20Publication%20Series%20No.75.pdf).

⁷⁴ Sipavičienė ir kt., *supra note*, 8: 9.

⁷⁵ Bazylevas ir Pajaujis, *supra note*, 68: 11.

⁷⁶ Sipavičienė ir kt., *op. cit.*, 41.

⁷⁷ *Ibid.*, 41–42.

- *Paklausa–pasiūla*. Paklausa – tai žmonės, kuriems būtina atlikti sveiko asmens organo persodinimo operaciją, tai žmonės, kurie negali susilaukti vaikų, todėl „įsivaikina“–nusiperka vaiką, tai žmonės, kurie nori vesti, tad įsigyja paklusnią nuotaką, tai žmonės, kurie nori tenkinti savo seksualinius poreikius įvairiais, išnaudojamą žmogų žeminančiais veiksmais ir t. t. Egzistuojant šiems žmonėms ir jų nusikalstamiems norams, t. y. paklausai, egzistuoja ir pasiūla – prekeivių žmonėmis parduodami asmenys (gyvos prekės), kurių paskirtis yra išnaudojimas tenkinant pirkėjų poreikius. Taigi esant tokiai paklausai, prekeiviai žmonėmis pasinaudoja šia nusikalstamo verslo galimybe pateikdami pasiūlą.

- *Asocialios ir smurtaujančios šeimos*. Asmenims gimusiems ir užaugusiems asocialiose ar smurtaujančiose šeimose padidėja rizika tapti prekybos žmonėmis auka. Individas nuo vaikystės stebintis alkoholinius gėrimus, narkotines ar psichotropines medžiagas vartojančius ir nuo priklausomybių kenčiančius tėvus, vedančius asocialų gyvenimo būdą, ar individas nuo vaiksystės matantis kaip prieš jo šeimos narius smurtauja (pvz. tėvas ar motina), arba pats patiriantis smurtą (pvz. fizinį, seksualinį), nejaučiantis meilės, švelumo bei rūpestingumo ryšio su tėvais dažniausiai užaugęs elgesi taip pat, nes dar vaikystėje jo pasamonė suformuoja neteisingą amoralios šeimos modelį. Taip yra dėl to, kad vaikai mokosi iš tėvų, vadovaujasi jų gyvenimo būdo pavyzdžiu, tačiau „kuo tvirtesnis jaunuolių ryšys su tėvais, tuo mažiau rizikingas gali būti jų elgesys“.⁷⁸ Tokios ir panašios vaikystėje patirtos traumos paveikia psichikos būklę, kuri išlieka visą gyvenimą⁷⁹ – tai žmogų padaro pažeidžiamu, o pažeidžiamumas yra tai, ko asmenyje ieško prekeivis žmonėmis.

- *Lyčių nelygybė*. „[...] senos patriarchalinės tradicijos taip pat turi įtakos prekybos moterimis verslui. Daugumos vyrų įsišaknijęs požiūris, kad moterys yra žemesnio lygio būtybės nei vyrai, todėl jie mano turį teisę jomis manipuliuoti, jas valdyti.“⁸⁰ Dažniausiai išaiškintų prekybos žmonėmis nusikaltimų aukomis būna moterys⁸¹, viena to priežasčių – moters padėtis visuomenėje yra žemesnė nei vyro. Lyčių nelygybė palaiko vyrų galią kontroliuoti, išnaudoti moterį, nustatyti jos „vietą“ šeimoje, darbe ar kitoje socialinėje aplinkoje.

- *Organizuotas nusikalstamumas*. Prekyba žmonėmis yra susijusi su kitais organizuotais nusikaltimais, kurie yra viena iš priežasčių, lėmusių prekybą žmonėmis. Pavyzdžiui, prostitucija paskatino ne tik tenkinti „klientų“ seksualinius poreikius už pinigus, bet ir parduoti prostitutas sekso

⁷⁸ Jūratė Gelžinienė ir Ilona Klanienė, „Merginų, pasižyminčių rizikinga lytine elgsena, nuostatų dėl prekybos žmonėmis raiška“, *Tiltai* 62, 1 (2013): 137, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1368645117263/J.04~2013~1368645117263.pdf>.

⁷⁹ Sipavičienė ir kt., *supra note*, 8: 41.

⁸⁰ *Ibid.*, 40.

⁸¹ Lietuvos žmogaus teisių centras, *supra note*, 67.

industrijos „verslininkams“ (kuo prostitutė gražesnė, geriau žinanti kaip patenkinti įvairius seksualinius poreikius, tuo prekė (prostitutė) aukštesnės kokybės, žinoma, ir brangesnė). Kitas pavyzdys yra nelegali migracija – kai iš gimtųjų valstybių bėgantiems žmonėms nusikalstamo pasaulio atstovai pasiūlo už tam tikrą pinigų sumą saugiai pristatyti į norimą užsienio šalį, tačiau toki nelegalūs migrantai ne tik, kad nepristatomi į tikslo valstybę, bet yra parduodami, pvz. nusikaltimams (kaip prekybą narkotikais) vykdyti.

- *Stumiantieji ir traukos veiksniai (angl. push and pull factors)*. Stumiantieji veiksniai – tai veiksniai, darantys įtaką, verčiantys potenciales prekybos žmonėmis nusikaltimo aukas būti išnaudojamoms. Vieni pagrindinių stumiančiųjų veiksnių yra: aukštas nedarbo lygis; moterims sunkiai prieinama darbo rinka ir diskriminacija dėl lyties; galimybių gerinti gyvenimo kokybę nebuvimas; bėgimas nuo žmogaus teisių pažeidinėjimo; didesnių galimybių ES suvokimas; konfliktai bei karas ir kt.⁸² Traukos veiksniai – tai veiksniai, viliojantys potenciales prekybos žmonėmis nusikaltimo aukas tapti šio nusikalstamo verslo dalimi. Dažniausiai pasitaikantys traukos veiksniai yra: aukštas gyvenimo lygis ir kokybė; įsidarbinimo galimybės; geresnės aukštojo išsilavinimo perspektyvos; diskriminacijos nebuvimas; pigios darbo jėgos paklausa; didesni atlyginimai ir geresnės darbo sąlygos; sekso pramonės darbuotojų paklausa bei didesnis uždarbis ir kt.⁸³

Apibendrinant, prekyba žmonėmis yra fenomenalus socialinis reiškinys, kurio atsiradimas priklauso nuo socialinių-ekonominių priežasčių. Yra priežasčių, pvz. lyčių asimetrija, kurią norint pašalinti būtina pakeisti visuomenės požiūrį į moterį. Taip pat yra priežasčių, pvz. prekybos žmonėmis paklausa-pasiūla, kurią įmanoma likviduoti tik sumažinus paklausą – poreikį pirkti žmogaus kūną.

1.3. Prekybos žmonėmis kriminologiniai aspektai

Pagal Hans-Dieter Schwind kriminologija – tai „[...] tarpdalykinė tyrimų sritis, susijusi su visais empiriniais mokslais, kurių tikslas yra ištirti nusikalstamo elgesio paplitimą ir rinkti moksliniais apibendrinimais pagrįstą patirtį (žinias) apie nusikalstamo elgesio formas, veiksnius ir sąlygas, nusikaltėlius ir aukas, socialiai nepageidaujamo elgesio (deviacijų) kontrolę, įskaitant nusikaltėliams taikomas priemones ir bausmės veiksmingumą.“⁸⁴ Kaip minėta, kriminologijos mokslas tiria

⁸² „Trafficking human beings in the European Union: A Europol perspective“, ChildHub, žiūrėta 2023 m. sausio 11 d., https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/644_665_EN_original.pdf.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Hans-Dieter Schwind, *Kriminologie: eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen* (Heidelberg: Kriminalistik, 2013), 7–8, cituota iš Gintautas Sakalauskas, „Kodėl kriminologija?“, *Teisė* 105 (2017): 40, <https://www.zumalai.vu.lt/teise/article/view/11105/9530>.

nusikalstamo elgesio paplitimą (mastą), apie kurį buvo rašyta magistro baigiamojo darbo įvade, todėl šiame poskyryje bus analizuojamos prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formos, kurias taip pat tiria kriminologija.

„Paskutiniaisiais praėjusio šimtmečio metais, vykstant sparčiai globalizacijai, geopolitiniams pokyčiams, plėtojantis rinkos ekonomikai, technologinei industrijai, padidėjo tarptautinio organizuoto nusikalstamumo mastas, keitėsi jo raiškos formos.“⁸⁵ Organizuotas nusikaltimas – prekyba žmonėmis – pasireiškia įvairiomis žmogų išnaudojančiomis formomis:

- Seksualiniu išnaudojimu – „tai finansinės ar kitokios naudos gavimas įtraukiant kitą asmenį į prostituciją, seksualinę tarnystę ar kitų seksualinių paslaugų teikimą, įskaitant pornografinius veiksmus ar pornografinės medžiagos gamybą.“⁸⁶ Seksualinis išnaudojimas yra dažniausiai pasitaikanti asmenų išnaudojimo forma, kurios aukomis dauguma tampa moterys.⁸⁷ Aukos į seksualinį išnaudojimą įtraukiamos panaudojant jėgą (pvz. fizinį smurtą), šantažą, grasinimus, apgaulę ir pan. Yra atvejų kai „merginos [...] suvokia ar bent numano, kad gaus teikti intymias paslaugas, tačiau nė neįtaria, kokios iš tiesų blogos bus tokio darbo sąlygos ir kaip jos bus išnaudojamos. Kitaip tariant, moteris ar mergina apgaunama ne tada, kai nelegaliai pervežama per valstybės sieną, bet tada, kai jai meluojama apie būsimąjo darbo sąlygas.“⁸⁸ Be to, net apie 40 proc. moterų sutinka užsiimti prostitucija, nes vartoja narkotikus, o jiems įsigyti neturi pinigų, tokios aukos prekeiviams žmonėmis yra saugesnis taikiny – nesikreips pagalbos į policiją, nepabėgs, taip pat manipuliuoti jomis yra daug lengviau.⁸⁹

Į sekso industriją gali būti įtraukti ir vaikai, kuriuos dėl jų nepakankamos brandos (fizinės, psichologinės ir socialinės) nėra sunku papirkti (pvz. žaislais) ar tiesiog pagrobti, pvz. atostogų metu užsienyje nuo tėvų atsiskyrusius vaikus.

Moterų, žinoma, ir vyrų, seksualinis išnaudojimas gali būti vykdomas viešose vietose, pvz. striptizo klubuose, nelegaliuose viešnamiuose⁹⁰, prisidengiant SPA centrais, masažo salonais, taip pat privačiai, pvz. išsinuomojus laikinosios nuomos butą, motelį ar teikti paslaugas savo namuose.

⁸⁵ Lietuvos žmogaus teisių centras, *supra note*, 67: 22.

⁸⁶ Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *Aiškinamasis žodynas prekyba žmonėmis* (Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, 2019), 18, https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/03/Glossary_LT.pdf.

⁸⁷ Europol, *Situation Report Trafficking in human beings in the EU* (Hague: Europol, 2016), 18, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/thb_situational_report_-_europol.pdf.

⁸⁸ Bazylevas ir Žekonis, *supra note*, 12: 9.

⁸⁹ Lietuvos žmogaus teisių centras, *op. cit.*, 40.

⁹⁰ *Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos* (Vilnius: 2017), 6, https://lvk.lcn.lt/doc/2017_Metodines-rekomendacijos-Baznyciai-kova-su-prekyba-zmonemis.pdf.

Seksualinis išnaudojimas gali vykti ir teikiant „palydovių“ paslaugas ar internetinėje erdvėje⁹¹, pvz. prisidengiant pažinčių portalais, kuriuose parduodami asmenys, rodoma pornografinio turinio medžiaga. Nelegalaus verslo atstovai prekybos žmonėmis aukas verčia sumokėti iš seksualinių paslaugų teikimo uždirbtų pinigų „skolas“ už transportą, maistą, drabužius, apgyvendinimą ir t. t.⁹² Iki tol, kol nėra sumokamos vadinamos „skolos“, aukos negali savo noru pasitraukti iš nelegalaus verslo.⁹³ Minėtos „skolos“ yra būdas prekybos žmonėmis aukas išlaikyti nelegaliame sekso versle.

- Priverstinėmis-fiktyviomis santuokomis – kaip teigia R. Augutienė „[...] priverstinė santuoka – tai asmens išnaudojimas santuokos sudarymui, siekiant socialinių ar finansinių garantijų užtikrinimo. Pasitelkiant prievartą ir šantažą, sukuriant iliuziją apie laimingą šeimyninį gyvenimą, pažadant dideles pinigų sumas žmonės yra priverčiami sudaryti santuoką su užsienio šalių piliečiais, o vėliau toje santuokoje – išnaudojami.“⁹⁴ Šios formos, kaip ir seksualinio išnaudojimo, aukomis dažniausiai tampa moteriškosios lyties atstovės,⁹⁵ kurios yra priverčiamos sudaryti santuoką dėl įvairių priežasčių. Viena iš priežasčių yra kultūriniai-religiniai pasaulio šalių skirtumai, pvz. papročiai ištektinti nepilnametės dukras už nepilnamečių ar pilnamečių vyrų, paveldint nuotakas ir t. t. Kita priežastis yra ginkluoti konfliktai, kurių metu ginkluotų grupuočių nariai pagrobia moteris turint tikslą jas vesti ir santuokos metu įvairiais būdais kankinti.⁹⁶ Dar viena priežasčių – jaunos merginos ir moterys yra priverstos tuoktis mainais panaikinant savo šeimos skolas (kaip būdas mažinti skurdą ir apsaugoti mergaites nuo sunkių gyvenimo sąlygų)⁹⁷ ar siekiant sutaikyti konfliktuojančias šeimas.⁹⁸ Tokių nepilnamečių santuokų kaltininkais tampa artimiausi vaikams žmonės – jų tėvai, giminaičiai.

Priverstinės santuokos egzistuoja ir išsivysčiusiose pasaulio šalyse, tačiau priežastys, nei prieš tai minėtos, yra kitos. Viena pagrindinių tokių priežasčių yra siekis užtikrinti kito asmens patekimą į šalį (leidimo gyventi šalyje gavimą).⁹⁹ Tokios santuokos oficialiai yra teisėtos, tačiau jos nėra paremtos meile, prierašumu ar kitais romantiniais jausmais ir jų tikslas yra gauti naudą išnaudjant žmogų. Todėl šios santuokos vadinamos fiktyviomis, kurios tuo pat metu dažnai būna ir

⁹¹ *Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos*, supra note, 90.

⁹² Svitlana Batsyukova, „Prostitution and Human Trafficking for Sexual Exploitation“, *Gender Issues* 24, 2 (2007): 47–48, <https://web-s-ebSCOhost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=13a870b4-be69-4dc7-aede-aec548fa359b%40redis>.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ Rita Augutienė, *TMO Kova prieš prekybą žmonėmis: TMO atsakas pasaulyje ir veikla Lietuvoje* (Vilnius, 2014), cituota iš Karolis Žibas, *Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje* (Kaunas: Lietuvos Caritas, 2016), 43, [http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_research_national_report_lt_\(ltu\).pdf](http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_research_national_report_lt_(ltu).pdf).

⁹⁵ Europol, supra note, 87: 29.

⁹⁶ „Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage“, supra note, 5: 43.

⁹⁷ *Ibid.*, 45.

⁹⁸ *Ibid.*, 43.

⁹⁹ *Ibid.*

priverstinės. Paprastai trečiųjų šalių (pvz. Afrikos, Vidurinės Azijos, Pietų Amerikos žemynuose esančių valstybių, taip pat kai kurių Rytų Europos šalių) piliečiai – dažniausiai vyrai – perka sutuoktinę iš „brokerio“ ir padengia visas su gaunama „paslauga“ susijusias išlaidas, pvz. bilieto kainą nuotakai atskraidinti, apgyvendinti ir, žinoma, nuotakos piniginę vertę.¹⁰⁰ Nors yra atvejų, kai pačios nuotakos yra priverstos susimokėti minėtas ir panašias išlaidas.¹⁰¹ Kaip magistro baigiamajame darbe anksčiau rašyta, prekybos žmonėmis auka gali būti pagrobta ar panaudojus smurtą, grasinimus, kuriais palaužiama asmens valia, priverčiama sudaryti priverstinę-fiktyvią santuoką. Potenciali prekybos žmonėmis auka gali ir laisvai išreikšti savo valią sudaryti fiktyvią santuoką, kuri kaip ir minėta, vėliau tampa priverstine. Taip nutika dėl to, kad kilmės šalyje verbuojamos aukos yra apgaunamos dėl tokios santuokos sąlygų. Iš pradžių už sandorį joms žadama didelė pinigų suma, galimybė pakeliauti ir pamatyti užsienio šalį, pagalba po „santuokos“ surandant pastovų darbą užsienio šalyje, pažadama, kad santuoka truks ribotą laiką, o po to bus galima išsiskirti.¹⁰² Atvykus į paskirties (tikslą) šalį ir susituokus (pagal vyro išpažįstamos religijos apeigas) su dažniausiai nepažįstamu, pirmą kartą matomu užsieniečiu vyru, iš moters yra atimami asmens dokumentai, telefonas, ji uždaroma namo ar buto kambarįje, tokiais veiksmais izoliuojant ją nuo aplinkos ir žmonių, atimama jos laisvė, ribojamas jos judėjimas, o žadėtas piniginis atlygis nėra sumokamas arba sumokama maža jo dalis.¹⁰³ Tokios moterys dažnai gyvena nežmoniškais antisanitarinėmis sąlygomis, pvz. mažose patalpose, be natūralios ar net dirbtinės šviesos, stokojanti maisto, verčiant dirbti namų ūkio darbus ir pan.

Prieš priverstinės-fiktyvios santuokos aukas naudojamas ne tik psichologinis, fizinis smurtas, bet ir ekonominis. Ekonominis smurtas (pvz. neduodant pinigų pragyvenimui) naudojamas kaip kontrolės priemonė paversti moteris ekonomiškai priklausomas nuo sutuoktinių.¹⁰⁴ Taip pat naudojamas ir seksualinis smurtas – sutuoktiniai verčia moteris atlikti „žmonos pareigas“, t. y. tenkinti seksualinius vyro poreikius, susilaukti kūdikio, nes tapimas tėvu sustiprintų trečiosios šalies piliečio pagrindą gauti leidimą gyventi norimoje šalyje, pvz. ES narėje.¹⁰⁵ Prekybos žmonėmis auka supratusi, kad pakliuvo į apgaulės spąstus, savo noru negali pasitraukti ir yra priversta likti gyventi su

¹⁰⁰ Europol, *supra note*, 87: 30.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Mažvydas Karalius, *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis* (Kaunas: Naujasis lankas, 2020), 37, https://www.researchgate.net/publication/340965462_Ar_saugu_siekti_teisingumo_Poveikis_nukentejusiems_nuo_prekybos_zmonemis.

¹⁰³ European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, *Exploitative sham marriages: exploring the links between human trafficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia* (Helsinki: Heuni, 2016), 43.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 118.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 44.

nusikaltėliu. Taigi priverstinės-fiktyvios santuokos, „[...] kaip prekybos žmonėmis forma, įtraukia skirtingas išnaudojimo formas (priverstinį darbą, seksualinį išnaudojimą, laisvės ribojimą, psichologinę prievartą ir kt.) [...]“.¹⁰⁶

- Priverstiniu darbu – tarptautiniu mastu pripažintas apibrėžimas bus pateiktas magistro baigiamojo darbo antrojo skyriaus pirmame poskyryje, todėl apibrėžimas čia nepateikiamas. Išnaudojimas darbui yra antra pagal mastą labiausiai paplitusi prekybos žmonėmis išnaudojimo forma po seksualinio išnaudojimo formos.¹⁰⁷ Priverstinis darbas gali egzistuoti ir be prekybos žmonėmis, tačiau daugelyje jurisdikcijų reikalaujama, kad tam, jog būtų įvykdytas prekybos žmonėmis darbui nusikaltimas, turi būti vykdomas išnaudojimas, prilygstantis priverstiniam darbui (arba lygiaverčiam išnaudojimui).¹⁰⁸ Taigi prekyba priverstiniam darbui egzistuoja kur prekyba žmonėmis ir priverstinis darbas sutampa.¹⁰⁹ Todėl galima teigti, kad priverstinis darbas tai yra asmens išnaudojimas darbo srityje.

Į prekybos žmonėmis priverstiniam darbui pinksles dažniausiai patenka labai jauni arba pagyvenę vyrai, retai tai yra moterys.¹¹⁰ Pagrindiniai sektoriai, kuriuose dirba priverstinio darbo aukos yra žemės ūkio, statybos, gamybos, namų ūkio ir kiti sektoriai, kurie yra labiau užslėpti, todėl identifikuoti prekybos žmonėmis priverstinio darbo aukas tikimybė yra mažesnė nei prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo aukas.¹¹¹ Kaip minėta, priverstinio darbo aukomis dauguma būna vyrai, bet jomis tampa ir moterys, tačiau moterys išnaudojamos tik tam tikruose darbo sektoriuose. Moterys, dažniau nei vyrai, išnaudojamos apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų pramonėje bei namų ūkiuose¹¹² (pvz. išnaudojimas tvarkant privataus asmens namus).

¹⁰⁶ Karolis Žibas, *Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje* (Kaunas: Lietuvos Caritas, 2016), 68, https://www.researchgate.net/publication/340965462_Ar_saugu_siekti_teisingumo_Poveikis_nukentejusiems_nuo_prekybos_zmonemis.

¹⁰⁷ Europol, *supra note*, 87: 23.

¹⁰⁸ European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, *Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking* (Helsinki: Heuni, 2013), 13, <http://ift.ee/admin/upload/files/HEUNI%20report%2075%2015102013.pdf>.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Diana Janušauskienė, *Prekyba žmonėmis priverstiniam darbui ir darbuotojų išnaudojimas užsienyje: lietuvių migrantų patirtis* (Vilnius: Justitia, 2014), 65, https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Svarbi_informacija/Vykdomi_projektai/PrekybazmonemispriverstiniamdarbuiFINAL.pdf.

¹¹¹ United Nations Office on Drug and Crime, *Global report on trafficking in persons: Human trafficking a crime that shames us all* (Vienna: United Nations Office on Drug and Crime, 2009), 51, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf.

¹¹² „Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage“, *supra note*, 5: 33.

Prekyba žmonėmis priverstiniam darbui pasireiškia naudojant apgaulę, grasinimus, fizinį ar psichologinį smurtą.¹¹³ Tai būdai, naudojami individus paversti prekybos žmonėmis aukomis ir jomis būti neribotam laikotarpiui. Apgaulė dažnai naudojama dirbti į užsienį išvykusiems žmonėms, pvz. nesuprantant užsienio kalbos sudaromos darbo sutartys, nenaudingos darbuotojui arba vėliau paaiškėja, kad pasirašyta sutartis netgi nėra darbo, bet, pvz. neatlygintinės praktikos sutartis.¹¹⁴ Tokioje sutartyje gali būti nurodoma, kad darbuotojas turi susimokėti įdarbinimo ir pragyvenimo mokesčius¹¹⁵, nors, pvz. darbo skelbime (kuris gali būti patalpintas internetinėje erdvėje, laikraštyje arba perduodamas iš lūpų į lūpas)¹¹⁶, buvo nurodytos kitokios įsidarbinimo sąlygos. Prekybos žmonėmis auka gaudama mažą darbo užmokestį yra finansiškai nepajėgi sumokėti minėtų mokesčių, todėl pradeda vergauti už „skolas“. Šios „skolos“ laikui bėgant auga ir negali būti išmokėtos.¹¹⁷

Darbo sutartyse gali būti nenurodytos arba nurodytos melagingos darbo sąlygos. Pavyzdžiui, darbo metu nėra suteikiama galimybė patenkinti žmogaus būtinuosius poreikius tokius kaip maitinimosi, gamtinių reikalų atlikimo, polsio režimo ar netgi bendravimo su šeima.¹¹⁸ Prekybos žmonėmis aukos gali būti priverstos dirbti „[...] nežmoniškomis sąlygomis – dideliame karštyje ar šaltyje be atitinkamos aprangos, radioaktyvioje ar nuodingoje aplinkoje be tinkamų apsaugos priemonių, žeminant žmogaus garbę ir orumą“¹¹⁹ ir, žinoma, „[...] sukeliant emocines, dvasines ir fizinės kančias [...]“.¹²⁰ Be to, atėmus darbuotojų dokumentus prekeiviams žmonėmis dažnai atidaro ir kontroliuoja banko sąskaitas savo aukų vardu.¹²¹ Taip asmens dokumentų atėmimas sulaiko priverstinio darbo aukas nuo minties pabėgti įgyvendinimo.

- Nusikalstamų veikų darymu – „apgaulės, pažadų, o kartais prievartos ar šantažo būdu asmenys gali būti įtraukiami į tiesioginį nusikaltimų vykdymą (narkotikų gabenimą ir prekybą, apiplėšimus, sukčiavimą, vagystes ir pan.)“.¹²² Šios prekybos žmonėmis išnaudojimo formos aukos

¹¹³ Ligia Kiss ir Cathy Zimmerman, „Human trafficking and labor exploitation: Toward identifying, implementing, and evaluating effective responses“, *PLOS Medicine* 16, 1 (2019): 1, <https://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1002740>.

¹¹⁴ „DUK: Prekyba žmonėmis ir žmonių grupėmis priverstiniam darbui“, Ituc csi, žiūrėta 2022 m. spalio 3 d., https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/forced_labour_faq_lt.pdf.

¹¹⁵ *Ibid.*

¹¹⁶ Europol, *supra note*, 87: 23.

¹¹⁷ Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *supra note*, 86: 35.

¹¹⁸ Vilius Velička, *Prekyba žmonėmis ir jos prevencija: mokymams skirta medžiaga* (Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2018), 7, https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/Prekyba%20zmonemis%20ir%20jos%20prevencija.pdf.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ Europol, *op. cit.*

¹²² „Prekės, kurių nepastebėjome. Ką apie prekybą žmonėmis turi žinoti specialistai“, Prekyba žmonėmis, žiūrėta 2022 m. spalio 3 d., http://prekybazmonemis.lt/wp-content/uploads/2014/02/23309_TMO_bloknotas-5.pdf.

dažniausiai yra nepilnamečiai asmenys, kurių lytis,¹²³ renkantis potencialias šio nusikaltimo aukas, neturi didelės svarbos, t. y. priešingai nei seksualinio išnaudojimo ir priverstinio darbo aukų. Nusikalstamoms veikoms vykdyti įtraukiami nepilnamečiai¹²⁴, nes daugelyje valstybių jurisdikcijų nepilnamečiai nėra nusikalstamos veikos subjektai, todėl jie netraukiami baudžiamajon atsakomybėn nesant visų nusikalstamos veikos sudėties požymių. „Dažnai į nusikaltimų vykdymą yra įtraukiami vaikai iš socialinės rizikos šeimų, vaikų globos namų“¹²⁵, nes toki asmenys yra labiau pažeidžiami, todėl juos verbuoti daug paprasčiau. Kovoiant su šia išnaudojimo forma „sudėtinga atskirti nepilnamečius, kurie daro nusikaltimus [...] – ar jie grupuočių nariai, nusikaltėliai, ar prekybos žmonėmis aukos, išnaudojami nusikaltimams vykdyti dėl savo nebaudžiamumo.“¹²⁶ Šios išnaudojimo formos aukomis tampa ne tik nepilnamečiai, bet ir pilnamečiai „[...] asmenys išėję iš įkalinimo įstaigų, neturintys socialinių ryšių ar artimųjų. Tiesiogiai prisidedami prie nusikaltimų vykdymo, pradeda jaustis nusikalstamo pasaulio dalimi, todėl jiems patiems labai sudėtinga suvokti, kad jie yra tapę prekybos žmonėmis aukomis.“¹²⁷

- Išnaudojimu elgetavimui – „kai išnaudojama sudėtinga asmens asmeninė ar ekonominė padėtis ar bejėgiškumas, kad jis būtų priverstas elgetauti. Jie yra priversti atiduoti visą ar didžiąją dalį uždarbio.“¹²⁸ Kaip ir prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų darymui, taip ir išnaudojimo elgetavimui aukomis dažniau tampa nepilnamečiai.¹²⁹ Taip pat yra ir kitų kategorijų asmenų, kurie yra potencialios išnaudojimo elgetavimui aukos, galima paminėti neįgaliuosius, pvz. judėjimo negalią¹³⁰ arba psichikos sutrikimų turinčius asmenis. Šių asmenų fiziologinė, psichinė padėtis prekeiviams žmonėmis yra tarsi privalumas, kuris yra išnaudojamas visuomenės gailestui sukelti. Toks gailestis skatina žmonės aukoti išmaldos prašantiems asmenims. Yra atvejų kai prekeiviai žmonėmis tyčia suluošina, ypač vaikus. Suluošintas nepilnametis yra dvigubas privalumas – dėl jo amžiaus ir būklės – atnešantis didesnes pinigų sumas nusikalstamo verslo atstovams. Toki vaikai yra paliekami viešose vietose, kuriose lankosi daug žmonių, o ypač turistų. Be to, nepilnametė elgetavimo auka yra mažiau pavojinga jas išnaudojantiems nusikaltėliams. Taip yra dėl to, kad nepilnamečiams

¹²³ Europol, *supra note*, 87: 27.

¹²⁴ *Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos, supra note*, 90: 7.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ „Rekomendacijos po apskrito stalo diskusijos „Nepilnamečiai lietuviai, grąžinami iš užsienio: iššūkiai identifikuojant prekybos žmonėmis atvejus“, Prekyba žmonėmis, žiūrėta 2022 m. spalio 3 d., <http://prekybazmonemis.lt/wp-content/uploads/2015/07/Apskrito-stalo-rekomendacijos.pdf>.

¹²⁷ „Prekės, kurių nepastebėjome. Ką apie prekybą žmonėmis turi žinoti specialistai“, *supra note*, 122.

¹²⁸ Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *supra note*, 86: 19.

¹²⁹ Europol, *op. cit.*

¹³⁰ Anghel Stoica, „Again about the trafficking in human beings“, *Juridical Current* 14, 2 (2011): 122, <https://web-p-ebscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7e2e3320-1e10-4d6a-816f-c15cea6537ac%40redis>.

reikalingas žemesnis prievartos lygis nei pilnametėms aukoms, nes vaikai automatiškai yra priklausimomi nuo suaugusių asmenų,¹³¹ o tikimybė, kad vaikas ištrūks iš nusikalstamo verslo pinklių yra maža.

Mobilumas yra svarbi šios išnaudojimo formos savybė.¹³² Nepilnamečiai kartu su prekeiviais žmonėmis keliauja mažomis grupelėmis¹³³ ir yra perkeliami iš vienos vietos į kitą vengiant teisėsaugos dėmesio.¹³⁴ Be to, tai pačiai prekybos žmonėmis aukai prašant išmaldos toje pačioje vietoje, praeiviai ir kiti aplinkiniai žmonės prisimena, kad konkrečiam elgetaujanciam asmeniui jau yra aukoję pinigų. Tokia prekybos žmonėmis aukų rotacija tarp miestų ir šalių¹³⁵ neleidžia nusikalstamam verslui žlugti.

- Organų išėmimu – „tai nelegalūs žmonių organų ar jų dalių (audinio, ląstelės) išėmimai. [...] pažeidžiant prekybos žmonėmis aukos orumą ir fizinį neliečiamumą.“¹³⁶ Be to, tai viena pavojingiausių asmens sveikatai ir gyvybei prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų. Prisivilioti prekybos žmonėmis potencialias aukas, organų prekeiviai dažniausiai naudoja šiuos būdus:

- atiduoti savo organus ar jų dalis, pvz. už skolas, arba iš jų išvilioti apgaulės būdu;
- asmens sutikimo parduoti savo organus ar jų dalis gavimas, už tai pažadant nemenką atlygį, kuris vėliau yra nesumokamas ar sumokama žymiai mažesnė suma nei buvo sutarta;
- gydant asmenis nuo realių arba neesamų ligų, kurių metu jiems nežinant jų organai yra pasisavinami organų prekeivių.¹³⁷

Tarptautiniai teisiniai dokumentai, kurie bus analizuojami magistro baigiamojo darbo antrojo skyriaus pirmame poskyryje, ir vidaus, t. y. Lietuvos, teisės aktai draudžia prekybą organais bei organų ar jų dalių transplantaciją be asmens sutikimo. Vienas tokių teisės aktų yra Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas, kurio 13 str. numato, kad „gyvo ar mirusio žmogaus audiniai, ląstelės, organai negali būti komercinių sandorių objektas.“¹³⁸ Tai reiškia, kad draudžiama parduoti žmogaus audinius, ląsteles, organus ar jų dalis komerciniais (žodis „komercija“ pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną reiškia prekybos operaciją,

¹³¹ Europol, *supra note*, 87: 28.

¹³² *Ibid.*

¹³³ Wenke, *supra note*, 29: 11.

¹³⁴ Europol, *op. cit.*

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ Velička, *supra note*, 118: 10.

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ „Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. spalio 4 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.33147/asr>.

prekybą)¹³⁹ tikslais. Šio įstatymo 3 str. numato, kad „žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos procesas vyksta vadovaujantis savanoriškumo, neatlygintinumo, anonimiškumo, konfidencialumo, pagarbos žmogaus orumui, didesnės tikėtinės terapinės naudos už galimą riziką donoro ar recipiento sveikatai principais.“¹⁴⁰ Vienas iš minėtų principų yra savanoriškumo principas, kuris reiškia, kad įstatymas draudžia ir organų ar jų dalių transplantaciją be asmens sutikimo. Pagal Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymą žodis „transplantacija“ – „donorų audinių, ląstelių, organų persodinimas recipientams gydymo tikslu.“¹⁴¹ Vadinasi, persodinimas gali būti vykdomas tik siekiant išgydyti žmogų, o ne iš persodinimo operacijos pasipelninti.

Prekyba žmogaus organais yra dešimtoje vietoje iš dvylikos nelegalių veiklų pagal gautą neteisėtą pelną.¹⁴² Pasaulinė neteisėtos organų prekybos mažmeninė vertė apytiksliai yra nuo 600 iki 1,2 milijardo dolerių per metus.¹⁴³ Teigiama, kad prekyba organais sudaro 10 procentų transplantacijos atvejų pasaulyje.¹⁴⁴ Manoma, kad apie 40 000 žmonių laukia inkstų persodinimo, iš kurių 15–30 procentų miršta būdami laukiančiųjų sąraše.¹⁴⁵ Vidutiniškai 3–5 metus laukiama organų transplantacijos ar net ilgiau, t. y. priklausomai nuo šalies.¹⁴⁶ Per šiuos ilgus tinkamų organų laukimo metus asmenys, įrašyti į laukiančiųjų sąrašą, dėl savo sveikatos ir gyvybės pasiryžta nusipirkti kito žmogaus organus, parduodamus juodojoje rinkoje. Nors ląstelių, audinių ir organų donorystės pobūdis yra altruistinis¹⁴⁷, jis tampa komerciniu ir nusikalstamu. Altruistinėje sistemoje esant organų trūkumui atsiranda poreikis – paklausa – pirkti organus.

Kita šio nusikalstamo sandorio šalis yra donorai (pagal Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymą žodis „donoras“ – „gyvas žmogus,

¹³⁹ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, EKalba, žiūrėta 2022 m. spalio 4 d., <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/komercija,%20komercija?paieska=komercija&i=4bff5fa5-11c5-4b5e-a819-8a661611cddb>.

¹⁴⁰ „Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas“, *supra note*, 138.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² Frederike Ambagtsheera, Damián Zaitchb ir Willem Weimar, „The battle for human organs: organ trafficking and transplant tourism in a global context“, *Global Crime* 14, 1 (2013): 4, <https://web-p-ebscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=c6438a03-9eac-4a31-a919-d23f047f8e21%40redis>.

¹⁴³ Jeremy Haken, *Transnational Crime In The Developing World* (Washington: Global Financial Integrity, 2011), 22, https://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2014/05/gfi_transnational_crime_high-res.pdf.

¹⁴⁴ Michael Kahn, „Study highlights need for more kidney donations“, Reuters, žiūrėta 2022 m. spalio 4 d., <https://www.reuters.com/article/idUSLI302791>.

¹⁴⁵ Meyer, *supra note*, 27: 218.

¹⁴⁶ „Understanding the transplant waitlist“, National kidney foundation, žiūrėta 2022 m. spalio 5 d., <https://www.kidney.org/content/understanding-transplant-waitlist>.

¹⁴⁷ „Who guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation“, World Health Organization, žiūrėta 2022 m. spalio 5 d., <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341814/WHO-HTP-EHT-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1>.

atiduodantis transplantuoti audinius, ląsteles, organus, arba miręs žmogus, iš kurio jie imami“)¹⁴⁸. Donorais gali būti mirę žmonės, tačiau šis verslas daugiausia paremtas gyvomis aukomis.¹⁴⁹ Dauguma jų gyvena skurdžiai, patiria materialinę nepriteklių, yra skolingi dideles pinigų sumas ir pan. Jie yra kilę iš skurdžių besivystančių šalių (dar vadinamomis organus eksportuojančiomis): Indijos, Pakistano, Kinijos, Filipinų, Bangladešo, Ukrainos, Kazachstano, Rusijos, Irako, Jordanijos, Egipto, Rumunijos, Moldovos, Kosovo, Turkijos, Izraelio, Brazilijos, Kolumbijos, Peru ir Bolivijos.¹⁵⁰ Organų donoriai siekdami pagerinti savo gyvenimo sąlygas apsisprendžia parduoti dalį savęs (savo organus ar jų dalis) taip sukurdami pasiūlą. Dažniausiai parduodami organai yra: inkstai, širdis, kepenys, plaučiai, kasa, ragenos ir kiti žmogaus organai bei audiniai.¹⁵¹ Minėtų žmogaus organų ir jų transplantacijos kainą nustato „brokeriai“ (organų prekeiviai), atsižvelgdami į organų prekybos „rinką“.¹⁵² „Brokeriai“ organų donorams, pvz. už vieną inkstą, sumoka apie 2500–3000 dolerių arba melagingai žada gerai apmokamą darbą¹⁵³, o recipientams (žodis „recipientas“ pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną reiškia žmogų, gaunantį kraujo, audinių ar organų)¹⁵⁴ šiuos organus parduoda maždaug už 100 000–200 000 dolerių.¹⁵⁵ Taigi neteisėtai gautų organų pirkėjai yra turtingi žmonės, kurie gali nusipirkti reikiamą organą ar jo dalį už didelę juodojoje rinkoje pateiktą kainą.

Nustačius donorus ir recipientus, atliekami daugiau ar mažiau patikimi abiejų tyrimai, kad atitiktų parduodamo ir reikalingo organo kriterijus transplantacijai.¹⁵⁶ Prieš organų transplantaciją būtini ne tik medicininiai tyrimai, bet ir vieta, t. y. operacinė patalpa su tinkama medicinine įranga, bei asmuo, kuris atliks organų persodinimą, t. y. gydytojas. Ši nusikalstama veika – prekyba organais – yra kruopščiai organizuotas nusikaltimas, nes į jį yra įtraukiami, pvz. privačių gydymo įstaigų medikai, slaugai, kurių nesant organų transplantacijos operacija būtų neatlikta. Toki gydytojai yra paperkami, kad šie atliktų neteisėtą operaciją ir apie tai niekam neprasitartų. Vadinasi, prekyba žmonėmis yra organizuotas nusikaltimas, kuris turi sąsają su korupcija.

Taigi viename prekybos organais verslo gale yra žmonės, skatinami beviltiško pinigų poreikio, kad galėtų padengti pragyvenimo išlaidas, kitame – žmonės, kuriuos skatina beviltiškas

¹⁴⁸ „Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas“, *supra note*, 138.

¹⁴⁹ Meyer, *supra note*, 27: 208.

¹⁵⁰ Michael Bos, *Trafficking in human organs* (Belgium: Policy Department Directorate-General for External Policies, 2015), 22, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf).

¹⁵¹ Deidre Seiden, „Illegal organ trade“, Royal Canadian Mounted Police, žiūrėta 2022 m. spalio 5 d., <https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/gazette/illegal-organ-trade>.

¹⁵² Bos, *op. cit.*, 25.

¹⁵³ Meyer, *op. cit.*, 221.

¹⁵⁴ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note*, 139.

¹⁵⁵ Parliamentary Assembly, „Trafficking in organs in Europe“, Parliamentary Assembly, žiūrėta 2022 m. spalio 5 d., <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17125&lang=en>.

¹⁵⁶ Meyer, *op. cit.*

organų donoro poreikis, siekiant išlikti gyvam.¹⁵⁷ Todėl galima teigti, kad šio nelegalaus verslo sėkmė grindžiama desperatišku žmonių troškimu išgyventi – tiek medicininio, tiek finansinio požiūriu.¹⁵⁸ Nors recipientai lemia organų paklausą, o donorai – pasiūlą, yra reikalingas tarpininkas tarp paklausos ir pasiūlos, kuris įgyvendina asmenų poreikius (medicininis ir finansinis) nusikalstamu būdu, išnaudojant pažeidžiamus žmones naudos (dažniausiai pinigų) gavimui.

- Kitomis išnaudojimo formomis – prekyba vaikais įvaikinimo tikslais, moterų išnaudojimu surogatinei motinystei, išnaudojimu kariniuose veiksmuose ir t. t.¹⁵⁹ „[...] tai retesnės prekybos žmonėmis formos, kurios yra dar sunkiau atpažįstamos bei identifikuojamos [...]“.¹⁶⁰

Apibendrinant, daugiausiai išnaudojami pažeidžiami žmonės, kurie apgaulės, smurto ir kitais būdais tampa prekybos žmonėmis aukomis. Asmenų lytis ir amžius neturi esminės reikšmės kokios išnaudojimo formos auka jie taps, tačiau pastebėta tendencija, kad pilnametės ir nepilnametės moterys dažniau tampa seksualinio išnaudojimo, priverstinių-fiktyvių santuokų aukomis, vyrai – priverstinio darbo aukomis, tiek moterys, tiek vyrai, tarp jų ir nepilnamečiai – organų išėmimo, nusikalstamų veikų darymo (ypač nepilnamečiai), išnaudojimo elgetavimui (ypač nepilnamečiai) aukomis ir t. t. Taigi yra daug ir įvairių prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų, kurias visas sudėtinga išanalizuoti dėl didelės gausos ir sunkumų jas atpažįstant, todėl šios nusikalstamos veikos ypatumai kelia vis didesnę grėsmę asmeniui ir plačiajai visuomenei.

¹⁵⁷ Meyer, *supra note*, 27: 219.

¹⁵⁸ *Ibid.*

¹⁵⁹ „Prekės, kurių nepastebėjome. Ką apie prekybą žmonėmis turi žinoti specialistai“, *supra note*, 122.

¹⁶⁰ *Ibid.*

2. KOVOS SU PREKYBA ŽMONĖMIS REGLAMENTAVIMAS TARPTAUTINĖJE, EUROPOS SĄJUNGOS IR NACIONALINĖJE TEISĖJE

Šiame skyriuje susipažįstant su prekybos žmonėmis kovą reglamentuojančiais tarptautiniais, Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės aktais, bus analizuojamas ir vertinamas jų turinys. Šio skyriaus pirmame poskyryje bus aptarti tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai, o šio skyriaus antrame poskyryje – nacionalinės teisės aktai.

2.1. Kovos su prekyba žmonėmis reglamentavimas tarptautinėje ir Europos Sąjungos teisėje

Prekybos žmonėmis, kaip rašyta šio darbo pirmojo skyriaus pirmame poskyryje, pradžia yra vergovė, kuri tęsėsi skirtingų epochų laikotarpiu ir buvo teisinga bei teisėta to meto visuomenėse iki tol, kol žmonija šiame reiškinyje įžvelgė žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus. Dėl šios priežasties šalys po truputį pradėjo judėti kovos su minėtais pažeidimais kryptimi. „Pirmoji sutartis, kuria pasmerkta prekyba vergais, buvo sudaryta 1814 m. tarp Prancūzijos ir Britanijos.“¹⁶¹

„„Paklauskime savęs, kaip mus paliečia kasdieniame gyvenime, kada susitinkame ar turime reikalų su žmonėmis, kurie galėtų būti prekybos žmonėmis aukos, kai esame gundomi įsigyti daiktus, pagamintus išnaudojant kitus. Kai kurie iš mūsų užmerkia akis (...), bet kiti nusprendžia kažko imtis.“ Popiežius Pranciškus“¹⁶². Tais kitais galime laikyti įvairias organizacijas, tarptautinę bendruomenę, pasaulio valstybes, kurios suinteresuotos ir pasiryžusios pradėti bei tęsti kovą su fenomenaliu prekybos žmonėmis nusikaltimu. „Jau 1899 m. Londone buvo surengta konferencija prieš prekybą moterimis seksualinio išnaudojimo tikslais. Konferencijoje buvo priimtas kreipimasis į pasaulio šalis sudaryti daugiašales sutartis ir atitinkamus nacionalinius komitetus, skirtus užkirsti kelią prekybai moterimis. Nuo tų laikų pasaulyje buvo priimta dešimtys įvairių konvencijų, deklaracijų ir rezoliucijų, skirtų prekybos žmonėmis problemai [...].“¹⁶³ Dėl didelės jų gausos magistro baigiamajame darbe bus išskirti ir aptarti, autorės nuomone, pagrindiniai teisės aktai.

XX amžiaus pradžioje tarptautinė bendruomenė sutelkė pastangas pirmiesiems prekybos žmonėmis reiškinių apibrėžimams formuluoti. *1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 4 d. tarptautinės sutartys dėl kovos su baltųjų vergių prekyba* įtvirtino pilnametės ir nepilnametės moters prekybą amoraliu tikslu – seksualinės aistros tenkinimui nepaisant „baltosios vergės“ sutikimo ir

¹⁶¹ Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 48, <https://www.scribd.com/doc/51216075/50850936-Tarptautine-teise-Akehurst>.

¹⁶² Gutasukas, *supra note*, 20: 193.

¹⁶³ Fedosiuk, *supra note*, 15: 88.

neatsižvelgiant į tai, ar nusikalstami veiksmai buvo vykdomi skirtingose šalyse.¹⁶⁴ Šiuose tarptautiniuose dokumentuose nurodoma, kad prekyba baltosiomis vergėmis gali būti vykdoma apgaulės, smurto, grasinimų, piktnaudžiavimo valdžia ir kitais prievartos būdais¹⁶⁵, tačiau jie nėra būtini „baltųjų vergių“ prekybos nustatymui. Taip pat nurodyta, kad nepilnamete laikoma moteris iki dvidešimties metų amžiaus.¹⁶⁶ Taigi minėtos tarptautinės sutartys nenumato bausmės dydžių bei jose prekyba žmonėmis yra siejama tik su seksualiniais veiksmais moterų atžvilgiu. Be to, šiuose dokumentuose baltųjų vergų prekybos sąvoka tapatinama (yra tarsi sinonimas) su prekybos žmonėmis sąvoka.

1921 m. rugsėjo 30 d. *Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais* papildo anksčiau minėtas tarptautines sutartis tuo, kad šioje Konvencijoje prekyba žmonėmis samprata praplečiama. Prekybos žmonėmis auka tampa ne tik moteris, bet ir vyriškos lyties vaikas. Konvencijos 5 str. numato, kad nepilnametis (vaikas) yra asmuo iki dvidešimt vienerių metų amžiaus¹⁶⁷, t. y. pakeičiamas sąvokos „vaikas“ apibrėžimas amžiaus aspektu. Siekiant kovoti su prekyba žmonėmis Konvencijos šalys įsipareigojo imtis su emigracija ir imigracija susijusių priemonių: moterų ir vaikų apsaugą keliaujant laivais, geležinkeliu ne tik išvykimo, atvykimo vietose, bet ir kelionės metu; uostuose ir geležinkelio stotyse publikuoti moteris ir vaikus įspėjančius pranešimus nurodant, kur jie gali kreiptis pagalbos tapus prekybos žmonėmis auka.¹⁶⁸ Taigi ši Konvencija yra ne tik panaši savo esme į 1904 m. ir 1910 m. minėtus tarptautinius susitarimus, tačiau juos ir papildanti. Paminėtina, kad pirmą kartą tarptautiniame teisės akte minima prekybos žmonėmis sąvoka (angl. *the traffic in women and children*), o ne prekyba baltosiomis vergėmis (angl. *the white slave traffic*).

1926 m. rugsėjo 25 d. *priimta Vergovės konvencija*, kuri pateikia vergijos apibrėžimą. Vergija – tai padėtis ar būklė asmens, su kuriuo elgiamasi iš dalies ar visiškai kaip su nuosavybe.¹⁶⁹ Vergovės konvencija įtvirtina definiciją, kuri numato šiuos veiksmus (veikas): asmens pagrobimą; įsigijimą; įsigijimą turint tikslą asmenį parduoti, išmainyti; disponavimą siekiant pavergti.¹⁷⁰ Šie

¹⁶⁴ „International convention for the suppression of the white slave traffic“, University of Minnesota Human rights library, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 2 d., <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/whiteslavetraffic1910.html>.

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children Geneva, 30 September 1921“, ICC Legal Tools Database, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 3 d., <https://www.legal-tools.org/doc/9d9c4q/pdf>.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ „Slavery, Servitude, Forced Labour and Similar Institutions and Practices Convention of 1926 (Slavery Convention of 1926), 60 L.N.T.S. 253, entered into force March 9, 1927.“, University of Minnesota Human rights library, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 3 d., <http://hrlibrary.umn.edu/instreet/f1sc.htm>.

¹⁷⁰ Bolzanas ir Drakšienė, *supra note*, 17: 40.

veiksmai iš esmės panašūs su dabartiniuose teisės aktuose įtvirtintu prekybos žmonėmis normos objektyviuoju požymiu – veika.¹⁷¹ Priešingai yra su subjektyviuoju požymiu – tikslu, nes pagal Vergovės konvenciją prekyba žmonėmis vykdoma turint tikslą asmenį paversti vergu.¹⁷² Šalys, pasirašiusios ir ratifikavusios šią Konvenciją, įsipareigojo teikti viena kitai pagalbą kovojant dėl prekybos vergais panaikinimo. Taigi ši Konvencija turi panašumų ir skirtumų su šiuolaikinės prekybos žmonėmis normos sudėties požymiais. Pastebėtina, kad tarptautiniame dokumente vėl sugrįžtama prie sąvokos vergovė (angl. *slavery*).

Viena iš prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų yra išnaudojimas priverstiniam darbui, todėl svarbu paminėti su šia išnaudojimo forma turinčią sąsają Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. birželio 28 d. konvenciją dėl priverstinio ar privalomojo darbo. Šioje Konvencijoje priverstinis ar privalomasis darbas – „[...] reiškia bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“.¹⁷³ Konvencija nurodo kokie darbai nepatenka į priverstinio ar privalomojo darbo sąvoką. Tai darbai susiję su: privalomąją karine tarnyba (kariniams tikslams), savarankišku valstybės pilietinių pareigų vykdymu, institucijos paskirta ir prižiūrima asmens nuteisimo priemone, ypatingais atvejais (pvz. karine ar stichine nelaime), nedidelėmis visuomeninėmis paslaugomis (atliekamomis bendruomenės labui).¹⁷⁴ TDO narė, kuri ratifikuoja Konvenciją, įsipareigoja per kiek galima trumpesnę laiką panaikinti priverstinį ar privalomąjį darbą.¹⁷⁵ Taigi TDO konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo pirmą kartą pavartoja priverstinio darbo terminą ir yra tarsi tarptautinės kovos su priverstiniu ir privalomuoju darbu pradžia. Minėta kova pirmiausia pasireiškia priverstinio ar privalomojo darbo sampratos – priverstinis darbas yra išreikalaujamas nesant asmens laisvanoriško sutikimo (t. y. pažeidžiant asmens valios laisvę) ir jis atliekamas panaudojant prievartą, grąsinimus nuobauda – įtvirtinimu. Be to, kad TDO konvencija uždraudžia priverstinį ar privalomąjį darbą, numato ir darbų, nelaikomų priverstiniu ar privalomuoju darbu, baigtinį sąrašą.

1933 m. spalio 11 d. Tarptautinės konvencijos dėl kovos su prekyba pilnametėmis moterimis 1 straipnis apibrėžė prekybos žmonėmis reiškinį kaip amoraliu tikslu pilnametės moters ar mergaitės įsigijimą, suviliojimą, įtraukimą prostitucijos (žmogaus aistrų tenkinimo) eksportui, net ir

¹⁷¹ Bolzanus ir Drakšienė, *supra note*, 17: 40.

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ „Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. birželio 28 d. konvencija Nr. 29 „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo““, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25643?jfwid=>.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ *Ibid.*

esant jos sutikimui.¹⁷⁶ Taigi šios Konvencijos pateikta prekybos žmonėmis samprata yra siaura, nes joje minima tik viena prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo forma (išnaudojimas seksualinės aistros tenkinimui), nenumatant kitų išnaudojimo formų, pvz., priverstinės santuokos, prekybos žmogaus organais ir kt. Be to, prekyba žmonėmis suprantama tik kaip tarptautinė nusikalstama veika, tarsi žmogus pardavimas šalies viduje nėra prekybos žmonėmis nusikaltimas. Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad ši Konvencija priimta 1933 m. kai tarptautinė bendruomenė tik pradėjo suprasti šio kriminalinio reiškinių charakteristiką ir neturėjo tiek daug patirties kovoje su juo.

Po Antrojo pasaulinio karo žiaurių ir žmogaus prigimtines teises pažeidusių veiksmų, siekiant apsaugoti asmens teises ir pagrindines laisves, buvo sukurtas universalus tarptautinis dokumentas – *Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija*. Ši deklaracija „buvo priimta kaip rekomendacinio pobūdžio dokumentas, bet 1968 Teherane vykusios Jungtinių Tautų konferencijos rezoliucijoje paskelbta, kad tarptautinės bendrijos nariams Visuotinė žmogaus teisių deklaracija yra įpareigojantis dokumentas. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos principai įtvirtinti daugelio valstybių nacionalinės teisės aktuose, t. p. privalomojo pobūdžio tarptautinės teisės aktuose.“¹⁷⁷ Nors deklaracija ir yra bendro pobūdžio tarptautinis dokumentas, kuris tiesiogiai nereglamentuoja prekybos žmonėmis, tačiau šioje deklaracijoje įtvirtintos pamatinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios yra pažeidžiamos pardavus gyvą, mąstančią ir laisvą valią turinčią būtybę – žmogų. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1–5 straipsniai yra susiję su prekyba žmonėmis tema, nes juose įtvirtinta, jog kiekvienas gimęs individas yra laisvas ir lygus, turi teisę į gyvybę, laisvę, saugumą, todėl ir diskriminacija negalima, o vergovė draudžiama, be to, jokiais atvejais su asmeniu negalima elgtis žiauriai, nežmoniškai ar žeminant jo orumą.¹⁷⁸ Taigi visuotinė žmogaus teisių deklaracija yra tarptautinis žmogaus teisių apsaugos mechanizmas, kuris turi prevencinį tikslą žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų pažeidimo atžvilgiu.

JTO 1949 m. gruodžio 2 d. Konvencijoje dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų prostitucijos išnaudojimu pastebimi teigiamai vertinami prekybos žmonėmis apibrėžimo papildymai. *Pirma*, pradėta vartoti sąvoka „asmuo“, kuri apima tiek moteriškąją, tiek vyriškąją lytis, o ne vieną iš jų. *Antra*, baudžiami asmenys: laikantys, vadovaujantys, finansuojantys viešnamius; išnuomojantys ar išsinuomojantys pastatą ar patalpą trečiųjų asmenų prostitucijai, t. y. baudžiami sąvadautojai,

¹⁷⁶ „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age. Geneva, 11 October 1933“, United Nations Treaty Collection, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d., https://treaties.un.org/doc/Treaties/1933/10/19331011%2006-00%20AM/Ch_VII_5p.pdf.

¹⁷⁷ Rima Varnienė, „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/visuotine-zmogaus-teisiu-deklaracija/>.

¹⁷⁸ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *supra note*, 2.

viešnamųjų savininkai ir jų bendrininkai¹⁷⁹ (*aut. pastaba* įtvirtinamas prekybos žmonėmis nusikaltimo vykdymas bendrininkaujant). *Trečia*, Konvencijoje pateiktame prekybos žmonėmis apibrėžime neminimas išvežimas į užsienį, todėl daroma prielaida, kad prekyba žmonėmis nuskaltimas gali būti vykdomas nekirtus valstybės sienos ribų. Konvencija neigiamai vertinama tuo, kad ji nepakankamai dėmesio skyrė prekybos žmonėmis aukoms (jų teisės nustatytos miglotai)¹⁸⁰, „be to, [...] kritikuotina dėl siauro prekybos žmonėmis traktavimo. Tačiau [...] konvencija atlieka teigiamą vaidmenį, formuojant supratimą apie kovos su prekyba žmonėmis būtinumą.“¹⁸¹ Pažymėtina, kad tarptautiniuose dokumentuose vis dar išlieka prekybos žmonėmis samprata artima prostitucijos sampratai.

Vienas iš svarbesnių regioninių teisės aktų yra *1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Europos žmogaus teisių konvencija) ir jos papildomi protokolai*, kurie, kaip ir 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, reglamentuoja pagrindines žmogaus teises ir laisves:

- teisę į gyvybę (Konvencijos 2 str.);
- kankinimo uždraudimą (Konvencijos 3 str.);
- vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimą (Konvencijos 4 str.);
- teisę į laisvę ir saugumą (Konvencijos 5 str.);
- diskriminacijos uždraudimą (Konvencijos 14 str.);
- judėjimo laisvę (Konvencijos protokolo Nr. 4 2 str.);
- ir kt.¹⁸²

Taigi ratifikavusios šią Konvenciją šalys įsipareigoja saugoti minėtas žmogaus teises ir laisves nuo šiurkštaus jų pažeidimo, pavyzdžiui, prekybos žmonėmis nusikaltimo.

Tarptautinė bendruomenė siekdama pažangos kovoje su vergovės panaikinimu, ypač su vergoviniaiis papročiais, kurie vis dar išlikę kai kuriose pasaulio vietose bei visuomenės priimami kaip norma (savaime suprantamu reiškiniu) ir pastebėjusi anksčiau priimtų tarptautinių susitarimų spragas *1956 m. rugsėjo 7 d. priėmė Konvenciją dėl vergovės, vergų prekybos ir į vergovę panašių institutų bei papročių panaikinimo*, kuri papildė anksčiau baigiamajame darbe minėtą 1926 m. Vergovės konvenciją. Naujoji, 1956 m. Konvencija, papildė vergovės sampratą pavergimu už skolas, baudžiavine padėtimi, nuotakos pardavimu, našlės paveldėjimu, vaiko ar 18 metų neturinčio pauglio

¹⁷⁹ „Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others“, Refworld, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 7 d., <https://www.refworld.org/docid/3ae6b38e23.html>.

¹⁸⁰ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 27.

¹⁸¹ *Ibid.*

¹⁸² „Europos žmogaus teisių konvencija“, ECHR, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 7 d., https://www.echr.coe.int/documents/convention_lit.pdf.

atidavimu kitam asmeniui už atlyginimą arba be jo siekiant išnaudoti jį arba jo darbą.¹⁸³ Pagal Konvencijos 2 str. valstybės narės įsipareigoja nustatyti minimalų santuokinį amžių ir įvesti tokią tvarką, jog abi pusės galėtų laisvai išreikšti sutikimą tuoktis.¹⁸⁴ Taip pat Konvencijos 7 str. pateikia ne tik vergovės, bet ir „asmens vergiškoje padėtyje“ bei „vergų prekybos“ apibrėžimus. Taigi šie 1956 m. Konvencijos papildymai prisidėjo prie tolimesnės prekybos žmonėmis sampratos formavimo ir tobulinimo.

JTO 1959 m. lapkričio 20 d. paskelbė *Vaiko teisių deklaraciją*, kurios preambulėje įtvirtintas vaiko pažeidžiamumas, lemiantis ypatingą jo apsaugą. Preambulėje rašoma „[...] vaikui, turint galvoje jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po jo [...]“.¹⁸⁵ Šios Deklaracijos 9 principu numatyta, kad „vaikas turi būti apsaugotas nuo visų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo formų. Jis neturi būti prekybos objektu, nesvarbu, kokia forma.“¹⁸⁶ Taigi ši Deklaracija itin svarbi vaikų prekybos tematika, nes vaikas, kaip labiau pažeidžiamas individas, yra lengvesnis „grobis“ prekybos žmonėmis nusikaltimus darantiems asmenims.

Svarbu paminėti ir 1966 m. gruodžio 19 d. *Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą*, kuris, kaip ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija bei Europos žmogaus teisių konvencija, reglamentuoja vienas svarbiausių žmogaus teisių, kurias ginti privalo Paktą pasirašiusios valstybės. Pakto 7 str. draudžia kankinimą, žiaurų, nežmonišką, žeminantį orumą elgesį ir bausmes žmogaus atžvilgiu bei medicininius ar mokslinius bandymus su juo.¹⁸⁷ Šis straipsnis aktualus žmogaus organų prekybai, kai prieš asmens valią, pažeidžiant jo kūno neliečiamumą ir vientisumą, išimami organai, pvz., medicininiais ar moksliniams eksperimentams. Pakto 8 str. draudžia vergiją, priverstinį ir privalomąjį darbą (su tam tikromis išimtimis),¹⁸⁸ taip ginčomas viena svarbiausių prigimtinių žmogaus teisių – jo laisvę. Teisė į laisvę numatyta ir Pakto 9 str. bei 12 str. Pastarajame įtvirtinta, kad asmuo turi teisę pasirinkti savo buvimo vietą, laisvai kilnotis, išvykti iš bet kokios šalies nepažeidžiant įstatymų.¹⁸⁹ Prekyba žmonėmis yra tarptautinio pobūdžio nusikaltimas, kuris gali būti vykdomas tiek

¹⁸³ „Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery“, Refworld, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 10 d., <https://www.refworld.org/docid/58c156dc4.html>.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ „Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija“, eLibrary.lt, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 11 d., http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/JUNGTINIU%20TAUTU%20VAIKO%20TEISIU%20DEKLARACIJA.pdf.

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 12 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>.

¹⁸⁸ *Ibid.*

¹⁸⁹ *Ibid.*

vienos šalies viduje, tiek kertant jos sieną parduodamą žmogų išvežant panaudojus prievartą, apgaule ar netgi gavus parduodamo asmens sutikimą (kuris tobulėjant tarptautiniams teisės aktams tapo nereikšmingas prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikavimui). Pakto 17 str. įtvirtina, jog „niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą [...]“¹⁹⁰. Viena iš prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų yra nuotakų ir našlių prekyba, kuria ir yra pažeidžiama moters laisvos valios išraiška priimant sprendimus dėl asmeninio ir šeimyninio gyvenimo. Pavyzdžiui, neištekėjusiai moteriai ar našlei nenorint kurti šeimą su nemylimu, nepažįstamu vyru.

XX a. daugelyje pasaulio šalių moterų padėtis tiek visuomeniniame, tiek šeimos gyvenime, lyginant su vyrais, vis dar buvo nevienoda, t. y. egzistavo diskriminacija lyties pagrindu. Ši diskriminacijos forma reiškia, jog moterų ir vyrų teisės nebuvo lygios, o tai prieštaravo daugelio valstybių išpažįstamoms ir įstatymais saugomoms žmogaus teisėms. JTO sprendama šią problemą 1979 m. gruodžio 18 d. priėmė konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Konvencijos 6 str. nurodo, kad „valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, įskaitant teises, kad būtų nutraukta visų rūšių prekyba moterimis ir moterų prostitucijos panaudojimas.“¹⁹¹ Konvencijos 16 str. saugo moteris nuo diskriminacijos santuokos ir šeimos santykiuose bei draudžia vaikų sužadėtuves ir santuoką (nesant minimalaus įstatymais nustatyto amžiaus).¹⁹² Moterų diskriminacija yra opi problema ir šiais laikais, ypač trečiojo pasaulio šalyse. Pavyzdžiui, Indijoje egzistuoja religinis paprotys toks kaip susitarimas dėl vaikų santuokos. Vaikai yra sutuokiami tokio amžiaus, kai jiems vestuvės – tarsi žaidimas, gimtadienio šventė (kurios metu gaunamos dovanos), o santuokos reikšmė nesuprantama. Nuotakos yra nuperkamos už tam tikrą brangenybių kiekį, galvijų skaičių ir pan. Nuotaka tampa preke, kurios savininkai – jaunikio šeima. Taigi, galima sakyti, XXI a. egzistuoja fenomenalus paprotys – prekyba žmonėmis. Ši Konvencija svarbi tuo, kad moterų diskriminacijos spektras apima ir prekybą jomis.

JTO gindama vaikus, be anksčiau darbe minėtos Vaiko teisių deklaracijos, 1989 m. lapkričio 20 d. priėmė *Vaiko teisių konvenciją*, o 2000 m. gegužės 25 d. *Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį protokolą dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos*. Pagal Vaikų teisių konvenciją susitariančiosios valstybės turi sutelkti visas pastangas:

- kovai su vaikų neteisėtu perkėlimu ir negrąžinimu iš užsienio šalių (Konvencijos 11 str.);

¹⁹⁰ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *supra note*, 187.

¹⁹¹ „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25227?jfwid=rivwzvpvg>.

¹⁹² *Ibid.*

- ginti vaiką nuo fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų, piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo, nerūpestingo ar grubaus elgesio, išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą (Konvencijos 19 str.);

- apsaugoti nuo ekonominio išnaudojimo, pavojingo ir priverstinio darbo (Konvencijos 32 str.);

- ginti vaiką nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo (Konvencijos 34 str.);

- užkirsti kelią vaikų grobimui, prekybai, kontrabandai, nesvarbu, kokiems tikslams ir kokia forma (Konvencijos 35 str.);

- ginti vaiką nuo kitų išnaudojimo formų, darančių žalą jo gerovei (Konvencijos 36 str.);

- ginti nuo kankinimų, žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio ar bausmių bei neteisėto ar savavališko laisvės atėmimo (Konvencijos 37 str.);

- saugoti vaiką nuo karo veiksmų, šaukimo tarnauti nesulaukus atitinkamo amžiaus (Konvencijos 38 str.).¹⁹³

„Tačiau svarbiausia nuostata šiuolaikinės prekybos vaikais sąvokos suformulavimui – tai vaiko sąvoka; nurodoma, jog vaikas šioje Konvencijoje – tai asmuo iki 18 m. Ši nuostata reikšminga tuo, jog valstybės, šios Konvencijos dalyvės, įsipareigojo garantuoti Konvencijoje numatytas teises visiems asmenims iki 18 metų.“¹⁹⁴

Minėto Fakultatyvinio protokolo pavadinimas atskleidžia, jog Protokolas draudžia vaikų pardavimą, prostituciją, pornografiją. Protokolas pateikia uždraustų veikų – „vaikų pardavimo“, „vaikų prostitucijos“, „vaikų pornografijos“ – sąvokas. Taip pat Protokole įtvirtinti veiksmai, kurių įvykdymas ar pasikėsinimas juos atlikti, užtraukia baudžiamąją atsakomybę nepriklausomai nuo jų atlikimo vietos ir vykdančių subjektų skaičiaus.¹⁹⁵ Pagal Protokolą atsakomybė kyla ir juridiniams asmenims.

Tarptautinė bendruomenė siekdama iš esmės spręsti moterų diskriminacijos problemą 1995 m. rugsėjo 4–15 d. Pekine susirinko į IV pasaulio moterų konferenciją lyčių lygybės klausimams spręsti, kurioje buvo priimta vadinamoji Pekino deklaracija ir veiksmų planas (platforma). Konferencijos generalinė sekretorė Gertrude Mongella teigė, kad moterų problemos įvairiose šalyse ir regionuose nesiskiria, skiriasi tik jų intensyvumas, taip pat moterų žmogaus teisės yra tokios pat ir

¹⁹³ „Vaiko teisių konvencija“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.

¹⁹⁴ Simonas Nikartas, „Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata“, *Teisės problemos* 64, 2 (2009): 108, <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2009-2-nikartas.pdf>.

¹⁹⁵ „Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.233200?jfwid=->.

turi tokią pat vertę kaip ir vyrų žmogaus teisės.¹⁹⁶ Konferencijos metu buvo išanalizuota moterų padėtis dvylikoje gyvenimo sričių, viena jų – smurtas prieš moteris. Pripažinta, kad smurtas prieš moteris yra istoriškai susiklosčiusi nevienodų galios santykių tarp vyrų ir moterų apraiška, lemianti vyrų dominavimą ir moterų diskriminaciją, kuri užkerta kelią moterų tobulėjimui¹⁹⁷ (politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje srityse) ir žmonių lygybės principo įgyvendinimui.

Konferencijos metu kalbėta ne tik apie smurtą moterų atžvilgiu, bet ir apie prekybą žmonėmis. Pekino Veiksmų platformoje nurodyta, kad siekinat likviduoti smurtą prieš moteris (kuris yra kliūtis lyčių lygybei pasiekti), vienas iš strateginių tikslų yra pašalinti prekybą moterimis¹⁹⁸. Prekyba moterimis pagal Pekino Veiksmų platformą apima ne tik seksualinį išnaudojimą, bet ir priverstinį darbą, priverstines santuokas. Todėl valstybės bendradarbiaudamos su įvairiomis organizacijomis privalo imtis veiksmų – rengti atitinkamus įstatymus, prižiūrėti jų vykdymą, teikti teisinę apsaugą bei medicininę ir kitą pagalbą aukoms, imtis prevencinių priemonių.¹⁹⁹

Įžengus ne tik į kitą šimtmetį, bet ir į kitą tūkstantmetį 2000 m. lapkričio 15 d. buvo priimtas „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“ (dar vadinamas Palermo protokolu). Palermo protokolas buvo priimtas atsižvelgiant į tai, kad „[...] nėra visuotinio dokumento, apibendrinančio visus prekybos žmonėmis aspektus [...] kai nėra tokio dokumento, asmenys, galintys tapti prekybos aukomis, nebus pakankamai apsaugoti [...]“.²⁰⁰ Šio Protokolo tikslas – užkirsti kelią prekybai žmonėmis, kovoti su ja, saugoti ir padėti prekybos žmonėmis aukoms bei skatinti valstybių bendradarbiavimą siekiant šių tikslų.²⁰¹ „Galima manyti, kad nurodydama šiuos tikslus JTO siekė suvienodinti valstybių požiūrį į šį socialinį reiškinių, visose ratifikavusiose šį Protokolą valstybėse pripažinti prekybą žmonėmis nusikaltimu ir apginti šios nusikalstamos veikos auką.“²⁰² Tarptautinė bendruomenė norėdama likviduoti visus iki tol buvusius prekybos žmonėmis sampratos neaiškumus (spragas) suformulavo aiškų ir išsamų šio reiškinių apibrėžimą.

¹⁹⁶ „Fourth World Conference on Women“, UN WOMEN, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 15 d., <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/dpibrochure.html>.

¹⁹⁷ „The United Nations Fourth World Conference on Women. Platform for action“, UN WOMEN, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 15 d., <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/violence.htm>.

¹⁹⁸ *Ibid.*

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 16 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211307?jfwid=->.

²⁰¹ *Ibid.*

²⁰² Bolzanus ir Drakšienė, *supra note*, 17: 42.

Palermo protokolo 3 straipsnis pateikia tokią prekybos žmonėmis sampratą:

- „a) „prekyba žmonėmis“ – žmonių verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar jų priėmimas gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi ar pažeidžiamumu arba mokant ar priimant pinigus ar kitą naudą tam, kad būtų gautas kito tą žmogų kontroliuojančio asmens sutikimas siekiant išnaudoti. Išnaudojimas apima kitų asmenų išnaudojimą prostitucijos forma ir kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar paslaugas, vergiją ar veiklą, panašią į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą;
- b) prekybos žmonėmis aukos sutikimas iš anksto apgalvotam išnaudojimui, nurodytam šio straipsnio a punkte, neturi reikšmės, jei buvo panaudota bet kuri iš a punkte nurodytų priemonių;
- c) vaiko verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas, siekiant jį išnaudoti, yra laikoma „prekyba žmonėmis“, net jei tai neapima nė vieno iš šio straipsnio a punkte nurodytų būdų;
- d) „vaikas“ – kiekvienas asmuo iki aštuoniolikos metų.“²⁰³

Iš pateikto prekybos žmonėmis nusikaltimo apibrėžimo matyti, kad norma sudaryta iš:

- alternatyvių veikų (verbavimo, pervežimo, perdavimo, slėpimo ar jų priėmimo);
- būdų (gąsdinimo, jėgos panaudojimo ar kitų prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formų, piktnaudžiavimo padėtimi ar pažeidžiamumu arba kitokios naudos ar pinigų mokėjimo-priėmimo);
- tikslo (išnaudoti kontroliuojamą žmogų);
- išnaudojimo formų (prostitucijos, kitų seksualinio išnaudojimo formų, priverstinio darbo ar paslaugų, vergijos ar veiklos, panašios į vergiją, tarnystę ar organų pašalinimą), kurios nėra siejamos vien tik su prostitucija, t. y. praplėstos asmens išnaudojimo sritys.²⁰⁴

Nukentėjusiojo sutikimas pagal Palermo protokolą nėra juridiskai reikšmingas, jei sutikimui gauti buvo panaudotos poveikio aukai priemonės. „Galima manyti, kad tokia pozicija pasirinkta dėl to, kad „sutikimas“ paprastai tik rodo beviltišką aukų padėtį dėl jų ekonominių nepriteklių, kitų nepalankiai susiklosčiusių asmeninio gyvenimo situacijų.“²⁰⁵ Autorės nuomone, tai vienas iš teigiamai vertinamų tarptautinės bendruomenės sprendimų, suteikiančių prekybos žmonėmis aukoms ryžto ir drąsos kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas ar įvairias organizacijas. Toks aukos

²⁰³ „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, *supra note*, 200.

²⁰⁴ Anne T. Gallagher, *The International Law of Human Trafficking*, (Cambridge: Cambridge university press, 2010), 29, <https://web-s-ebsscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMzQ3ODgxX19BTg2?sid=8a14ea5f-9dae-4bf1-a390-c2040dbcccd5@redis&vid=4&format=EB&rid=1>.

²⁰⁵ Bolzanus ir Drakšienė, *supra note*, 17: 42.

pagalbos prašymas mažina prekybos žmonėmis reiškinių latentškumą ir padidina tarptautinės bendruomenės bei atskirų valstybių galią kovoje su šiuo organizuotu nusikaltimu.

Palermo protokole suformuotoje prekybos žmonėmis sampratoje neišskiriama lytis, nepateikta užuomina apie sienos kirtimą kaip būtinąjį prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikavimo požymį.²⁰⁶ Tai reiškia, jog prekybos žmonėmis auka gali būti bet kuris žmogus nepriklausomai nuo jo lyties, be to, asmenys gali būti parduodami tiek šalies viduje, tiek užsienio valstybėje.

Vaikas, kaip nesubrendusi ir pažeidžiama asmenybė, Palermo protokolu saugomas labiau, nei pilnametis asmuo. „[...] nepilnamečiai – dar neįgiję visiško identiteto asmenys, kurie dėl savo socialinės ir psichologinės brandos blogiau už suaugusiuosius geba valdyti emocijas, jausmus, racionaliai įvertinti savo pasirinkimus, poelgių padarinius, nesugeba realiai suvokti „pasiūlymo“ turinio.“²⁰⁷ Taigi todėl prekyba vaiku kvalifikuojama net ir tada, kai prieš nepilnametį nebuvo naudojami poveikio būdai.

Palermo protokolas kriminalizuoja ne tik prekybos žmonėmis nusikaltimo įvykdymą, bet ir kėsiniąsi įvykdyti šį nusikaltimą, taip pat asmenų organizavimą, kurstymą ir prekybos žmonėmis vykdymą bendrininkaujant.²⁰⁸ Be to, Palermo protokolas įpareigoja jį pasirašiusias ir ratifikavusias šalis teikti pagalbą ir apsaugą prekybos žmonėmis aukoms, imtis prevencinių priemonių (pvz., prieš skurdą, žemą išsivystymo lygį ir lygių galimybių nebuvimą²⁰⁹, „[...] nes tai sudaro sąlygas asmenims, ypač moterims ir vaikams, tapti prekybos žmonėmis aukomis“²¹⁰) ir, žinoma, vykdyti griežtą baudžiamąją politiką²¹¹. Svarbu paminėti, kad Palermo protokolas turi būti aiškinamas neatsiejamai nuo JTO konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, nes būtent jis papildo minėtą Konvenciją.²¹²

Taigi Palermo protokolą galima laikyti universaliu dokumentu, suformulavusiu baigtinę prekybos žmonėmis sampratą, kuri sujungė anksčiau priimtuose tarptautiniuose susitarimuose įtvirtintus prekybos žmonėmis apibrėžimus.²¹³ Toks bendras apibrėžimas – teisinis vardiklis – padeda

²⁰⁶ Fedosiuk, *supra note*, 16: 74.

²⁰⁷ Bolzanas ir Drakšienė, *supra note*, 17: 42–43.

²⁰⁸ „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, *supra note*, 200.

²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ Fedosiuk, *op. cit.*

²¹² „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą“, *op. cit.*

²¹³ Fedosiuk, *op. cit.*, 52.

valstybėms narėms bendradarbiauti kovoje su prekyba žmogaus kūnu.²¹⁴ Dėl šių priežasčių Palermo protokolas tapo vienu svarbiausių tarptautinių dokumentų, o jame pateiktas prekybos žmonėmis nusikaltimo apibrėžimas – pavyzdžiu vėliau priimtiems tarptautiniams dokumentams prekybos žmonėmis tema.

Kitas svarbus teisinis dokumentas yra 2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. Ši Konvencija apima anksčiau baigiamajame darbe analizuotus tarptautinius teisės aktus, todėl joje kardinalių pokyčių nėra. Konvencijoje pateikta prekybos žmonėmis definicija yra perkelta iš Palermo protokolo, išskyrus kelis sinonimais pakeistus ar išformuluotės pašalintus žodžius. Be to, Konvencijos tikslai panašūs su Palermo protokole pateiktais tikslais, o aukos „sutikimo“ nereikšmingumas, vaiko sąvokos tapachios. Konvencijoje išskirta aukos sąvoka, kuria gali tapti bet koks fizinis asmuo, patiriantis prekybos žmonėmis veiksmus.²¹⁵

Konvencija įtvirtina ir tam tikras naujoves kovoje su šiuo fenomenaliu nusikalstamu reiškiniu. *Pirma*, priešingai nei Palermo protokolas, „[...] Konvencija taikoma visoms prekybos žmonėmis formoms nacionaliniu ar tarptautiniu mastu, neatsižvelgiant į tai, ar ji susijusi su organizuotu nusikalstamumu, ar ne.“²¹⁶ *Antra*, kriminalizuojama ne tik prekyba žmonėmis, pasikėsinimas ir bendrininkavimas ją vykdančiam, bet ir naudojimąsi asmens paslaugomis, kaip išnaudojimo objekto, žinant, kad individas yra prekybos žmonėmis auka.²¹⁷ Taip siekiama sumažinti fenomenalų žmogaus pirkimo poreikį – paklausą, kuri lemia pasiūlą. *Trečia*, numatyta ir juridinių asmenų atsakomybė. *Ketvirta*, konvencija numato sunkinančias aplinkybes, į kurias turi būti atsižvelgta skiriant bausmę. Šios aplinkybės yra: pavojaus asmens gyvybei sukėlimas, nusikaltimo padarymas prieš vaiką, nusikalstamo susivienijimo vykdomas prekiavimas žmonėmis, atliekančio savo pareigas valstybės pareigūno įvykdytas nusikaltimas.²¹⁸ Iš pastarosios aplinkybės galima išskirti *penktąją* naujovę – specialusis subjektas, kuriuo yra valstybės tarnautojas. *Šešta*, bausmių prekybos žmonėmis aukoms neskyrimas už jų dalyvavimą neteisėtoje veikloje, jei nukentėjusieji buvo priversti ją daryti.²¹⁹ *Septinta*, analizuojama Konvencija – tarptautinis teisinis dokumentas, kuriame pagrindinis dėmesys skiriamas prekybos aukų žmogaus teisėms²²⁰, šių teisių apsaugai, prekybos žmonėmis

²¹⁴ Kalen Fredette, „Revisiting the UN protocol on human trafficking: striking balances for more effective legislation“, *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 17, 1 (2009): 113, <https://web-p-ebSCOhost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=2e602ad4-8345-40f5-b239-978e42161abb%40redis>.

²¹⁵ „Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, LRS, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 18 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416349>.

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ *Ibid.*

²²⁰ *Ibid.*

nusikaltimo prevencijai. Šią Konvenciją pasirašiusios ir ratifikavusios šalys įsipareigoja savo vidaus teisėje nustatyti prekybos žmonėmis nusikaltimo aukoms 30 dienų reabilitacijos ir apmąstymo laikotarpį²²¹, kurio metu nukentėjusieji turi galimybę „[...] atsigauti ir išvengti prekiautojų įtakos ir (arba) priimti [...] sprendimą dėl bendradarbiavimo su kompetentingomis institucijomis.“²²² Tokiomis šalimis įpareigojančiomis teisės normomis siekiama apsaugoti nukentėjusį asmenį nuo pakartotinės viktimizacijos, pavyzdžiui, išgyventi patirtą nusikaltimą dar kartą ir tolesnes tokio išgyvenimo psichologines, galinčias peraugti į fiziologines, pasekmes. Prie šio punkto galima priskirti ir aukų repatriaciją bei aukų, liudytojų ir su teisminėmis institucijomis bendradarbiaujančių asmenų apsaugą nuo galimo keršto ar bauginimo.²²³ Šalys tampa įpareigtos priimti „[...] teisės aktus ar kitas priemones, būtinas, kad būtų užtikrinta ir pasiūlyta įvairaus pobūdžio apsauga. Tai gali būti fizinė apsauga, vietos pakeitimas, tapatybės pakeitimas ir pagalba gaunant darbą.“²²⁴ *Aštunta*, nustatomas Konvencijos nuostatų specialus stebėsenos mechanizmas. GRETA – tai kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė, kuri stebi šalis kaip šios įgyvendina Konvenciją. Šalių stebėseną ir vertinimą vykdomas šalims pildant GRETA pateiktas anketas, atsakant į GRETA pateiktus klausimus, organizuojant vizitus į valstybes.²²⁵ GRETA įvykdžiusi stebėseną ir vertinimą rengia ataskaitas, išvadas, pasiūlymus-rekomendacijas vertintoms šalims.

Taigi Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis yra ES teisės aktas, ne tik sujungiantis anksčiau prekybos žmonėmis klausimais priimtus tarptautinius dokumentus (net priimdamas tam tikras normas), bet ir įnešantis naujovių, ypač pagalbos šio nusikaltimo aukoms srityje.

Vienas naujausių viršnacionalinės teisės aktų, reglamentuojančių prekybą žmonėmis, ir pateikiantis platų moderniosios vergovės nusikaltimo apibrėžimą²²⁶ yra Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. priimta direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. Šioje Direktyvoje pateikta prekybos žmonėmis sąvoka panaši į 2000 m. Palermo protokole ir 2005 m. ET konvencijoje pateiktą prekybos žmonėmis apibrėžimą, t. y. veikos ir poveikio aukai būdai išliko analogiški.

²²¹ „Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“, *supra note*, 215.

²²² *Ibid.*

²²³ *Ibid.*

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ Karalius, *supra note*, 102: 23.

Istoriškai besiformuojančios prekybos žmonėmis sampratos naujovė – „[...] direktyvoje [...] pateikiamas platesnis išnaudojimo formų sąrašas [...] papildomai išskiriamas žmogaus išnaudojimas verčiant elgetauti, įtraukiant į nusikalstamą veiką bei organų išėmimo tikslu. [...] Direktyvos 2011/36/ES 2 straipsnio 3 dalyje apibrėžiant išnaudojimo sritis, nurodoma, jog „išnaudojimas apima <...> priverstinį darbą ar paslaugas, įskaitant elgetavimą, <...>“. Atsižvelgiant į tokią formuluotę, darytina išvada, jog elgetavimas traktuojamas kaip išskirtinė priverstinio darbo ar paslaugų forma, o ne savarankiška (atskira) išnaudojimo sritis. Kitaip pasakius, išnaudojimas elgetavimui – tai išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms rūšis.“²²⁷ Darbo autorės nuomone, organų išėmimo tikslas nėra nauja išnaudojimo forma, nes organų pašalinimas, kaip viena iš aukos išnaudojimo formų, buvo įtvirtintas 2000 m. Palermo protokole ir 2005 m. ET konvencijoje.

Direktyvos preambulės 11 punkte nurodoma, kad „sąvoka „išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiką“ turėtų būti suprantama kaip asmens išnaudojimas, *inter alia*, verčiant užsiimti kišenvagystėmis, vagiliavimu parduotuvėse, prekyba narkotikais ir kita panašia veika, už kurią taikomos sankcijos ir kuri susijusi su finansiniu pasipelnymu.“²²⁸ Atkreiptinas dėmesys, kad Direktyvoje pateiktas „nusikalstamos veikos“ terminas, kuris vartojamas baudžiamojoje ir baudžiamojo proceso teisėje. Tai reiškia, kad kalbama apie kriminalinius teisės pažeidimus – veikas, užtraukiančias baudžiamąją atsakomybę, o kiti teisės pažeidimai, pavyzdžiui, užtraukiantys administracinę atsakomybę, lieka už šio termino ribų. Direktyvos 3 str. pateikia „išnaudojimo“ apibrėžimą, kurio formuluotė prasideda žodžių junginiu – „išnaudojimas apima bent jau“. Taigi galima daryti prielaidą, kad Direktyva pateikia nebaigtinį išnaudojimo sričių sąrašą, nurodydama tik minimalias išnaudojimo sritis, kad bent jau jos būtų baudžiamos.²²⁹ Vadinasi, išnaudojimas administracinių nusižengimų darymui yra vienas iš daugelio Direktyvos 2011/36/ES tekste nerašytų, bet numanomų prekybos žmonėmis išnaudojimo formų.

ES siekdama pažaboti kriminalinio reiškinių – prekybos žmonėmis – plitimą šia Direktyva griežtino jo baudžiamąją politiką. Tai atskleidžia Direktyvos 2011/36/ES 4 str., nustatantis maksimalios laisvės atėmimo bausmės ribą, kuri negali būti mažesnė kaip penkeri ir tam tikrais Direktyvos 4 str. 2 d. numatytais atvejais – dešimt metų. Direktyva valstybėms palieka diskrecijos teisę šią ribą padidinti, bet nesumažinti. Direktyvos 4 str. 3 d. numato sunkinančią aplinkybę – savo

²²⁷ Urbelionytė, *supra note*, 19: 1145–1146.

²²⁸ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR““, EUR-Lex, žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 20 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT>.

²²⁹ Urbelionytė, *op. cit.*, 1147–1148.

pareigas atliekančio valstybės tarnautojo įvykdytą prekybos žmonėmis nusikaltimą.²³⁰ Tokia pati sunkinanti aplinkybė įtvirtinta ir 2005 m. ET konvencijoje dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis.

Direktyva 2011/36/ES, kaip ir 2005 m. ET konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, įtvirtina aukų netraukimo baudžiamajon atsakomybėn ir sankcijų joms netaikymą „[...] už dalyvavimą nusikalstamosiose veiklose, kurias jie buvo priversti padaryti tiesiogiai dėl bet kurios iš jų atžvilgiu įvykdytų veikų [...]“²³¹. Anot A. Urbelionytės, „[...] kyla klausimas, ar Direktyvos 2011/36/ES 8 straipsnio nuostata galioja bei turi būti taikoma ir tiems atvejams, kai prekybos žmonėmis auka buvo priversta atlikti ne baudžiamajai, bet kitai, pavyzdžiui, administracinei teisei priešingą veiką? Griežtai laikantis įstatymo (šiuo atveju – Direktyvos 2011/36/ES) raidės, ko gero, atsakymas į iškeltą klausimą būtų neigiamas. Minėtas Direktyvos 2011/36/ES straipsnis kalba apie galimybę atleisti prekybos žmonėmis auką išimtinai tik nuo baudžiamosios atsakomybės. Todėl prekybos žmonėmis auka, kuri įvykdė ne nusikalstamą veiką, o kitokį teisės pažeidimą, [...] bus traukiama atitinkamon (pvz., administracinėn) teisinėn atsakomybėn. [...] Manytina, jog tinkamesnis terminas būtų ne „baudžiamoji atsakomybė“, o tiesiog „atsakomybė“. Tokiu atveju prekybos žmonėmis aukai būtų suteikta platesnė apsauga.“²³² Taigi jei numatyta prekybos žmonėmis aukas netraukti baudžiamajon atsakomybėn, turėtų būti įtvirtinta netraukti ir administracinėn atsakomybėn. Juk baudžiamoji atsakomybė sukelia sunkesnius teisinius padarinius (pvz. teistumą) joje patrauktam asmeniui, nei administracinė atsakomybė. Vadinasi, atleidimas nuo sunkesnių teisinių padarinių galimas, o nuo lengvesnių – negalimas.

Direktyva 2011/36/ES svarbi tuo, kad ji įtvirtino pažeidžiamumo sąvoką. „Pažeidžiamumas – padėtis, kai atitinkamas asmuo neturi tikro arba priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti prievartai.“²³³ Taip pat Direktyvos preambulės 12 punkte nurodyta, kad „[...] pažeidžiami asmenys turėtų apimti bent jau visus vaikus. Kiti faktoriai, į kuriuos galima būtų atsižvelgti, vertinant aukos pažeidžiamumą, gali būti, pvz., lytis, nėštumas, sveikatos būklė ir negalia.“²³⁴ Teigiamai vertinama tai, kad vien tik buvimas vaiku yra pažeidžiamumo požymis, nes kaip ir anksčiau baigiamajame darbe rašyta, vaikai dėl nebrandumo negali racionaliai įvertinti susidariusių situacijų, priimti racionalių sprendimų.

²³⁰ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR““, *supra note*, 228.

²³¹ *Ibid.*

²³² Urbelionytė, *supra note*, 19: 1149–1150.

²³³ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR““, *op. cit.*

²³⁴ *Ibid.*

Taigi be minėtų naujovių ir analogiškų normų, įtvirtintų skirtinguose teisės aktuose, Direktyva 2011/36/ES atkartojė iki tol tarptautiniuose dokumentuose reglamentuotą aukos „sutikimo“ aspektą; prekybos vaiku nusikaltimo pripažinimą nepanaudojus poveikio būdų; amžių, kuriam esant asmuo laikomas vaiku; prekybos žmonėmis nusikaltimo kurstymą, kėsintis ir bendrininkavimą; juridinių asmenų atsakomybę; pagalbą, paramą aukoms bei jų apsaugą; naudojimąsi asmens paslaugomis žinant, kad jis yra prekybos žmonėmis auka; bendradarbiavimą kovoje su prekybos žmonėmis nusikaltimu ir kt.

Apibendrinant, prekybos žmonėmis istorijos pradžia sietina su Senovės Roma, kai prekyba žmonėmis buvo socialinis, visuomenei priimtinas, natūralus, netgi teisėtas (pvz. vergo paveldėjimas) reiškinys, kuris vadinosi vergija. Keičiantis laikams ir visuomenei tampant vis labiau apsišvietusiai prekybos vergais reiškinys tapo smerktinu ir gėdingu, ypač besivystančioms mokslo, žmogaus teisių gerbimo kryptimi valstybėms. Dėl šios priežasties buvo priimtose pirmosios tarptautinės sutartys, kurios tapo kovos su prekyba žmonėmis preliudija. Einant metams pasaulyje kilo kariniai konfliktai, kiti neramumai, kurie keitė fenomeną tapusią prekybą žmonėmis – atsirado naujų šio reiškinio formų. Tarptautinei bendruomenei siekiant ginti bei saugoti grubiai pažeidžiamas žmogaus teisės ir laisvės naujai priimamais tarptautiniais teisės aktais buvo tobulinama prekybos žmonėmis nusikaltimo definicija. Todėl kiekvienas vėlesnis tarptautinis dokumentas buvo sukuriamas remiantis ankstesniu tarptautiniu teisės aktu, papildant šalių įsipareigojimus naujomis teisės normomis, padedančiomis tobulėti kovoją su prekybos žmonėmis reiškiniu. Iki šių dienų visų pasaulio valstybių uždavinys yra kriminalizuoto reiškinio – prekybos žmonėmis – paklausos mažinimas siekiant, kad kovos su prekyba žmonėmis persvara būtų tarptautinės bendruomenės pusėje.

2.2. Kovos su prekyba žmonėmis reglamentavimas nacionalinėje teisėje

Teisės aktų hierarchijos kaip piramidės viršūnėje yra Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 7 str. 1 d. įtvirtina Konstitucijos viršenybės principą, kuris reiškia, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“²³⁵. Taigi Konstitucija – aukščiausios juridinės galios teisės aktas, kuriuo remiantis įstatymų leidėjas kuria įstatymus, neprieštaraujančius Konstitucijoje įtvirtintoms prigimtiniams žmogaus teisėms ir laisvėms.

²³⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note*, 1.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis.“²³⁶ „Prigimtinių žmogaus teisės – tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes.“²³⁷ Vadinasi, žmogaus orumas yra žmogaus teisių ir laisvių šaltinis²³⁸, t. y. iš orumo kyla prigimtinių žmogaus teisės. „Taigi žmogaus orumo santykis su žmogaus teisėmis yra toks, kad nustačius, jog pažeistos prigimtinių žmogaus teisės, konstatuotinas, o jeigu kitos teisės ir laisvės – gali būti konstatuojamas ir žmogaus orumo, kaip konstitucinės vertybės, pažeidimas.“²³⁹ Tai reiškia, kad prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas tarsi grandininė reakcija, lemianti kitų teisių pažeidimą.

Vienos pagrindinių konstitucinių nuostatų, įtvirtinančių žmogaus orumo, kaip vertybės, apsaugos svarbą, yra Konstitucijos 21 str. 2 d. „žmogaus orumą gina įstatymas“²⁴⁰, 3 d. „draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“²⁴¹ ir 22 str. 4 d. „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsintis į jo garbę ir orumą“²⁴². Šios konstitucinės nuostatos įtvirtina žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių, kurios yra kitų teisių pamatas, apsaugą. Iš to kyla pareiga valstybei imtis priemonių kovai su žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu.

Lietuvos geopolitinę orientaciją atskleidžia ne tik Konstitucijoje įtvirtintos konstitucinės normos, bet ir priimti tarptautiniai įsipareigojimai.²⁴³ Vieni iš jų yra įtvirtinti Palermo protokole, Europos Tarybos Konvencijoje dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR ir kt. Pagal Konstitucijos 138 str. 3 d. „tarptautinės

²³⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas Nr. 2/96 „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2022 m. lapkričio 13 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta416/content>.

²³⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. 2/98 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2022 m. lapkričio 13 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>.

²³⁸ Algirdas Taminskas, „Žmogaus orumas: konstitucinės refleksijos“, *Jurisprudencija* 21, 4 (2014): 961, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13369/4012-8589-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

²³⁹ *Ibid.*, 966.

²⁴⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note*, 1.

²⁴¹ *Ibid.*

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 2/98 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Seimo statuto 170 straipsnio (2012 m. kovo 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta15/content>.

sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.²⁴⁴ Lietuvos Respublikos Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 str. 2 d. numato, kad „jei įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymai, kiti teisės aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję po šios sutarties įsigaliojimo, taikomos Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties nuostatos.“²⁴⁵ Vadinasi, ratifikuotos tarptautinės sutartys turi įstatymo galią, todėl privaloma vykdyti joje įtvirtintus įsipareigojimus, o nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų kolizijos atveju taikomas tarptautinis teisės aktas, t. y. jis turi viršenybę prieš nacionalinius įstatymus.

Lietuva būdama teisine valstybe, kurios valdymas turi būti pagrįstas teise, o ne kito asmens savivale²⁴⁶, įgyvendindama bendros gerovės tikslą „[...]“ pripažįsta tam tikrų vertybių svarbą ir kelia reikalavimą nustatyti jų teisinę apsaugą. Tam tikras elgesys gali būti laikomas neteisėtu ir dėl to pažeidžiančiu teisės saugumą: valstybės valdžiai yra suteikiama teisė nustatyti ir įtvirtinti įstatymuose pagrindines bendras vertybes, kurių apsaugai padės teisė.²⁴⁷ Taigi Lietuva būdama teisine valstybe ir vykdydama tarptautinius bei regioninius įsipareigojimus kriminalizuoti, suvienodinti tarptautinius, regioninius ir nacionalinius teisės aktus, nes vienodos baudžiamosios taisyklės gali būti vienas iš būdų užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir sėkmingai su ja kovoti,²⁴⁸ 1998 m. liepos 2 d. Lietuvos baudžiamasis kodeksas buvo papildytas 131³ str.,²⁴⁹ kuriuo buvo kriminalizuota prekyba žmonėmis. Be to, vien tik „[...]“ „prekyba žmonėmis“ [...] nusikaltimo pavadinimas yra ryškus tarptautinės teisės įtakos nacionalinei baudžiamajai teisei pavyzdys.²⁵⁰

BK 131³ str. 1 d. buvo numatyta, kad „asmens pardavimas ar kitoks perleidimas arba asmens įgijimas turint tikslą jį seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija arba gauti materialinę ar kitokią asmeninę naudą, taip pat asmens gabenimas prostitucijai į Lietuvą arba už Lietuvos ribų –

²⁴⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note*, 1.

²⁴⁵ „Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 27 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.83882/asr>.

²⁴⁶ N. W. Barber, „The Rechtsstaat and the Rule of Law“, *University of Toronto Law Journal* 53, 4 (2003): 444, <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=645078002070015001011001111024116064049002040059035036071126122006004093004071026091100000007125053063114120084107071019091064033029000036017107124025094088021119042036052066069079012027029079094088025094084070098067118083010084064107088121104017084&E.XT=pdf&INDEX=TRUE>.

²⁴⁷ Vladimir Kosatj, „Dominuojantys teisės tikslai“, *Teisė* 77 (2010): 102, <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/198/160>.

²⁴⁸ Ada Iuliana Popescu, „European penal law - an instrument to fight against human trafficking“, *Analele Stiintifice ale Universitatii „Alexandru Ioan Cuza“ din Iasi – Stiinta Economice* 56 (2009): 312, https://www.researchgate.net/publication/46532738_European_penal_law_-_an_instrument_to_fight_against_human_trafficking.

²⁴⁹ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 34.

²⁵⁰ Fedosiuk, *supra note*, 16: 70.

baudžiamas laisvės atėmimu nuo ketverių iki aštuonerių metų.²⁵¹ Šio straipsnio nusikalstamos veikos sudėties objektyvusis požymis – veika, turi tris alternatyvas, kurios yra: 1) pardavimas ar kitoks perleidimas; 2) įgijimas; 3) gabenimas prostitucijai. Bent vienos iš minėtų alternatyvių veikų įvykdymas užtraukė baudžiamąją atsakomybę (esant ir kitiems prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymiams). Įvykdžius vieną iš pirmų dviejų alternatyvių veikų buvo pažeidžiama prigimtinei žmogaus teisė į laisvę, tačiau trečiaja alternatyvia veika buvo pažeidžiamas kitas valstybės įstatymu saugomas teisinis gėris – dorovė.²⁵² Tokia įstatymo leidėjo klaida suponavo, kad padarius minėtą trečiąją veiką buvo įvykdomas kitas, ne prekybos žmonėmis, nusikaltimas, kurio objektas (dorovė) ginamas kitame baudžiamojo įstatymo skyriuje.

Aptariamo straipsnio 1 dalies dispozicija numatė nusikalstamos veikos sudėties subjektyvųjį požymį – tikslą, t. y. seksualinis išnaudojimas, privertimas užsiimti prostitucija, materialinė ar kitokia asmeninė nauda. Žodis „materialinis“ pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną reiškia „medžiaginis, daiktinis, turtinis, piniginis“²⁵³. Vadinasi, prekybos žmonėmis materialinis tikslas yra siekis gauti kažką objektyviai egzistuojančio, pvz. kažkokį daiktą, nekilnojamąjį turtą, pinigus, t. y. visa, kas yra matoma, apčiuopiama kaip materija. „Asmeninė nauda siejama su bet kokio asmens tiek teisėto, tiek ir neteisėto neturtinio intereso įgyvendinimu. Į šią sritį patenka visi asmeniniai norai, viskas, kas rūpi žmogui. [...] Kita vertus, naudos siekimo požymio nėra, kai asmuo veikia vien tik iš altruistinių paskatų, pavyzdžiui, norėdamas padėti kitam žmogui nelegaliai įsidarbinti, išvykti į užsienį užsiimti prostitucija ir pan. Nauda kaip prekybos žmonėmis požymis turi tam tikrą amoralumo atspalvį.“²⁵⁴ Kaip ir turėjo būti padaryta bent viena iš alternatyvių prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtyje numatytų veikų, taip ir vykdant analizuojamą nusikaltimą turėjo būti siekiama bent vieno iš išvardytų tikslų. Priešingu atveju prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikacija negalima. Atkreiptinas dėmesys, kad prekybos žmonėmis norma (pvz. suformuluotas nusikalstamos veikos tikslas) vis dar turėjo sąsają su prostitucija.

BK 131³ str. 2 d. įtvirtino kvalifikuotą prekybos žmonėmis sudėtį „ta pati veika, padaryta pakartotinai arba nepilnamečio atžvilgiu, arba grupės iš anksto susitarusių asmenų, arba itin pavojingo recidyvisto, – baudžiama laisvės atėmimu nuo šešerių iki dvylikos metų.“²⁵⁵ Esant šioms aplinkybės

²⁵¹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.60340>.

²⁵² Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 38.

²⁵³ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note*, 139.

²⁵⁴ Fedosiuk, *supra note*, 15: 94.

²⁵⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas“, *op. cit.*

prekybos žmonėmis nusikaltimas tampa dar pavojingesnis, todėl ir sankcija yra griežtesnė. Analizuojamo straipsnio 2 dalis kritikuotina dėl nepilnamečio sąvokos. Kaip pažymi prof. O. Fedosiuk Lietuvos baudžiamojoje teisėje tradiciškai sąvoka „nepilnametis“ yra asmuo iki 18 metų amžiaus, o sąvoka „mažametis“ – asmuo iki 14 metų amžiaus.²⁵⁶ „Pagal šio straipsnio konstrukciją už asmens nuo 14 iki 18 metų pardavimą baudžiama griežčiau nei, tarkim, už mažamečių asmenų (nesulaukusių 14 metų amžiaus) pardavimą.“²⁵⁷

Kritikuotina BK 131³ str. ir dėl to, kad nėra pasisakyta apie asmens sutikimą (pvz. būti gabenamam), kuris yra gaunamas panaudojus žmogaus valią palenkiančius būdus. Beje, prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtyje nėra ir veikos padarymo būdų, pvz. grasinimo, apgaulės ir t. t. Be to, pasigendama ir specialiosios normos, kuri įtvirtintų nepilnamečių ar mažamečių asmenų prekybą atsikrame BK straipsnyje, o ne bendrosios normos atskiroje dalyje.

2000 m. rugsėjo 26 d. naujasis BK pakeitė ne tik prekybos žmonėmis normos numeraciją iš 131³ str. į 147 str., bet ir jos konstrukciją. Pirmasis naujos normos nuo ankstesnės skirtumas pastebimas iš pirmo žvilgsnio, t. y. jos trumpumas, lakoniškumas. BK 147 str. numatė, kad „tas, kas turėdamas tikslą gauti turtinės ar kitokios asmeninės naudos pardavė, pirkė ar kitaip perleido arba įgijo asmenį, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.“²⁵⁸ Šis straipsnis pašalino „gabenimo“ veiką, tokiu atveju prekybos žmonėmis aukų gabenimas kvalifikuojamas tik kaip pasikėsinimas įvykdyti prekybos žmonėmis nusikaltimą. Kaip matyti iš pateikto analizuojamos normos apibrėžimo, naujasis BK pašalino veiką „gabenimas prostitucijai“ esant aukos sutikimui, pastarąją perkeliant į BK nusikaltimų dorovei skyrių.²⁵⁹

Palyginus 1998 m. BK 131³ str. su 2000 m. BK 147 str. norma pastarojoje pastebimas kitas skirtumas – „[...]“ plačiau aprašomas nusikaltimo subjekto tikslas – „gauti turtinę ar kitokią asmeninę naudą“, kas turėtų apimti ir ankstesniame straipsnyje buvusius tikslus „seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija, gauti materialinę ar kitokią asmeninę naudą“, nes visais atvejais nusikaltėlis, nusprendęs užsiimti prekyba žmonėmis, sieks kokios nors naudos sau.“²⁶⁰ Pabrėžtina, kad įstatymų leidėjas atsisakė prostitucijos ir seksualinio išnaudojimo sąvokų formuojant prekybos žmonėmis nusikaltimo tikslą, taip išplėsdamas prekybos žmonėmis sampratą.²⁶¹ „Todėl prekybos žmonėmis

²⁵⁶ Fedosiuk, *supra note*, 15: 95.

²⁵⁷ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 39.

²⁵⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 21 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555>.

²⁵⁹ Bolzanis ir Drakšienė, *supra note*, 17: 46.

²⁶⁰ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *op. cit.*, 40.

²⁶¹ Bolzanis ir Drakšienė, *op. cit.*

turinį sudaro ne tik prekyba žmonėmis prostitucijos ar seksualinio išnaudojimo tikslais, bet ir vaisiaus išnešiojimo, organų transplantacijos, donorystės, darbo jėgos išnaudojimo gamyboje, buityje, pramonėje, nusikalstamame versle ir kitais panašaus pobūdžio tikslais.²⁶²

Dar vienas skirtumas slypi normos sankcijoje. Kritikuotina tai, kad naujoji BK 147 str. prekybos žmonėmis norma įtvirtino švelnesnę atsakomybę pakeičiant laisvės atėmimo bausmės ribas, t. y. nenurodant minimalios ribos, o maksimalią ribą sumažinant iki aštuonerių metų (pagal BK 131³ str. 2 d., kuri numatė kvalifikuotą nusikalstamos veikos sudėtį, maksimali laisvės atėmimo riba buvo dvylika metų). Toks įstatymų leidėjo poelgis nesuprantamas, nes valstybės, tarp jų ir Lietuva, pasirašiusios tarptautinius dokumentus kovoje su fenomenaliu prekybos žmonėmis reiškiniu, įsipareigojo griežtinti baudžiamąją politiką, tačiau 2000 m. BK atskleidžia kitokią baudžiamosios politikos formavimo kryptį. Kalbant apie kvalifikuotą nusikalstamos veikos sudėtį, 2000 m. BK 147 str. norma kvalifikuotos sudėties nenumatė.

Vienas ryškiausių 1998 m. ir 2000 m. BK skirtumų reglamentuojant prekybą žmonėmis yra tai, kad naujasis BK įtvirtino specialiąją normą bendrosios (BK 147 str.) normos atžvilgiu, t. y. buvo įtvirtintas BK 157 str. BK 157 str. 1 d. numatė, kad „tas, kas pardavė, pirkto ar kitaip perleido arba įgijo mažametį vaiką, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų“²⁶³, o 2 d. „tas, kas vertėsi prekyba mažamečiais vaikais, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki dešimties metų.“²⁶⁴ BK 157 str. 1 d. nuo 2 d. skirėsi tuo, kad 2 d. įtvirtinta pavojingesnė (kvalifikuota) nusikaltimo sudėtis, t. y. sąvoka „vertimasis“ „[...] reiškia [...] veiklos pastovumą, nuolatinį jos pobūdį“²⁶⁵, o ne vienkartinį veiksmą. Specialioji prekybos žmonėmis norma nuo bendrosios skirėsi ir tuo, kad buvo įtvirtinta mažamečių prekybą, t. y. asmenų iki 14 metų. Keista, kad įstatymų leidėjas asmenų nuo 14 iki 18 metų amžiaus nepripažįsta vien tik dėl nepilnametystės labiau pažeidžiama visuomenės dalimi, kuriai būtina didesnė, ypač valstybės, apsauga nuo nusikalstamo poveikio. Vadinasi, prekybos žmonėmis nusikaltimas padarytas aukai, kurios amžius nuo 14 iki 18 metų, buvo kvalifikuojamas pagal bendrąją BK 147 str. normą. Pastebėta, kad didesnė nepilnamečių, kaip labiau pažeidžiamų asmenų, apsauga atskleidžiama į BK 157 str. neįtraukiant nusikalstamos veikos požymio – tikslo, t. y. jis nebuvo būtinas nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir subjektų patraukimui baudžiamojon atsakomybėn.

„Dar vienas 2000 metų Lietuvos BK privalumas tas, kad BK 7 straipsnyje už prekybą žmonėmis, kaip ir už daugelį kitų pačių pavojingiausių tarptautinių nusikaltimų, įtvirtinama universali

²⁶² Bolzanas ir Drakšienė, *supra note*, 17: 46.

²⁶³ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note*, 258.

²⁶⁴ *Ibid.*

²⁶⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-574/2011“, Eteismai, žiūrėta 2022 m. lapkričio 21 d., <https://eteismai.lt/byla/46560565682326/2K-574/2011>.

jurisdikcija, o tai reiškia, kad asmuo bus baudžiamas pagal Lietuvos baudžiamąjį kodeksą už prekybą žmonėmis, nepriklausomai nuo to, kokia jo pilietybė ir gyvenamoji vieta, bei nuo to, kurioje valstybėje padarytas nusikaltimas. Neturi reikšmės ir tai, ar už šį nusikaltimą baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus.²⁶⁶ Taigi 2000 m. BK 147 str. prekybos žmonėmis norma buvo supaprastinta²⁶⁷ iš jos konstrukcijos eliminuojant tam tikras veikas, atsisakant prekybą žmonėmis kvalifikuojančių požymių, sušvelninant baudžiamąją politiką, tačiau egzistuoja ir analizuojamų normų panašumas – tiek BK 131³ str., tiek BK 147 str. dispozicijose nebuvo numatyti nusikalstamos veikos padarymo būdai.

Lietuva tęsdama tarptautinių įsipareigojimų vykdymą 2005 m. birželio 23 d. priėmė naują *prekybos žmonėmis normos redakciją*. Naujos redakcijos BK 147 str. numatė, kad „tas, kas pardavė, pirkto ar kitaip perleido arba įgijo asmenį, arba verbavo, gabenavo ar laikė nelaisvėje žmogų panaudodamas fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimdamas galimybę priešintis, arba pasinaudodamas nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudodamas apgaulę, arba sumokėdamas pinigus ar suteikdamas kitokią turtinę naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, jeigu kaltininkas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo būtų įtrauktas į prostituciją ar būtų pelnomasi iš šio asmens prostitucijos arba jis būtų išnaudojamas pornografijai ar priverstiniam darbui, baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki dešimties metų.“²⁶⁸ Nauja BK 147 str. redakcija papildė veikų sąrašą šiomis veikomis: a) verbavimu, b) gabenimu, c) laikymu nelaisvėje. Vadinasi, įvykdžius šias veikas prekybos žmonėmis nusikaltimas laikomas baigtu ir negali būtų vertinamas kaip pasikėsinimas.

Svarbi 2005 m. Lietuvoje reglamentuotos prekybos žmonėmis normos naujovė – nusikalstamos veikos padarymo būdų įtraukimas į BK 147 str. dispoziciją. Viena iš nusikaltimo padarymo būdų alternatyvų buvo: fizinis smurtas, grasinimas, apgaulė ir t. t. BK 147 str. dispozicijoje išvardytais būdais prekeivis žmonėmis turėjo palenkti aukos valią, priešingu atveju nebūtų prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties.

Nusikalstamos veikos tikslas naujoje BK 147 str. redakcijoje aprašomas kitaip, nei ankstesnėse analizuojamo nusikaltimo normose. Priešingai nei 1998 m. ir 2000 m. prekybos žmonėmis normose, 2005 m. normoje žodžio „tikslas“ nėra, tačiau tai nereiškia, kad nauja norma

²⁶⁶ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 40.

²⁶⁷ *Ibid.*, 39.

²⁶⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 22 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.258888?jfwid=-153nfmurt6>.

nekelia reikalavimo nustatyti subjektyvų nusikalstamos veikos požymį – tikslą – prekybos žmonėmis nusikaltimo kvalifikavimui. Naujoje prekybos žmonėmis normos dispozicijoje tikslas suprantamas iš šios žodinės išraiškos „[...] žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo būtų įtrauktas į prostituciją ar būtų pelnomasi iš šio asmens prostitucijos arba jis būtų išnaudojamas pornografijai ar priverstiniam darbui [...].“²⁶⁹ Taigi naujoji norma įtvirtino asmens išnaudojimo tikslą, numatant baigtinį išnaudojimo sričių sąrašą. Darbo autorės nuomone, įstatymų leidėjas prekybos žmonėmis normoje padarė spragą, nes analizuojamas nusikaltimas yra kintantis, o jo vykdytojai – gebantys sparčiai prisitaikyti prie pasaulio aktualijų (pvz. migracijos, technologinių naujovių, karų), todėl prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formų gali greitai padaugėti, tačiau jos nebus reglamentuotos baudžiamuoju įstatymu. Ši norma ypatinga tuo, kad patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn pakanka jo žinojimo, kad auka bus išnaudojama.

2005 m. BK 147 str. redakcija vėl įtvirtino kvalifikuotą prekybos žmonėmis sudėtį šio straipsnio 2 d., kuri numatė, kad „tas, kas šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką padarė dviem ar daugiau nukentėjusiems asmenims, arba dalyvaudamas organizuotoje grupėje, arba siekdamas įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį arba ląstelių, baudžiamas laisvės atėmimu nuo ketverių iki dvylikos metų.“²⁷⁰ Įstatymų leidėjas šio straipsnio dalies dispozicijoje išvardintas aplinkybes vertina kaip pavojingesnes. Viena jų – asmens išnaudojimo sritis organų, audinių ar ląstelių įgijimui, kuriuo pažeidžiamas asmens kūno neliečiamumas ir vientisumas.

Naujas 2005 m. BK 147 str. kitoniškas ne tik tuo, kad įtvirtino trinarę (t. y. veiką, būdus, tikslą) normos konstrukciją, bet ir tuo, kad atsirado analizuojamo straipsnio 3 d., kuri numatė baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims, ko iki tol įstatymų leidėjas baudžiamuoju įstatymu nebuvo reglamentavęs.

Vykdamas bendrosios prekybos žmonėmis normos pakeitimus buvo neužmiršta ir specialioji prekybos žmonėmis norma, t. y. BK 157 str. „Vaiko pirkimas arba pardavimas“. BK 157 str. 1 d. numatė, kad „tas, kas siūlė pirkti ar kitaip įgyti vaiką arba pardavė, pirkė ar kitaip perleido arba įgijo vaiką, arba verbavo, gabenė ar laikė nelaisvėje vaiką žinodamas arba siekdamas, kad jis būtų įtrauktas į prostituciją ar būtų pelnomasi iš jo prostitucijos arba jis būtų išnaudojamas pornografijai ar priverstiniam darbui, baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki dvylikos metų.“²⁷¹ Pateiktoje prekybos vaikais normos dispozicijoje pastebimas esminis įstatymo pakeitimas – nusikalstamos veikos auka

²⁶⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas“, *supra note*, 268.

²⁷⁰ *Ibid.*

²⁷¹ *Ibid.*

tampa vaikas. BK sąvokos „vaikas“ ir „nepilnametis“ yra sinonimai, kurie reiškia asmenį iki 18 m.²⁷² BK 157 str. dispozicijoje egzistavusios sąvokos „mažametis“ (2000 m. redakcija) pakeitimas į „vaikas“ atitiko tarptautinę teisę. Kita svarbi prekybos vaikais normos naujovė – BK 157 str. objektyviųjų požymių papildymas kriminalizuojant naują veiką – siūlymą pirkti arba kitaip įgyti vaiką. Tai reiškia, kad pakako tik pateikti pasiūlymą, kad asmenį būtų galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Šis BK 157 str. papildymas atskleidė įstatymų leidėjo siekį sustiprinti vaikų, kaip labiau pažeidžiamų asmenų, apsaugą. BK 157 str. 2 d. numatė kvalifikuotą sudėtį, o 3 d. – baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims. Taigi BK 147 str. ir 157 str. apibrėžimai buvo panašūs, išskyrus tai, kad specialioji prekybos žmonėmis norma buvo dvinarė, t. y. veikos padarymo būdas nebuvo prekybos vaikais nusikaltimo sudėties požymis, būtinas analizuojamo straipsnio kvalifikavimui.

2005 m. BK buvo papildytas nauju 147¹ str. „Išnaudojimas priverstiniam darbui“. Ši norma kriminalizavo vertimą dirbti tam tikrą darbą. Šio straipsnio 1 d. numatė baudžiamąją atsakomybę tam „[...] kas panaudodamas fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimdamas galimybę priešintis, arba pasinaudodamas žmogaus priklausomumu neteisėtai vertė jį dirbti tam tikrą darbą, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.“²⁷³ Ši norma kriminalizavo vertimą dirbti tam tikrą darbą, o šio straipsnio 2 d. – vergovės ar nežmoniškomis sąlygomis. BK 147¹ str. nenumatė asmens pirkimo–pardavimo, nes veiką kvalifikuoti pagal šį straipsnį pakako, kad asmuo būtų laikomas nelaisvėje panaudojant dispozicijoje išvardytus būdus.²⁷⁴ Nors didžioji dalis BK 147¹ str. dispozicijoje išvardytų požymių nurodyti bendrojoje prekybos žmonėmis normoje, matyt, ši speciali norma buvo skirta atvejams, kai bendrojoje normoje įvardytų veikų nėra galimybės pritaikyti.²⁷⁵

2005 m. prekybos žmonėmis norma buvo vertinama skirtingai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojame byloje aiškinama „nors nagrinėjama veika buvo padaryta galiojant 2000 m. rugsėjo 26 d. BK 147 straipsnio redakcijai, tačiau byloje būtina vadovautis šiuo metu galiojančia BK 147 straipsnio redakcija, nes 2005 m. birželio 23 d. padarytais BK pakeitimais ir papildymais į nusikaltimo sudėtį įvedus papildomus objektyviuosius požymius, veikų kvalifikavimo galimybės pagal BK 147 straipsnį susiaurėjo, ir šiuo požiūriu naują BK 147

²⁷² Fedosiuk, *supra note*, 15: 95.

²⁷³ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas“, *supra note*, 268.

²⁷⁴ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 51.

²⁷⁵ *Ibid.*

straipsnio redakciją yra pagrindas laikyti atsakomybę švelninančiu įstatymu.²⁷⁶ Mokslinė literatūra atskleidžia ir kitokią autorių poziciją šiuo klausimu. Pavyzdžiui, prof. dr. O. Fedosiuk nuomonė tokia: „[...] nors nauja prekybos žmonėmis redakcija juridinės technikos požiūriu yra neįprastai sudėtingos konstrukcijos ir operuoja daugybe teisinių požymių, vis dėlto ji nesiaurina kriminalizavimo ribų, kaip nurodė kasacinė instancija, bet detalizuoja jas.“²⁷⁷ Mokslinėje literatūroje aptinkama ir trečioji nuomonė, kuria, galima sakyti, (ne)pritariama abiems prieš tai minėtoms pozicijoms:

1. baudžiamoji politika griežtėja, nes:

- 1) įtraukiamos naujos alternatyvios veikos (verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje);
- 2) nusikalstamos veikos požymių subjektyvioji dalis praplečiama, nes užtenka žinojimo, kad auka bus išnaudota ir nereikia įrodinėti, kad to buvo siekiama;

2. baudžiamoji politika švelnėja, nes:

- 1) pateikiamas baigtinis tikslų sąrašas (to nebuvo ankstesnėje redakcijoje);
- 2) įtvirtintas baigtinis nusikaltimo padarymo būdų sąrašas („[...] taip jau yra baudžiamojoje teisėje – kuo ilgesnis yra įstatyme pateiktas nusikaltimo apibrėžimas, tuo sunkiau jį inkriminuoti kaltininkui, nes įstatyme nurodytus požymius reikia nustatyti ir įrodyti“²⁷⁸ – numatyta trinarė prekybos žmonėmis normos sudėtis).²⁷⁹

Matyti, kad tiek mokslinėje literatūroje, tiek teismų praktikoje yra pateikiami skirtingi požiūriai į 2005 m. prekybos žmonėmis kaip baudžiamąją atsakomybę griežtinančią ar švelninančią normą. Atsižvelgiant į tai, kad tarptautinė bendruomenė tarptautiniais teisės aktais siekė imtis vis greičesnių kovos su prekybos žmonėmis reiškiniu priemonių, manytina, kad iš tarptautinės teisės perkelta prekybos žmonėmis nusikaltimo samprata į 2005 m. BK, švelninti (siaurinti) baudžiamąją politiką negalėjo. Priešingu atveju pati tarptautinė bendruomenė prieštarautų savo pačios priimtiems teisės aktams, kuriais privalo vadovautis juos pasirašiusios valstybės.

Taigi 2005 m. naujosios prekybos žmonėmis normos „[...] įtraukimo į nacionalinę teisę būdas buvo gana radikalus – labai ilgas ir sudėtingas apibrėžimas, šiek tiek pataisytas, buvo tiesiog perkeltas į LR BK. Labai lakoniška ir trumpa iki tol galiojusi prekybos žmonėmis normos redakcija buvo pakeista labai sudėtingu ir ilgu tekstu.“²⁸⁰ Kaip anksčiau magistro baigiamajame darbe minėta, Lietuva yra teisinė valstybė, todėl turi vadovautis teisinės valstybės principu, kuris taip pat suponuoja,

²⁷⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006“, Eteismai, žiūrėta 2022 m. lapkričio 24 d., <https://eteismai.lt/byla/1936731134657/2K-332/2006>.

²⁷⁷ Fedosiuk, *supra note*, 18: 54.

²⁷⁸ *Ibid.*

²⁷⁹ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 44.

²⁸⁰ Fedosiuk, *op. cit.*, 55.

kad „[...] įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna [...]“.²⁸¹ Be to, teisėkūros subjektai teisėkūros proceso metu privalo vadovautis Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu, kurio 3 str. 2 d. 6 p. įtvirtina aiškumo principą, reiškiantį, „[...] kad teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus, glaustas, suprantamas, tikslus, aiškus ir nedviprasmiškas“.²⁸² Baigiamojo darbo autorės nuomone, 2005 m. BK įtvirtinta prekybos žmonėmis norma neatitinka vieno iš minėto aiškumo principo požymio „glaustumas“, nes prekybos žmonėmis norma yra ilga. Nors 2005 m. prekybos žmonėmis norma labiau atitiko tarptautiniuose teisės aktuose nustatytus reikalavimus (nes prekybos žmonėmis apibrėžimas buvo perkeltas į nacionalinę teisę) nei ankstesnės redakcijos, tačiau tarptautinius dokumentus pasirašiusios šalys nėra įpareigosos pažodžiui perkelti prekybos žmonėmis apibrėžimą į vidaus teisę²⁸³. Tarptautinės teisės aktuose prekybos žmonėmis apibrėžime gali būti terminų, žodžių ir frazių, kurios yra svetimos nacionaliniam baudžiamajam įstatymui, todėl jų perkėlimas gali lemti jų prasmės nesupratimą.²⁸⁴ Taigi su 2005 m. prekybos žmonėmis normos redakcija, kuri BK 147 str., 147¹ str. ir 157 str. sankcijose numatytais laisvės atėmimo bausmės ribomis griežtino baudžiamąją politiką, Lietuva artėjo prie tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimo. 2005 m. BK įtvirtinta prekybos žmonėmis norma turėjo tam tikrų trūkumų, pvz. nereglamentuotas aukos sutikimo, išgaunamo palenkus asmens valią, nereikšmingumo aspektas, kuris įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose.

Einant metams prekybos žmonėmis norma buvo tobulinama, todėl *2012 m. birželio 30 d. priimta nauja redakcija*. Ši redakcija iki tol galiojusią prekybos žmonėmis normos dispoziciją papildė naujomis aukos išnaudojimo sritimis (formomis):

²⁸¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7-254 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193>.

²⁸² „Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.433088/asr>.

²⁸³ GRETA, *4th general report on GRETA's activities* (Strasbourg: Council of Europe, 2015), 36, <https://rm.coe.int/16805aa45f>.

²⁸⁴ Vladislava Stoyanova, „Criminalisation of trafficking in human beings“, *Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings* (2020), 264–265, https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788111553/9781788111553.00030.xml?tab_body=pdf-copy1.

- vergija ar panašiomis į vergiją sąlygomis;
- kitomis seksualinio išnaudojimo formomis (iki tol galiojusiame BK 147 str. buvo minima tik prostitucija ir pornografija);
- priverstinėmis paslaugomis, įskaitant elgetavimą;
- nusikalstamų veikų darymu;
- kitais išnaudojimo tikslais.²⁸⁵

Paskutinis punktas reiškia, kad 2012 m. BK 147 str. 1 d. dispozicija įtvirtino nebaigtinį asmens išnaudojimo sričių sąrašą. Darbo autorės nuomone, teigiamai vertinamas toks teisės normos papildymas, nes, kaip magistro baigiamajame darbe anksčiau minėta, prekybos žmonėmis nusikaltimas yra dinamiškas, gebantis prisitaikyti prie pasaulyje vykstančių permainų, o ateityje naujovių įvairiose (ypač technologijų tobulėjimo) srityse gausės, todėl atsiras iki tol nežinotų fenomenalaus nusikaltimo formų (asmens išnaudojimo sričių), kurios liks už įstatymo ribų. Nebaigtinis sąrašas (ar tai būtų veikos padarymo būdų, tikslų, ar asmens išnaudojimo sričių) palengvina teisėsaugos institucijoms inkriminuoti prekybos žmonėmis veiką, o įstatymų leidėjui taip dažnai neredaguoti teisės normos, jos turinio neapkraunant naujomis žodžių junginių formuluotėmis. Nors ir teigiamai vertinama BK 147 str. 1 d. įtvirtinta formuluotė „kitais išnaudojimo tikslais“, tačiau straipsnio papildymai kitomis asmens išnaudojimo sritimis (pvz. elgetavimu) verčia susimąstyti ar jie būtini. Vien tik normos papildymas formuluote „kitais išnaudojimo tikslais“ apimtų minėtas BK 147 str. 1 d. įtvirtintas naujas išnaudojimo sritis (pvz. elgetavimą) jų neišvardinant dispozicijoje. Įstatymą taikantiems subjektams kilus neaiškumų dėl asmens išnaudojimo sričių, atsakymo būtų galima ieškoti teisės aiškinime, kurio subjektas yra ir teismas (pvz. LAT). Be to, tikslas išnaudoti asmenį preziumuoja visas sritis, kuriose įmanoma išnaudoti žmogų.

2012 m. pirmą kartą BK įtvirtintoje prekybos žmonėmis normoje pabrėžiamas asmens sutikimo nereikšmingumas, kurio svarba ginant prekybos žmonėmis aukas buvo reglamentuota tarptautiniuose dokumentuose jau anksčiau. Keista, kad Lietuvos įstatymų leidėjas delsė koreguoti ankstesnes prekybos žmonėmis normas į jas įtraukiant aukos sutikimo nereikšmingumo aspektą. Šis ypač svarbus BK papildymas atskleidžia, kad šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje netoleruojama ne tik prievartinė, bet ir savanoriška vergija.²⁸⁶

²⁸⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas“, LRS, žiūrėta 2022 m. lapkričio 26 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.429564?jfwid=4t5u6wz5L>.

²⁸⁶ Fedosiuk, *supra note*, 16: 78.

Kvalifikuotoje analizuojamos veikos sudėtyje taip pat atsiranda naujų formuluočių. BK 147 str. 2 d. papildoma prekybos žmonėmis nusikaltimo pavojingumą didinančiomis aplinkybėmis tokiomis kaip:

- pavojaus asmens gyvybei sukėlimas (juk asmens gyvybė yra viena svarbiausių įstatymu saugomų vertybių, teisinių gėrių);
- siekiu paimti nukentėjusio asmens organą, audinį ar ląstelę (taip pat pasikėsinama į asmens gyvybę, sveikatą, jo kūno neličiamumą ir vientisumą);
- specialiu subjektu, t. y. „[...] valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo ir vykdydamas įgaliojimus [...]“.²⁸⁷ „Valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifiką lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas.“²⁸⁸ Vien tik dėl minimo visuomeninio reikšmingumo valstybės tarnautojo, kaip įstatymų vykdomosios valdžios atstovo, padaryta nusikalstama veika yra pavojinga visuomenei. Valstybės tarnautojo pareiga yra vykdyti įstatymų leidžiamosios valdžios priimtus teisės aktus, o ne juos pažeisti atlikus jiems prieštaraujančią veiką. Toki valstybės tarnautojų veiksmai mažina pasitikėjimą jais ir sukelia neigiamą valstybės tarnybos įvaizdį apskritai.

2012 m. BK 147 str. buvo papildytas nauja, t. y. 3 d., juridinio asmens atsakomybės reglamentavimą įtvirtinant 4 analizuojamo straipsnio dalyje. BK 147 str. 3 d. numatė, kad „nukentėjęs nuo šiame straipsnyje numatytos veikos asmuo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti dėl jam padarytos šiame straipsnyje numatytos veikos.“²⁸⁹ Ši norma parodo svarbų įstatymo leidėjo žingsnį tarptautinių įsipareigojimų vykdymo linkme. Kiekvienai valstybei kovojant su prekybos žmonėmis nusikaltimu reikalinga nuo šios veikos nukentėjusių asmenų pagalba, kuri pasireiškia aukų kreipimusi į teisėsaugos institucijas ir bendradarbiavimu tiriant nusikalstamą veiką (pvz. teisingų parodymų davimu). Būtent ši (atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės) norma gali suteikti pasitikėjimo, drąsos, kuri paskatins prekybos žmonėmis aukas suteikti minimą pagalbą valstybei kovoje su žmonijoje egzistuojančiu gėdingu reiškiniu.

²⁸⁷ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas“, *supra note*, 285.

²⁸⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 181-6708 „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, žiūrėta 2022 m. lapkričio 26 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275>.

²⁸⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas“, *op. cit.*

Pažymėtina, kad visi minėti BK 147 str. papildymai buvo perkelti ir į BK 157 str. „Vaiko pirkimas arba pardavimas“, tačiau prie prekybos vaikais normos buvo pridėta ir kitoniška, tik vaikų atžvilgiu vykdoma, vaiko išnaudojimo forma – įvaikinimas. Priešingai nei BK 147 str., kritikuotinas BK 157 str. įtvirtintas vaiko sutikimo nereikšmingumas, nes apskritai vaikas dėl savo amžiaus negali priimti sprendimo (duoti sutikimo), pvz. dėl vertimosi prostitucija, organų šalinimo ir pan. Veikos padarymo būdai nėra BK 157 str. dispozicijos dalimi, taip ir žodžių junginys „[...] neatsižvelgiant į vaiko sutikimą [...]“²⁹⁰ neturėtų ja būti.

2012 m. BK 147¹ str. iš esmės nepasikeitė, tačiau į 1 d. ir 2 d. normų dispozicijas buvo įtrauktas žodis „paslaugas“. Vadinasi, buvo kriminalizuotas ne tik priverstinis darbas, bet ir priverstinis paslaugų teikimas. Be to, buvo pakeistas minimo straipsnio pavadinimas į „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“.

2012 m. BK papildė ir naujas specialusis (BK 147 str. atžvilgiu) straipsnis – BK 147² str. „Naudojimasis asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis“. Šis straipsnis numatė baudžiamąją atsakomybę asmenims, kurie naudojos žmogaus darbu ar paslaugomis žinodami, kad prieš šį asmenį „[...] buvo panaudotas fizinis smurtas, grasinimai, apgaulė arba kiti šio kodekso 147 straipsnyje nurodyti būdai [...]“.²⁹¹ BK 147² str. 2 d. taip pat įtvirtino tokio asmens atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės su sąlyga, „[...] jeigu jis iki jo pripažinimo įtariamuoju savanoriškai apie tai pranešė teisėsaugos institucijai ir aktyviai bendradarbiavo nustatant nuo prekybos žmonėmis (147 straipsnis) ar vaiko pirkimo arba pardavimo (157 straipsnis) nukentėjusį asmenį ir išaiškinant kurią nors iš šių nusikalstamų veikų.“²⁹² Taigi BK 147² str. kriminalizavo naują veiką, t. y. naudojimąsi žmogumi žinant, jog prieš asmenį išnaudojimo tikslais buvo naudoti jo valios palenkimo būdai.

Naujausia prekybos žmonėmis redakcija yra 2016 m. gegužės 12 d., kuri galioja iki šiol. Naujoji redakcija pakeitė tik BK 147 str. 1 d. ir BK 157 str. 1 d. jas papildant nauja asmens išnaudojimo forma, t. y. priverstine, fiktyvia santuoka. Kaip magistro baigiamajame darbe minėta anksčiau, straipsnio dispozicijos papildymai naujomis asmens išnaudojimo sritimis teisės normą daro griozdišką. Be to, aukos išnaudojimo sričių sąrašas nėra baigtinis, todėl jis apima ir normoje neįvardytas, bet numanomas formas, todėl toki normas papildantys pakeitimai yra pertekliniai.

²⁹⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas“, *supra note*, 285.

²⁹¹ *Ibid.*

²⁹² *Ibid.*

2020 m. lapkričio 5 d. BK 147¹ str. buvo papildytas nauja – 3 d., juridinio asmens atsakomybės reglamentavimą įtvirtinant 4 straipsnio dalyje. BK 147¹ str. 3 d. įtvirtino asmens atleidimo nau baudžiamosios atsakomybės sąlygas. Ši BK 147¹ str. redakcija galioja iki šiol.

Apibendrinant, vieno žmogaus teisė yra tokia pat šventa kaip ir bet kokia milijono žmonių teisė²⁹³, kurios šaltinis yra pati žmogaus prigimtis, jo orumas. Gindama šias teises Lietuva prisiėmė tarptautinius įsipareigojimus – kriminalizuoti prekybą žmonėmis, numatant baudžiamąją atsakomybę šį nusikaltimą įvykdžiusiems asmenims. Per eilę metų BK reglamentuota prekybos žmonėmis norma buvo koreguojama šalinant ankstesnių redakcijų trūkumus. Taigi Lietuva prisidėdama prie tarptautinės kovos su fenomenaliu prekybos žmonėmis reiškiniu ratifikavo tarptautinius dokumentus, kurių įsipareigojimus įvykdė BK kriminalizuodama ir griežtindama prekybos žmonėmis baudžiamąją politiką.

²⁹³ Giorgio Del Vecchio, „Individuum, Staat und Korporationen“, *Zeitschrift für schweizerisches Recht* 54 (1935): 286, <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=zsr-001%3A1935%3A54%3A%3A1116>.

3. PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMŲ TYRIMO KRIMINALISTINĖS METODIKOS

Šiame skyriuje nagrinėjami prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo kriminalistinės metodikos aspektai, atskleidžiant šiems nusikaltimams būdingą tyrimo specifiką. Šio skyriaus pirmame poskyryje bus analizuojamas aspektas – prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo pirminiai veiksmai. Šio skyriaus antrame poskyryje bus analizuojamas aspektas – prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo tolimesni veiksmai. Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika, kuri yra atskiros nusikalstamos veikos rūšies tyrimo tipinis metodikos struktūrinis elementas²⁹⁴, neatsiejamas nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo – kitas prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo kriminalistinės metodikos aspektas. Šio aspekto analizė, kaip minėta įvade – tai autorės baigiamojo darbo rašymo metu parengtas mokslinis straipsnis pavadinimu „Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ į 2023 m. Mykolo Romerio universiteto studentų mokslinių straipsnių rinkinį, kuris yra priimtas spaudai ir bus šiais metais išleistas. Didžioji dalis ir platesnė mokslinio straipsnio „Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ forma (pateikiami Lietuvos teismų bylų pavyzdžiai, visi empirinio tyrimo, ekspertų interviu, rezultatai, kurie, vadovaujantis mokslinių straipsnių redakcinės kolegijos pateiktomis gairėmis, buvo pašalinti iš mokslinio straipsnio teksto) pridedama kaip šio magistro baigiamojo darbo priedas (priedas Nr. 1). Minėto mokslinio straipsnio empirinio tyrimo ekspertų interviu klausimai (priedas Nr. 2) ir respondentų atsakymai (priedas Nr. 3) taip pat pridedami prie šio magistro baigiamojo darbo.

3.1. Pirminiai tyrimo veiksmai

„Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių [...]. Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos

²⁹⁴ Ryšardas Burda ir kt., *Kriminalistikos taktika ir metodika* (Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004), 80, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17053/Kriminalistikos_%20taktika_%20ir_%20metodika.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

visuomenės veiksmingą apsaugą *inter alia* nuo nusikalstamų kėsinių [...].“²⁹⁵ Viena iš minėtos valstybės funkcijos įgyvendinimo išraiškų yra materialioji baudžiamoji teisė, kuri įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. BK struktūra leidžia aiškiai suprasti kokias vertybes (teisinius gėrius) gina ir saugo valstybė, t. y. numato įstatymu draudžiamus veiksmus (veikas), kuriuos vykdant pažeidžiamos minėtos įstatymu saugomos vertybės. Be teisinių gėrių apsaugos BK nustato teisinės sankcijas, kurias skiria teismas apkaltinamuoju nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką. Atkreiptinas dėmesys, kad peržengėme procesinės, t. y. baudžiamojo proceso teisės reglamentavimo ribas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. Vadinas, vien materialiosios arba vien procesinės teisės nepakanka, kad būtų užtikrintas valstybės funkcijos – saugoti vertybes (teisinius gėrius) nuo nusikalstamų kėsinių – vykdymas. Minėtos teisės šakos viena be kitos egzistuoti negali²⁹⁶, nes tik esant jų vienovei gali būti įgyvendinamos abiejų teisių reglamentuojamos normos.

Baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalyje numatyta „baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“²⁹⁷ Šią normą galima laikyti baudžiamojo proceso tikslu, kurio siekiama visose baudžiamojo proceso stadijose.

„Baudžiamąjį procesą sudaro ikiteisminio tyrimo, bylų proceso pirmosios instancijos teisme, bylų proceso apeliacinės instancijos teisme, nuosprendžio ir nutarties vykdymo, bylų proceso kasacinės instancijos teisme stadijos. Ikiteisminis tyrimas yra pirma ir svarbiausia baudžiamojo proceso stadija, nes nuo jo priklauso ar byla bus nagrinėjama teisme. Teismas – institucija, vykdanči teisingumą, tačiau teisingumas, kaip pagrindinė teismo paskirtis, gali būti neįgyvendintas, jeigu ikiteisminis tyrimas bus atliktas nesiimant visų būtinų veiksmų, nusikalstamai veikai atskleisti ir iširti. Remdamasis ikiteisminio tyrimo metu surinktais duomenimis, kurie bylos nagrinėjimo teisme metu teismo gali būti pripažinti įrodymais, teisėjo vidiniu įsitikinimu bei vadovaudamasis

²⁹⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai““, Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, žiūrėta 2023 m. kovo 4 d., <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content>.

²⁹⁶ Bučiūnas ir Velička, *supra note*, 21: 21.

²⁹⁷ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 4 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr>.

įstatymais²⁹⁸, teismas gali priimti teisingą ir teisėtą sprendimą.²⁹⁹ „Ikiteisminio tyrimo rezultatai galutiniams teisiniams sprendimams turi lemiamą reikšmę, nes būtent nuo tyrimo greitumo, kokybiškumo, teisėtumo priklauso, kokiais įrodymais remsis teisminės institucijos ir apskritai proceso dalyviai.“³⁰⁰

„Ikiteisminis tyrimas trumpiausiai gali būti apibūdinamas kaip įstatymu reglamentuota įgaliotų institucijų ir pareigūnų teisėta veikla turint tikslą greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas, surinkti būtinus ir pakankamus įrodymus, leidžiančius taikyti kaltiems asmenims bausmes ar kitokio teisinio poveikio priemones, arba tyrimą nutraukti.“³⁰¹ BPK 166 straipsnio 1 dalis nurodo kokių pagrindų gali būti pradėtas ikiteisminis tyrimas, t. y. „ikiteisminis tyrimas pradedamas: 1) gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką; 2) prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius.“³⁰² „Remiantis susiformavusia ikiteisminio tyrimo ir teismų praktika bei socialinių mokslų teisės krypties mokslininkų komentarais galima teigti, kad nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo rašo skundą, jo teisėti atstovai bei kiti veiksnūs fiziniai asmenys – pareiškimą, o juridiniai asmenys – pranešimą.“³⁰³ Tokį skundą, pareiškimą ar pranešimą fiziniai arba juridiniai asmenys pateikia universaliai ikiteisminio tyrimo įstaigai – policijai, kuri turi imtis neatidėliotinų veiksmų ir per įstatymu nustatytus terminus, žinoma, esant galimybei kaip įmanoma greičiau, patikrinti gautą informaciją apie prekybos žmonėmis nusikaltimą. Minėta informacija gali būti tikrinama atliekant įvykio aplinkybių patikslinimo veiksmus, reglamentuotus BPK 168 str. 1 d. Pasitvirtinus tikslinamai informacijai apie nusikalstamą veiką ir nesant BPK 3 str. 1 d. nurodytų aplinkybių, pradedamas ikiteisminis tyrimas atliekant pirminius, o vėliau ir tolimesnius tyrimo veiksmus (apie kuriuos bus rašoma šio skyriaus antrame poskyryje). Žinoma, ikiteisminis tyrimas gali būti pradėtas iš karto po kreipimosi su skundu, pareiškimu ar pranešimu apie prekybos žmonėmis nusikaltimą, esant akivaizdiems nusikalstamos veikos požymiams. Darbo autorės nuomone, įvykio aplinkybių patikslinimo metu atliekamus veiksmus būtų galima laikyti pirminiais tyrimo veiksmiais, tačiau tada iškyla klausimas: ar įvykio

²⁹⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

²⁹⁹ Gertrūda Kaminskaitė, „Eksperimento vieta ir reikšmė tiriant eismo įvykį“ (bakaluro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2021), 14.

³⁰⁰ Petras Ancelis ir kt., *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 7, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16794/9789955193463.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁰¹ *Ibid.*

³⁰² „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

³⁰³ Gediminas Bučiūnas, Edita Gruodytė ir Marijus Šalčius, *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai* (Vilnius: Registrų centras, 2017), 13, <https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/literatura/Gediminas%20Bučiūnas%2C%20Edita%20Gruodytė%2C%20Marijus%20Šalčius%20Ikiteisminis%20tyrimas%20procesiniai%2C%20kriminalistiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf>.

aplinkybių patikslinimą galima vadinti tyrimu (šiuo metu ikiteisminis tyrimas nebūna pradėtas) ir laikyti atskira bei pirma baudžiamojo proceso stadija, ar vis dėlto įvykio aplinkybių patikslinimas yra pirminės baudžiamojo proceso stadijos – ikiteisminio tyrimo – sudėtinė dalis? Siekiant nenukrypti nuo baigiamojo darbo temos ir išvengti pernelyg didelės darbo apimties, šis klausimas paliekamas atviras.

Kaip minėta anksčiau, ikiteisminis tyrimas gali būti pradėtas prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius. Praktikoje tokia situacija vadinama ikiteisminio tyrimo pradėjimu pagal faktą (remiantis faktinėmis aplinkybėmis). Šis prekybos žmonėmis nusikaltimo faktas dažniausiai nustatomas tiriant kitas nusikalstamas veikas³⁰⁴ arba turint sąsajų su kitu nusikaltimu. Pavyzdžiui, tiriant pelnymosi iš kito asmens prostitucijos nusikaltimą ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad pasinaudojant merginos pažeidžiamumu ji buvo užverbuota ir parduota dirbti prostitute bei laikyta nelaisvėje, jog nepabėgtų, t. y. nustatomi prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymiai. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje konstatavo, kad „Nagrinėjamoje byloje nuteistojo M. P. ir kitų nuteistųjų veiksmuose nustatyta ne vagystės (BK 178 straipsnis), o daug sunkesnio ir pavojingesnio nusikaltimo – prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnis) sudėtis. Nuteistųjų bendri tyčiniai veiksmai organizuojant ir nukreipiant nukentėjusiuosius vogti užsienio valstybėje padaryti prieš socialiai pažeidžiamus žmones juos verbuojant, išnaudojant vagystėms, iš dalies suvaržant jų laisvę. Tai paneigia galimybę nuteistųjų veiksmus kvalifikuoti tik kaip vagystes, padarytas bendrininkaujant kartu su nukentėjusiais.“³⁰⁵ Galima situacija kai kertant valstybės sieną Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnų pasienyje sustabdytame automobilyje pas jame esančias meginas randami suklastoti asmens dokumentai, o pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl dokumentų klastojimo nustatomos kitos, prekybos žmonėmis, veikos požymiai (pvz. gabenimo).³⁰⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje nurodė, kad „[...] D. V. gražinės asmens tapatybės kortelę bei davęs lapelį su užrašytu adresu Vokietijoje, nurodęs, kad jį pasitiks Vokietijoje, įsodino D. V. į R. A. vairuojamą mikroautobusą „Fiat Ducato“ [...] vykstantį į Vokietiją, už kelionę sumokėjęs 90 Eur (310,75 Lt), taip gabeno D. V. į Vokietiją, [...] Kalvarijos užkardoje, Kalvarijos sav., Salaperaugio k.,

³⁰⁴ Rima Ažubalytė ir kt., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 14, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16951/9789955196174.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁰⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-489/2019“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d., <https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>.

³⁰⁶ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 14: 27.

kelyje Kaunas–Marijampolė–Suvalkai 96 km, mikroautobusą „Fiat Ducato“ [...] su į Vokietiją vykstančiu D. V. sustabdė ir išlaipino Valstybės sienos apsaugos tarnybos pareigūnai.“³⁰⁷

Prekybos žmonėmis nusikaltimo požymiai gali būti nustatyti naudojant kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus, pavyzdžiui, nusikalstamos veikos imitavimą, kurie yra tarsi raktas į sėkmingą prekybos žmonėmis tyrimą.³⁰⁸ Pagal Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 str. 14 d. „Nusikalstamos veikos imitavimas – kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdas, formaliai turintis nusikalstamos veikos ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekamas siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsimosi įstatymų saugomas žmogaus teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą.“³⁰⁹ Pavyzdžiui, NVI veiksmus vykdančiam pareigūnui, kuris veikia neatskleisdamas savo tapatybės ir apie tai nežinant nusikaltimus vykdančiam asmeniui, pasiūloma nusipirkti prostitutę, o įvykus žmogaus pirkimo-pardavimo sandoriui (pinigų perdavimui) padaromas prekybos žmonėmis nusikaltimas, kuris yra kontroliuojamas teisėsaugos. Kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai bet kokio nusikaltimo tyrimui garantuoja sėkmingą ikiteisminį tyrimą, nes, pvz. NVI metu asmenys sulaikomi su įkalčiais³¹⁰. Žmonių prekeiviai tampa žinomi teisėsaugai jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, todėl tyrimo metu nereikia atlikti įtariamųjų paieškos veiksmų, o tai pagreitina visą baudžiamąjį procesą. Kadangi prekyba žmonėmis dažniausiai yra organizuotas nusikaltimas, sulaikius vieną įtariamąjį, reikės ieškoti kitų šio nelegalaus verslo „partnerių“.

Kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai pasitelkiami ne tik dėl to, kad jie garantuoja sėkmingą ikiteisminį tyrimą, bet ir dėl to, „[...] nes kai kurių nusikaltimų įprastais tyrimo būdais dažnai neįmanoma atskleisti arba tai padaryti labai sunku. Paprastai tai yra patys sunkiausi, gerai organizuoti ar itin slapti nusikaltimai, keliantys realų pavojų daugelio žmonių, visuomenės ar net valstybės saugumui.“³¹¹ Vienas tokių nusikaltimų yra prekyba žmonėmis, todėl NVI yra dažnas veiksmas, inicijuojantis šio nusikaltimo tyrimą. Tokio ikiteisminio tyrimo pagrindas – NVI metu gauti

³⁰⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551-788/2015“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d., <https://eteismai.lt/byla/14274257695202/2K-551-788/2015>.

³⁰⁸ International Organization for Migration, *Investigating Human Trafficking Cases Using a Victim-centred Approach: A Trainer's Manual on Combating Trafficking in Persons for Capacity-building of Law* (Kingston: International Organization for Migration, 2018), 58, https://kmhub.iom.int/sites/default/files/2022-02/investigating_human_trafficking_1.pdf.

³⁰⁹ „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 6 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr>.

³¹⁰ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 14: 27.

³¹¹ Aurelijus Gutauskas ir Justinas Sigitas Pečkaitis, „Organizuoto nusikalstamumo pavojų vertinimas ir vidaus saugumo užtikrinimas Lietuvoje“, iš *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*, Gediminas Mesonis ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 619, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16741/9789955192480.pdf>.

faktiniai duomenys apie prekybos žmonėmis nusikaltimo požymius, kurie išdėstomi tarnybiniame pranešime. Pradėjus ikiteisminį tyrimą kriminalinės žvalgybos tyrimas nutraukiamas.

Kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdai turi būti atlikti įstatymų nustatyta tvarka, o NVI metu privalu neprovokuoti padaryti prekybos žmonėmis nusikaltimą. Tik tada galima tikėtis sėkmingo ikiteisminio tyrimo, kuris būtų užbaigtas kaltinamuoju aktu bylą perduodant teismui. Pagal Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo 5 str. 4 d. „Provokacija – tai spaudimas, aktyvus skatinimas ar kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jeigu dėl to asmuo padaro ar kėsinaisi padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino padaryti.“³¹² Lietuvos apeliacinis teismas yra pasisakęs, jog „turint galvoje, kad valstybės tikslas yra ginti žmonių teises, laiku užkardyti nusikaltimus, o ne juos skatinti, galima teigti, kad nusikalstamos veikos imitavimo veiksmai (modelis) turi būti tęsiami tol, kol surenkama pakankamai įrodymų, leidžiančių patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Jie turi būti nutraukiami surinkus pakankami nusikalstamos veikos įrodymų, leidžiančių pradėti ir vykdyti ikiteisminį tyrimą, kad bylą galima būtų perduoti teismui, o kaltininkas būtų greitai ir teisingai nubaustas. [...] Formaliai nusikalstami pareigūnų veiksmai turi būti tęsiami tik tiek, kiek būtina nusikalstamoms veikoms ir jas darantiems asmenims išaiškinti.“³¹³ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje nurodė, jog „konstatavus, kad veikos padarymą nulėmė provokacija, už tokią veiką negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, nes valstybė negali „sukurti“ nusikaltimų, o po to už juos bausti. Be to, bet kokia informacija, gauta kaip provokacijos rezultatas, neatitinka BPK 20 straipsnyje numatytų kriterijų ir negali būti pripažįstama įrodymu.“³¹⁴ Apie provokaciją yra pasisakęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą, kurioje teigiama, kad „policijos kurstymu laikytina, jei pareigūnai, [...], neapsiribotų iš esmės pasyviu baudžiamosios veikos tyrimu, bet darytų subjektui tokią įtaką, kokia sukurstytų nusikaltimo, kuris antraip nebūtų padarytas, padarymą, kad galėtų įrodyti nusikaltimą, t. y. pateikti įrodymus ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą.“³¹⁵ Provokacija gali pasireikšti, pvz. NVI veiksmus atliekančiam pareigūnui pačiam ieškant asmenų, galinčių parduoti žmogų, nuolat telefonu skambinant prekeiviui, siūlant susitikti, nurodant „gerą kainą“ už žmogų ir

³¹² „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“, *supra note*, 309.

³¹³ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. lapkričio 11 d. nuosprendis baudžiamojame byloje Nr. 1A-157/2011“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. kovo 7 d., <https://eteismai.lt/byla/6093830798849/1A-157/2011>.

³¹⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2K-332/2006“, *supra note*, 276.

³¹⁵ „European Court of Human Rights Case of Teixeira de Castro v. Portugal 9 June 1998 judgment No. 25829/94“, HUDOC, žiūrėta 2023 m. kovo 7 d., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-58193"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{), cituota iš „Europos Žmogaus Teisių Teismas byla Ramanauskas prieš Lietuvą 2008 m. vasario 5 d. sprendimas pareiškimo Nr. 74420/01“, Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme, žiūrėta 2023 m. kovo 7 d., http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/RAMANAUSKAS_2008_DK_sprendimas.pdf.

panašiais veiksmais, t. y. rodant iniciatyvą įgyti žmogų, nustatant geras pirkimo-pardavimo sąlygas kas palenkia asmenį įvykdyti nusikaltimą, kurio nebūtų padaręs be NVI veiksmus atliekančio pareigūnų iniciatyvos.

Dauguma prekybos žmonėmis ikiteisminių tyrimų pradėdami gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Gauti anoniminiai skundai, pareiškimai ar pranešimai apie prekybos žmonėmis nusikaltimą „[...] turi būti nagrinėjami, jeigu tokiam skunde, pranešime ar pareiškime nurodytos faktinės aplinkybės gali būti patikslintos ir nežinant pareiškėjo asmens duomenų.“³¹⁶ Pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniais dažniausiai būna patys nukentėjusieji, todėl toliau darbe bus pateikiami pirminiai ir tolimesni tyrimo veiksmai, kai informacija apie analizuojamą nusikaltimą gaunama iš aukos.

Pirminiai tyrimo veiksmai – „[...] tai procesinių veiksmų visuma, kai surenkama visa būtina informacija, kuri naudojama kryptingam tolesniam nusikalstamos veikos atskleidimui organizuoti, realioms versijoms iškelti, būtiniams veiksams, nustatant įtariamąjį, numatyti.“³¹⁷ Esant anksčiau minėtai situacijai, toliau bus analizuojami pirminiai tyrimo veiksmai.

*Nukentėjusiojo apklausos metu duoti parodymai yra vieni svarbiausių duomenų (įrodymų) prekybos žmonėmis byloje,*³¹⁸ nes aukos yra ne tik asmenys, pranešę apie šį nusikaltimą, bet ir asmenys, tiesiogiai bendravę su nusikaltėliu bei patyrę jo vykdomus nusikalstamus veiksmus. Pagal BPK 28 str. 1 d. „nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos.“³¹⁹

Prekybos žmonėmis nusikaltimų aukoms būdingas bruožas – pažeidžiamumas, nes jos dažniausiai yra iš socialinės rizikos šeimų, stokoja pragyvenimui būtinų dalykų (pvz. maisto, drabužių) ar turi sveikatos sutrikimų. Šis pažeidžiamumas reiškiasi prieš tampant analizuojamo nusikaltimo auka. Egzistuoja ir kitoks pažeidžiamumas, kuris atsiranda nukentėjus nuo prekybos žmonėmis nusikaltimo. Šis pažeidžiamumas pasireiškia gėdos (pvz. kaip pasakyti artimiesiems, kad buvo išnaudojamas), kaltės (pvz. kad pakliuvo į prekeivių pinkles, nesugebėjo jiems pasipriešinti)

³¹⁶ Ažubalytė ir kt., *supra note*, 304: 13.

³¹⁷ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 60.

³¹⁸ Eurojust, *Eurojust report on trafficking in human beings. Best practice and issues in judicial cooperation* (Hague: Eurojust, 2021), 29, https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf.

³¹⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

jausmu, neigiamų pasekmių (keršto) sau ir savo artimiesiems baime³²⁰, „kišeninių policininkų“³²¹ (korumpuoti pareigūnai), kurie nesuteiks pagalbos, sulaikys pačius nukentėjusiuosius už padarytas veikas, baime. Esant šiam pažeidžiamumui aukos baiminasi duoti parodymus ir yra linkusios nutylėti reikšmingas tyrimui aplinkybes.

Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs „taigi nukentėjusysis A. S. nesugebėjo įtikinamai paaiškinti savo parodymų pakeitimo priežasčių. Be to, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad A. S., duodamas parodymus ikiteisminio tyrimo metu [...], pats pripažino, kad M. M. jam bandė daryti įtaką siekdamas, kad neduotų G. G. kaltinančių parodymų. Kolegijos nuomone, esant nustatytoms aplinkybėms, toks nepagrįstas nukentėjusiojo A. S. parodymų pakeitimas teisme rodo tai, kad jis, būdamas su nuteistaisiais akivaizdoje, tokiu būdu bandė sušvelninti jų teisinę padėtį. Šiai išvadai neprieštarauja ir tai, jog ikiteisminio tyrimo metu asmenų atpažinimo iš foto nuotraukų metu A. S. aiškino, kad neatpažįsta nei vieno asmens, su kuriuo 2015 m. pavasarį tarėsi vykti į Suomiją [...]. Šie asmenų atpažinimo pagal nuotraukas rezultatai prieštarauja pačių nuteistųjų nurodytoms nusikaltimų padarymo aplinkybėms.“³²²

„Dažnai būtent pareigūnai yra tie asmenys, kurie pirmi bendrauja su auka. Todėl jiems tenka labai svarbus uždavinys – sukurti pasitikėjimo santykį, leidžiantį nukentėjusiam asmeniui išsikalbėti, išreikšti emocijas, gauti pagrindinę informaciją.“³²³ Pasitikėjimo santykio kūrimo pagrindas – kompleksinė (socialinė, sveikatos, švietimo, teisinė, sielovados)³²⁴ pagalba aukai, kuri gali būti suteikta tik kreipiantis ir bendradarbiaujant su nevyriausybinėmis organizacijomis. Siekiant sukurti pasitikėjimo santykį „rekomenduotina prieš apklausą susisiekti su pagalba prekybos žmonėmis aukoms teikiančia organizacija ir pasiūlyti jos atstovui atvykti, kad galėtų tiesiogiai pasiūlyti pagalbą nukentėjusiam asmeniui.“³²⁵

„Pagrindinis nukentėjusiųjų apklausos tikslas yra ne tik surinkti nusikaltimo tyrimui reikšmingą informaciją, bet ir nepakenkti, nepabloginti traumą patyrusio žmogaus būsenos“³²⁶, todėl svarbu sukurti ne tik pasitikėjimo policijos pareigūnais ir apskritai teisėsauga, bet ir saugumo, jausmą.

³²⁰ Amy Farrell, Jack McDevitt ir Stephanie Fahy, *Understanding and improving law enforcement responses to human trafficking: Final Report* (Washington: National Institute of Justice, 2008), 95, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/222752.pdf>.

³²¹ Edita Dereškevičiūtė ir kt., *Pareigūno bendravimas su nukentėjusiais praktinis vadovas* (Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018), 57, <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>.

³²² „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-55-318/2018“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d., <https://eteismai.lt/byla/232869826962206/1A-55-318/2018>.

³²³ Dereškevičiūtė ir kt., *op. cit.*

³²⁴ *Ibid.*, 58.

³²⁵ *Ibid.*

³²⁶ *Ibid.*, 18.

Tai galima padaryti nukentėjusįjį apklausiant jaučioje, patogioje ir saugioje aplinkoje, dėvint civiliais drabužiais, nerodant specialųjų priemonių ir ginklo³²⁷, apklausiant tos pačios lyties pareigūnui, kuris neturėtų išankstinio nusistatymo dėl galimos aukos reputacijos ir pan. Nukentėjusysis norėdamas jaustis saugiau baudžiamojo proceso veiksmų atlikimo metu turi teisę pasirinkti asmenį, kuris jį lydės (pvz. į apklausas). Toks asmuo, kuriuo gali būti, pvz. šeimos narys, nevyriausybinės pagalbą teikiančios organizacijos atstovas, vadinamas nukentėjusįjį lydinčiu asmeniu. Siekiant, kad nukentėjusysis pasitikėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnu, jaustūsi saugiai ir nenutylėtų tyrimui svarbių aplinkybių, prekybos žmonėmis aukai paaiškinama BK numatyta galimybė atleisti nukentėjusį nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti.³²⁸

Užtikrinus saugumo jausmą pradedama nukentėjusiojo apklausa. Kadangi prekybos žmonėmis auka iki tol, kol ji pripažįstama „[...] nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi“³²⁹ turi liudytojo procesinį statusą, prieš apklausą būtina nustatyti asmens tapatybę, jį supažindinti su liudytojo teisėmis ir pareigomis, įteikiant teisių ir pareigų liudytojui (nukentėjusiajam) išaiškinimo protokolą, taip pat išpėti apie baudžiamąją atsakomybę dėl melagingų parodymų davimo, įteikiant išpėjimą dėl atsakomybės už melagingą įskundimą ar pranešimą apie nebūtą nusikaltimą, bei atliekant kitus veiksmus, numatytus BPK 185 str.³³⁰ Apklausa pradedama aukai pasiūlius papasakoti žinomas jai aplinkybes apie prekybos žmonėmis nusikaltimo atvejį, t. y. apklausa pradedama asmens laisvu pasakojimu. „Svarbu prisiminti, kad dėl reakcijos į traumuojančią įvykį nukentėjusysis gali neprisiminti net tų įvykio aplinkybių, kurios, atrodytų, buvo labai ryškios. Spaudimas skatinant prisiminti yra visiškai netinkamas, toks elgesys gali lemti neteisingą prisiminimą ir liudijimą. Nusikaltimo auką reikėtų nuraminti, kad neprisiminimas ar netikslus įvykio prisiminimas nėra melagingas liudijimas ir paprašyti ją papasakoti tas aplinkybes, kurias ji gerai prisimena. Pagrindinis nukentėjusiojo klausinėjimo principas – išlaikyti atjaučiantį santykį ir suteikti asmeniui maksimalią kontrolę pačiam valdyti savo pasakojimą apie įvykio aplinkybes. [...] Jei žmogui sunku žodžiais reikšti savo prisiminimus, jį galima paskatinti naudoti nežodines išraiškos priemones – nupiešti, parodyti. Be to, reikėtų skatinti remtis ne tik klausos, regos, bet ir kitų jausmų informacija (uoslės, lytėjimo).“³³¹ Po asmens laisvo pasakojimo pereinama prie kito

³²⁷ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“, LRS, žiūrėta 2023 m. kovo 26 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7a3026a0a8ae11e59010bea026bdb259/asr>.

³²⁸ *Ibid.*

³²⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³³⁰ Kaminskaitė, *supra note*, 299: 23.

³³¹ Dereškevičiūtė ir kt., *supra note*, 321: 19.

apklausos etapo – klausimų uždavimo. Šiuo apklausos etapu siekiama sužadinti asmens prisiminimus, patikslinti neaiškias aplinkybes, tačiau siekiant išvengti antrinės viktimizacijos būtina formuluoti neįžeidžius, o atsižvelgiant į nukentėjusiojo savijautą, pernelyg nedetalizuojančius įvykio aplinkybių klausimus. Svarbu asmeniui nepateikti ne tik nekorektiškus, bet, kaip numato BPK, ir atsakymą menančius klausimus.

Apklausos metu būtina išsiaiškinti nukentėjusiojo ir įtariamojo santykius (dažnai prekybos žmonėmis aukas ir nusikaltėlius sieja draugystės, giminystės ir kiti ryšiai), išorinius įtariamojo bruožus, ypatingas žymes (nusikaltėlio apibūdinimas palengvina jo paiešką), kiek asmenų vykdė nusikalstamus veiksmus, kokioje vietoje, koku laiku, ar buvo naudojamas smurtas ir kitas tyrimui reikšmingas aplinkybes. Kadangi prekyba žmonėmis yra nelegalus tarptautinis verslas, dažniausiai šio nusikaltimo aukų būna daugiau nei viena, todėl apklausos metu svarbu nustatyti kitus, galima vadinti latentinius, nukentėjusiuosius, kurie vis dar būna išnaudojami arba ne, tačiau nedrįsta kreiptis į policiją ar pagalbą teikiančias nevyriausybines organizacijas. Tais atvejais, kai prekeivis žmonėmis konkrečiu metu išnaudoja vieną asmenį, tikėtina praeityje jų buvo daugiau.³³² Aukos iš praeities vadinamos „istorinėmis“ aukomis,³³³ apie kurias būtina sužinoti apklausos metu. Svarbu paminėti, kad prekybos žmonėmis aukos apklausos metu rekomenduojami naudoti klausimai yra reglamentuoti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“.

Pabaigus apklausą nukentėjusiajam būtina suteikti „[...] informaciją apie pagalbą teikiančias nevyriausybines organizacijas, krizių centrus [...] ir kitą pagalbą, kurią nukentėjusysis gali gauti“³³⁴, jeigu, kaip minėta anksčiau, to nebuvo padaryta prieš apklausą. Praktikoje policijos pareigūnai nustatę nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų asmenis ir informavę juos apie minėtą pagalbą privalo įteikti taip vadinamą nukentėjusiųjų asmenų atmintinę – lankstinuką, jeigu nukentėjusysis informacijos gavimo metu neišsirenka organizacijos (į kurią norėtų kreiptis) ir neužpildo sutikimo perduoti asmens duomenis pagalbos tarnybai.

Po apklausos svarbu įvertinti nukentėjusiajam galimą daryti nusikalstamą poveikį, kuris gali pasireikšti grasinimais, pasiūlymais, „kurių negali atsisakyti“ (pvz. aukai ar jos artimiesiems siūlant tam tikras pinigų sumas už parodymų keitimą), todėl būtina apsvarstyti galimybę nukentėjusiajam

³³² Moossy J.D., *supra note*, 28: 7.

³³³ *Ibid.*

³³⁴ Dereškevičiūtė ir kt., *supra note*, 321: 16.

taikyti apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės.³³⁵ Atsižvelgus į nusikalstamo poveikio riziką reiktų apgalvoti galimybę nusikaltimo auką, prokuroro prašymu, apklausti pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nes ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama nukentėjusiojo apklausa gali būti perskaitoma teisiama jame posėdyje, kuriame nedalyvautų nukentėjusysis.

Siekiant apsaugoti nukentėjusį jam gali būti taikomas anonimiškumas, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka tokio nukentėjusiojo apklausa, sudarant akustines ir vizualines kliūtis, užtikrinant asmens tapatybės slaptumą, o protokole asmenį įvardinant numeriu. BPK 201 str. 5 d. numato, kad „tyrimo veiksmų protokoluose, nutarimuose, nutartyse bei kituose bylos dokumentuose nerašoma informacija, iš kurios būtų galima nustatyti tyrimo veiksmė dalyvavusio ar kitame dokumente paminėto nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę“³³⁶, o BPK 202 str. numato, kad „nukentėjusiojo ir liudytojo asmens tapatybę nurodantys duomenys, [...] sudaro valstybės paslaptį.“³³⁷ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje nurodė, kad „anonimiškumo taikymo pagrindumas turi būti tikrinamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje.“³³⁸ Proceso veiksmus su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, reglamentuoja BPK XIV skyriaus „Ikiteisminio tyrimo veiksmai“ ketvirtasis skirsnis „Proceso veiksmų su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, ypatumai“.

Nukentėjusiais (taip pat liudytojais, įtariamaisiais) gali būti ir nepilnamečiai asmenys. „[...] dalyvavimas baudžiamajame procese yra sudėtingas išbandymas vaikui, ypač nukentėjusiajam ar liudytojui, įstatymų leidėjai dažnai nustato specifines vaikų apklausos taisykles, kurių paskirtis užtikrinti ne tik parodymų leistinumą ir tikrumą, bet ir apklausiamojo visapusiš saugumą.“³³⁹ Prieš kiekvieną nepilnamečio apklausą būtina įvertinti jo fizinę, psichinę, socialinę brandą ir savijautą bei atminti, kad vaikai yra labiau pažeidžiami, jautresni asmenys nei suaugusieji, todėl į tai reikia atsižvelgti organizuojant ir vykdant vaiko apklausą. Nepilnamečių liudytojo bei nukentėjusiojo apklausos taisykles ir tvarką nustato BPK 186 str. Pagrindiniai nepilnamečių apklausos nuo suaugusiųjų skirtumai yra: nepilnamečiai apklausiami vaikų apklausoms pritaikytose patalpose; paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą; apklausos metu privalo dalyvauti psichologas

³³⁵ Dereškevičiūtė ir kt., *supra note*, 321: 59.

³³⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006“, *supra note*, 276.

³³⁹ Rima Ažubalytė, „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese“, iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui), Vidmantas Egidijus Kurapka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 161, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16779/9789955193227.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

(kuris atsižvelgęs į jo socialinę ir psichologinę brandą padeda apklausti nepilnamečį); apklausos metu privalo dalyvauti valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas (kuris stebi ar apklausos metu nepažeidžiamos vaiko teisės); gali dalyvauti vaiko atstovas (pvz. tėvai), tačiau tik įvertinus aplinkybę, ar nebus daromas poveikis nepilnamečiui (kaip žinoma, dažnai prekeiviais žmonėmis būna asmenys iš artimos aplinkos); būtinas apklausos vaizdo ir garso įrašymas; vaikai gali būti apklausiami ikiteisminio tyrimo teisėju.³⁴⁰ LAT baudžiamojoje byloje atkreipė dėmesį į tai, kad „[...] galimybių apklausti liudytoją pas ikiteisminio tyrimo teisėją įtvirtinimas BPK nukreiptas parodymų patikimumui užtikrinti, taigi apsaugo įtariamąjį ir kaltinamąjį nuo galimų teisėsaugos pareigūnų piktnaudžiavimų ikiteisminio tyrimo metu. Todėl faktas, kad liudytojas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėju sustiprina, bet ne sumažina duotų parodymų patikimumą.“³⁴¹

Apklausos metu vaikams sunkiausia kalbėti apie nusikalstamus veiksmus, kuriuos įvykdė jiems artimas, svarbus ar autoritetingas žmogus, taip pat jam gali būti sunku atsiverti, jei vaikui buvo pažadėtas dėmesys, dovanos ar buvo grasinama.³⁴² Svarbu vaikui girdint nesmerkti ir nekritikuoti jam artimo asmens, nes tai gali sustiprinti nepilnamečio nerimą, paskatinti jį užsisklęsti bei nepasakoti kas įvyko.³⁴³ Atkreiptinas dėmesys, kad fiksuojant nepilnamečio parodymus negalima jo kalbos (pasakojimo) transformuoti į suaugusiojo kalbą.³⁴⁴

Nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis gali būti ir užsieniečiai. Pagrindinis jų apklausos ypatumas tas, kad būtinas vertėjo dalyvavimas, kuris atliekamus veiksmus verstų į nukentėjusiojo gimtąją kalbą arba kitą kalbą, kurią užsienietis moka ir pageidauja kalbėti (tai viena iš BPK įvirtintų liudytojo teisių). Vertėjo dalyvavimas procese užtikrina, kad nebūtų pažeistas baudžiamojo proceso kalbos principas ir nebūtų pažeista minėta asmens teisė. Svarbu paminėti kitą užsieniečių nukentėjusiųjų ypatumą – suteikiamas 30 d. apsisprendimo laikotarpis, „[...] kuris prekybos žmonėmis aukoms suteikiamas tam, kad atsigautų po savo patirties ir priimtų labiau pagrįstą sprendimą dėl

³⁴⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³⁴¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. kovo 27 d., <https://eteismai.lt/byla/139021456970239/2K-7-48/2009>.

³⁴² Dereškevičiūtė ir kt., *supra note*, 321: 45.

³⁴³ *Ibid.*, 47.

³⁴⁴ Ryšardas Burda ir Samuelis Kuklianskis, *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 210, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17051/Apklausa_%20ikiteisminio_%20tyrimo_%20metu.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

pagalbos ir bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose.³⁴⁵ Tokiam asmeniui sutikus bendradarbiauti gali būti išduotas laikinas leidimas gyventi Lietuvoje.³⁴⁶

Nukentėjusiojo apklausos metu išsiaiškinus ir nustačius, jog prieš auką buvo naudojamas fizinis ar seksualinis smurtas, po nukentėjusiojo pareiškimo priėmimo ir jo apklausos pastarajam turi būti paaiškinama medicininės apžiūros svarba ir esant aukos sutikimui atliekamas kitas svarbus procesinis veiksmas – *objektų tyrimas*, t. y. užduotis specialistui atlikti žmogaus kūno sužalojimų tyrimą. Atlikus tokį tyrimą specialistas pateikia išvadą – atsakymus į ikiteisminio tyrimo pareigūno pateiktus klausimus apie sužalojimų, esančių ant nukentėjusiojo kūno, atsiradimo priežastis ir aplinkybes. Specialisto išvada yra vienas iš ikiteisminio tyrimo metu gautų duomenų, galinčių teismo būti pripažintais įrodymais apie smurto faktą.

Esant aukos sutikimui sužalojimai gali būti užfiksuoti atlikus kitą procesinį veiksmą – *asmens apžiūrą*, surašant asmens apžiūros protokolą ir prie jo pridėdant sužalojimų ant kūno, suplyšusių drabužių, suveltų plaukų, netvarkingo makiažo nuotraukas³⁴⁷. BPK 143 str. 2 d. numato, „jeigu asmuo nesutinka, kad būtų atlikta jo kūno apžiūra, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras priima nutarimą, kuris tam asmeniui privalomas.“³⁴⁸ Tai galima padaryti dar prieš išduodant užduotį atlikti objektų tyrimą, siekiant išvengti situacijos, kad išnykus sužalojimams dar iki objektų tyrimo, jie nebus užfiksuoti. Pažymėtina, kad objektų tyrimas ir asmens apžiūra gali būti atliekama tik pradėjus ikiteisminį tyrimą, todėl esant būtinybei patikslinti nukentėjusiojo pareiškime nurodytas aplinkybes pradedamas įvykio aplinkybių patikslinimas (praktikoje tai vadinama medžiagos pradėjimu arba rinkimu), kurio metu galimų atlikti procesinių veiksmų, įtvirtintų BPK 168 str. 1d., sąrašas yra ribotas (tarp jų objektų tyrimas ir asmens apžiūra nenumatyta).

Pastebėjus, kad nukentėjusysis rašyti pareiškimą policijos įstaigoje atvyko dėvint suplyšusius, dėmėtus drabužius, svarbu išsiaiškinti ar tokių drabužių būklė – nusikaltimo pasekmė. Jei taip, būtina drabužius paaimti. Tai galima padaryti atliekant kitą tyrimo veiksmą – *daiktų, dokumentų savanorišką pateikimą ar išreikalavimą*. Vadovaujantis BPK 98 str. nukentėjusiajam pasiūloma savanoriškai pateikti drabužius, o pastarajam sutikus surašomas savanoriško daiktų, dokumentų pateikimo protokolas įteikiant asmeniui specialųjį protokolo priedą. Prieš atliekant šį

³⁴⁵ Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *supra note*, 86: 25.

³⁴⁶ „Prekyba žmonėmis“, Kriminaalpoliitika.ee, žiūrėta 2023 m. kovo 27 d., https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/thb_guidelines_for_supporting_victims_lt.pdf.

³⁴⁷ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“, *supra note*, 327.

³⁴⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

procesinį veiksma svarbu asmeniui paaiškinti, kad paimami daiktai turi reikšmės prekybos žmonėmis nusikaltimui tirti. Nukentėjusiajam nesutikus savanoriškai pateikti minėtų drabužių (ar kitų tyrimui reikšmingų daiktų) vadovaujantis BPK 97 str. nukentėjusiajam įteikiamas reikalaujamų daiktų, dokumentų pateikimo protokolas, tačiau tokia situacija yra neįtikima, nes nukentėjusysis yra suinteresuotas proceso dalyvis, t. y. suinteresuotas nusikaltimo ištyrimu ir teisingo teismo nuosprendžio byloje priėmimu. Paimti daiktai gali būti tiriami paskyrus objektų tyrimą (gali būti rasti nusikaltėlio biologinės kilmės pėdsakai) arba apžiūrimi, tačiau apie šiuos procesinius tyrimo veiksmus jau buvo rašyta anksčiau.

„Liudytojo apklausa yra dažniausias ikiteisminio tyrimo ir įrodymų tyrimo teisminio nagrinėjimo metu veiksmas, be kurio faktiškai neištiriama nė viena baudžiamoji byla“³⁴⁹, todėl kitas pirminis tyrimo veiksmas – *liudytojo apklausa*. Kiekvienos apklausos metu renkami ir fiksuojami idealieji pėdsakai (apie kuriuos buvo rašyta šio skyriaus pirmame poskyryje). Prekybos žmonėmis aukos parodymus būtina patikrinti ir patvirtinti papildomais duomenimis (įrodymais), kuriais gali tapti liudytojo parodymai,³⁵⁰ duoti liudytojo apklausos metu. Pavyzdžiui, jei auka buvo parduota motelio kambarielyje, asmenys, dirbantys motelyje, gali identifikuoti auką ir prekiautoją žmonėmis bei pateikti papildomos informacijos apie veiką, judėjimus ir kitas nusikaltimo aplinkybes.³⁵¹ Kitas pavyzdys: aukos gali būti nuvežtos į parduotuvę įsigyti provokuojančių drabužių arba į klubą susitikti su potencialiais klientais.³⁵² Nukentėjusiojo apklausos metu gavus informaciją apie panašias nusikaltimo aplinkybes, remiantis jomis galima nustatyti liudytojų paieškos vietas, kuriose tikėtina bus rasti liudytojai.

Liudytojais dažnai būna ir prekybos žmonėmis aukos artimieji, kurie duodami parodymus gali papasakoti apie nukentėjusiojo gyvenimą iki tampant nusikaltimo auka, pvz. jos gyvenimo sąlygas, draugus (kurie dažnai būna verbuotojais), finansinę padėtį, išvykimo į užsienio valstybę priežastis, ar buvo bendraujama su nukentėjusiuoju jam būnant už gimtosios valstybės ribų bei aplinkybes apie nukentėjusiojo gyvenimą po išnaudojimo ir kitą tyrimui reikšmingą informaciją. Nors šie liudytojai tiesiogiai nemato prekybos žmonėmis nusikaltimo, tačiau jų parodymai yra svarbūs aiškinantis bendrą nusikaltimo kontekstą. Liudytojų, tiesiogiai stebėjusių nusikaltimo veiksmus, reta,

³⁴⁹ Eglė Šapalaitė, „Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos“, *Jurisprudencija* 93, 3 (2007): 83, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12439/2754-5838-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁵⁰ Police executive research forum, *How local police can combat the global problem of human trafficking: collaboration, training, support for victims, and technology are keys to success* (Washington: Police executive research forum, 2020), 36, https://vrnclearinghousefiles.blob.core.windows.net/documents/PERF_Combat%20Human%20Trafficking.pdf.

³⁵¹ *Ibid.*, 423.

³⁵² Moosy J.D., *supra note*, 28: 9.

nes prekybos žmonėmis nusikaltimas viešose vietose vykdomas subtiliai, o smurtas prekybos žmonėmis aukos atžvilgiu naudojamas ne prie pašalinių „akių ir ausų“, todėl tokių nusikalstamų veiksmų liudytojais gali būti tik kitos prekybos žmonėmis aukos, kurios dažniausiai gyvena kartu.

Pagal BPK 78 str. „kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.“³⁵³ Vienos pagrindinių liudytojo pareigų: šaukiamam atvykti į apklausą ir apklausos metu papasakoti visa, kas žinoma apie tiriamo įvykio aplinkybes, priešingu atveju jam gali būti taikomos procesinė prievartos priemonės ir baudžiamoji atsakomybė už žinomai melagingų parodymų davimą.³⁵⁴ LAT aiškindamas BK 78 str. nurodo, kad „[...] kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. BPK nenumato amžiaus ribos, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas kaip liudytojas.“³⁵⁵ Kitoje byloje LAT aiškino, kad „[...] nenumato amžiaus ribos, nuo kada asmuo gali ar negali būti šaukiamas kaip liudytojas. Prireikus liudytoju gali būti ir mažamečiai vaikai, ir gilios senatvės sulaukę asmenys, jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus.“³⁵⁶ Taigi pagrindinis kriterijus, į kurį privaloma atsižvelgti šaukiant asmenį duoti parodymus kaip liudytojui, yra sveikta (fizinė, psichinė), nesutrikdanti gebėjimo suvokti realybėje vykstančius reiškinius ir juos paversti parodymais.

Liudytojus šaukti į apklausą reikia kaip įmanoma greičiau, nes kiekvienas asmuo yra individualus ir unikalus savo gebėjimais. Vienas tokių gebėjimų – informacijos priėmimas ir išlaikymas atmintyje. Informacijos saugojimo atmintyje laikas gali būti įvairus. Vieni asmenys pasižymi trumpalaikę atmintimi, kiti – ilgalaikę, vieni asmenys jslėmis suvokiamų dalykų nelaiko reikšmingais, todėl jie atmintyje neišlieka, kiti – dauguma dalykų (kurie kitiems atrodo nereikšmingi) laiko svarbiais ir juos įsimena. Siekiant neprarasti ir užfiksuoti svarbias tyrimui aplinkybes bei išvengti situacijos, kai asmuo sąžiningai „nutyli“ (pamiršta) suvokto reiškinio aplinkybes, liudytojų paieška ir jų apklausa turi įvykti kaip įmanoma greičiau. Dėl šios priežasties liudytojo apklausa yra vienas iš pirminių tyrimo veiksmų.

Taigi liudytojas turi įstatymu nustatytą pareigą duoti teisingus ir objektyvius parodymus. Kartais įstatyme nustatytos liudytojo pareigos vykdymas kelia grėsmę parodymus duodančiam asmeniui, ypač prekybos žmonėmis bylose (nes tai organizuoti nusikaltimai). Toks žmogus atsiranda

³⁵³ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 3297.

³⁵⁴ *Ibid.*

³⁵⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2008“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. kovo 27 d., <https://e-teismai.lt/byla/122859060984289/2K-121/2008>.

³⁵⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. kovo 27 d., <https://eteismai.lt/byla/241270292875214/2K-110/2006>.

keblioje padėtyje, nes iš vienos pusės yra valstybės įpareigotas pateikti jam žinomus, tikrovę atitinkančius faktus apie tiriamą nusikalstamą veiką, iš kitos pusės – įgimto savisaugos instinkto apsaugoti savo gyvybę, sveikatą ar turtą. Tokioje situacijoje atsidūrusiam asmeniui iškyla dilema kaip pasielgti, tikėtina žmogus pasirinks antrąjį variantą – apsaugoti save duodant melagingus parodymus. Kadangi tokioje grėsmingoje situacijoje žmogus atsiranda dėl valstybės numatytos pareigos, ji, valstybė, turi imtis priemonių, jog asmuo galėtų įvykdyti liudytojo pareigas, t. y. valstybė privalo imtis liudytojo saugumo priemonių. Asmeniui paskirtos saugumo priemonės didina pasitikėjimą valstybės teisėsaugos institucijomis, o tai lemia, kad liudytojas duos patikimus parodymus. Kaip magistro darbe anksčiau minėta, apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti taikomos ir nukentėjusiesiems. Liudytojų apklausa yra panaši į nukentėjusiųjų, apie kurią jau buvo rašyta, todėl plačiau liudytojų apklausa nenagrinėtina.

„Įvykio vietos apžiūra – pirminis ir vienas svarbiausių, informatyviausių ikiteisminio tyrimo veiksmų, lemiančių ne tik tolesnę, bet dažnai ir galutinę tyrimo sėkmę.“³⁵⁷ Taip yra dėl to, kad, kaip anksčiau rašyta magistro baigiamajame darbe, kiekvienas reiškinys pakeičia aplinką, ji tampa kitokia nei buvusi, neišimtis ir nusikalstamiems veiksams, kurie palieka jų egzistavimo praeityje materialius pėdsakus. Tai reiškia, kad nusikaltimo būdas (kaip kriminalistinės charakteristikos struktūros elementas), kuris apima rengimąsi nusikaltimui, jo įvykdymą ir slėpimą, atsispindi įvairiomis formomis aplinkoje.³⁵⁸ Minimos formos – objektai ir pėdsakai, kurie yra informacijos apie praeties įvykį nešėjai³⁵⁹, „[...] kurie kartais dar vadinami „nebyliaisiais liudininkais““³⁶⁰. Siekiant galutinio baudžiamojo proceso tikslo – teisingumo, būtina rasti, apsaugoti nuo sunaikinimo, užfiksuoti ir paimti minimus informacijos nešėjus taip, kad juos imantis asmuo pats jų nesunaikintų. Tai ir yra pagrindinis įvykio vietos apžiūros tikslas. Taigi užfiksavus idealiuosius pėdsakus apklausų metu, kitas tyrimo veiksmas, kaip jau supratote, yra materialijų pėdsakų rinkimas atliekant įvykio vietos apžiūrą.

Vienas iš prekybos žmonėmis ypatumų – transnacionalinis nusikaltimo pobūdis, nes šios veikos aukos dažnai verbuojamos vienoje šalyje, o išnaudojamos – kitoje³⁶¹, tai reiškia, kad

³⁵⁷ Žaneta Navickienė ir Edvinas Žuravliovas, „Įvykio vietos apžiūra Lietuvoje: problematika ir efektyvaus veiklos modelio diegimo paieškos“, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 18 (2017): 142, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15088/Navickienė.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁵⁸ Jozef Metenko ir Miriam Metenkova, „Significance of the crime scene and specific principles of inspection“, iš *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XVIII*, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė ir Henryk Malewski (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, 2022), 202, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18567/XVIII%20Vilnius%202022_compressed-104-109.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

³⁵⁹ *Ibid.*, 207.

³⁶⁰ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 60.

³⁶¹ Fedosiuk, *supra note*, 16: 76.

nusikaltimo vieta gali būti kelių valstybių teritorijoje³⁶² ir įvykio vietų bus ne viena. Šis nusikaltimo ypatumas lemia jo tyrimo ypatumą – tarptautinį teisinį bendradarbiavimą. Minimū atveju tarptautinis teisinis bendradarbiavimas gali pasireikšti savitarpio teisinės pagalbos teikimu, viena iš tokios pagalbos teikimo formų – Europos tyrimo orderis. Pagal Europos Parlamento ir Tarybos 2014 m. balandžio 3 d. direktyvą Nr. 2014/41/ES „Dėl Europos tyrimo orderio baudžiamosiose bylose“ 1 str. 1 d. „Europos tyrimo orderis (ETO) – valstybės narės (toliau – išduodančioji valstybė) teisminės institucijos priimtas arba patvirtintas teisminis sprendimas, kad kitoje valstybėje narėje (toliau – vykdančioji valstybė) būtų įvykdyta viena ar kelios konkrečios tyrimo priemonės siekiant gauti įrodymų pagal šią direktyvą.“³⁶³ Taigi ES valstybė narė gali išduoti ETO kitai ES valstybei narei (išskyrus Airiją ir Daniją), jog ši atliktų įvykio vietos apžiūrą ir užfiksuotų (tiek aplinką, tiek pėdsakus ar objektus), surinktų bei perduotų joje rastus pėdsakus, objektus (įrodymus), reikšmingus prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimui. Svarbu paminėti, kad ETO grindžiamas abipusio pripažinimo principu, kuris suprantamas, „[...]“ jog vienoje valstybėje surinkti ir perduoti kitai šaliai įrodymai čia būtų vertinami lygiai taip pat, tarsi jie būtų surinkti pagal tokius įrodymus gavusios valstybės nacionalinės teisės nuostatas.“³⁶⁴ Vadinas, iš ES narės gauti duomenys bus vertinami tarsi gauti ETO išdavusios valstybės įstatymų nustatyta tvarka, ir kurie galės būti pripažinti įrodymais teismo bylos nagrinėjimo metu. Kadangi įvykio vieta ir joje esantys pėdsakai ir objektai dėl išorinio poveikio (natūralaus, pvz. oro sąlygų, senėjimo, arba tyčinio, pvz. slepiant nusikaltimo požymius) kinta (pėdsakai gali būti užteršti arba sunaikinti), svarbu, kad laiko tarpas tarp nusikalstamų veiksmų pabaigos ir apžiūros pradžios³⁶⁵ būtų kuo mažesnis, todėl tarptautinės teisės pagalbos prašymą reiktų pateikti kaip įmanoma greičiau. Žinoma, yra ir kitokių teisės pagalbos gavimo formų, pvz. dvišalės, daugiašalės sutartys, Europos įrodymų orderis (taikomas Airijai ir Danijai), tačiau plačiau apie tai magistro baigiamajame darbe nebus rašoma, siekiant nenukrypti nuo baigiamojo darbo temos.

Tarptautinė organizacija Eurojustas veikia tarsi tarpininkas keičiantis informacija tarp ES valstybių ir koordinuojant ES valstybių narių teisėsaugos institucijų veiklą tiriant transnacionalinius

³⁶² Raimundas Jurka ir kt., *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 170, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16874/9789955195368.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁶³ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/41/ES „Dėl Europos tyrimo orderio baudžiamosiose bylose“, EUR-Lex, žiūrėta 2023 m. balandžio 1 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0041&from=LT>.

³⁶⁴ Raimundas Jurka, „Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese: įrodymai ir jų priimtumas Europos Sąjung“, iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*, Vidmantas Egidijus Kurapka ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 90, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16779/9789955193227.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁶⁵ Metenko ir Metenkova, *supra note*, 358: 212.

nusikaltimus. Pagal Europos Parlamento ir Tarybos (ES) 2018 m. lapkričio 14 d. reglamentą Nr. 2018/1727 „Dėl Europos Sąjungos bendradarbiavimo baudžiamosios teisenos srityje agentūros (Eurojusto) ir kuriuo pakeičiamas ir panaikinamas Tarybos sprendimas 2002/187/TVR“ 2 str. 1 d. „Eurojustas remia ir stiprina nacionalinių tyrimo ir baudžiamojo persekiojimo institucijų koordinavimą ir bendradarbiavimą sunkių nusikaltimų, [...] priklausančių Eurojusto kompetencijai, kai tie nusikaltimai susiję su dviem ar daugiau valstybių narių, srityje arba kai reikalingas baudžiamasis persekiojimas bendrais pagrindais, remiantis valstybių narių valdžios institucijų, Europolo, Europos prokuratūros ir OLAF atliktomis operacijomis ir pateikta informacija.“³⁶⁶ Eurojustas gali palengvinti (paspartinti) savitarpio teisinės pagalbos prašymų ir Europos orderių vykdymą, taip pat suteikti nacionalinėms valdžios institucijoms atitinkamą informaciją, pavyzdžiui, apie tai, ar baudžiamasis procesas prieš tą patį asmenį vyksta kitoje šalyje dėl tų pačių nusikaltimų ir pan.³⁶⁷ Taigi tarptautinis bendradarbiavimas yra svarbus ir dažnai esminis faktorius atliekant būtinus tyrimo veiksmus bei gaunant įrodomąją informaciją, kuri padeda kovoti su transnacionaliniais, tokiais kaip prekyba žmonėmis, nusikaltimais.

H. Malevski įvykio vietos apžiūrą suskirstė į: paprastą (tiriant nesudėtingus, t. y. nesunkius ar akivaizdžius nusikaltimus, apžiūrint vienam pareigūnui arba ne visai apžiūros grupei, nedalyvaujant specialistui), kvalifikuotą (tiriant sudėtingus, t. y. sunkius ar neakivaizdžius nusikaltimus, dalyvaujant apžiūros grupei, apžiūra atliekama naudojant tam tikras priemones bei metodus), įvykio vietos tyrimą (tiriant sunkiausius nusikaltimus, dalyvauja įvairių sričių (priklausomai nuo veikos) specialistai, atliekami panašūs veiksmai kaip ir kvalifikuotos apžiūros bei objektų ekspertizės metu).³⁶⁸

„Kiekvienas įvykis yra nepakartojamas, savitas ir turi individualių bruožų, todėl ir veiksmai įvykio vietoje dažnai yra skirtingi.“³⁶⁹ Prekybos žmonėmis nusikaltimo vietomis būna barai, naktiniai klubai, restoranai, į kuriuos verbuotojai vedasi aukas bei elektroninė erdvė, o vėliau – masažų salonai, striptizo klubai, viešnamiai, rūšiai, garažai, palėpės ir pan. Priklausomai nuo įvykio vietoje atliktų nusikalstamų veiksmų (pvz. verbavimo, aukos pirkimo-pardavimo, išnaudojimo, kurio metu gali būti

³⁶⁶ „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2018/1727 „Dėl Europos Sąjungos bendradarbiavimo baudžiamosios teisenos srityje agentūros (Eurojusto) ir kuriuo pakeičiamas ir panaikinamas Tarybos sprendimas 2002/187/TVR“, EUR-Lex, žiūrėta 2023 m. balandžio 4 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018R1727-20220601&from=EN>.

³⁶⁷ Eurojust, *Strategic project on Eurojust's action against trafficking in human beings* (Hague: Eurojust, 2012), 35, https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust_strategic_project_trafficking_in_human_beings_report_2012_en.pdf.

³⁶⁸ Hendryk Malevski, „Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos“, *Jurisprudencija* 79, 1 (2006): 67–68, <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2926/2729>.

³⁶⁹ Hendryk Malevski, *Įvykio vietos apžiūra* (Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999), 22–23, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17054/%c4%aevykio_%20vietos_%20ap%c5%bei%c5%abra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

naudojamas fizinis smurtas), skirsis atliekami apžiūros veiksmai ir pėdsakų bei objektų paieškos vietos. Pavyzdžiui, vietoje, kurioje prekybos žmonėmis auka buvo laikoma ir gyveno, svarbu užfiksuoti kokiomis sąlygomis ji gyveno (kiek asmenų gyveno toje pačioje patalpoje, kur miegojo, kiek ir kokių rūbų bei daiktų, pinigų turėjo, kur galėjo nusiprausti ar pasinaudoti tualetu, ar turėjo maisto bei vandens ir pan.), vietoje, kurioje auka dirbo, svarbu užfiksuoti darbo sąlygas (kur dirbo, teikė paslaugas, ar dirbo atskirose patalpose nei gyveno, darbui reikalingų įrankių ir darbų saugos priemonių (ne)buvimą ir t. t.).³⁷⁰ Svarbu atkreipti dėmesį į nukentėjusiojo kontrolės, laisvės ribojimo, bauginimo priemones, pvz. ant durų esančius užraktų mechanizmus, signalizacijos įrenginius, grotas, tamsintus langus, vaizdo kameras, įvairius ginklus, slaptavietes aukoms slėpti ir pan.³⁷¹ Įvykio vietoje radus galimai alkoholinių gėrimų, narkotinių ar psichotropinių medžiagų svarbu jas paaimti, nes minėti gėrimai bei medžiagos gali tapti aukos pažeidžiamumą (priklausomybės nuo jų) arba kontrolę (apsvaigintą auką lengviau kontroliuoti) patvirtinančiais įrodymais. Būtina paaimti ir kompiuterius (pvz. jame gali būti įvairūs failai su verbavimo schemomis, peržiūrėjus istoriją galima atsekti paskutinius atliktus veiksmus, lankytus interento puslapius), telefonus (pvz. galima rasti klientų, nusikalstamo pasaulio atstovų kontaktus), laiškus (pvz. aukų rašytus artimiesiems, tačiau neišsiųstus), užrašų knygas ar žurnalus (pvz. gali būti registruojami klientų vizitai, aukų „skolos“), įvairius dokumentus (pvz. darbo sutartis), čekius (pvz. galima nustatyti kur aukos buvo vežamos apsipirkti, pasigražinti, kokiose degalinėse buvo pilami degalai), žemėlapius (pvz. galima rasti pažymėtus maršrutus), vaizdo kameras ir jų įrašus.³⁷²

Įvykio vietoje gali būti rasti ne tik minėti objektai, bet ir pėdsakai. Pavyzdžiui, jei prieš aukas buvo naudojamas fizinis smurtas, gali būti rasti kraujo pėdsakai, o jei prieš aukas buvo naudojamas seksualinis smurtas, gali būti randama sperma ant patalynės, drabužių ir pan. Patalpose gali būti rasti plaukai, nuorūkos, ant kurių galima aptikti seilių ir t. t. Visi paminėti pėdsakai yra biologinės kilmės, todėl jeigu jie nėra užteršti galima nustatyti nusikaltėlio DNR. DNR turi didelę įrodomąją vertę sėkmingai baigiant įvairias baudžiamąsias bylas, ypač susijusias su seksualine prievarta.³⁷³ Norint, kad, pvz. kraujas, neprarastų įrodomosios vertės, būtina žinoti tokių biologinių pėdsakų rinkimo ir pakavimo taisyklės. Kraujyje esantis DNR suyra, jei mėginys tinkamai neišsaugomas, nes drėgnas

³⁷⁰ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo““, *supra note*, 327.

³⁷¹ *Ibid.*

³⁷² *Ibid.*

³⁷³ Timothy Palmbach ir kt., „Utilizing DNA analysis to combat the world wide plague of present day slavery – trafficking in persons“, *Croatian Medical Journal* 55, 1 (2014): 5, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3944412/pdf/CroatMedJ_55_0003.pdf.

kraujas, patalpintas į sandarų indą, skatina grybelių ir bakterijų (pelėsių) augimą.³⁷⁴ Tokio biologinio pėdsako pakavimo rezultatas – kraujo mėginio (pėdsako) užteršimas. Taigi pagrindinė taisyklė paimant ir pakuojant drėgnus biologinius pėdsakus, tokius kaip kraujas – būtina ant vatos tampono esančiam kraujui leisti išdžiūti, o tik tada mėginį pakuoti į tam skirtą indą.³⁷⁵

Atliekant įvykio vietos apžiūrą arba įvykio vietos tyrimą gali būti kviečiamas specialistas. Pagal BPK 89 str. 1 d. „specialistas yra reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais arba dalyvauti atliekant kitus baudžiamojo proceso veiksmus.“³⁷⁶ „Specialios žinios – tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos lavinantis, specialiai studijuojant ar užsiimant profesine veikla, naudojamos įrodomajai ar kitai informacijai, būtinai tam tikrai veikai ištirti, gauti.“³⁷⁷ „[...] tai nėra visuotinai žinomos, kasdienės žinios, išplaukiančios iš bendrosios gyvenimiškos patirties, taip pat tai nėra teisinės žinios.“³⁷⁸ Įvykio vietos tyrimą, atliekamą specialisto, reglamentuoja BPK 205 str., o apžiūrą, kuri taip pat gali būti atlikta specialisto, reglamentuoja BPK 207 str. Pagal BPK 90 str. 1 d. „atlikęs pavestą objektų tyrimą, specialistas pateikia išvadą“³⁷⁹, o pagal 2 d. „specialisto išvada surašoma atskiru dokumentu arba gali būti įrašoma į tyrimo veiksmo protokolą“.³⁸⁰ Vadovaujantis minėtu BPK 90 str. specialistas išvadą pateikia tik tokiu atveju, kai atlieka objektų tyrimą, bet ne apžiūrą, todėl atlikus apžiūrą specialistas surašo apžiūros protokolą. Taigi specialisto „uždavinys – ne tik objektyviai aprašyti esamą padėtį, bet ir paaiškinti bylai reikšmingas stebimų objektų savybes bei požymius, atskleisti ir tokią bylai svarbią informaciją, kuriai surasti ir panaudoti reikia tam tikrų mokslo žinių ir technikos priemonių.“³⁸¹

Vadovaujantis BPK 89 str. 1 d. specialistas taip pat gali dalyvauti atliekant baudžiamojo proceso veiksmus, pavyzdžiui, įvykio vietos apžiūroje. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, kviesdamas specialistą dalyvauti apžiūrint įvykio vietą tikisi, „[...] kad jis [...] padės procesinę veiklą vykdančiam asmeniui objektyviai, nešališkai išsiaiškinti tam tikras aplinkybes, kurias pažinti tam asmeniui trūksta

³⁷⁴ James E. Girard, *Criminalistics: forensic science and crime* (Sudbury: Jones and Bartlett Publishers, 2008), 18.

³⁷⁵ *Ibid.*

³⁷⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³⁷⁷ Vidmantas Egidijus Kurapka ir kt., *Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 20, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16906/9789955194927.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁷⁸ Marina Gušauskienė ir Linas Belevičius, „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?“, *Teisės apžvalga* 2, 14 (2016): 330, <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/00663486-bb76-4d2d-bfd9-2be8adbb903b/content>.

³⁷⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

³⁸⁰ *Ibid.*

³⁸¹ Jurgis Rinkevičius, „Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese“, *Jurisprudencija* 10, 2 (1998): 60, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14351/3871-8042-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

specifinių žinių ar įgūdžių, taip pat paaiškins atliktus veiksmus ar padės tokius veiksmus atlikti.³⁸² Pavyzdžiui, įvykio vietoje randama daug kompiuterinės įrangos, sujungtos įvairiais techniniais laidais, kurių atjungimui reikalingos informacinių technologijų žinios, jog informacija kompiuterinėje įrangoje neišnyktų. Kitas pavyzdys: kai nusikaltimo vieta yra elektroninėje erdvėje (aukos verbavimo internete, jos prnografinių vaizdų talpinimo tamsiajame internete, jos pirkimo-pardavimo internete atvejais), jos apžiūrai ir joje esančių duomenų rinkimui taip pat būtinos informacinių technologijų žinios, todėl gali būti pasitelktas specialistas programuotojas. Apžiūrint įvykio vietą, kurioje yra kompiuterinė įranga, reikia „[...] atkreipti dėmesį į e. įrangos išsidėstymą, pavyzdžiui, kompiuterio pelės vietą prie e. įrangos (kairėje ar dešinėje pusėje). Tai leidžia daryti tikėtiną išvadą, ar e. įrangą naudojantis asmuo kairiarankis ar dešiniarankis [...]“³⁸³ Vadinasi, ne tik pats pėdsakas ar objektas kaip toks suteikia reikšmingus duomenis, pvz. apie nusikaltėlį, veikos tyrimui, bet ir jų lokalizacija, išsidėstymas erdvėje. Anksčiau baigiamajame darbe minėtame Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakyme Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“ 52.2.2. punkte nurodoma, kad „[...] prekybos žmonėmis aukos darbo sąlygoms įvertinti gali būti pasitelktas reikalingas specialistas (pvz., VDI gali nurodyti, kokie darbo sąlygas reglamentuojantys teisės aktai yra pažeisti).“³⁸⁴ Taigi tai yra dar vienas pavyzdys, nurodytas minėtame įsakyme, koku atveju gali būti pasitelktas specialistas.

Kaip ir kiekvienas tyrimo veiksmas, taip ir įvykio vietos apžiūra, yra užbaigiamas fiksuojant procesinio veiksmo atlikimo eigą ir jo metu gautus duomenis atitinkamame dokumente, analizuojamu atveju įvykio vietos apžiūros protokole. Protokolas, kaip ir privaloma atlikti įvykio vietos apžiūrą, turi būti surašomas detaliai, išsamiai ir tiksliai aprašant eilės tvarka atliktus veiksmus ir jų metu rastus bei paimtus pėdsakus ar objektus, jų radimo vietas, naudotas priemones. Įvykio vietos apžiūros protokolas yra toks procesinis dokumentas, kuris, kitaip nei kiti procesinių veiksmų dokumentai, visada turi bent vieną priedą – fotolentelę, kurioje aprašomos nuotraukos, fiksuojančios įvykio vietą ne tik žodžiais, bet ir vaizdais. Tokius vaizdus galima užfiksuoti vaizdo įrašu, kuris yra nejudančios fotografijos

³⁸² Gušauskienė ir Belevičius, *supra note*, 378: 338.

³⁸³ Petras Ancelis ir kt., *Atskirų nusikalstamų veikų tyrimas* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016), 138–139, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16722/9789955302063.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

³⁸⁴ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo““, *supra note*, 327.

papildymas.³⁸⁵ Vaizdo įrašas yra vienas geriausių būdų užfiksuoti bendrą įvykio vietos vaizdą, nes parodo tiek įvairių objektų išsidėstymą vienas kito atžvilgiu, teik ryšį su pačia įvykio vieta.³⁸⁶ Dar vienas įvykio vietos apžiūros protokolo priedas – planai ir schemos. „Schemas įvykio vietoje tikslinga braižyti tais atvejais, kai dėl įvairių priežasčių (didelis įvykio vietos plotas, labai daug įvairių objektų) iš aprašymo ar fotografijos negalima susidaryti aiškaus įvykio situacijos vaizdo [...]“.³⁸⁷ Taigi įvykio vietos apžiūros protokolai ir jo priedai padeda įvykio vietos apžiūros metu nedalyvavusiems asmenims įsivaizduoti ir suvokti jos aplinką³⁸⁸.

Tikslus įvykio vietos ir joje rastų bei paimtų pėdsakų ar objektų fiksavimas – duomenys, kuriais bus remiamasi viso baudžiamojo proceso metu. Padarius klaidą jos ištaisyti nepavyks, nes įvykio vietos apžiūros metu nepaimti pėdsakai dažniausiai būna sunaikinti arba užteršti pačių ikiteisminio tyrimo pareigūnų, specialistų ar kitų jos metu dalyvavusių asmenų. Be to, ne tik nusikalstami veiksmai keičia prieš jų įvykdymą buvusią aplinką, bet ir įvykio vietos apžiūros veiksmai pakeičia aplinką, egzistavusią po nusikaltimo padarymo, todėl įvykio vieta niekada nebūna tokia, kokia buvo anksčiau. Kadangi įvykio vietos apžiūros metu gautais duomenimis galima remtis planuojant kitus tyrimo veiksmus, padarius klaidą – tyrimo kryptis gali būti neteisinga. Taigi įvykio vietos apžiūra yra vienas svarbiausių, detalumo ir tikslumo reikalaujančių tyrimo veiksmų.

Surinkus duomenis apie prekybos žmonėmis nusikaltimo aplinkybes ir nusikaltėlį (nusikaltėlius) iš anksčiau nagrinėtų tyrimo veiksmų, pradedama *įtariamojo paieška*. Kaip jau baigiamajame darbe minėta, prekyviai žmonėmis dažnai būna nukentėjusiesiems pažįstami asmenys (pirmieji užmezgantys ryšį su būsima nusikaltimo auka). Tokių asmenų paieška nėra sudėtinga, nes prekybos žmonėmis auka gali nurodyti nusikaltėlio vardą, pavardę, kur gyvena arba gyveno, taip pat nusikaltėlio artimuosius ar bendrus draugus ir pan. Naudojantis policijos informacinėmis sistemomis, konkrečiai ieškomų asmenų registru, jame įvedus asmens duomenis, paieškos pagrindą paskelbiama jo paieška.

Sudėtingiau yra tais atvejais, kai prekybos žmonėmis auką verbavo ar kitus nusikalstamus veiksmus jos atžvilgiu atliko jai nepažįstami asmenys, tačiau net ir esant tokiai situacijai nukentėjusysis sužino tam tikrą informaciją apie nusikaltėlį (nusikaltėlius). Taip yra dėl to, kad prekybos žmonėmis ypatumas – neišvengiamas nusikaltėlio ir aukos kontaktas, palaikomas nuolatinės nukentėjusiojo valią varžančios kontrolės. Tai lemia, kad išnaudojamas asmuo sužino tam tikrą

³⁸⁵ Girard, *supra note*, 374: 12.

³⁸⁶ *Ibid.*

³⁸⁷ Malevski, *supra note*, 369: 55.

³⁸⁸ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 78.

informaciją apie ją kontroliuojančius ir išnaudojančius asmenis, pvz. kaip kreipėsi į asmenį (vardu ar pravarde), kokį jis automobilį vairavo (kuriuo auka buvo gabenama į užsienio valstybę arba drabužių parduotuves, grožio salonus, pas klientus), gal įsidėmėjo automobilio valstybinius numerius ir t. t. Mažiausiai ką auka gali nurodyti apie nusikaltėlį (nusikaltėlius) yra išvaizdos požymiai, ypatingos žymės.

Įtariamųjų paieška gali būti atliekama išsiaiškinus, kad gabenant auką į kitą šalį pasienyje jų automobilis buvo sustabdytas, tačiau pasienio pareigūnams neįtarus nusikalstamų veiksmų, automobiliui buvo leidžiama važiuoti toliau. Tokiu atveju kreipiantis į Valstybės sienos apsaugos tarnybą gali būti gauta reikšminga informaciją apie tos dienos įvykius. Tokia situacija mažai tikėtina, nes dauguma Europos valstybių priklauso Šengeno erdvei, kurioje nėra kontroliuojamas sienos kirtimas.

Įtariamąjo paieškos pagrindu gali tapti įvykio vietoje arba ant nukentėjusiojo drabužių rasti biologinės kilmės pėdsakai. Tokiu atveju įtariamasis gali būti nustatytas pagal ištirtų biologinės kilmės pėdsakų DNR atitikmenį, esantį policijos duomenų bazėje. Nesant atitikmens lieka tikėtis, kad DNR savininkas bus nustatytas vėliau (pvz. asmenį sulaikius dėl kitų nusikalstamų veikų). Ne tik iš įvykio vietoje paimtų pėdsakų, bet ir iš objektų galima nustatyti nusikaltėlį (nusikaltėlius). Pavyzdžiui, iš įvykio vietoje rastų užrašų knygoje, dokumentuose esančių įrašų arba kompiuterinėje įrangoje rastų failų ir pan.

Įvykio vietos apžiūros metu radus ir paėmus vaizdo kamerų įrašus, kuriuos peržiūrėjus gali būti matomas nusikaltėlis, jau žinomas policijai. Policijai nežinomas asmuo gali būti nustatytas iš vaizdo įrašo padarius nusikaltėlio veido nuotrauką, kurią patikrinus atitinkamose programose, jose nurodoma asmens tapatybė.

Dar vienas policijos naudojamas būdas įtariamiesiems surasti – visuomenės pagalba, t. y. policija per žiniasklaidos priemones kreipiasi į visuomenę su prašymu, jog pastebėjus ieškomą įtariamąjį, asmenys apie tai praneštų policijai. Prie tokio kreipimosi pridedama ieškomo asmens nuotrauka. Atsižvelgus į tai, kad prekyba žmonėmis yra organizuotas nusikaltimas, kas reiškia, jog šią veiką vykdo ne vienas asmuo, įtariamąjo paieškos paskelbimas žiniasklaidos priemonėse pakenktų tyrimo sėkmei. Įtariamieji pradėtų maskuoti nusikaltimus, taptų atsargesni, slapstytūsi, bandytų paveikti nukentėjusiuosius, juos baugintų, kurtų melagingas alibi, o išaiškinti tokį nusikalstamo pasaulio tinklą taptų dar sunkiau, todėl toks paieškos būdas nepatartinas.

Apibendrinant, valstybė vykdydama savo funkciją saugoti ir ginti visuomenę nuo nusikalstamų veiksmų, juos įvykdžius privalo atlikti tyrimą ir atkurti teisingumą. Prekybos žmonėmis

nusikaltimo tyrimas gali būti pradedamas ikiteisminio tyrimo institucijai nustačius nusikalstamos veikos faktą, t. y. atliktų kriminalinės žvalgybos veiksmų, tokių kaip NVI, pagrindu – tai vienas iš prekybos žmonėmis tyrimo specifinių aspektų. Galima teigti, kad dažniausi pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniai būna nukentėjusieji, t. y. ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus aukos skundą – tai kitas prekybos žmonėmis tyrimo specifinis bruožas. Esant šiai situacijai pirminiai tyrimo veiksmai yra apklausos, apžiūros, objektų tyrimai, įtariamųjų paieška. Taigi nuo pirminės informacijos priklauso pirminių tyrimo veiksmų pasirinkimas.

3.2. Tolimesni tyrimo veiksmai

Šiame poskyryje bus nagrinėjami tolimesni tyrimo veiksmai pagal situaciją, kuri buvo nurodyta pirmame šio skyriaus poskyryje.

Atlikus nusikaltėlio paieškos veiksmus ir nustačius galimą įtariamąjį, tačiau nesant pagrįsto įsitikinimo, kad tai asmuo, įvykdęs tiriamą prekybos žmonėmis nusikaltimą, galima atlikti *asmens parodymą atpažinti*. Tai vienas iš parodymų patikrinimo veiksmų, reglamentuojamų BPK XIV skyriaus „Ikiteisminio tyrimo veiksmai“ trečiame skirsnyje. „Parodymas atpažinti – tai toks ikiteisminio tyrimo veiksmas, kurio metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras pateikia nukentėjusiajam, liudytojui, įtariamajam atpažintinus objektus, šie lygina juos su anksčiau matytais ir nustato, ar tai tie patys objektai, ar ne.“³⁸⁹ Pats procesinio veiksmo pavadinimas nurodo, kad tai veiksmas, kurio metu reikia atpažinti, o atpažinti įmanoma tik tada, kai praeityje objektas ar reiškinyss buvo pažintas. Vadinasi, šis procesinis veiksmas remiasi asmens (atpažįstančiojo) gebėjimu įsiminti, išlaikyti atmintyje ir atsiminti objektus ar reiškinius. Procesinio veiksmo pavadinimas taip pat pateikia užuominą, kad jo atlikimo metu bus kažkas parodoma, o tai suponuoja kitą asmens gebėjimą – lyginti pateiktą objektą su atmintyje išlikusiu anksčiau pažinto objekto ar reiškinių vaizdiniu. Lyginimas reiškia skirtumų ir panašumų nustatymą, pagal kuriuos daroma tam tikra išvadą. Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima teigti, kad parodymas atpažinti yra sudėtingas tyrimo veiksmas.

Kaip minėta, parodymas atpažinti yra parodymų patikrinimo veiksmas, kuriuo siekiama patikrinti nukentėjusiojo (pagal analizuojamą situaciją) apklausos metu duotus parodymus. Atliekant apklausą aukai turėjo būti užduoti klausimai apie įtariamojo išorinius bruožus, jo turimas ypatingas žymes, galimybę atpažinti nusikaltėlį pagal jos išvardintus požymius ir ar ji sutiktų dalyvauti minimame proceso veiksmo, kokiomis sąlygomis stebėjo arba, pvz. girdėjo, suvokiamą objektą ar

³⁸⁹ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 173.

reiškinį ir jos būseną suvokimo metu. Aukai nurodžius, kad atpažinti negalėtų (arba jai pažįstant įtariamąjį), šio tyrimo veiksmo atlikimas būtų beprasmis, eikvojantis žmogiškuosius resursus, sukeliantis stresą bei įtampą nukentėjusiajam bei neatitinkantis baudžiamojo proceso paskirties greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas. Tokiais atvejais analizuojamas procesinis veiksmas neatliekamas. Aukai nurodžius, kad nusikaltėlį ji galėtų atpažinti, organizuojamas tokio tyrimo veiksmo atlikimas ir kaip įmanoma greičiau, nes kuo yra didesnis laiko tarpas nuo objekto ar reiškinių pažinimo iki parodymo atpažinti veiksmo, tuo tikimybė, jog atpažįstantysis sugebės atpažinti pateiktą objektą yra mažesnė.

Vadovaujantis BPK 192 str. 6 d. kurioje nurodoma, „jeigu parodyti asmens negalima, atpažinimas gali būti daromas pagal jo nuotrauką. Ji parodoma kartu su ne mažiau kaip trimis kitų asmenų nuotraukomis. Pagal nuotraukas asmuo gali būti parodomas atpažinti ir tais atvejais, kai to reikia liudytojo ar nukentėjusiojo asmens saugumui užtikrinti.“³⁹⁰ Vadinasi, atlikus įtariamąjo paieškos veiksmus ir nustatčius galimą įtariamąjį, vykdomas jo parodymas atpažinti pagal nuotrauką, tačiau šalia minimo asmens nuotraukos turi būti pateiktos dar trys kitų tos pačios lyties ir pagal išorę panašių³⁹¹ asmenų nuotraukos. LAT baudžiamojoje byloje nurodė, kad „[...] atliekant asmens parodymą atpažinti pagal jo nuotrauką, BPK nenumato jokių specifinių reikalavimų, būtinų nuotraukoms, kurios teikiamos asmeniui atpažinti, išskyrus vienintelį – asmens nuotrauka parodoma kartu su ne mažiau kaip trimis tos pačios lyties kitų asmenų nuotraukomis, kuriose pavaizduoti pagal išorę panašūs asmenys (BPK 192 straipsnio 1, 2, 3 dalys).“³⁹²

Prieš atliekant asmens parodymą atpažinti nukentėjusysis „[...]“ įspėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 235 straipsnį už sąmoningą melagingų parodymų davimą.“³⁹³ Pagal BPK 195 str. parodžius atpažįstamųjų nuotraukas nukentėjusiajam „2. [...] pasiūloma nurodyti asmenį, [...], apie kurį jis davė parodymus. 3. Jeigu atpažįstantis asmuo nurodo vieną iš parodytų asmenų, [...], jam pasiūloma paaiškinti, pagal kokias žymes ar ypatybes jis tą asmenį, [...] pažino. 4. Jeigu atpažįstantis asmuo pareiškia, kad [...] nėra to asmens, [...], apie kurį jis davė parodymus, jam pasiūloma paaiškinti, kuo skiriasi jo parodymuose minėtas asmuo, [...] nuo parodytųjų atpažinti.“³⁹⁴ „Parodymo atpažinti veiksmą atlikti gali būti sudėtinga, jeigu iš esmės pasikeitė asmuo, [...]. Pabrėžtina, kad atpažįstantysis asmuo apklausos metu ne visada gali nurodyti visus individualius atpažintino asmens, [...] požymius

³⁹⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³⁹¹ *Ibid.*

³⁹² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-608-139/2015“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d., <https://eteismai.lt/byla/24792448746255/2K-608-139/2015>.

³⁹³ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 176.

³⁹⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

(pavyzdžiui, žmogaus veido bruožus ir pan.) arba tiksliai juos apibūdinti. Pasitaiko situacijų, kai asmuo, pamatęs asmenį, [...], prisimena ir nurodo tokius požymius, kurių nepaminėjo apklausoje. Tai psichologiškai pagrįstas procesas ir tokiais atvejais atpažinimo pagrįstumu abejoti nereikia.³⁹⁵ Nukentėjusysis gali pamiršti nusikaltėlio išorės požymius tuo atveju, jei jis nusikalstamų veiksmų prieš jį vykdymo arba asmens atpažinimo metu jaučia išgastį, stresą, baimę, įtampą ir panašius jausmus.

Svarbu paminėti, kad BPK 192 str. 8 d. numatyta galimybė atlikti asmens parodymą atpažinti „[...] pagal kitus jutimo organais suvokiamus požymius.“³⁹⁶ Pavyzdžiui, jeigu prekybos žmonėmis auka buvo mušama tamsiame rūsyje, kuriame smurtą naudojusio asmens veido nematė, tačiau girdėjo jo balsą, kaip pastarasis ant jos šaukė ir įžeidinėjo necenzūriniais žodžiais. Tokiu atveju galima atlikti asmens parodymą atpažinti ne pagal nuotrauką, bet, pvz. garso įrašą, remiantis kitomis jausmėmis, t. y. klausa.

Analizuotas parodymas atpažinti užfiksuojamas asmens parodymo atpažinti pagal jo nuotrauką protokolu, o protokolo priedai yra nuotraukos, gali būti pridedamas ir vaizdo įrašas, kuriuo užfiksuojama šio tyrimo veiksmo eiga, nukentėjusiojo būseną, emocijas, reakcija parodymus atpažįstamųjų nuotraukas. Asmens parodymas atpažinti turi būti atliktas ir užfiksuojamas (protokoluojamas) pagal išvardintas taisykles, kurios reglamentuojamos BPK, priešingu atveju šis tyrimo veiksmas teisiškai taps niekiniu, todėl jo rezultatais nebus galima remtis baudžiamajame procese.³⁹⁷ Asmens parodymas atpažinti yra itin reikšmingas tyrimo veiksmas, nes jo metu gali būti patvirtinama ikiteisminio tyrimo pareigūno prielaida (manymas), kad konkretus asmuo (vienas iš atpažįstamųjų) įvykdė tiriamą prekybos žmonėmis atvejį.

Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę, tačiau net ir laisvė turi savo ribas. Minėtos ribos – žmogaus laisvė pasibaigia ten, kur prasideda kito asmens laisvė, t. y. peržengus kito individo laisvės ribas teisė į jo laisvę yra pažeidžiama. Asmuo, pažeidžiantis kito žmogaus teises, supranta, kad dėl to gali kilti teisinės pasekmės – jo paties teisių suvaržymas. Vienas iš tyrimo veiksmų, apribojančių žmogaus laisvę – *laikinas sulaikymas*. Asmens sulaikymas yra viena iš procesinių prievartos priemonių, kurią galima taikyti dviem atvejais: asmenį užklupus darant nusikalstamą veiką ar tuoj po jos padarymo ir jo neužklupus nusikalstamos veikos padarymo vietoje ar tuoj po jos padarymo³⁹⁸. Pastarasis atvejis gali būti taikomas tik esant visoms BPK 140 str. 2 d. išvardintoms sąlygoms. Minėtas

³⁹⁵ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 175.

³⁹⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

³⁹⁷ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 109.

³⁹⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

straipsnis reglamentuoja ir kitas laikino sulaikymo nuostatas. Pagal šiame poskyryje nagrinėjamą situaciją yra galimas antrasis atvejis.

Asmens parodymo atpažinti pagal jo nuotrauką metu nukentėjusiajam atpažinus nusikaltėlį gali būti vykdomas jo sulaikymas. „Prieš atliekant įtariamąjo sulaikymo veiksmus, jeigu įmanoma, būtina atlikti neviešo pobūdžio priemonės.“³⁹⁹ Pavyzdžiui, BPK 154 str. įtvirtintą elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolę ar BPK 160 str. numatytą slaptą sekimą. Toki tyrimo veiksmai naudingesni, galintys atnešti prekybos žmonėmis tyrimui sėkmę, nes šiomis procesinėmis prievartos priemonėmis gali būti išaiškintas ar net išardytas organizuotas nusikalstamas tinklas. Be to, prekybos žmonėmis nusikaltimus vykdo nusikalstamos grupuotės ar susivienijimai, todėl sulaikius vieną iš jo narių, kiti grupės ar susivienijimo nariai dažniausiai apie tai sužino. Vadinasi, kiti nariai galės slapstyti, daryti nusikalstamą poveikį nukentėjusiesiems ar liudytojams, papirkti teisėsaugos atstovus ir t. t. Toks susižinojimas lemia, kad likusieji nusikalstamo verslo „partneriai“, tokie kaip „[...] organizatoriai, tarpininkai lieka nenuteisti, o atsakomybėn patraukiami tik žemiausios kastos nusikaltėliai, dažniausiai verbuotojai [...] atskirus asmenis greitai pakeičia kiti.“⁴⁰⁰ Nusikaltėlis gali būti sulaikytas ne tik taikant neviešo pobūdžio procesines priemones, bet ir viešas priemones, pvz. kratą ar kitus tyrimo veiksmus⁴⁰¹. „Prieš sulaikant įtariamąjį surenkami duomenys apie jo gyvenimo būdą. Surinkus pakankamai informacijos apie įtariamąjį asmenį ir ją suliginus su ikiteisminio metu gauta informacija, kuri yra pagrindas imtis sulaikymo veiksmų įtariamąjo atžvilgiu, prasideda sulaikymo operacija.“⁴⁰² „Tokiais atvejais įtariamąjo sulaikymas ir apklausa, būdami ankstesnių veiksmų komplekso dalimi, kartu tampa tarpine iki to atliktų ir paskesnių veiksmų grandimi.“⁴⁰³

Anksčiau magistro baigiamajame darbe minėta, kad prekybos žmonėmis nusikaltimo, turinčio transnacionalinio nusikaltimo elementą kaip vieną iš šios veikos ypatumų, lemiančių jo tyrimo specifiką – tarptautinį teisinį bendradarbiavimą. Tai reiškia, kad nusikaltėlis (nusikaltėliai) gali būti užsienio valstybėje, todėl pastarajai gali būti išduotas Europos arešto orderis. Pagal Tarybos pagrindų sprendimo 2002 m. birželio 13 d. Nr. 2002/584/TVR „Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos“ 1 str. 1 d. „Europos arešto orderis yra teisminis sprendimas, kurį išduoda valstybė narė, kad kita valstybė narė areštuotų ir perduotų prašomą perduoti asmenį, siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba vykdyti laisvės atėmimo bausmę, arba sprendimą

³⁹⁹ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 151.

⁴⁰⁰ Lietuvos žmogaus teisių centras, *supra note*, 67: 41.

⁴⁰¹ Ancelis ir kt., *op. cit.*

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ *Ibid.*

dėl įkalinimo.⁴⁰⁴ Taigi ES narė gali išduoti kitai ES narei EAO, kad pastaroji, siekiamą patraukti baudžiamojon atsakomybėn nusikaltėlį sulaikytų ir perduotų valstybei, išdavusiai EAO. „Perduodant asmenį pagal EAO, taikomas abipusio pripažinimo principas, kurio esmė yra bendrosios formos prašymas, 32-jų nusikalstamų veikų, dėl kurių netikrinamas dvigubas baudžiamumas, sąrašas, neatsižvelgiant į pilietybę asmens, kurį prašoma perduoti.“⁴⁰⁵ Veikų, kurioms netaikomas dvigubas baudžiamumas, sąrašas įtvirtintas Tarybos pagrindų sprendimo 2002 m. birželio 13 d. Nr. 2002/584/TVR „Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos“ 2 str. 2 d. Minėtame sąraše yra ir magistro darbe analizuojamas nusikaltimas – prekyba žmonėmis. Dvigubo baudžiamumo principas – tai tos pačios veikos kriminalizavimas EAO išdavusioje ir EAO gavusioje valstybėje. Svarbu paminėti, kad dvigubo baudžiamumo principas taikomas ne tik toms veikoms, kurios nėra išvardintos minėtame sąraše, bet ir esančioms sąraše, jei EAO išduodančioje valstybėje už jas baudžiama laisvės atėmimu arba įkalinimu, kurio ilgiausias terminas yra trumpesnis nei 3 metai. Svarbu paminėti, kad EAO grindžiamas ir kitu principu – tarpusavio pripažinimo, kuris reiškia, jog „teisminių institucijų sprendimai turi būti pripažinti lygiaverčiais ir vykdomi visoje Sąjungoje, kad ir kur būtų priimti. Šis požiūris pagrįstas prielaida, kad baudžiamojo teisingumo sistemos Europos Sąjungoje nėra vienodos, tačiau yra bent lygiavertės. Teisminių institucijų sprendimus paprastai vykdo teisėjai vykdančiojoje šalyje. Šie teisėjai turi būti tikri, kad pirminis sprendimas priimtas sąžiningai (t. y., kad jį priimant nepažeistos asmens teisės) ir kad į kitą valstybę narę grąžinto asmens teisės bus visapusiškai gerbiamos.“⁴⁰⁶ Vadinas, EAO pagrindas – idėja, pasitikėti ES valstybių narių teisėsaugos institucijų sąžiningai ir teisingai priimtais sprendimais.⁴⁰⁷ Kadangi plačiau apie tarptautinį bendradarbiavimą buvo rašoma anksčiau, toliau šis aspektas neanalizuojamas.

Ikiteisminio tyrimo veiksmas – laikinas sulaikymas yra įforminamas įtariamojo laikino sulaikymo protokolu. Protokole nurodoma: sulaikymo aplinkybės; vieta; faktinis sulaikymo ir protokolo surašymo laikas; sulaikęs asmuo; veika, kurios padarymu įtariamas sulaikytasis; duomenys asmens, kuriam, pagal įtariamojo pareiškštą norą, turi būti pranešta apie jo sulaikymą; sulaikymo terminas ir kt. Būtina paminėti, kad asmens laikinas sulaikymas jo neužklupus įvykio vietoje gali būti vykdomas ir laikino sulaikymo protokolas surašomas tik prieš tai priėmus nutarimą ikiteisminio

⁴⁰⁴ „Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2002/584/TVR „Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos““, EUR-Lex, žiūrėta 2023 m. balandžio 4 d., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:02002F0584-20090328&from=LT>.

⁴⁰⁵ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 575.

⁴⁰⁶ Europos Komisija, *Tarpusavio pasitikėjimo Europos teisingumo erdvėje didinimas. Žalioji knyga dėl ES baudžiamojo teisingumo teisės aktų taikymo laisvės atėmimo srityje* (Briuselis: Europos Komisija, 2011), 4, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0327&from=ES>.

⁴⁰⁷ *Ibid.*

tyrimo pareigūnui ar prokurorui⁴⁰⁸. Vadovaujantis BPK 140 str. 8 d. sulaikytas asmuo turi būti nedelsiant apklaustas kaip įtariamasis.⁴⁰⁹

Įtariamojo apklausa skiriasi nuo nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos, to priežastis – procesinis statusas, turintis tik jam priskirtą teisių rinkinį. Viena pagrindinių įtariamojo teisių – duoti parodymus, tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus. Ši teisė yra įtvirtinta Konstitucijos 31 str. 3 d., kurioje nurodyta, kad „draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius“.⁴¹⁰ Tai reiškia, jog draudžiama versti kaltinti save. Kitaip yra su nukentėjusiuoju ir liudytoju, nes jų teisių rinkinyje šios teisės nėra, priešingai – tai jų pareiga, galinti užtraukti baudžiamąją atsakomybę už netinkamą jos vykdymą. Remiantis tuo kas išdėstyta galima daryti prielaidą, kad tyrimo veiksmo – įtariamojo apklausos – „šeimininkas“ yra pats įtariamasis. Tik nuo jo priklauso ar šis procesinis veiksmas bus atliekamas ar ne. Pagal BPK 188 str. 4 d. „jeigu apklausos metu įtariamasis pasinaudojo savo teise tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tai pažymima įtariamojo apklausos protokole.“⁴¹¹ Galima teigti, kad formaliai toks procesinis veiksmas atliekamas, tačiau negaunama papildomų duomenų, reikšmingų tyrimui. „Atsisakymo duoti parodymus atvejais pareigūnas turi atskleisti neigiamas tokios pozicijos pasekmes – įstatymų numatomas išlygas dėl nuobaudų griežtumo, t. y. turėtų būti naudojami psichologiniai-emociniai metodai, nuosekliai išaiškinamos baudžiamosios teisinės veikos pasekmės.“⁴¹²

Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad „kaltinamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save laikoma neatskirama teisingo proceso sąlyga Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio prasme. Iš baudžiamųjų įstatymų ir iš baudžiamojo proceso normų taip pat neišplaukia įtariamojo ir kaltinamojo pareiga teisingai liudyti savo paties baudžiamojoje byloje. Pirma, įtariamajam ir kaltinamajam garantuojama teisė duoti parodymus (BPK 21, 22 straipsniai), tačiau jie, skirtingai nei liudytojai bei nukentėjusieji, neišpėjami dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą; antra, įtariamasis ir kaltinamasis neįtraukti į sąrašą subjektų, atsakančių už melagingų parodymų davimą pagal BK 235 straipsnį [...]“.⁴¹³

⁴⁰⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴⁰⁹ *Ibid.*

⁴¹⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note*, 1.

⁴¹¹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

⁴¹² Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 93.

⁴¹³ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-55-318/2018“, *supra note*, 322.

Kitas skirtumas, išskiriantis įtariamąjį nuo nukentėjusiojo ir liudytojo – teisė žinoti kuo jis yra įtariamasis. Ši teisė įgyvendinama asmeniui įteikiant pranešimą apie įtarimą. Įtariamasis žinodamas kuo jis įtariamasis gali pasirengti gynybai, o gynybai pasiruošti gali padėti gynėjas. Tai kita įtariamojo statusą išskirianti teisė – teisė turėti gynėją. Žinoma, įtariamasis gali atsiskayti turėti gynėją, tačiau BPK 51 str. numato atvejus kada gynėjo dalyvavimas yra būtinas, pvz. kai įtariamasis yra nepilnametis; asmuo, nemokantis proceso kalbos; fizinių ar psichinių trūkumų turintis asmuo, kuris dėl to negali pasinaudoti savo teise į gynybą ir t. t.⁴¹⁴

Įtariamojo teisės – informuoti konsulines įstaigas ir gauti vertimą – yra susijusios su įtariamojo padėtimi (statusu) šalyje, t. y. jei asmuo yra užsienietis. Kaip minėta, prekybos žmonėmis nusikaltimą vykdo organizuoti nusikalstami tinklai, plytintys kelių valstybių teritorijoje, todėl įtariamaisiais, kaip ir nukentėjusiais, gali būti užsieniečiai. Taigi yra ir daugiau įtariamojo teisių rinkinį sudarančių teisių, tačiau, darbo autorės nuomone, tai pagrindinės teisės skiriančios įtariamąjį nuo nukentėjusiojo, liudytojo ir turinčios sąsają su įtariamojo apklausa, todėl daugiau įtariamojo teisės nebus analizuojamos.

Įtariamajam nusprendus pasinaudoti teise duoti parodymus, prieš įtariamojo apklausą jis turi būti supažindintas su įtarimais jam įteikiant pranešimą apie įtarimą bei išaiškinamos jo teisės. „Numatant įtariamojo elgesį apklausos metu, rekomenduojama surinkti ir išanalizuoti informaciją apie jo asmenybę – charakterio bruožus, psichikos ypatybes, gyvenimo būdą, pomėgius, moralines savybes, išsilavinimą, nusikalstamą patirtį ir kt.“⁴¹⁵ Būtent tokios informacijos rinkimas parodo nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos svarbą ir jos tiesiogines sąsajas su atitinkamo nusikaltimo, nagrinėjamu atveju prekybos žmonėmis, tyrimu. Atliekant įtariamojo apklausą svarbu išsiaiškinti koki santykiai sieja įtariamąjį ir nukentėjusįjį.

Apklausos protokole taip pat užfiksuojama įtariamojo pozicija dėl kaltės, t. y. įtariamojo paklausiama ar jis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką. Pastarasis gali nurodyti, kad pripažįsta, nepripažįsta, pripažįsta iš dalies. „Labai svarbu suvokti, kad jau nuo pat pirmos įtariamojo apklausos būtina sudaryti palankiausias sąlygas apsispręsti įtariamajam pasirinkti tinkamą (teisingą) poziciją, nes šiame etape menkiausias klaidinimas ar parodymų melagingumas sukuria ir įtvirtina prastas ateities perspektyvas ir turi įtakos jo prieštaravimui nustatant tiesą.“⁴¹⁶ Nuo įtariamojo charakteristikos, išreikštos pozicijos apie kaltę ir noro duoti parodymus priklauso kokia bus įtariamojo apklausos situacija. Šios situacijos skirstomos į konfliktines, kurių metu įtariamasis gali atsisakyti

⁴¹⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴¹⁵ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 74.

⁴¹⁶ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 93.

duoti parodymus arba duoda melagingus parodymus (pažymėtina, kad įtariamasis neatsako už melagingų parodymų davimą) ir nekonfliktines, kurių metu įtariamasis pripažįsta padaręs nusikalstamą veiką, sutinka duoti parodymus, nieko neslepia, noriai bendradarbiauja su jį apklausiančiu asmeniu.⁴¹⁷ Toliau įtariamojo apklausa vyksta taip, kaip ir nukentėjusiojo ar liudytojo, t. y. prašoma įtariamojo papasakoti apie prekybos žmonėmis nusikaltimo aplinkybes (laisvas pasakojimas), o vėliau pastarajam užduodami klausimai (klausimų etapas).

Apklausos metu įtariamajam gali būti parodomi objektai (pvz. daiktai, dokumentai), gauti anksčiau atliktų tyrimo veiksmų metu. Objektų pateikimo metu galima aikštėn iškelti įtariamojo melą, pakeisti apklausos kryptį gaunant tikslesnius ir teisingesnius atsakymus į pateiktus klausimus, stebėti įtariamojo kūno kalbą objektų pateikimo metu (kartais kūno kalba būna iškalbingesnė, nors ji, kitaip nei žodis, negali tapti įrodymu), nurodyti, kad pagal surinktus duomenis įtariamasis vienas padaryti nusikaltimą negalėjo ir pan. Įtariamajam apklausos metu nurodžius alibi, būtina išsiaiškinti ir apklausos protokole detalčiai užfiksuoti visas su alibi susijusias aplinkybes (pvz. kas gali patvirtinti pateiktą alibi, ar yra liudytojų, kokioje vietoje įtariamasis buvo nurodytu laiku ir t. t.), kad pagal jas būtų galima patikrinti jos tikrumą.⁴¹⁸ „Neblogus rezultatus kartais galima pasiekti užduodant įtariamajam šalutinius klausimus apie atskiras nusikalstamos veikos detales, pvz., aiškinantis paimtų kratos metu daiktų įsigijimo kanalus, kainas ir kitus turimų kvitų, sąskaitų, važtaraščių rekvizitus ir pan., taip pat apie santykius su kitais asmenimis.“⁴¹⁹

Analizuojant tyrimo veiksmą – įvykio veitos apžiūrą – buvo minėta, kad gali būti pasitelkiamas specialistas, kuris dalyvautų atliekant tyrimo veiksmus. Buvo pateikti pavyzdžiai apie tai, kad įvykio vietoje rastą kompiuterinę įrangą, kurios atjungimui nuo elektros šaltinio ir joje esančios informacijos apžiūrai reikalingas asmuo, turintis informacinių technologijų žinių. Minėta, kad įtariamojo apklausos metu gali būti pateikti objektai ar duomenys, gauti atlikus ankstesnius tyrimo veiksmus, pvz. įvykio vietos apžiūrą. Remiantis pateiktu pavyzdžiu, specialisto pagalba gali būti reikalinga ne tik įvykio vietoje minėtų objektų radimui ir paėmimui, bet ir kitame tyrimo veiksmo, pvz. įtariamojo apklausoje. „Jei įtariamąjį norima apklausti dėl tam tikrų aplinkybių, kurioms vertinti reikia specialiųjų žinių, būtina susipažinti su specialiąja literatūra, konsultuotis su reikiamų sričių specialistais (pavyzdžiui, technikos, meno, verslo) arba juos kviesti į apklausą (BPK 180 str.).“⁴²⁰

⁴¹⁷ Kurapka ir kt., *supra note*, 24: 731.

⁴¹⁸ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 94.

⁴¹⁹ *Ibid.*, 93.

⁴²⁰ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 74.

Gali būti keli įtariamieji, ypač prekybos žmonėmis bylose, kuriuos privaloma apklausti. Tokiu atveju kyla klausimas, kurį įtariamąjį apklausti pirmą. Esant tokiai situacijai nustatomas įtariamųjų apklausos eiliškumas. Pirmiausia rekomenduojama apklausti šiuos įtariamuosius: iš kurių tikimasi gauti teisingus parodymus; kurie vykdant prekybos žmonėmis nusikaltimą atliko šalutinę funkciją; apie kurio dalyvavimą prekybos žmonėmis nusikaltime turima daugiausiai duomenų; asmenį, kuris konfliktuoja su kitais nusikalstamos grupės ar susivienijimo nariais ir kt.⁴²¹ „Nusikalstamos veikos bendrininkas bijo duoti teisingus parodymus pirmas, tačiau, kita vertus, baiminasi „pavėluoti“, todėl pareigūnas turėtų gebėti susilpninti pirmąją būseną ir paskatinti antrąją.“⁴²² Tarp įtariamųjų sulaikius nusikalstamos grupės ar susivienijimo organizatorių jis apklausiamas paskutinis, siekiant gauti jį demaskuojančius duomenis iš sulaikytų kitų,⁴²³ žemesnės kastos (esančius hierarchinės piramidės apačioje) narių. Be to, nesulaikius kitų nusikalstamos grupės ar susivienijimo narių organizatorius gali visai neprabilti.

Kaip nukentėjusysis bei liudytojas, taip ir įtariamasis ikiteisminio tyrimo metu gali būti apklausiamas pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Pagal BPK 189 str. 3 d. „prokuroro iniciatyva įtariamąjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas tuo atveju, kai manoma, kad bylos nagrinėjimo teisme metu kaltinamasis gali pakeisti savo parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus.“⁴²⁴ Esant bent vienai iš minėtų sąlygų įtariamasis gali būti apklaustas pas ikiteisminio tyrimo teisėją prokuroro iniciatyva. Vadovaujantis BPK 189 str. 1 d. apklausa gali vykti ir įtariamojo ar gynėjo iniciatyva. Tokiu atveju „įtariamojo apklausa pradedama pasiūlymu įtariamajam papasakoti apie aplinkybes, dėl kurių jis norėjo būti apklaustas teisėjo.“⁴²⁵ Be to, apklausiant įtariamąjį pas ikiteisminio tyrimo teisėją įtariamasis nebūna prisaikdinamas, kaip tai daroma su nukentėjusiais ir liudytojais. BPK 276 str. 1 d. 2 p. nurodo, kad „kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, gali būti teisiamajame posėdyje balsu perskaitomi, taip pat perklausomi ir peržiūrimi tokių apklausų garso ir vaizdo įrašai, kai kaltinamasis, nukentėjusysis ar liudytojas: atsisako arba vengia duoti parodymus, taip pat kai pareiškia, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias anksčiau davė parodymus“⁴²⁶, o 3 p. nurodo, kad „duoda teisiamajame posėdyje parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ar pirmiau teisme.“⁴²⁷ Taigi tyrimo metu

⁴²¹ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 75.

⁴²² Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 92.

⁴²³ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 14: 45.

⁴²⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴²⁵ *Ibid.*

⁴²⁶ *Ibid.*

⁴²⁷ *Ibid.*

įtariamojo duoti parodymai ikiteisminio tyrimo teisėjui yra reikšmingesni (turintys įrodomąją reikšmę), nei duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui.

Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs „[...]“ kad teismas privalo ištirti ir patikrinti teisiamajame posėdyje byloje esančius įrodymus BPK 271–292 straipsniuose nustatyta tvarka. Byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai. Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą teismų praktiką kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duoti parodymai ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui nėra savarankiškas įrodymų šaltinis, tačiau šiais duomenimis galima patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus. Jie padeda formuoti teismo vidinį įsitikinimą [...]. Be to, bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teismo posėdyje, teisėjų kolegija, siekdama pašalinti esančius prieštaravimus, BPK 276 straipsnio numatyta tvarka perskaitė ikiteisminio tyrimo metu duotus nuteistųjų ir nukentėjusiųjų parodymus, apie juos apklausė parodymus davusius asmenis. Taigi teismas, nustatydamas nusikaltimų padarymo aplinkybes, turi pagrindą remtis kaltinamojo M. M. parodymais [...], duotais ikiteisminio tyrimo metu, juos vertindamas kitų įrodymų kontekste.“⁴²⁸

Nepilnamečio įtariamojo apklausa nebus analizuojama, nes apie nepilnamečių apklausas buvo rašyta pirmame šio skyriaus poskyryje, tačiau būtina paminėti esminį skirtumą tarp nepilnamečių nukentėjusiojo, liudytojo ir įtariamojo apklausų. Pagal BPK 186 str. 3 d. „į mažamečio liudytojo ar mažamečio nukentėjusiojo apklausą visuomet, taip pat į nepilnamečio liudytojo ar nepilnamečio nukentėjusiojo apklausą dėl nusikaltimų [...] privalo būti kviečiamas psichologas [...]“⁴²⁹, o pagal BPK 188 str. 5 d. „proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į nepilnamečio įtariamojo apklausą kviečiamas psichologas [...]“⁴³⁰ Vadovaujantis minėtais straipsniais galima teigti, kad į mažamečių ir nepilnamečių (pastaruoju atveju dėl atitinkamų nusikaltimų) nukentėjusiųjų bei liudytojų apklausas privalo būti kviečiamas psichologas ir vaiko teisių tarnybos atstovas, o į nepilnamečio įtariamojo – gali būti kviečiami minėti asmenys, t. y. neprivaloma juos kviesti. Žinoma, nepilnametis įtariamasis, kaip ir pilnametis įtariamasis, turi tas pačias teises, todėl nepilnamečio padėtį baudžiamajame procese bei tyrimo veiksmų atlikimo taisyklės galima suprasti kaip įtariamojo teisių ir tyrimo veiksmų su nepilnamečiais specifikos vienovę.

⁴²⁸ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamajame byloje Nr. 1A-55-318/2018“, *supra note*, 322.

⁴²⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴³⁰ *Ibid.*

Būna atvejų, kai asmuo yra apklausiamas kaip specialusis liudytojas. Specialusis liudytojas – tai trumpalaikis procesinis statusas, esantis tarp liudytojo ir įtariamojo, ir kuris įgyjamas tik prokuroro nutarimu bei asmens sutikimu. Specialiojo liudytojo „[...]“ statusas yra mišrus – jis turi ir liudytojo, ir įtariamojo bruožų.⁴³¹ Mokslinėje literatūroje specialusis liudytojas autorių, konkrečiai V. Kilinsko⁴³² ir E. Šapalaitės⁴³³, dar vadinamas „netiesioginiu“ įtariamuoju.

Apie specialiojo liudytojo statusą kalbama tada, kai asmuo negali būti nei liudytojas, nei įtariamasis, nes nepakanka duomenų jį pripažinti įtariamuoju. „[...]“ duomenų buvimas (nebuvimas) ir jų pakankamumas (nepakankamumas) yra kriterijai, skiriantys specialųjį liudytoją nuo liudytojo ir įtariamojo [...].⁴³⁴ Toks procesinis statusas asmeniui suteikiamas siekiant išvengti asmens teisės neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką pažeidimo. Ši teisė, kaip anksčiau minėta, įtvirtinta Konstitucijos 31 str. 3 d. bei BPK 80 str. 1 p. Pagal BPK 82 str. 3 d. „asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi teisę apklausos metu turėti įgaliotąjį atstovą, reikalauti būti pripažintas įtariamuoju. Tokiam asmeniui netaikoma atsakomybė, numatyta šio Kodekso 83 straipsnio 2 ir 4 dalyse.“⁴³⁵ Vadinasi, specialusis liudytojas neatsako už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus ir melagingų parodymų davimą, šios teisės yra įtarimojo teisių rinkinio sudėtinė dalis. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje nurodė, kad „pagal tokį teisinį reguliavimą liudytojo, apklausto taikant liudijimo ypatumus, statusas keliais svarbiais aspektais yra artimas įtariamojo statusui. Tačiau jeigu ikiteisminio tyrimo metu jam nesuteikiamas įtariamojo statusas, t. y. jam jokie įtarimai [...] nepareiškiami, jo procesinis statusas nepasikeičia – baudžiamajame procese jis yra liudytojas.“⁴³⁶ Taigi nesurinkus pakankamai duomenų, leidžiančių asmenį pripažinti įtariamuoju, asmuo, buvęs arti įtariamojo statuso, lieka liudytoju, ne specialiuoju liudytoju.

Anksčiau magistro baigiamajame darbe minėta, kad prieš sulaikant įtariamąjį (įtariamuosius), jeigu įmanoma, turėtų būti atliekami neviešo pobūdžio, pvz. elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, ar viešo pobūdžio, pvz. krata, procesiniai veiksmai.

⁴³¹ Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 116.

⁴³² Vidas Kilinskas, „Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa“, *Teisė* 57 (2005): 55, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155515007/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁴³³ Šapalaitė, *supra note*, 349: 85.

⁴³⁴ Audrius Juozapavičius, „Specialusis liudytojas – tarp liudytojo ir įtariamojo?“, *Teisė* 114 (2020): 32, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2020~1587105450706/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.

⁴³⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴³⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-699/2019“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d., <https://eteismai.lt/byla/229281323380171/2K-8-699/2019>.

Kratos neatlikus iki sulaikant įtariamąjį (įtariamuosius), ši tyrimo veiksmą reiktų atlikti kaip galima greičiau po nusikaltėlio (nusikaltėlių) sulaikymo. Kuo mažiau laiko praeis nuo sulaikymo iki kratos, tuo didesnė tikimybė, kad kratos atlikimo vietoje bus galima rasti tyrimui reikšmingų objektų. Nesavalaikis kratos atlikimas gali lemti tikėtinų rasti objektų paslėpimą kitose vietose arba sunaikinimą, nes sulaikius įtariamąjį laisvėje esantys jo bendrai dažnai imasi nusikaltimo maskavimo veiksmų. Galima teigti, jog kuo ilgesnis laiko tarpas tarp minėtų tyrimo veiksmų atlikimo, tuo gausesnis nusikalstamos grupės ar susivienijimo narių susižinojimas apie policijos atliktus veiksmus jų nario atžvilgiu, o taip rizikuojama prarasti įrodomąją informaciją apie nusikaltimą. Taigi kratos tikslas – priverstinai apieškoti patalpas ar kitas vietas, kuriuose siekiama surasti ir paimiti tyrimui reikšmingus objektus. „[...] atliekant kratą gali būti siekiama pašalinti galimas netrukdomo baudžiamojo proceso kliūtis (pvz., surandant bei paimant iš įtariamojo daiktus arba dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kuriuos jis gali kėsintis sunaikinti arba paslėpti), taip pat gali būti siekiama užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms (pvz., surandant bei iš įtariamojo paimant nelegaliai laikomus ginklus, kuriuos jis gali naudoti darydamas naujas nusikalstamas veikas).“⁴³⁷

Kratos objektai yra nurodyti BPK 145 str. 1 d., pagal kurią „kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jiems surasti ir paimiti gali daryti kratą.“⁴³⁸ Atliekant kratą reikia nepamiršti, kad ieškomų objektų išvaizda gali būti pakeista, pvz. perdažant, išlydant ir pan.⁴³⁹ Tyrimui reikšmingais objektais gali būti objektai, apie kuriuos buvo rašoma analizuojant įvykio vietos apžiūrą, t. y. tie, kurie gali būti rasti įvykio vietos apžiūros metu, gali būti rasti ir kratos metu, todėl plačiau apie juos nebus rašoma. „Abejojant, ar rastas objektas turės reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, jį vertėtų paimiti, nes vėliau, tokiai būtinybei atsiradus, jis jau gali būti sunaikintas arba paslėptas. Tačiau tokiu atveju kratą atliekantis pareigūnas neturi pamiršti įrodymų pakankamumo reikalavimo, kuris įpareigoja ikiteisminį tyrimą atliekančius pareigūnus neperkrauti bylos medžiagos nereikalingais duomenimis, kurie niekaip nesusiję su tirama nusikalstama veika.“⁴⁴⁰ BPK 145 str. taip pat įtvirtina, kad krata gali būti atliekama ne tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi subjektyvią nuojautą, kad tam tikroje

⁴³⁷ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 134.

⁴³⁸ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴³⁹ Ancelis ir kt., *op. cit.*, 136.

⁴⁴⁰ *Ibid.*, 141.

vietoje yra reikšmingų tyrimui objektų, bet minėta nuojauta turi turėti pagrindą, kodėl taip manoma. Žodis „pagrindas“ pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną reiškia gruntą po pamatu; figūros apačią; priežastį, argumentą, motyvą; esminį, svarbiausią dalyką, kuriuo kas paremta.⁴⁴¹ Todėl pagrindas, kaip gruntas po pamatu, pirminė medžiaga, ant kurios remiasi kitos medžiagos arba kitaip – pirminiai tyrimo veiksmai ir jų rezultatai, kuriais remiantis atliekami kiti tyrimo veiksmai, pvz. krata. Pirminiais tyrimo veiksmais gauti „duomenys turi būti realūs, patikimi, pagrįsti ir gauti tik BPK nustatyta tvarka iš procesinių šaltinių ar iš ikiteisminio tyrimo įstaigų operatyvinės veiklos, atliekamos ieškant duomenų šaltinių.“⁴⁴² Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad „ši procesinė prievartos priemonė gali būti naudojama prieš bet kurį asmenį, tame tarpe ir prieš tą, kuris gali būti įtariamas padaręs nusikalstamą veiką.“⁴⁴³

Krata yra sudėtingas tyrimo veiksmas, nes jo metu ieškoma tai, kas dažniausiai būna paslėpta ar užmaskuota, todėl kratą atliekantis asmuo turi pasižymėti pastabumu ir kantrumu. Šia procesine prievartos priemone galima gauti norimą rezultatą tik nuodugnai apžiūrint patalpas ar kitas vietas. Prieš jų apžiūrą rekomenduojama surinkti ir išanalizuoti informaciją apie ketinamą apieškoti patalpą ar kitą vietą, joje esančių kambarių planą, joje gyvenančius asmenis, laikomus gyvūnus, minėtų patalpų savininką, kuris turi dalyvauti kratos atlikimo metu, taip pat ar yra kitų pastatų, pvz. apieškomo namo kieme ir t. t. Svarbu surinkti „informaciją apie asmens, pas kurį bus atliekama krata, profesiją, pomėgius gali būti itin naudinga ieškant slaptaviečių, kuriose slepiami ieškomi objektai.“⁴⁴⁴ Vėlgi galima atkreipti dėmesį, jog nusikaltimų kriminalinė charakteristika yra reikšminga nusikaltimo tyrimui ir gali lemti tyrimo veiksmo sėkmę. Procesinių veiksmų atlikime gali dalyvauti specialistas, neišimtis ir šis tyrimo veiksmas, todėl ruošiantis kratai būtina apgalvoti galimybę bei būtinumą pasitelkti specialistą. Plačiau apie specialisto dalyvavimą nebus rašoma ir pavyzdžių, kokiais atvejais tyrimo veiksmo atlikimui specialisto pasitelkimas yra reikšmingas, nebus pateikta, kadangi apie tai buvo rašoma anksčiau. Atkreiptinas dėmesys, kad vadovaujantis BPK 177 str. 2 d. galima įspėti proceso dalyvius ar kitus asmenis, mačiusius atliekamus ikiteisminio tyrimo veiksmus, šiuo atveju kratą, kad be prokuroro leidimo draudžiama paskelbti ikiteisminio tyrimo duomenis.⁴⁴⁵

Krata dažniausiai atliekama prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo vietose. Jomis gali būti aukų darbo vietos, pvz. striptizo klubai, masažų salonai, fabrikai, įvairūs medicinos kabinetai,

⁴⁴¹ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note*, 139.

⁴⁴² Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 300.

⁴⁴³ „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-319/2013“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. balandžio 6 d., <https://eteismai.lt/byla/46258480252358/1A-319/2013>.

⁴⁴⁴ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 137.

⁴⁴⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

kuriuose atliekamos organų išėmimo operacijos ir pan. Kratos vietomis gali būti ir aukų gyvenimo vietos, pvz. rūšiai, garažai, ir t. t. Kartais kratos vietų gali būti daugiau nei viena, todėl siekiant išvengti susižinojimo skirtingose vietose kratas rekomenduojama atlikti vienu metu. Tokias kratas atlieka atskiros pareigūnų grupės, tarpusavyje palaikančios ryšį. Šios grupės susitaria koku laiku pradėti kratą, viena kitai praneša apie kratos atlikimo nesklaidumus, taip pat praneša apie tai, kas buvo rasta kratos atlikimo vietoje ir pan. Rekomenduojama kratos metu stebėti apieškomų patalpų savininką, nes jo nevalinga kūno kalba gali išduoti ieškomų objektų slaptavietes. Kratos metu būtina kontroliuoti asmens judėjimą, t. y. kad jis neišeitų iš apžiūrimų patalpų, būtų matomas, taip pat kontroliuoti ir naudojimąsi ryšio priemonėmis, kaip minėta anksčiau, siekiant išvengti susižinojimo ar nuotoliniu būdu valdomose techninėse priemonėse esančios informacijos sunaikinimo.

Kratos eiga ir rezultatai fiksuojami kratos protokole. Kratos protokolą turi būti surašomas ypač detalai. Dažnai bylos nagrinėjimo teisme metu gynybos pusė (kaltinamąjį ginantis gynėjas) pateikia kratos protokolo nedetalumo ir neaiškumo argumentus, kuriais remiantis negalima teigti, kad rastas objektas priklauso kaltinamajam, nes kratos protokolą galima suprasti dviprasmiškai. Pavyzdžiui, nenurodyta kurioje spintelėje rastas objektas, nes tik viena iš kelių spintelių, esančių patalpoje, priklauso kaltinamajam. Atsižvelgiant į tai, protokolą turi būti surašomas tiksliai kurioje vietoje, kas buvo rasta, rasto objekto individualius požymius, kiekis, į ką jis supakuotas, užantspauduotas ir pan. „Jei darant kratą buvo daroma pertrauka, tai būtina pažymėti kratos protokole, nurodant kratos darymo sustabdymo priežastį ir laiką bei kratos atnaujinimo laiką. Į kratos protokolą turi būti įtraukiami visi ją atliekant dalyvavę asmenys.“⁴⁴⁶ Taigi kratos eiga ir rezultatai turi būti užfiksuoti tiksliai be klaidų, priešingu atveju tokio tyrimo veiksmo metu gautais duomenimis nebus galima remtis ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo teisme metu, nes „[...] iš ne teisės negali gimti teisė, tokiais kratos rezultatais tolimesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo (kaltinamojo) kaltumą pagrindžiančiais duomenimis.“⁴⁴⁷ Padarius klaidą kratą galima atlikti ir vėliau tyrimo metu, tačiau toks tyrimo veiksmas praranda netikėtumo faktorių, o rezultatai nebūna toki, kokių tikėtasi.

Reikšmingiausias kratos, kaip tyrimo veiksmo atlikimo ir rezultatų įrodymas yra nuotraukos, kuriose užfiksuojama objektų radimo vieta, jų individualūs požymiai radimo metu. Reikšmingas įrodymas yra ir vaizdo įrašas. Pavyzdžiui, vienoje byloje, kai prekeiviai žmonėmis buvo nuteisti kalėti 50 metų, pareigūnai nufilmavo jų artėjimą prie rūšio (kuriame buvo įsikūręs viešnamis), jo įėjimą,

⁴⁴⁶ Bučiūnas, Gruodytė ir Šalčius, *supra note*, 303: 303.

⁴⁴⁷ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 134

turintį mažas duris, ir niūrias bei sausakimšas sąlygas jo viduje.⁴⁴⁸ Tokie įrodymai ypač įtikinami ir patvirtina, kad aukos ten nebuvo savo noru.⁴⁴⁹ Atliekant kratą svarbu nufotografuoti ar nufilmuoti bendrą patalpos ar kitos vietos vaizdą, nes pati patalpos aplinka, ne tik joje rasti objektai, gali liudyti prekybos žmonėmis nusikaltimo požymius. Pavyzdžiui, rakinamos patalpos, grotos, tamsinti langai ir pan. Esant būtinybei gali būti braižomomi planai ar schemas.

Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metu gali būti organizuojama atlikti *parodymų patikrinimą vietoje*. Šį neprivalomą atlikti procesinį veiksmą reglamentuoja BPK 196 str. 1 d., kurioje nurodyta, kad „siekiant patikrinti ar patikslinti liudytojo, nukentėjusiojo ar įtariamojo parodymus dėl įvykio vietos arba situacijos, įvykio dalyvių veiksmų ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai ištirti, galima atvykti su asmeniu, kurio parodymai tikrinami ar tikslinami, į šio asmens nurodytą vietą ir sugretinti parodymus su aplinkybėmis vietoje.“⁴⁵⁰ Kaip ir asmens parodymas atpažinti, taip ir parodymų patikrinimas vietoje yra toks tyrimo veiksmas, kurio metu patikslinami duomenys, kurie buvo gauti atlikus ankstesniu tyrimo veiksmus, pvz. apklausas. Parodymų patikrinimo metu, kaip anksčiau minėta, tikslinama ką anksčiau asmuo suvokė (pažino) ir įsiminė. Esminis parodymų patikrinimo vietoje skirtumas nuo asmens parodymo atpažinti yra tas, kad jo metu vykstama į tam tikrą vietą, pvz. įvykio vietą, kurioje demonstruojami vykdyti veiksmai (ši skirtumą nusako ir tyrimo veiksmo pavadinimas). Šio tyrimo veiksmo metu galima palyginti subjektyvų asmens pasakojimą (parodymus) su objektyvia vietos aplinka,⁴⁵¹ t. y. ar įvykio metu atlikti veiksmai atitinka vietos ypatumus, ir ar galėjo būti vykdomi taip, kaip nurodo proceso dalyvis. Be to, buvimas įvykio vietoje padeda prisiminti tai, kas buvo pamiršta⁴⁵² ir nenurodyta apklausos metu. Taigi „tikrindamas [...] parodymus, pareigūnas gali nustatyti nemažai naujų nusikalstamos veikos epizodų ir iki tol nežinomų aplinkybių.“⁴⁵³

BPK 196 str. 2 d. nurodyta, kad „asmuo, kurio parodymai tikrinami ar tikslinami, savarankiškai parodo vietą, apie kurią davė parodymus, paaiškina savo ankstesnius parodymus akivaizdžiai juos susiedamas su aplinkybėmis vietoje ir atsako į užduodamus klausimus.“⁴⁵⁴ Vadinasi, toks tyrimo veiksmas atliekamas asmens sutikimu, taip pat jam yra suteikiama iniciatyvos laisvė judėti ir, galima teigti, nurodyti kokia kryptimi vyks parodymų patikrinimas vietoje. Pagal to paties

⁴⁴⁸ Moossy J.D., *supra note*, 28: 7.

⁴⁴⁹ *Ibid.*

⁴⁵⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

⁴⁵¹ Burda, Gruodytė ir Krikščiūnas, *supra note*, 13: 73.

⁴⁵² *Ibid.*

⁴⁵³ Ancelis ir kt., *supra note*, 300: 132.

⁴⁵⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op. cit.*

staripsnio 4 d. „jeigu tikrinant parodymus vietoje randama kokių nors objektų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai ištirti, jie turi būti paimami ir šis faktas nurodomas parodymų patikrinimo vietoje protokole.“⁴⁵⁵ Parodymų patikrinimas vietoje fiksuojamas ne tik protokole, bet ir nuotraukose bei vaizdo įrašuose, kurie užfiksuoja nenutrūkstamą tyrimo veiksmo atlikimą, o ne atskiras jo dalis. Planai ar schemos yra dar vienas protokolo priedas, kuris atspindi vietos ypatumus ir joje esančių objektų išsidėstymą. Parodymų patikrinimo vietoje protokolo ypatumas yra jo panašumas į liudytojo apklausos (asmeniui galima užduoti klausimus) ir įvykio vietos apžiūros (galima paimti rastus objektus) protokolus.

Tolimesnių tyrimo veiksmų gali būti ir daugiau, pvz. akistata, eksperimentas, kratos ar įtariamąjo apžiūros metu rastų objektų ir pėdsakų tyrimas ir t. t. Kadangi prekybos žmonėmis nusikaltimas yra nusikalstamas verslas, kuris apima daug su juo susijusių asmenų, esančių skirtingose „fronto linijose“ (nukentėjusiųjų ir nusikaltėlių), tyrimo veiksmai gali būti kartojami. Pavyzdžiui, nustatomi nauji liudytojai, prekybos žmonėmis nusikaltimo bendrininkai ir pan. Tokiais atvejais kartojami tie patys tyrimo veiksmai su kitais asmenimis arba su tais pačiais, pvz. papildoma liudytojo apklausa, kuri atliekama siekiant patikslinti tai, kas buvo pamiršta pirmos apklausos metu.

Apibendrinant, tolimesnis tyrimo organizavimas priklauso nuo duomenų, surinktų atlikus pirminius tyrimo veiksmus ir situacijos, kuri susiklostė tyrimo pradžioje, pvz. ar tyrimas buvo pradėtas NVI veiksmų pagrindu, ar pagal nukentėjusiojo skundą, ar nusikaltėlis žinomas, ar ne ir pan. Atlikus pirminius tyrimo veiksmus ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali matyti aiškesnę tyrimo kryptį, kurios linkme reikia eiti, kad būtų gauti trūkstami duomenys ikiteisminio tyrimo užbaigimui kaltinamuoju aktu ir bylos perdavimui į teismą, priimsiantį teisingą nuosprendį byloje.

⁴⁵⁵ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 297.

4. PROBLEMINIAI ASPEKTAI SUSIJĘ SU PREKYBOS ŽMONĖMIS TYRIMU

Šiame skyriuje analizuojami empiriniais tyrimais gauti duomenys. Šio skyriaus pirmame poskyryje bus analizuojami policijos pareigūnų ir prokurorų anketinės apklausos rezultatai, šio skyriaus antrame poskyryje – ekspertų interviu rezultatai. Anketinės apklausos duomenys ir jų analizė parodys bendrą prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo vaizdą, atskleidžiant šių nusikaltimų tyrimo ypatumus. Remiantis ekspertų interviu metu gautais duomenimis bus atskleistos prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos. Atsižvelgus į empirinių tyrimų rezultatus bus suformuluotos šių nusikaltimų tyrimo tobulinimo kryptys.

4.1. Policijos pareigūnų ir prokurorų empirinio tyrimo anketinių apklausų dėl prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo rezultatai

Siekiant sudaryti bendrą prekybos žmonėmis nusikaltimų ikiteisminio tyrimo vaizdą ir atskleisti šių nusikaltimų tyrimo ypatumus buvo sukurta anketinė apklausa naudojant internetinę svetainę www.manoapklausa.lt. Anketinę apklausą sudaro 20 uždaro tipo klausimų (priedas Nr. 4). Į vienus iš jų respondantai galėjo pateikti vieną atsakymo variantą, į kitus – kelis atsakymo variantus, be to, atskiruose klausimuose respondentams buvo suteikta galimybė patiems įrašyti atsakymą, nesant tinkamo atsakymo tarp pateiktųjų. Anketinei apklausai atlikti respondentams buvo suteikiamas 16 dienų laikotarpis.

Anketinė apklausa buvo neviešo pobūdžio, t. y. joje galėjo dalyvauti tik tie asmenys, kuriems elektroniniu paštu buvo nusiųsta internetinė nuoroda kartu su pateikta informacija: kas atlieka tyrimą; koks tyrimo tikslas; anketinės apklausos sąlygos, t. y. dalyvio anonimiškumas, apklausos trukmė, gautų rezultatų naudojimas magistro baigiamajam darbui parašyti, t. y. mokslo tikslais. Su minėta informacija dar kartą susipažinti galėjo asmuo, paspaudęs internetinę nuorodą, t. y. sutikęs dalyvauti tyrime. Šis empirinis tyrimas buvo parengtas atsižvelgiant į pagrindinius etikos principus, pvz. informuotumo, savanoriškumo, konfidencialumo ir anonimiškumo, taip užtikrinant pagarbą tyrimo dalyviams.

Internetinė nuoroda buvo išsiųsta Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Alytaus, Tauragės, Telšių, Šiaulių, Panevėžio ir Utenos apskričių vyriausiųjų policijos komisariatų Kriminalinės policijos Organizuotų nusikaltimų tyrimo valdybų viršininkams, kurie gautą elektroninį laišką persiuntė savo padalinio pareigūnams. Internetinė nuoroda taip pat asmeniškai buvo išsiųsta Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apygardų prokuratūrų Organizuotų nusikaltimų ir

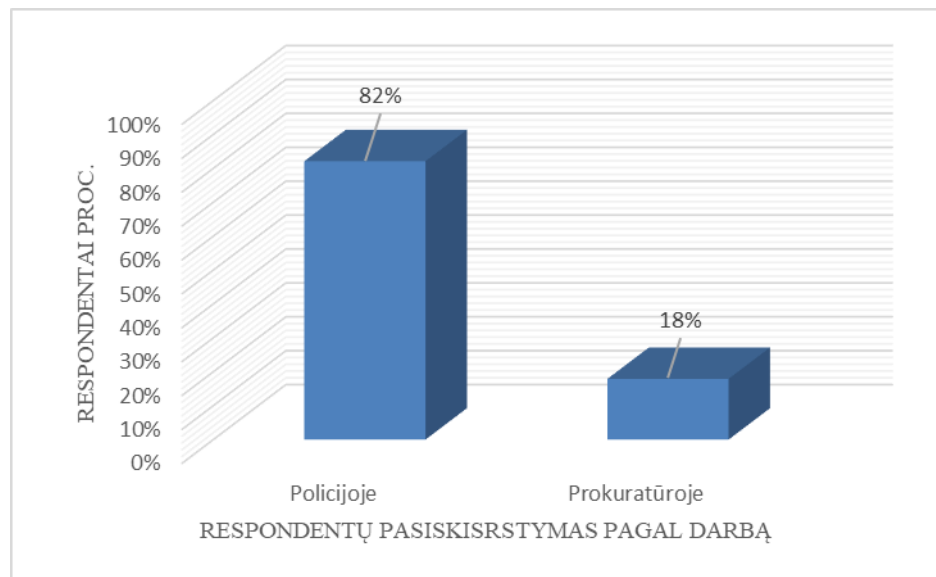
korupcijos tyrimo skyrių prokurorams. Minėti skyriai pasirinkti, nes tik juose dirbantys pareigūnai ir prokurorai tiria prekybos žmonėmis nusikaltimus. Anketinė apklausa elektroniniu paštu buvo nusiųsta viso 256 adresatams, iš jų 205 policijos pareigūnams ir 51 prokurorui.

Empirinio tyrimo metu buvo susidurta su dalyvavimo anketinėse apklausose sunkumais, nes buvo gauti 28 respondentų atsakymai. Iš kai kurių elektroninio laiško adresatų buvo gautas grįžtamasis ryšys – atsakymai dėl nedalyvavimo anketinėje apklausoje. Vieni jų nurodė: „atsiprašau, kad anksčiau neatsakiau ir, manau, kad negaliu pildyti Jūsų anketos, nes nesispecializuoju šioje srityje, todėl mano atsakymai būtų neobjektyvūs“, „laba diena. Laišką gavau, tačiau į anketinės apklausos klausimus atsakyti negaliu“. Be to, telefonu bendraujant su policijos pareigūnais pastarieji nurodė, kad ne visi pareigūnai, net ir dirbantys minėtame skyriuje, tiria prekybos žmonėmis nusikaltimus. Menko anketinės apklausos dalyvių skaičiaus priežastimis gali būti: mažas policijos pareigūnų ir prokurorų, besispecializuojančių prekybos žmonėse tyrimuose, skaičius arba dideli jų darbo krūviai, nesuteikiantys galimybių rasti laiko užpildyti anketinės apklausos klausimyną.

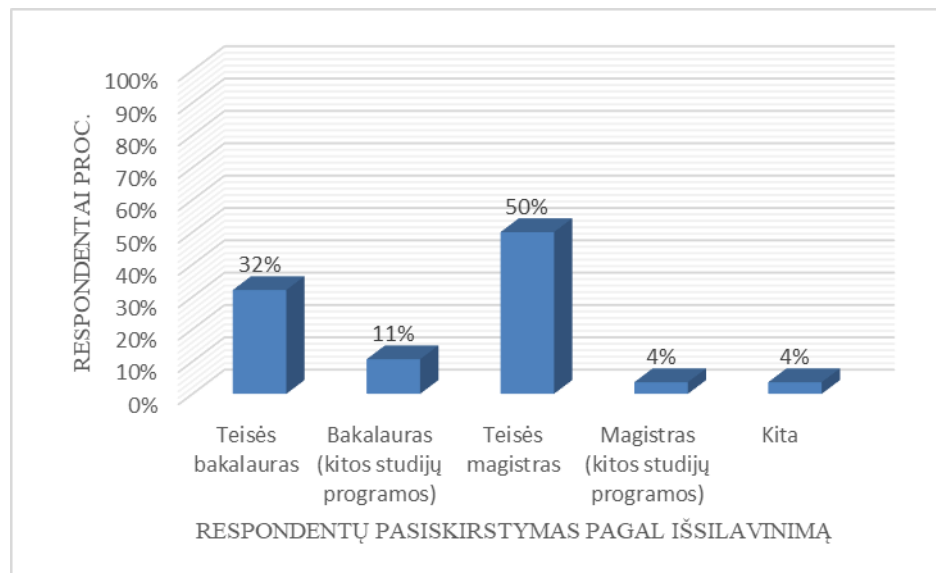
Toliau atlikto empirinio tyrimo – anketinės apklausos – duomenys pateikiami nuosekliai, eilės tvarka pagal respondentams suformuluotus klausimus. Diagramose rezultatai pateikiami procentais, tačiau analizuojant gautus rezultatus taip pat nurodomi ir asmenų, pasirinkusių konkretų atsakymo variantą, skaičius, kuris bus įvardintas vienetais. Visos magistro baigiamajame darbe pateiktos diagramos, lentelės ir schemos yra parengtos darbo autorės.

Pirmais trimis anketinės apklausos klausimais buvo siekiama surinkti informaciją, identifikuojančią respondentus. 82 proc. (23 vnt.) apklaustųjų buvo policijos pareigūnai, 18 proc. (5 vnt.) – prokurorai (žr. 1 Diagrama). 32 proc. (9 vnt.) apklaustųjų yra įgiję teisės bakalauro išsilavinimą, 11 proc. (3 vnt.) – kitos studijų programos bakalauro išsilavinimą, 50 proc. (14 vnt.) – teisės magistro išsilavinimą, 4 proc. (1 vnt.) – kitos studijų programos magistro išsilavinimą ir 4 proc. (1 vnt.) nurodė kita, pasinaudojant galimybe įrašyti atsakymą „VU TF, teisininko kvalifikacija“ (žr. 2 Diagrama). 4 proc. (1 vnt.) apklaustųjų turi iki 1 m. darbo stažą, 7 proc. (2 vnt.) – nuo 5 m. iki 10 m., 89 proc. (25 vnt.) – nuo 10 m. ir didesnę darbo stažą (žr. 3 Diagrama). Nei vienas iš apklaustųjų nepasirinko atsakymų variantų nuo 1 m. iki 3 m. ir nuo 3 m. iki 5 m. darbo stažo. Atsižvelgus į gautus duomenis galima teigti, kad nors ir buvo mažai empiriniame tyrime dalyvavusių respondentų, tačiau jų išsilavinimas (teisinės žinios) ir darbo stažas (darbo patirtis, praktika) leidžia daryti prielaidą, kad jų atsakymai yra patikimi ir objektyvūs.

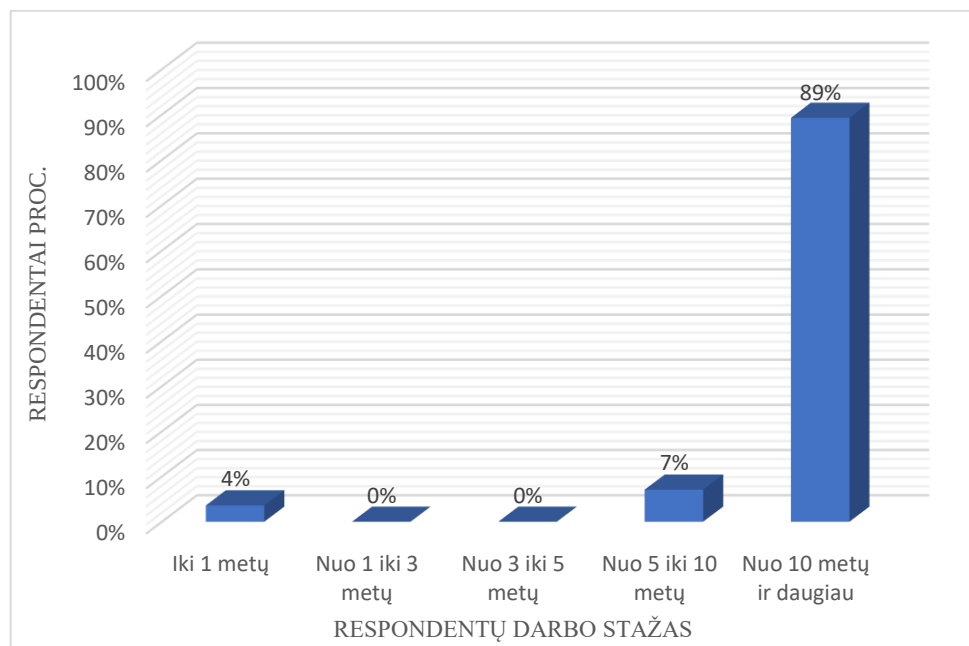
1 Diagrama. Darbo vieta

2 Diagrama. Išsilavinimas

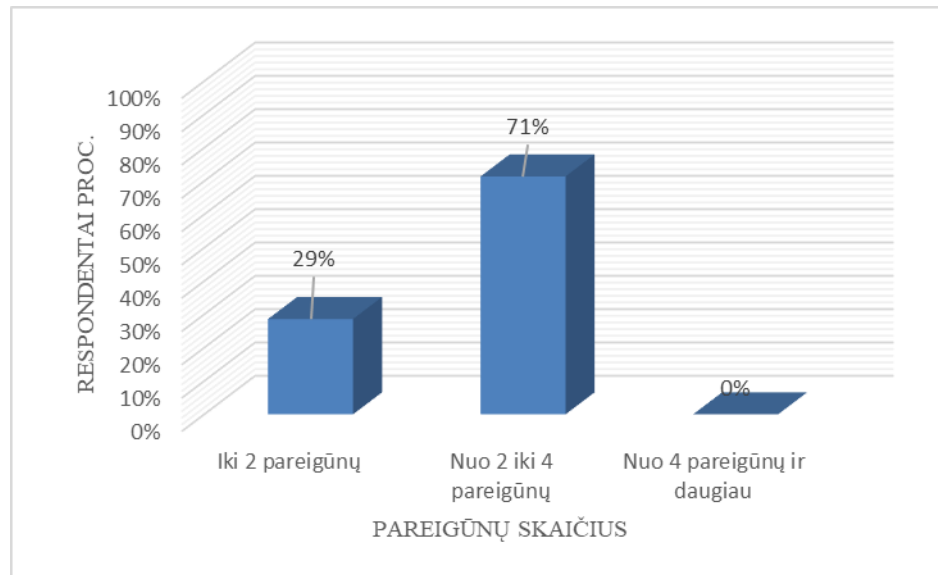

3 Diagrama. Darbo stažas

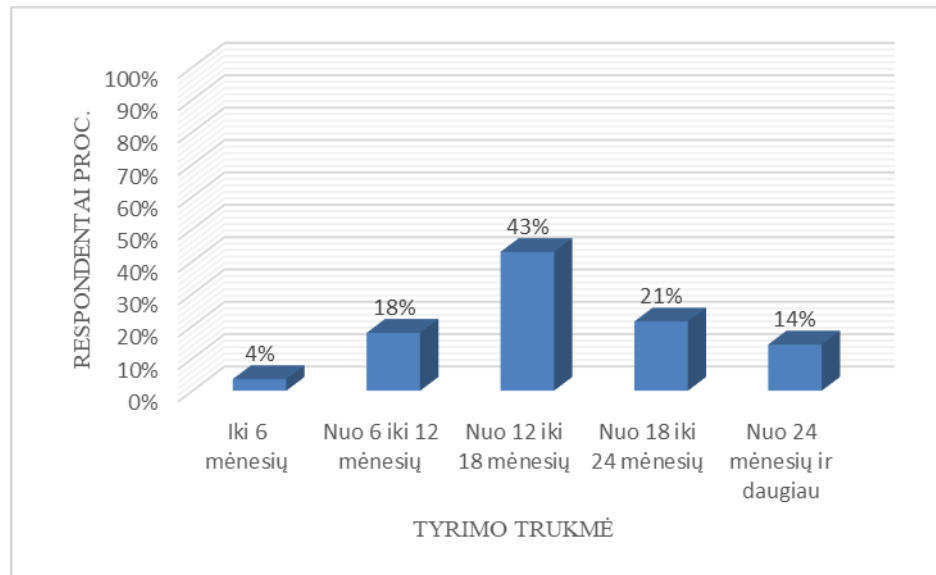
4-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama atskleisti prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo žmogiškuosius išteklius, t. y. pareigūnų skaičių. Respondentų paklausus, kiek apytiksliai vienoje byloje dirba pareigūnų, tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimą (žr. 4 Diagrama), 29 proc. (8 vnt.) nurodė, kad iki 2 pareigūnų, 71 proc. (20 vnt.) – nuo 2 iki 4 pareigūnų. Atsakymo variantas „nuo 4 pareigūnų ir daugiau“ liko nepasirinktas. Remiantis pateiktais rezultatais galima teigti, kad atvejai, kai prekybos žmonėmis bylas tiria iki 2 pareigūnų, vertinami neigiamai. Atsižvelgus į tai, kad prekybos žmonėmis nusikaltimus dažniausiai daro daugiau nei vienas asmuo (mažiausiai būna du nusikaltimo subjektai), taip pat atsižvelgus į transnacionalinį ir organizuotą nusikaltimo pobūdį, darbo autorė siūlo didinti prekybos žmonėmis tiriančių asmenų gretas, taip sumažinant (minėto vieno ar dviejų) pareigūnų krūvį ir padidinant pajėgumus tirti šį daugialypį prekybos žmonėmis nusikaltimą.

4 Diagrama. Vieną prekybos žmonėmis bylą tiriančių pareigūnų skaičius

5-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo trukmę. Respondentų paklausus, kokia yra apytiksli prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo trukmė (žr. 5 Diagrama), 4 proc. (1 vnt.) nurodė, kad iki 6 mėn., 18 proc. (5 vnt.) – nuo 6 mėn. iki 12 mėn., 43 proc. (12 vnt.) – nuo 12 mėn. iki 18 mėn., 21 proc. (6 vnt.) – nuo 18 mėn. iki 24 mėn. ir 14 proc. (4 vnt.) – nuo 24 mėn. ir daugiau. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad dažniausiai prekybos žmonėmis ikiteisminis tyrimas trunka nuo 12 iki 18 mėn., tačiau ikiteisminio tyrimo trukmė yra įvairi. Atsižvelgus į gautus rezultatus galima daryti prielaidą, kad ikiteisminio tyrimo trukmė atskirose bylose yra individuali, priklausanti nuo kiekvieno tiriamo atvejo ypatumų.

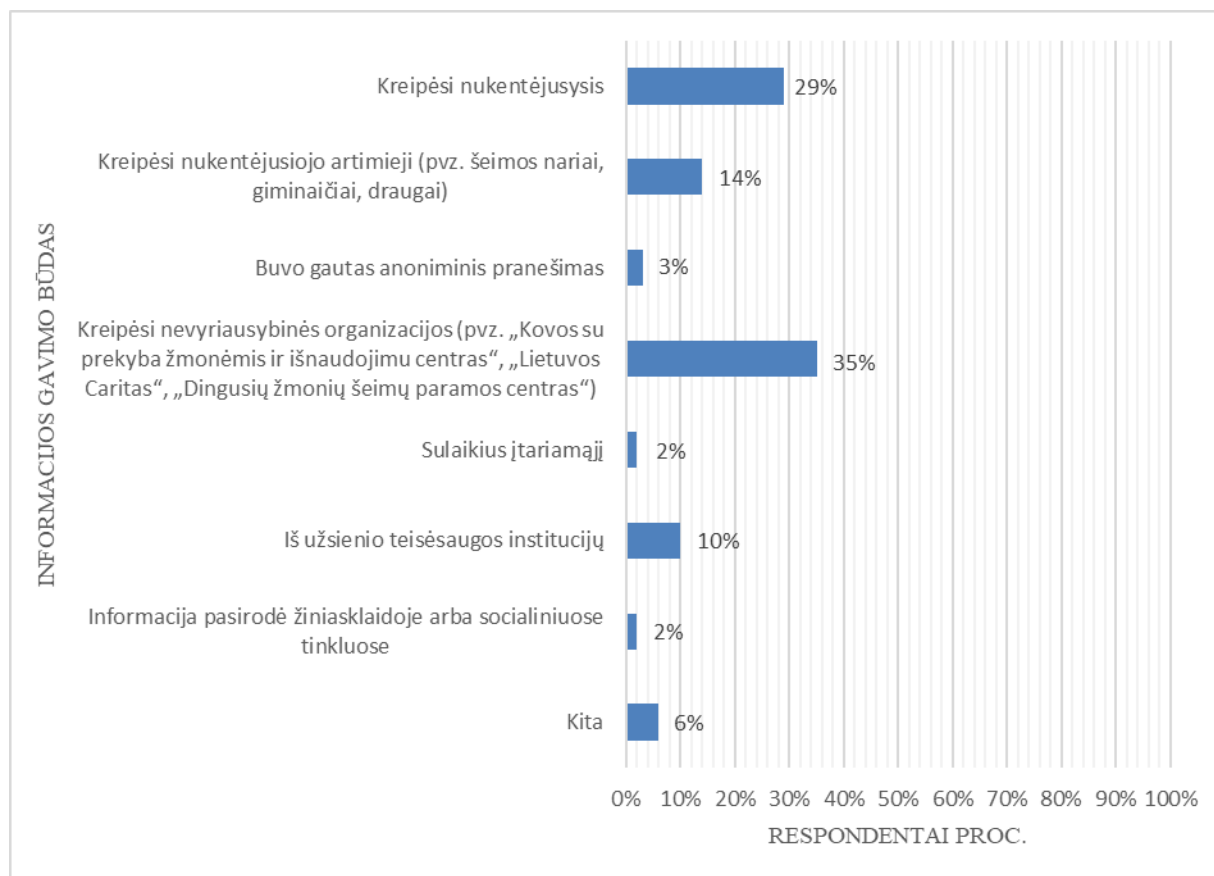
5 Diagrama. Prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo trukmė

6-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti dažniausius informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltinius. Respondentų paklausus, koku būdu dažniausiai gaunama informacija dėl galimo prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo (žr. 6 Diagrama), 29 proc. (18 vnt.) nurodė, kad kreipėsi nukentėjusysis, 14 proc. (9 vnt.) – kreipėsi nukentėjusiojo artimieji (pvz. šeimos nariai, giminaičiai, draugai), 3 proc. (2 vnt.) – buvo gautas anoniminis pranešimas, 35 proc. (22 vnt.) – kreipėsi nevyriausybinių organizacijų (pvz. „Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras“, „Lietuvos Caritas“, „Dingusių žmonių šeimų paramos centras“), 2 proc. (1 vnt.) – sulaikius įtariamąjį, 10 proc. (6 vnt.) – iš užsienio teisėsaugos institucijų, 2 proc. (1 vnt.) – informacija pasirodė žiniasklaidoje arba socialiniuose tinkluose, 6 proc. (4 vnt.) – kita, įrašant šiuos atsakymus: „žvalgybinė informacija“, „atliekant KŽ tyrimą“, „vykdant kriminalinę žvalgybą, gavus žvalgybinę informaciją“, „iš Kriminalinės policijos žvalgybos valdybos“. Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Kaip matyti iš pateiktų rezultatų, dažniausiais informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniais būna nevyriausybinių organizacijų, nukentėjusieji ir jų artimieji. Galima teigti, kad pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą branduolys – nukentėjusieji, nes tik jie patys gali kreiptis į savo artimuosius, teisėsaugos institucijas arba nevyriausybines organizacijas. Pastarosios, bendraujant bei teikiant pagalbą šio nusikaltimo aukoms, taip pat nukentėjusiųjų artimieji dažnai tampa informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą turėtojais ir sklaidėjais, pvz. pranešant policijos

įstaigoms. Atsižvelgus į gautus rezultatus, svarbu teisėsaugos įstaigoms bendradarbiauti su nevyriausybėmis organizacijomis ir palaikyti ryšius su nukentėjusiųjų artimaisiais, kurie yra potencialūs liudytojai prekybos žmonėmis nusikaltimo byloje.

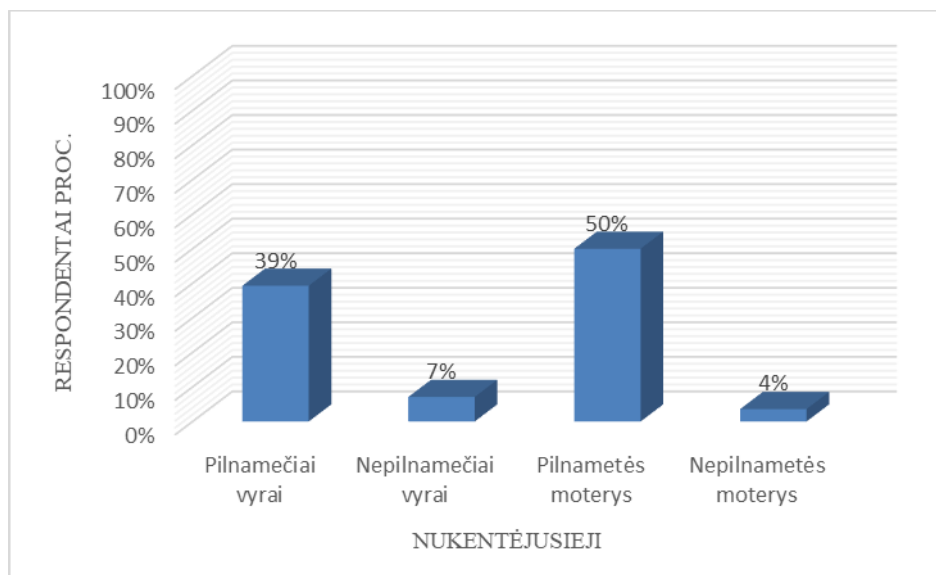
6 Diagrama. Informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniai

7-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama nustatyti dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimo aukomis tampa asmenys. Respondentų paklausus, kas dažniausiai būna nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis (žr. 7 Diagrama), 39 proc. (11 vnt.) nurodė, kad pilnamečiai vyrai, 7 proc. (2 vnt.) – nepilnamečiai vyrai, 50 proc. (14 vnt.) – pilnametės moterys, 4 proc. (1 vnt.) – nepilnametės moterys. Remiantis šiais duomenimis, dažniausiai prekybos žmonėmis aukomis tampa pilnamečiai asmenys, tiek moterys, tiek vyrai. Atsižvelgus į pateiktus rezultatus galima daryti prielaidą, kad nuo prekybos žmonėmis aukų išnaudojimo formos priklauso jų lytis ir amžius. Kadangi Lietuvoje dažniausiai pasireiškiančios išnaudojimo formos yra moterų seksualinis išnaudojimas, pvz. prostitucijoje, ir vyrų išnaudojimas priverstiniam darbui, ypač esant pastarųjų metų (nuo 2022 m. vasario 24 d. Rusijos invazijos į Ukrainą pradžios) kontekstui – į Lietuvą plūsta dideli srautai

pabėgėlių iš Ukrainos, kurių pažeidžiamumas atkreipia prekyvių žmonių žvilgsnius. Pažymėtina, kad nors ir tyrimo rezultatai rodo, jog nepilnamečiai nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų nukenčia retai, tačiau tai nereiškia, kad nepilnamečiai netampa šio nusikaltimo aukomis. Taip yra dėl to, kad dėl nevysiškos fizinės, psichinės, socialinės vaikų brandos, jų gebėjimas kreiptis pagalbos į policiją ar nevyriausybinės organizacijas yra mažesnis.

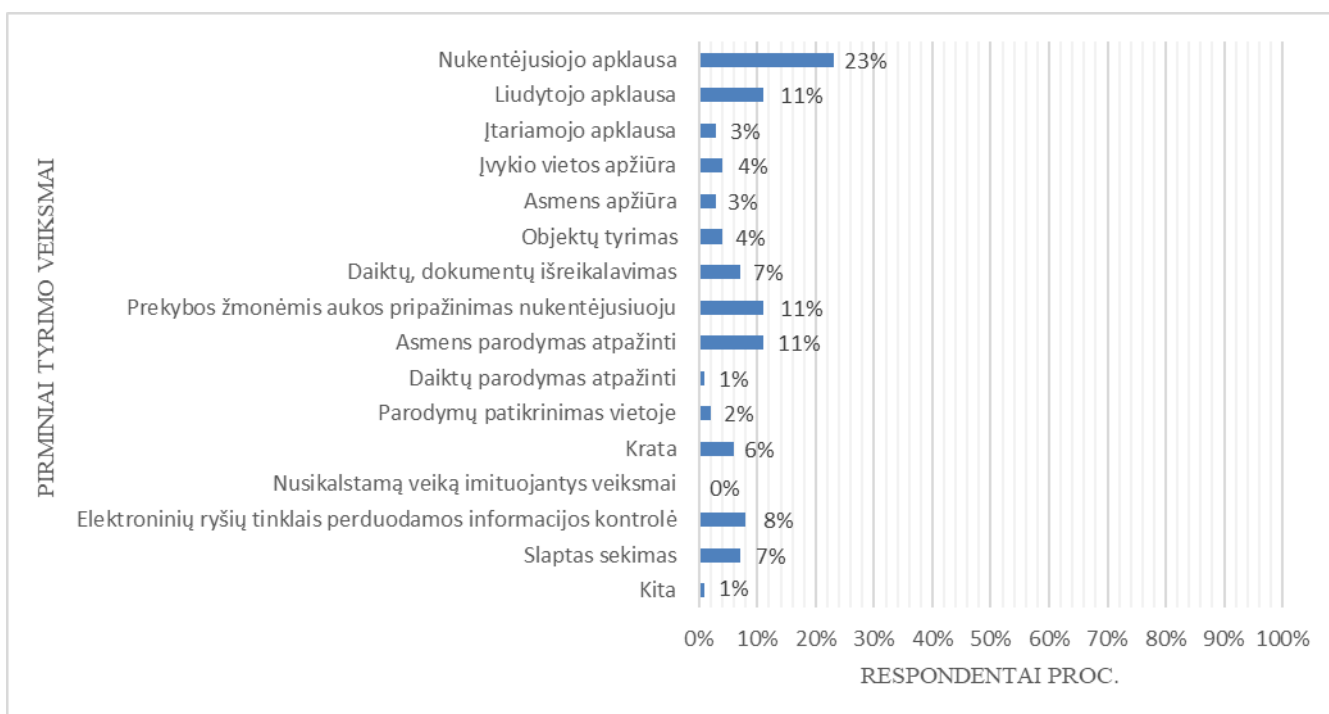
7 Diagrama. Dažniausiai nuo prekybos žmonėmis nukentėjusieji asmenys

8-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama atskleisti vieną iš prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektų – dažniausiai atliekamų pirminių tyrimo veiksmus. Respondentų paklausus, kokie pirminiai tyrimo veiksmai atliekami dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose (žr. 8 Diagrama), 23 proc. (28 vnt.) nurodė, kad vienas dažniausiai atliekamų pirminių tyrimo veiksmų yra nukentėjusiojo apklausa, 11 proc. (14 vnt.) – liudytojo apklausa, 3 proc. (4 vnt.) – įtariamojo apklausa, 4 proc. (5 vnt.) – įvykio vietos apžiūra, 3 proc. (4 vnt.) – asmens apžiūra, 4 proc. (5 vnt.) – objektų tyrimas, 7 proc. (8 vnt.) – daiktų, dokumentų išreikalavimas, 11 proc. (13 vnt.) – prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju, 11 proc. (14 vnt.) – asmens parodymas atpažinti, 1 proc. (1 vnt.) – daiktų parodymas atpažinti, 2 proc. (2 vnt.) – parodymų patikrinimas vietoje, 6 proc. (7 vnt.) – krata, 8 proc. (10 vnt.) – elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, 7 proc. (8 vnt.) – slaptas sekimas, 1 proc. (1 vnt.) – kita, pasinaudojant galimybe įrašyti atsakymą „paklausimai užsienio valstybei, teisinės pagalbos prašymai, ETO“. Atsakymo varianto „nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai“ nepasirinko nei vienas respondentas.

Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Iš gautų rezultatų matyti, kad visi respondentai nurodė, kad tiriant prekybos žmonėmis bylas tarp pirminių tyrimo veiksmų būna nukentėjusiojo apklausa. Kaip anksčiau minėta, nukentėjusysis yra vienas pagrindinių informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltinių, todėl itin svarbu dar tyrimo pradžioje apklausti šio nusikaltimo auką. Kitas daugiausiai respondentų pasirinktas pirminis tyrimo veiksmas yra liudytojo apklausa. Analizuojant 6-ojo anketinės apklausos klausimo atsakymus buvo nurodyta, kad informacijos apie galimai padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą šaltiniais dažnai būna ir aukos artimieji, kurie tampa liudytojais prekybos žmonėmis baudžiamojoje byloje, o tai gali lemti liudytojo apklausos kaip pirminio tyrimo veiksmo atlikimą. Kiti daugiausiai respondentų pasirinkti atsakymo variantai yra asmens parodymas atpažinti, prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju ir elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė. Teigiamai vertinamas pirminis tyrimo veiksmas – prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju, nes remiantis praktinėmis žiniomis, tiriant kitas nusikalstamas veikas nuo jų nukentėję asmenys ne visada taip greitai pripažįstami nukentėjusiais.

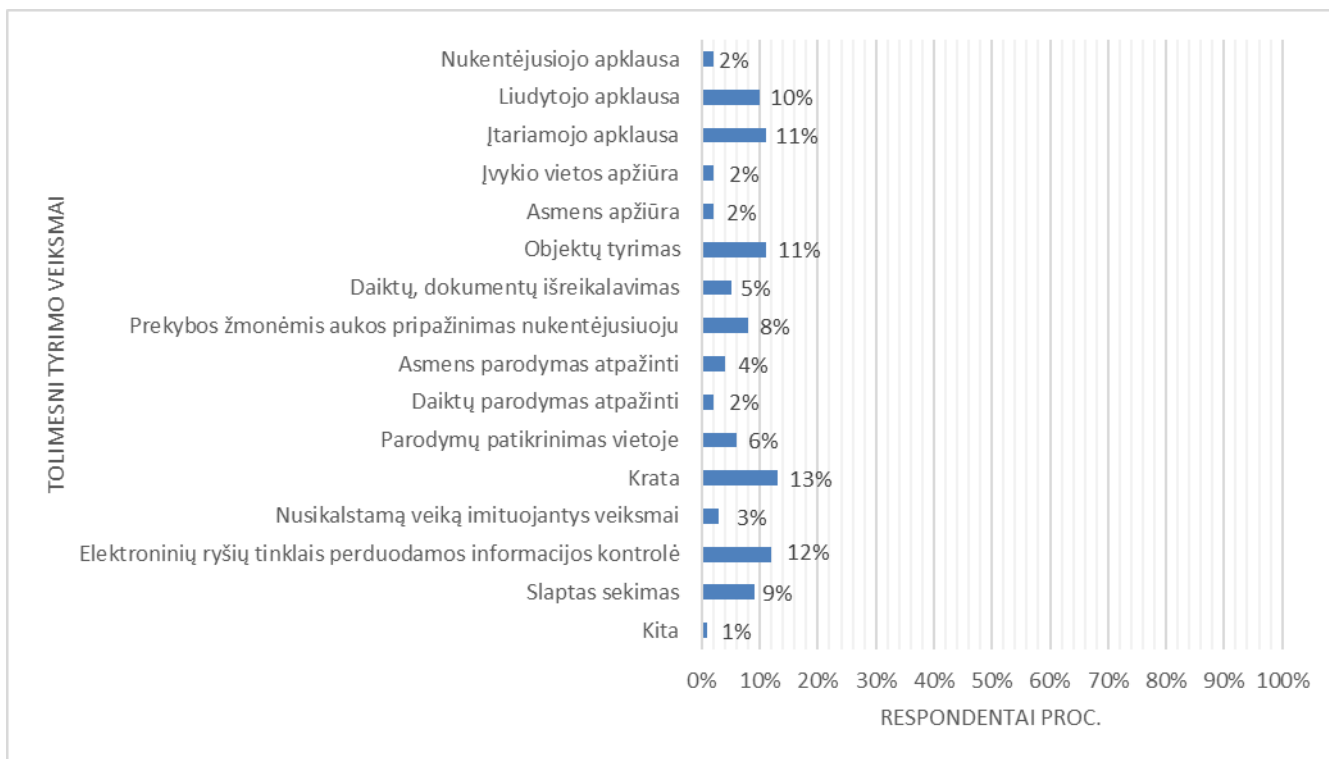
8 Diagrama. Dažniausiai atliekami pirminiai tyrimo veiksmai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose

9-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama atskleisti kitą iš prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektą – dažniausiai atliekamus tolimesnius tyrimo veiksmus. Respondentų paklausus, kokie tolimesni tyrimo veiksmai atliekami dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose (žr. 9 Diagrama), 2 proc. (2 vnt.) nurodė, kad vienas dažniausiai atliekamų tolimesnių tyrimo veiksmų yra nukentėjusiojo apklausa, 10 proc. (10 vnt.) – liudytojo apklausa, 11 proc. (12 vnt.) – įtariamojo apklausa, 2 proc. (2 vnt.) – įvykio vietos apžiūra, 2 proc. (2 vnt.) – asmens apžiūra, 11 proc. (12 vnt.) – objektų tyrimas, 5 proc. (5 vnt.) – daiktų, dokumentų išreikalavimas, 8 proc. (8 vnt.) – prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju, 4 proc. (4 vnt.) – asmens parodymas atpažinti, 2 proc. (2 vnt.) – daiktų parodymas atpažinti, 6 proc. (6 vnt.) – parodymų patikrinimas vietoje, 13 proc. (14 vnt.) – krata, 3 proc. (3 vnt.) – nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, 12 proc. (13 vnt.) – elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, 9 proc. (9 vnt.) – slaptas sekimas, 1 proc. (1 vnt.) – kita, pasinaudojant galimybe įrašyti atsakymą „viskas priklauso nuo IT sudėtingumo, tolimesni tyrimo veiksmai seko priklauso nuo pirminių tyrimo veiksmų metu fiksuotos informacijos, ko pasekoje įvertinus rezultatus planuojiesi kitus būtinus ir neatidėliotinus veiksmus“. Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Iš gautų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų pasirinko šiuos tolimesnius tyrimo veiksmus: krata, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė, įtariamojo apklausa. Būtent šie tyrimo veiksmai gali būti atliekami tada, kai turima daugiau tyrimui reikšmingų duomenų apie prekybos žmonėmis nusikaltimą, kurie gaunami atlikus pirminius tyrimo veiksmus. Dauguma respondentų taip pat nurodė, kad tolimesnio tyrimo metu dažnai atlieka liudytojų apklausas. Kaip anksčiau magistro baigiamajame darbe rašyta, tyrimo veiksmai gali būti kartojami, pvz. nustatius naujus liudytojus būtina juos apklausti. Dauguma respondentų taip pat nurodė, kad tolimesnio tyrimo metu dažnai atliekamas objektų tyrimas. Toki rezultatai suprantami, nes tyrimo eigoje gali būti rasti, pateikiami ar išreikalaujami įvairūs objektai, apie kurių egzistavimą nebuvo žinoma tyrimo pradžioje, tačiau jei toki objektai figūruoja prekybos žmonėmis bylose tyrimo pradžioje, toks tyrimo veiksmo neatlikimas vertinamas neigiamai. Kiekviename objekte slypi tyrimui reikšminga informacija, kurios savalaikis sužinojimas gali lemti sėkmingą tyrimo baigtį. Darbo autorė pritaria vienam iš respondentų, teigiančių, kad tolimesni tyrimo veiksmai priklauso nuo bylos sudėtingumo ir pirminių tyrimo veiksmų metu užfiksuotos informacijos, kuria remiantis planuojami tolimesni tyrimo veiksmai. Pažymėtina, kad darbo teorinėje dalyje nagrinėjant tolimesnius tyrimo veiksmus autorė pateikė

analogišką teiginį. Atsižvelgus į šį teiginį manytina, kad tai lėmė šio klausimo atsakymų pasiskirstymą.

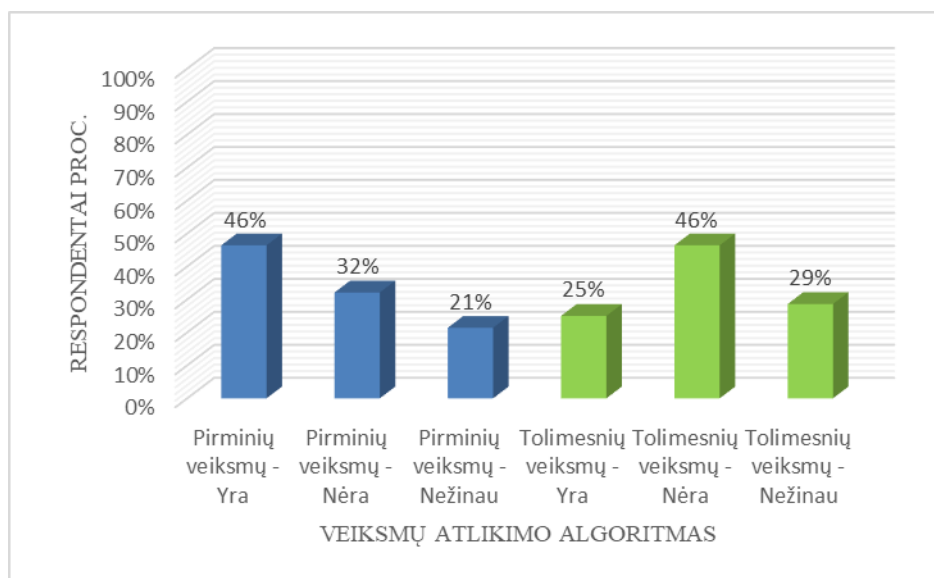
9 Diagrama. Dažniausiai atliekami tolimesni tyrimo veiksmai prekybos žmonėmis nusikaltimų byloje

10-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ar yra algoritmas, kuriuo vadovaujantis atliekami pirminiai ir tolimesni tyrimo veiksmai. Respondentų paklausus, ar yra prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų veiksmų atlikimo algoritmas (žr. 10 Diagrama), apie pirminius tyrimo veiksmus 46 proc. (13 vnt.) nurodė, kad yra, 32 proc. (9 vnt.) nurodė, jog nėra ir 21 proc. (6 vnt.) nurodė, kad nežino. Apie tolimesnius tyrimo veiksmus 25 proc. (7 vnt.) nurodė, kad yra, 46 proc. (13) nurodė, jog nėra ir 19 proc. (8 vnt.) nurodė, kad nežino. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad dauguma respondentų teigia, jog prekybos žmonėmis pirminių tyrimo veiksmų atlikimo algoritmas yra, tačiau nėra prekybos žmonėmis tolimesnių tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo. Nemaža dalis respondentų taip pat nurodė, kad nežino apie prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo egzistavimą. Anksčiau magistro baigiamajame darbe buvo minėtas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymas Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo,

ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“, kurį būtų galima laikyti prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių ir tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmu. Minėtame įsakyme reglamentuoti ir gana išsamiai aprašyti pirminiai tyrimo veiksmai, tačiau apie tolimesnius tyrimo veiksmus, kurie įsakyme vadinami „kitais galimais tyrimo veiksmais“, tik užsimenama išsamiau jų neaprašant. Darbo autorės nuomone, tai vertinama neigiamai, todėl ji siūlo atlikti minėto įsakymo pakeitimus – ne tik išsamiau aprašyti (išplėsti) tolimesnius prekybos žmonėmis tyrimo veiksmus, bet ir sudaryti bei pridėti kaip priedą vaizdinę priemonę – schemą, atspindinčią pirminių ir tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo eiliškumo galimus variantus pagal tai, koku būdu buvo gauta pirminė informacija apie prekybos žmonėmis nusikaltimą. Atsižvelgiant į tai, kad dalis respondentų nurodė, jog nežino apie prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių ir tolimesnių veiksmų algoritmą, siūloma su šiuo įsakymu supažindinti prekybos žmonėmis nusikaltimus tiriančius ikiteisminio tyrimo pareigūnus ir prokurorus.

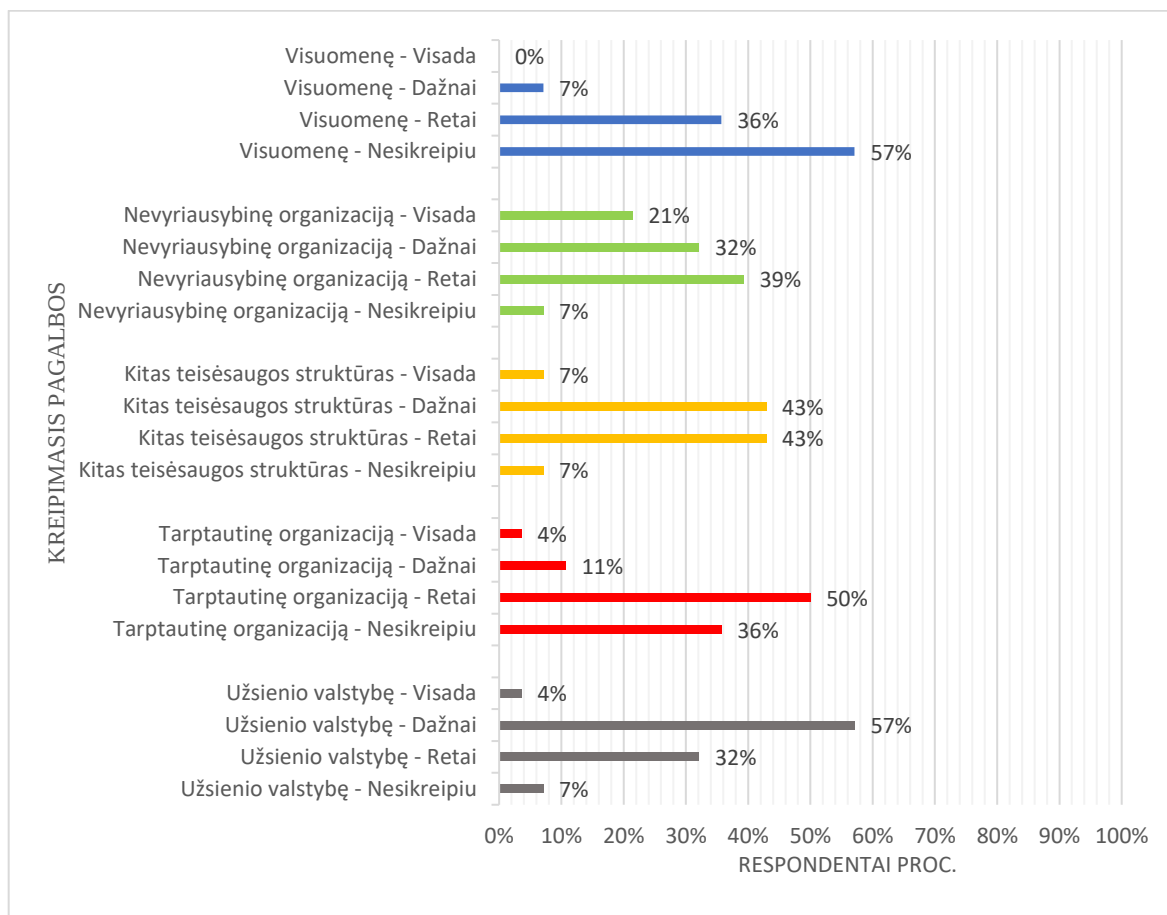
10 Diagrama. Prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmas

11-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ar teikiami pagalbos prašymai. Respondentų paklausus, ar tirdami prekybos žmonėmis nusikaltimus kreipiatės su pagalbos prašymu (žr. 11 Diagrama) į visuomenę 7 proc. (2 vnt.) nurodė, kad dažnai, 36 proc. (10 vnt.) – retai, 57 proc. (16 vnt.) – nesikreipia, o atsakymo varianto „visada“ nepasirinko nei vienas iš anketinėje apklausoje dalyvavusių respondentų. Dėl kreipimosi su pagalbos prašymu į nevyriausybinę

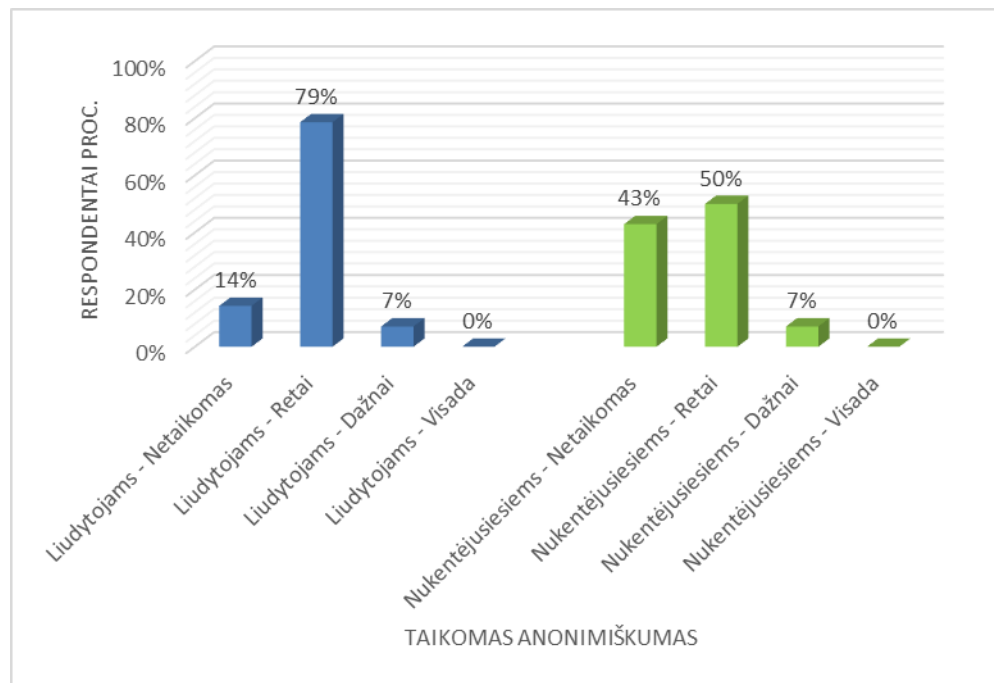
organizaciją 21 proc. (6 vnt.) nurodė, kad visada, 32 proc. (9 vnt.) – dažnai, 39 pros. (11 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – nesikreipia. Dėl kreipimosi su pagalbos prašymu į kitas teisėsaugos struktūras 7 proc. (2 vnt.) nurodė, kad visada, 43 proc. (12 vnt.) – dažnai, 43 pros. (12 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – nesikreipia. Dėl kreipimosi su pagalbos prašymu į tarptautinę organizaciją 4 proc. (1 vnt.) nurodė, kad visada, 11 proc. (3 vnt.) – dažnai, 50 pros. (14 vnt.) – retai, 36 proc. (10 vnt.) – nesikreipia. Dėl kreipimosi su pagalbos prašymu į užsienio valstybę 4 proc. (1 vnt.) nurodė, kad visada, 57 proc. (16 vnt.) – dažnai, 32 pros. (9 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – nesikreipia. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad dauguma respondentų nurodė, jog su pagalbos prašymu į visuomenę nesikreipia, į nevyriausybinių organizaciją kreipiasi retai, į kitas teisėsaugos struktūras kreipiasi retai/dažnai (vienodai atsakiusių respondentų), į tarptautinę organizaciją kreipiasi retai, o į užsienio valstybę kreipiasi dažnai. Remiantis pateiktais rezultatais galima daryti prielaidą, kad į nevyriausybinių organizaciją kreipiasi retai, nes nevyriausybinių organizacijos pačios ir dažnai pirmosios kreipiasi į teisėsaugos institucijas, pranešdamos apie galimus prekybos žmonėmis nusikaltimų atvejus (tai patvirtina anksčiau analizuoti 6-ojo klausimo rezultatai). Darbo autorė siūlo prekybos žmonėmis bylas tiriantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams palaikyti ryšius su nevyriausybinių organizacijomis, kurios bendraudamos su prekybos žmonėmis aukomis gauna reikšmingos informacijos šio nusikaltimo tyrimui, todėl bendradarbiavimą, apimantį kreipimąsi su pagalbos prašymu, turi stiprinti abi pusės. Atsižvelgus į pateiktus rezultatus galima teigti, kad dažniausias pagalbos prašymo adresatas yra užsienio valstybė, nes prekybos žmonėmis nusikaltimas dažniausiai neapsiriboja vienos šalies sienomis, bet reiškiasi keliuose valstybėse, kurios tirdamos prekybos žmonėmis nusikaltimus gali padėti viena kitai kreipiantis su pagalbos prašymu ir atsakant į jį.

11 Diagrama. Kreipimasis su pagalbos prašymu tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus

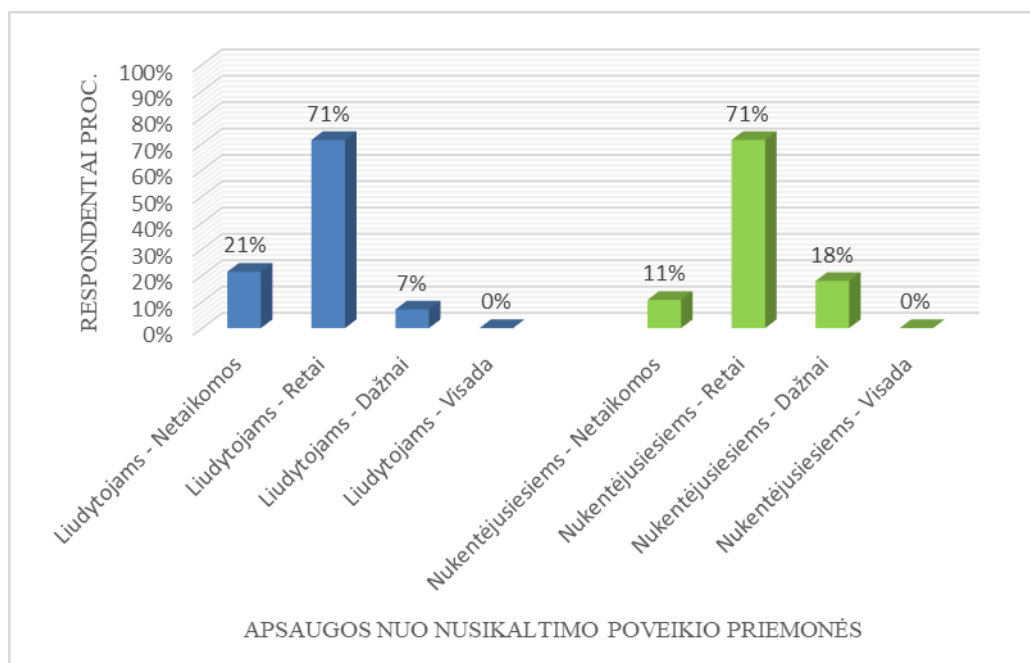
12-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ar prekybos žmonėmis nusikaltimų liudytojams ir nukentėjusiesiems taikomas anonimiškumas. Respondentų paklausus, ar prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose liudytojams, nukentėjusiesiems taikomas anonimiškumas (žr. 12 Diagrama), liudytojams 14 proc. (4 vnt.) nurodė, kad netaikomas, 79 proc. (22 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – dažnai, o atsakymo variantas „visada“ liko nepasirinktas. Apie anonimiškumo taikymą nukentėjusiesiems 43 proc. (12 vnt.) nurodė, jog netaikomas, 50 proc. (14 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – dažnai, o atsakymo variantas „visada“ liko nepasirinktas. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad tiek prekybos žmonėmis nusikaltimo liudytojams, tiek nukentėjusiesiems anonimiškumas taikomas retai. Atsižvelgus į tai, kad prekybos žmonėmis nusikaltimo liudytojams ir nukentėjusiesiems gali būti daromas nusikalstamas poveikis, lemiantis liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymų keitimą, nenorą bendradarbiauti su ikiteisminio tyrimo įstaigomis ir pan., anonimiškumo netaikymas vertinamas neigiamai, ypač nukentėjusiųjų atžvilgiu, nes jie dažniausiai yra pažeidžiami ir įbaiginti. Išimtis tokiems atvejams, kurie neatitinka BPK įtvirtintų normų anonimiškumo taikymui.

12 Diagrama. Anonimiškumo taikymas prekybos žmonėmis nusikaltimų liudytojams, nukentėjusiesiems

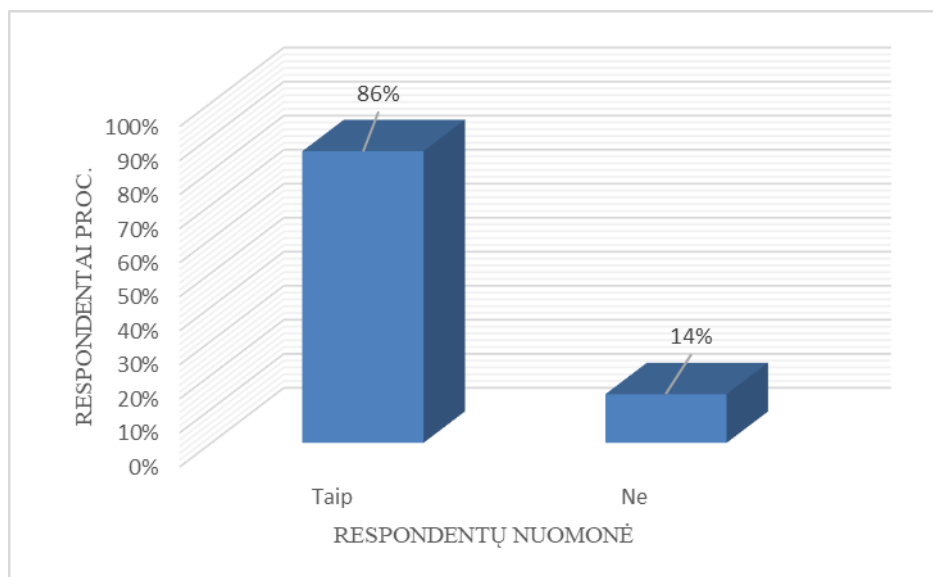
13-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ar prekybos žmonėmis nusikaltimų liudytojams ir nukentėjusiesiems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės. Respondentų paklaustus, ar prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose liudytojams, nukentėjusiesiems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės (žr. 13 Diagrama), liudytojams 21 proc. (6 vnt.) nurodė, kad netaikomos, 71 proc. (20 vnt.) – retai, 7 proc. (2 vnt.) – dažnai, o atsakymo variantas „visada“ liko nepasirinktas. Apie apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių taikymą nukentėjusiesiems 11 proc. (3 vnt.) nurodė, jog netaikomas, 71 proc. (20 vnt.) – retai, 18 proc. (5 vnt.) – dažnai, o atsakymo variantas „visada“ liko nepasirinktas. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad tiek prekybos žmonėmis nusikaltimo liudytojams, tiek nukentėjusiesiems apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės taikomos retai, tačiau šie duomenys neanalizuojami, nes šio klausimo rezultatai panašūs su 12-ojo klausimo rezultatais, todėl ir komentaras yra toks, koks pateiktas prie 12-ojo klausimo rezultatų analizės.

13 Diagrama. Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių taikymas prekybos žmonėmis nusikaltimų liudytojams, nukentėjusiesiems

14-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ar prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais. Respondentų paklausus, ar prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais, lyginant su kitų bylų tyrimu (žr. 14 Diagrama), 86 proc. (24 vnt.) nurodė, kad taip, 14 proc. (4 vnt.) nurodė, jog ne. Remiantis pateiktais rezultatais galima teigti, kad prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais, būdingais šioms nusikaltimams.

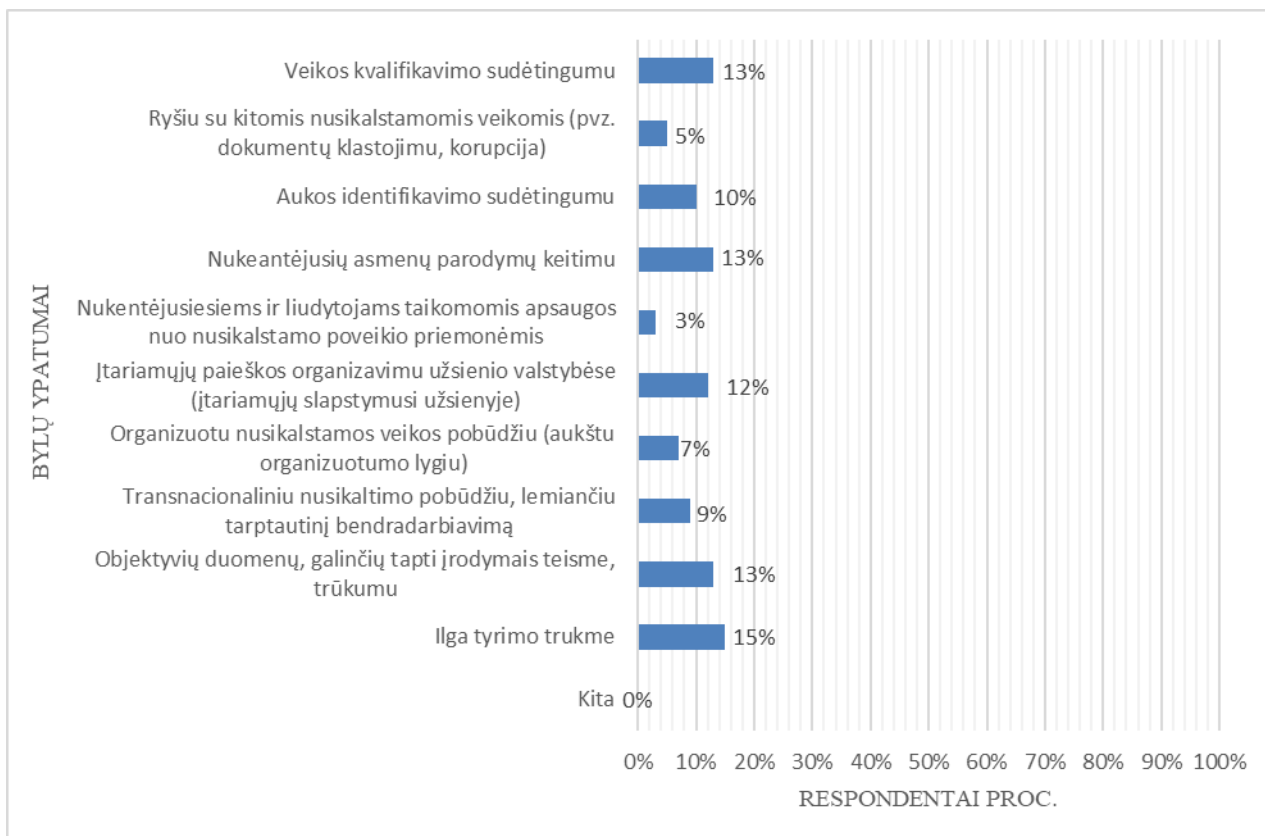
14 Diagrama. Respondentų nuomonė apie prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumų egzistavimą

15-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama nustatyti prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus. Respondentų paklausus, kokiais ypatumais pasižymi prekybos žmonėmis bylų tyrimas (žr. 15 Diagrama), 13 proc. (15 vnt.) nurodė, kad veikos kvalifikavimo sudėtingumu, 5 proc. (5 vnt.) – ryšių su kitomis nusikalstamomis veikomis (pvz. dokumentų klastojimu, korupcija), 10 proc. (11 vnt.) – aukos identifikavimo sudėtingumu, 13 proc. (15 vnt.) – nukentėjusių asmenų parodymų keitimu, 3 proc. (3 vnt.) – nukentėjusiesiems ir liudytojams taikomomis apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonėmis, 12 proc. (13 vnt.) – įtariamųjų paieškos organizavimu užsienio valstybėse (įtariamųjų slapstymusi užsienyje), 7 proc. (8 vnt.) – organizuotu nusikalstamos veikos pobūdžiu (aukštu organizuotumo lygiu), 9 proc. (10 vnt.) – transnacionaliniu nusikaltimo pobūdžiu, lemiančiu tarptautinį bendradarbiavimą, 13 proc. (15 vnt.) – objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumu, 15 proc. (17 vnt.) – ilga tyrimo trukme. Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų nurodė, kad vieni pagrindinių prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumų yra: ilga tyrimo trukmė; veikos kvalifikavimo sudėtingumas; nukentėjusių asmenų parodymų keitimas; objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumas; organizuotas nusikalstamos veikos pobūdis. Šių ypatumų atsiradimui gali daryti įtaką prekybos žmonėmis nusikaltimo daugialypiškumas (jo sąsajos su kitomis nusikalstamomis veikomis), proceso dalyvių skaičius, nusikaltimo organizuotumas, tarptautinis

nusikaltimo pobūdis, lemiantis pagalbos prašymų į užsienio valstybes teikimą (žinoma, šis procesas užtrunka), nukentėjusiųjų pažeidžiamumas ir t. t.

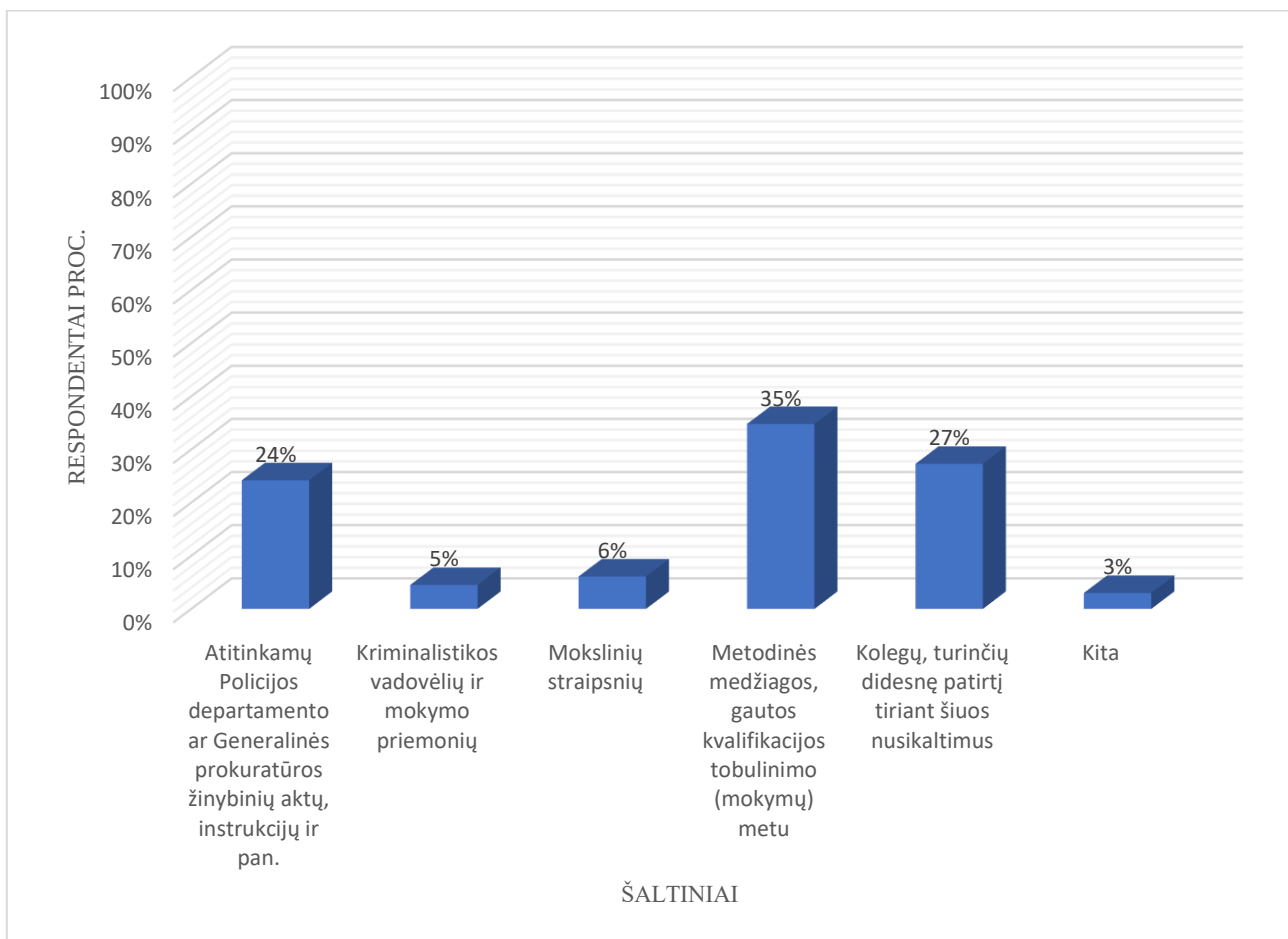
15 Diagrama. Prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumai

16-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama nustatyti informacijos apie prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus šaltinius. Respondentų paklausus, iš kokių šaltinių gaunate informaciją apie prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus (žr. 16 Diagrama), 24 proc. (16 vnt.) nurodė, kad iš atitinkamų Policijos departamento ar Generalinės prokuratūros žinybinių aktų, instrukcijų ir pan., 5 proc. (3 vnt.) – kriminalistikos vadovėlių ir mokymo priemonių, 6 proc. (4 vnt.) – mokslinių straipsnių, 35 proc. (23 vnt.) – metodinės medžiagos, gautos kvalifikacijos tobulinimo (mokymų) metu, 27 proc. (18 vnt.) – kolegų, turinčių didesnę patirtį tiriant šiuos nusikaltimus, 3 proc. (2 vnt.) – kita, įrašant atsakymą „teismų praktika“. Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Daugiausiai respondentų pasirinko šiuos atsakymų variantus: metodinės medžiagos, gautos kvalifikacijos tobulinimo (mokymų) metu; kolegų, turinčių didesnę patirtį tiriant šiuos nusikaltimus; atitinkamų

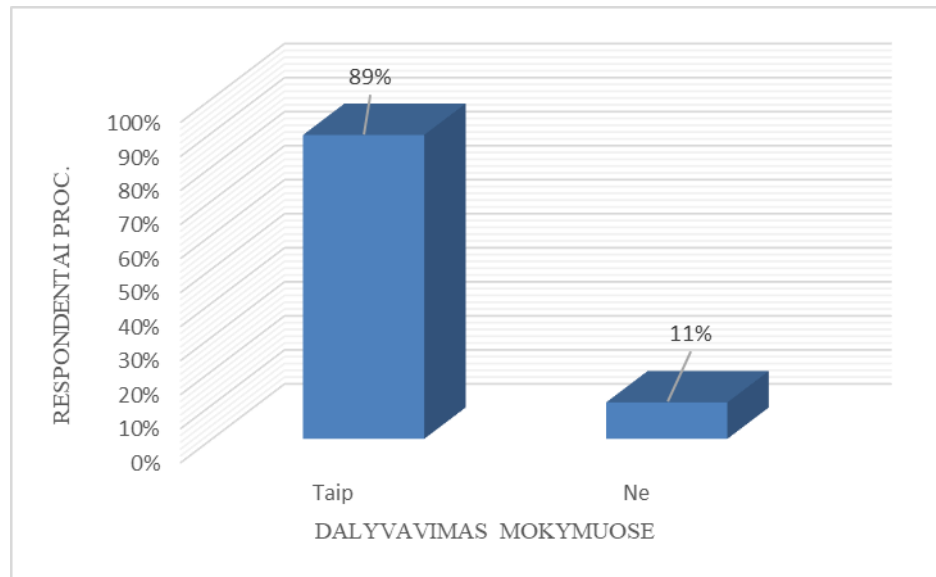
Policijos departamento ar Generalinės prokuratūros žinybinių aktų, instrukcijų ir pan. Remiantis pateiktais rezultatais galima teigti, kad dažniausi informacijos apie prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus šaltiniai – mokymai, kolegų patirtis, atitinkamame akte reglamentuota teorija (norma).

16 Diagrama. Informacijos apie prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus šaltiniai

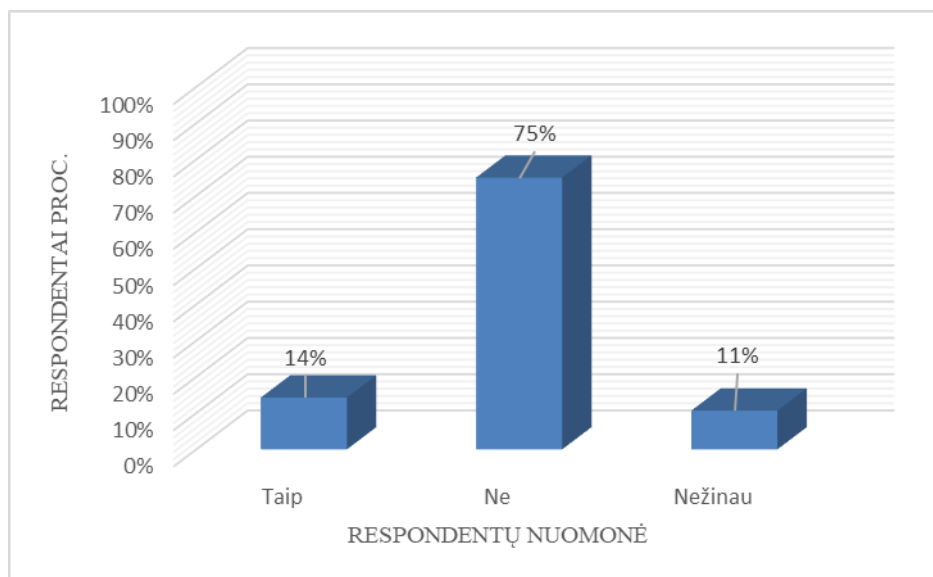
17-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama sužinoti ar vykdomi prekybos žmonėmis tyrimo mokymai. Respondentų paklausus, ar teko bent kartą dalyvauti prekybos žmonėmis tyrimo mokymuose (žr. 17 Diagrama), 89 proc. (25 vnt.) nurodė, kad taip, o 11 proc. (3 vnt.) nurodė, jog ne. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų nurodė, jog prekybos žmonėmis mokymuose teko dalyvauti.

17 Diagrama. Dalyvavimas prekybos žmonėmis tyrimo mokymuose

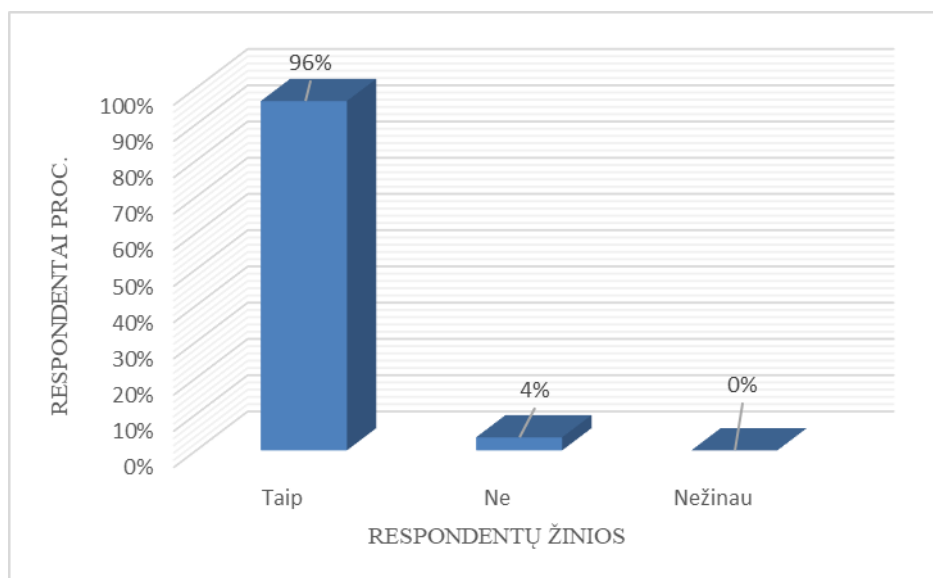
18-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama sužinoti ar prekybos žmonėmis tyrimo mokymai yra privalomi. Respondentų paklausus, ar prekybos žmonėmis mokymai yra privalomi (žr. 18 Diagrama), 14 proc. (4 vnt.) nurodė, kad taip, 75 proc. (21 vnt.) nurodė, jog ne ir 11 proc. (3 vnt.) nurodė, kad nežino. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų nurodė, jog prekybos žmonėmis tyrimo mokymai yra neprivalomi. Atsižvelgiant į šiuos rezultatus darbo autorė siūlo prekybos žmonėmis tyrimo mokymus padaryti privalomais, ypač tiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir prokurorams, kurie tiria prekybos žmonėmis bylas. Žinoma, kiekvienas policijos pareigūnas ir prokuroras turėtų gebėti identifikuoti prekybos žmonėmis aukas ir atriboti prekybos žmonėmis nusikaltimus nuo kitų nusikalstamų veikų, su kuriomis prekyba žmonėmis turi sąsają. Taigi mokymai naudingi ne tik prekybos žmonėmis nusikaltimus tiriantiems ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorams, bet ir tokių bylų netiriantiems.

18 Diagrama. Prekybos žmonėmis mokymų pobūdis privalomumo juose dalyvauti aspektu

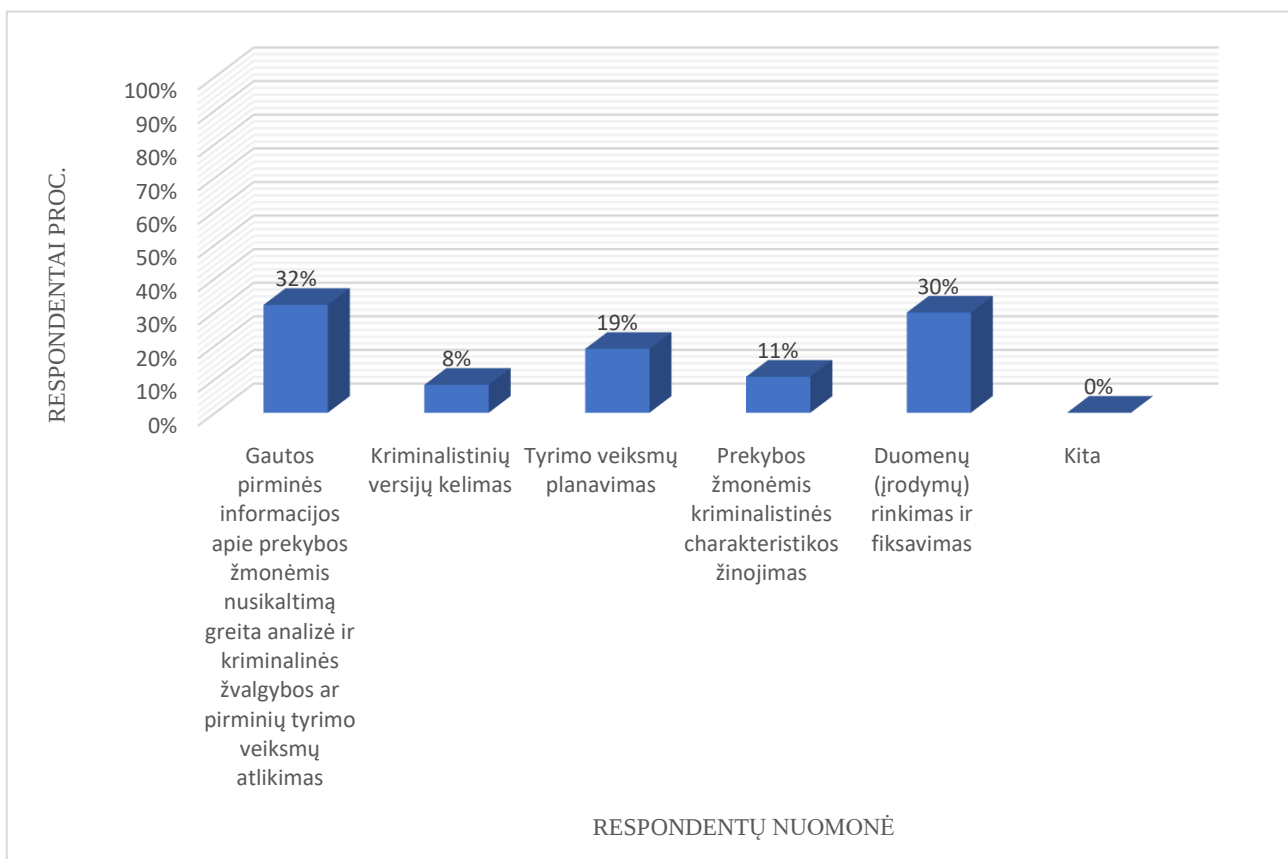
19-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama sužinoti ar yra pareigūnų/prokurorų besispecializuojančių prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime. Respondentų paklausus, ar yra pareigūnų/prokurorų specialistų, tiriančių konkrečiai prekybos žmonėmis bylas, t. y. besispecializuojančių minimų nusikaltimų tyrime (žr. 19 Diagrama), 96 proc. (27 vnt.) nurodė, kad taip, 4 proc. (1 vnt.) nurodė, jog ne, o atsakymo variantas „nežinau“ nebuvo pasirinktas. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų nurodė, kad yra pareigūnų/prokurorų specialistų, besispecializuojančių prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime. Šio magistro baigiamojo darbo autorė pareigūnų/prokurorų, besispecializuojančių prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime, buvimą vertina teigiamai, nes toki pareigūnai ir prokurorai turi daugiau teorinių ir praktinių žinių apie prekybos žmonėmis tyrimo specifiką. Naudojantis minėtomis žiniomis jie gali gebėti išvelgti prekybos žmonėmis nusikaltimo požymius ir tas žinias pritaikyti šių nusikaltimų tyrimui, o tai gali garantuoti ikiteisminio tyrimo sėkmę.

19 Diagrama. Respondentų žinios apie pareigūnų/prokurorų, besispecializuojančių prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime, buvimą

20-uoju anketinės apklausos klausimu buvo siekiama išsiaiškinti kokie prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementai yra reikšmingiausi. Respondentų paklausus, kokie, Jūsų manymu, prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementai yra labiausiai reikšmingi tiriant šias nusikalstamas veikas (žr. 20 Diagrama), 32 proc. (27 vnt.) nurodė, kad gautos pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą greita analizė ir kriminalinės žvalgybos ar pirminių tyrimo veiksmų atlikimas, 8 proc. (7 vnt.) – kriminalistinių versijų kelimas, 19 proc. (16 vnt.) – tyrimo veiksmų planavimas, 11 proc. (9 vnt.) – prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos žinojimas, 30 proc. (25 vnt.) – duomenų (įrodymų) rinkimas ir fiksavimas. Atkreiptinas dėmesys, kad pateikti rezultatai procentais ir vienetais nesutampa, nes respondentai galėjo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą. Iš pateiktų rezultatų matyti, kad daugiausiai respondentų pasirinko šiuos atsakymų variantus: gautos pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą greita analizė ir kriminalinės žvalgybos ar pirminių tyrimo veiksmų atlikimas; duomenų (įrodymų) rinkimas ir fiksavimas; tyrimo veiksmų planavimas. Atsižvelgus į šiuos rezultatus galima teigti, kad respondentų nuomone, labiausiai reikšmingi prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementai yra susiję su: operatyvumu gavus pirminę informaciją apie prekybos žmonėmis nusikaltimą, tyrimo planavimu ir jo metu atliktais tyrimo veiksmais gautų duomenų rinkimu ir fiksavimu.

20 Diagrama. Respondentų nuomonė apie labiausiai reikšmingus prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementus

Apibendrinant, išanalizavus empirinio tyrimo – anketinės apklausos – rezultatus galima teigti, kad prekybos žmonėmis tyrimas yra sudėtingas dėl jo specifikos: prekybos žmonėmis bylas tiriančių pareigūnų skaičiaus, kreipimosi su pagalbos prašymu į užsienio valstybes, bendravimo su nukentėjusiais asmenimis aspektais, išsamaus tolimesnių tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo trūkumu kt. Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, jog vieni pagrindinių prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumų yra: ilga tyrimo trukmė; veikos kvalifikavimo sudėtingumas; nukentėjusių asmenų parodymų keitimas; objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumas; organizuotas nusikalstamos veikos pobūdis. Minėtų ypatumų atsiradimui gali daryti įtaką prekybos žmonėmis nusikaltimo daugialypiškumas, tarptautiškumas, organizuotumas ir t. t. Atskleisti prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai yra probleminiai, t. y. net ir besispecializuojantiems prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrime policijos pareigūnams ir prokurorams sukelia problemas (sunkumus) šių nusikaltimų tyrimo metu.

4.2. Empirinio tyrimo ekspertų interviu dėl prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo rezultatai

Siekiant atskleisti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas buvo atliktas empirinis tyrimas – struktūrizuotas ekspertų interviu. Tyrimui buvo pasirinkti respondentai: vienas Vilniaus apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokuroras, trys policijos pareigūnai, dirbantys skirtinguose Vilniaus, Kauno ir Utenos vyriausiųjų policijos komisariatų Kriminalinės policijos Organizuotų nusikaltimų tyrimo valdybose ir vienas Jaroslavo Mudrijaus nacionalinio teisės universiteto (Ukraina) profesorius, mokslų daktaras – praktikas. Su respondentais dėl interviu buvo tariamasi telefonu, išskyrus su profesoriumi iš Ukrainos – tarpininkaujant ir vertėjaujant šio magistro baigiamojo darbo vadovui H. Malevski. Vadovaujantis pagrindiniais etikos principais, t. y. informuotumo, savanoriškumo, konfidencialumo ir anonimiškumo, telefoninio pokalbio metu respondentai buvo informuoti: kas atlieka tyrimą; koks tyrimo tikslas; buvo įspėti, kad kilus klausimams gali susisiekti telefonu ar elektroniniu paštu; taip pat buvo nurodytos interviu sąlygos, t. y. dalyvio anonimiškumas, trukmė, gautų rezultatų naudojimas magistro baigiamajam darbui parašyti (mokslo tikslais).

Respondentams sutikus dalyvauti tyrime, dėl sunkumų suderinant laiką, interviu vyko nuotoliniu būdu: vienas interviu vyko per pokalbių platformą, kiti – elektroniniu paštu, nusiunčiant interviu klausimus ir jau minėtą informaciją apie atliekamą tyrimą. Respondentams, atsakantiems į interviu klausimus elektroniniu paštu (raštu), buvo skiriamas 16 dienų laikotarpis, siekiant jiems suteikti patogumo bei lankstumo pojūtį planuojant ir atsakant į interviu klausimus jiems patogiu metu. Respondentams buvo pateikti septyni klausimai (priedas Nr. 5). Paminėtina, kad respondentui iš Ukrainos buvo pateikiami du klausimai, nes nuotolinis interviu su respondentu vyko anksčiau nei su kitais respondентаis, t. y. turint preliminarinius šio tyrimo klausimus, todėl ne visose toliau pateikiamose lentelėse bus matomas šio respondento atsakymas. Vieno respondento nuotolinio interviu įrašas saugomas ir kompiuteriniame dokumente buvo surašytas darbo autorės, kuris buvo pridėtas prie kitų respondentų elektroniniu paštu pateiktų atsakymų (priedas Nr. 6).

Empirinio tyrimo metu buvo susidurta su sunkumais, nes viso respondentų, sutikusių dalyvauti tyrime, buvo 7, tačiau vienas respondentas dėl asmeninių priežasčių, kurios, siekiant apsaugoti respondento asmens duomenis ir laikantis konfidencialumo principo, nebus nurodytos, atsisakė dalyvauti tyrime. Kitas respondentas dėl darbo autorei nežinomų priežasčių atsisakė dalyvauti tyrime. Esant šioms aplinkybėms viso buvo apklausti 5 respondentai iš dviejų skirtingų šalių, taip pat atstovaujantys skirtingas įstaigas (veiklos sritis) ir į prekybos žmonėmis tyrimo problemas galintys

žvelgti iš priešingų prizmės kampų. Kiekvieno interviu klausimo atsakymams skiriamos žemiau nuosekliai, eilės tvarka pateiktos atskiros lentelės, sudarytos darbo autorės. Daugumos lentelių pavadinimai yra interviu klausimai. Vadovaujantis anksčiau minėtais principais respondentai buvo užkoduoti nuo R1 iki R5.

Pirmais trimis interviu klausimais buvo siekiama surinkti informaciją, identifikuojančią respondentus (žr. Lentelė Nr. 7). 1-uoju klausimu respondentų buvo prašoma nurodyti kur jie dirba. 2-uoju klausimu respondentų buvo prašoma nurodyti jų įgytą išsilavinimą. 3-uoju klausimu respondentų buvo prašoma nurodyti darbo stažą anksčiau jų nurodytoje darbovietėje.

Lentelė Nr. 7. Duomenys apie respondentus

Respondento Nr.	Darbo vieta	Išsilavinimas	Darbo stažas nurodytoje darbovietėje
R1	Prokuratūroje	Aukštasis	Virš 15 metų
R2	Policijoje	Aukštasis universitetinis (magistras)	Daugiau nei 20 metų
R3	Policijoje	Aukštasis universitetinis	24 metai
R4	Policijoje	Aukštasis universitetinis	21 metai

Iš pateiktų duomenų matyti, kad visi respondentai yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, o vyraujantis darbo stažas yra nuo 15–24 metų. Taigi respondentų išsilavinimas (teisinės žinios) ir darbo stažas (darbo patirtis, praktika) leidžia daryti prielaidą, kad jų atsakymai į interviu klausimus yra patikimi ir objektyvūs.

Lentelė Nr. 8. Prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumai

4 klausimas	Ar prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais, lyginant su kitų bylų tyrimu? Jei taip, kokiais?
Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Taip, prekybos žmonėmis (toliau – PŽ) bylos yra išskirtinės savo atskiriomis detalėmis. Tam, kad atpažinti PŽ nusikaltimo požymius, reikia juos žinoti, būtina turėti žinių apie šią specifiką. Kartais atrodo pavienės detalės keistos, lyg kokio nusikaltimo sudėtis, bet jų visuma indukuoja, kad gali būti PŽ požymiai. Asmens pažeidžiamumo ir priklausomumo detalės svarbios tik šios kategorijos byloms, tokie požymiai neturi didelės reikšmės kitų nusikaltimų sudėčiai. Pasinaudojimas asmeniu kartais sunkiai atpažįstamas ir jo veiksmai vertinami kaip bendrininko ar organizuotos grupės nario atlikti veiksmai. Šio nusikaltimo požymiai yra daugiau vertinamojo pobūdžio, detalių rinkinys, kurios turi itin svarbią reikšmę vertinant kaip buvo pasinaudota žmogumi, kaip buvo pažeistos jo teisės, interesai ir pan.
R2	Dažnai bylos pasižymi tarptautiniu mastu, nes nusikaltimai vykdomi išvežant asmenis į užsienį; šių nusikaltimų aukos paprastai būna atskirtos nuo standartinės socialinės aplinkos, priklauso rizikos grupėms, būna menko išsilavinimo, nemoka užsienio kalbų, dažnai nė nesupranta, kad tapo prekybos žmonėmis auka.
R3	Taip. Ypatumai – nukentėjusiųjų pažeidžiamumas, specifinis ir sudėtingas įrodymų rinkimas.
R4	Sudėtingi tyrimai; didelė apimtis; jei tyrimas tarptautinis, jis užsitęsia, tai įtakoja tyrimui naudingos informacijos savalaikį gavimą; reikalinga įtraukti daug „socialinių partnerių“.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad visi respondentai nurodė, jog prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi tam tikrais ypatumais. Remiantis interviu rezultatais galima išskirti šiuos prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumus: prekybos žmonėmis požymių panašumą į kitų nusikalstamų veikų sudėčių požymius, kas apsunkina prekybos žmonėmis nusikaltimų kvalifikavimą (R1); nukentėjusiojo asmens charakteristiką, apimančią aukos pažeidžiamumą ir priklausomumą (R1, R2, R3); nukentėjusiojo identifikavimo sudėtingumą (R1); prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėties požymiai – vertinamojo pobūdžio (R1); tarptautinį nusikaltimo pobūdį, kuris lemia ilgesnę tyrimo trukmę (R2, R4); įrodymų rinkimo specifiškumą ir sudėtingumą (R3, R4); didelę prekybos žmonėmis bylų apimtį (R4); bendradarbiavimą su „socialiniais partneriais“ (R4). Atkreiptinas dėmesys, kad šis interviu klausimas buvo pateiktas ir anketinėje apklausoje. Remiantis anketinės apklausos rezultatais buvo išskirti keturi daugiausiai respondentų pasirinkti atsakymo variantai, kurie yra: ilga tyrimo trukmė; veikos kvalifikavimo sudėtingumas; nukentėjusių asmenų parodymų keitimas; objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumas (žr. 15 Diagrama). Taigi tiek anketinės apklausos, teik

interview dalyviai nurodė tapačius prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumus: veikos kvalifikavimo sudėtingumą ir ilgą tyrimo trukmę. Interview respondentų nurodytas ypatumas – nukentėjusiojo asmens charakteristika, apimanti aukos pažeidžiamumą ir priklausomumą, galima sieti su nukentėjusių asmenų parodymų keitimu – ypatumu, nurodytu anketinės apklausos dalyvių. Interview respondentų nurodytas ypatumas – įrodymų rinkimo specifiškumas ir sudėtingumas, gali lemti objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumą – ypatumą, nurodytą anketinės apklausos dalyvių.

Lentelė Nr. 9. Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos (sunkumai)

5 klausimas	Su kokiomis problemomis (sunkumais) susiduriate tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus?
Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Sudėtingiausia dirbti su PŽ aukomis dėl jų menko išprusimo, protinės negalios, priklausomybių ligų ir pan. Tokie asmenys negeba apibūdinti visko kas susiję su jo asmens išnaudojimu, pasinaudojimu, negeba savęs vertinti kaip pažeidžiamo, dažnai neįvertina kitų asmenų elgesio, kuris nukreiptas prieš juos ir pan. Sudėtinga dirbti ir su pareigūnais, kurie nėra susipažinę su šio nusikaltimo specifika, neturi bazinių žinių. Taip pat sudėtingiausia atlikti PŽ aukų apklausas, nes joms turi būti pasiruošta iš anksto ir itin kruopščiai (ko iš esmės niekas nedaro), ir be abejo, jos turi būti atliekamos asmenų, kurie turi PŽ nusikaltimo tyrimo bazinės žinias.
R2	Ilgai tyrimai, nes dažnai būtina surašyti ETO ar TPP, gauti duomenis iš užsienio valstybių. Pačios nusikaltimo aukos ne visada linkusios bendradarbiauti, duoti parodymus, atsisako tai daryti dėl įvairių priežasčių (netiki, kad gali būti įvykdytas teisingumas ir kalti asmenys bus nubausti, arba tiesiog nelabai supranta, kad tapo aukomis ir nieko nenori).
R3	Atsakyta 4-ame klausime.
R4	Sudėtinga nukentėjusiajam emociškai, psichologine prasme, baimė pakartotinai nukentėti, todėl tyrimo metu gaunama mažai duomenų iš nukentėjusiųjų; tyrimui reikšmingos informacijos savalaikis gavimas.
R5	Pagrindinė problema – įrodinėjimo ir atliekamų tyrimo veiksmų kokybės problema. Tyrimo veiksmų atlikimo problema siejama su ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjas sankcionuoja kratos atlikimą, tačiau kratą galima atlikti tik vieną kartą, jeigu kartos atlikimo protokole padaromos kokios spragos, netikslumai, šių klaidų nebegalima ištaisyti. Tai yra viena iš rimčiausių šių nusikaltimų tyrimo problemų. Kita didelė problema yra susieta su tuo, kad tai yra nusikaltimai, kurių pasekmės yra kitose šalyse, todėl labai svarbu, kad būtų glaudus bendradarbiavimas tarp dviejų, o gal ir daugiau, šalių teisės saugos institucijų. Taigi problema – transnacionalinis nusikaltimo pobūdis, nes žmonės yra gyvenami į kitas valstybes. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika yra labai reikšminga ir tam tikrų veiksmų algoritmus privalo žinoti tiek vienos, tiek kitos šalies pareigūnai. Įrodinėjimo problema – gauti tam tikrą informaciją yra sudėtinga, nes ją reikia gauti iš kitos šalies, su kuria gali būti sudaryta bendradarbiavimo sutartis arba

	ne. Tyrimo veiksmų kokybės (jų įforminimo) problemos gali atsirasti: pirma, dėl nedidelės pareigūnų patirties, dažnai tyrėjai turi 2–3 metų darbo patirtį, antra, po 3 metų darbo praktikos pas kai kuriuos pareigūnus matoma profesinė deformacija, kuri yra susieta su tuo, kad žmonės formaliai žiūri į savo darbą, dirba pagal tam tikrą šablona, tačiau kiekvienas nusikaltimas yra individualus ir unikalus, todėl niekada nepasikartoja visų elementų kompleksas
--	---

Taigi remiantis respondentų atsakymais, prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos yra: sunkumai dirbant su prekybos žmonėmis aukomis, kuriuos lemia aukų charakteristika (pvz. išsilavinimo stoka, sveikatos sutrikimai, priklausomybės ligos, nenoras bendradarbiauti su teisėsaugos institucijų atstovais) (R1, R2, R3); pareigūnų, kurie nėra susipažinę su šio nusikaltimo specifika, bazinių žinių trūkumas (R1); prekybos žmonėmis aukų apklausų sudėtingumas (R1); ilga tyrimo trukmė, kurią lemia kreipimasis su pagalbos prašymais į užsienio valstybes (R2); įrodinėjimo sudėtingumas (R5); nekokybiškas tyrimo veiksmų atlikimas (R5); transnacionalinis nusikaltimo pobūdis (R5).

Lentelė Nr. 10. Respondentų nuomonė apie prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemų (sunkumų) priklausomybę nuo šių nusikaltimų tyrimo ypatumų

6 klausimas	Jūsų nuomone, ar prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai lemia šių nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus)?
Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Šito klausimo nelabai suprantu, bet atsakant kaip suprantu, galiu pasakyti, jog PŽ ypatumai turi įtakos PŽ tyrimo sunkumams. Gebėjimas įžvelgti visas detales rodo, kad tyrėjas turi supratimą apie šio nusikaltimo tyrimą. Bet, jei nežino šio nusikaltimo niuansų, tai negali tinkamai ir iširti, kas ir sudaro pagrindinius sunkumus. Taip pat, PŽ aukų specifiniai elgesio niuansai sudaro nemažą dalį sunkumo tyrimo stadijoje.
R2	Iš dalies taip, nes tarptautinis elementas lemia gana ilgą tyrimo terminą, o socialiai pažeidžiami asmenys ne visada linkę duoti parodymus, o tai apsunkina įrodinėjimo procesą arba jį daro neįmanomu.
R3	Taip.
R4	Taip.

Taigi iš pateiktų interviu duomenų matyti, kad, respondentų nuomone, prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai lemia šių nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus). Respondentai pateikė tokius pavyzdžius: aukų specifinis elgesys lemia nemažą dalį sunkumų tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus (R1); tarptautinis prekybos žmonėmis elementas lemia gana ilgą tyrimo terminą (R2); socialiai pažeidžiami asmenys – aukos – ne visada linkusios duoti parodymus (R2).

Lentelė Nr. 11. Respondentų nuomonė apie prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemų (sunkumų) pašalinimo ar jų sumažinimo būdus

7 klausimas	Jūsų nuomone, kaip būtų galima pašalinti Jūsų išvardytas prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus) arba bent jas sumažinti?
Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Pašalinti ar sumažinti problematiką PŽ srityje galima tik su kvalifikaciją turinčiais pareigūnais, prokurorais. Kalbame tik apie tyrimo stadiją, tad joje turi dalyvauti savo darbą išmanantys subjektai. Tyrimo problematiką sumažina įvairūs seminarai, mokymai, praktinių pavyzdžių analizavimas ir pan. Tad, būtina išklausti pagrindinę medžiagą susijusią su PŽ nusikaltimų tyrimo aspektais. Be to, būtina iki tol pasiskaityti, paanalizuoti PŽ nusikaltimo sudėtį pradedant BK 147 str. ir baigiant 148 straipsniu, 307 straipsniu. Jie tarpusavyje labai giminingi, todėl reikia atkreipti dėmesį į visus šiuos straipsnius.
R2	Stiprinti švietėjišką darbą mokymo įstaigoje, taip pat skatinti savivaldybių specializuotų institucijų prevencinį darbą su šeimomis, bei mokyklose. Teisėsaugos institucijos turėtų aktyviau bendradarbiauti tarpusavyje, ypač tarptautiniu lygiu.
R3	Iš dalies bandyti pašalinti, kas liečia – specifiškumą – apmokinti šių bylų tyrimų.
R4	Tarptautiniuose tyrimuose galėtų bendradarbiauti šalių specialios institucijos, gebančios išskirtinai dirbti tik su prekybos žmonėmis bylomis, kas įtakotų nepertraukiamą ryšį, bendradarbiavimą. Labai svarbus ir informacijos sklaidimas socialiniu lygmeniu apie prekybos žmonėmis rūšis, būdus.
R5	Reikia kelti tam tikrų pareigūnų kompetenciją ir labai svarbus yra dalykas, kad mes privalom ruošti tam tikrą metodinę medžiagą ne studentui, bet atitinkamos srities pareigūnui (operatyviniam pareigūnui, tyrėjui ir t. t.). Tokia metodinė priemonė – vadovas, kuriuose būtų nurodyta kaip reikia elgtis tam tikrose situacijose. Toks vadovas – stalo knyga, kurią tyrėjas turėtų pasidėjęs ant darbo stalo ir prireikus galėtų atsiversti. BK, BPK surašyta tik trumpa informacija apie tam tikras veikas ir reglamentuoja procesinius veiksmus, o, pavyzdžiui, minėtoje metodinėje knygoje galėtų būti nurodyta kaip atlikti apklausą, kokia tvarka, kokius įrodymus galima pateikti, kokių nerekomenduojama pateikti ir pan. Tokia informacija negali būti pateikiama per įstatymą ar mokymo universitetuose metu.

Taigi remiantis respondentų atsakymais, galima išskirti šiuos prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemų (sunkumų) pašalinimo ar jų sumažinimo būdus: policijos pareigūnų ir prokurorų kvalifikacijos kėlimas (R1, R3, R5); policijos pareigūnų, prokurorų savarankiškas ir individualus prekybos žmonėmis, bei su ja susijusių veikų, normų studijavimas (R1); švietėjiškos veiklos apie prekybos žmonėmis nusikaltimus mokymo įstaigose ir visuomenėje stiprinimas (R2, R4); savivaldybių specializuotų institucijų prevencinio darbo su šeimomis bei mokyklose stiprinimas (R2); teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo tarpusavyje, ypač tarptautiniu lygiu, aktyvinimas (R2);

sąlygų betarpiškam užsienio šalių specializuotų įstaigų, tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimus, bendradarbiavimui sudarymas (R4); metodinės medžiagos ne studentui, bet atitinkamos srities pareigūnui rengimas, kurioje būtų nurodyta informacija, nesanti teisės aktuose (R5).

Apibendrinant, empiriniu tyrimu – ekspertų interviu – buvo siekiama atskleisti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas, šis tikslas buvo pasiektas. Remiantis ekspertų interviu rezultatais, prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas galima skirstyti į: a) objektyvias; b) subjektyvias; c) objektyvias-subjektyvias (turinčias tiek objektyvų, tiek subjektyvų vieną iš kito išvedamą elementą). Objektyvios problemos yra: ilga tyrimo trukmė, kurią dažniausiai lemia kreipimasis su pagalbos prašymais į užsienio valstybes; įrodinėjimo sudėtingumas; transnacionalinis nusikaltimo pobūdis (priedas Nr. 7). Subjektyvios problemos yra: pareigūnų bazinių žinių apie prekybos žmonėmis nusikaltimo specifiką trūkumas (priedas Nr. 8). Objektyvios-subjektyvios problemos yra: sunkumai dirbant su prekybos žmonėmis aukomis, kuriuos lemia aukų charakteristika; prekybos žmonėmis aukų apklausų sudėtingumas; nekokybiškas tyrimo veiksmų atlikimas (priedas Nr. 9).

Visos išvardytos problemos koreliuoja tarpusavyje. Pavyzdžiui, objektyvios problemos – įrodinėjimo sudėtingumo, atsiradimą gali lemti objektyvi-subjektyvi problema – sunkumai dirbant su prekybos žmonėmis aukomis, kuriuos lemia aukų charakteristika (pvz. nenoras bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis, parodymų keitimas). Kitas pavyzdys, objektyvios-subjektyvios problemos – nekokybišką tyrimo veiksmų atlikimą, gali lemti subjektyvi problema – pareigūnų bazinių žinių apie prekybos žmonėmis nusikaltimo specifiką trūkumas. Atsižvelgus į prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemų koreliacinius ryšius galima išskirti tris opiausias ir dažniausiai minėtą ryšį palaikančias problemas: prekybos žmonėmis aukų charakteristika; transnacionalinis nusikaltimas ir bazinių žinių apie prekybą žmonėmis trūkumas (priedas Nr. 10).

Atsižvelgus į nurodytas opiausias problemas, siūlomos tokios prekybos žmonėmis tyrimų tobulinimo (problemų šalinimo ar bent jų sumažinimo) kryptys (priedas Nr. 11). Pirma, gilinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų žinias apie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką (vienas iš struktūrinių elementų yra nukentėjusiųjų charakteristika, kurios žinojimas padeda ne tik identifikuoti aukas, bet ir aukas suprasti, pasirinkti atitinkamus bendravimo su jomis būdus ir pan.). Atkreiptinas dėmesys, kad anketinėje apklausoje buvo pateiktas klausimas apie, respondentų nuomone, labiausiai reikšmingus prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementus, tačiau tik maža dalis anketinės apklausos dalyvių pasirinko prekybos žmonėmis kriminalistinę charakteristiką (žr. 20 Diagrama). Antra, transnacionalinio prekybos žmonėmis

nusikaltimo pobūdžio nepakeisime, tačiau galima tobulinti tarptautinio bendradarbiavimo mechanizmą ir organizuoti policijos pareigūnų bei prokurorų mokymus tarptautinio bendradarbiavimo tema. Bendradarbiavimo mechanizmo tobulinimas, kaip nurodė R4, galėtų būti: „tarptautiniuose tyrimuose galėtų bendradarbiauti šalių specialios institucijos, gebančios išskirtinai dirbti tik su prekybos žmonėmis bylomis, kas įtakotų nepertraukiamą ryšį, bendradarbiavimą“. Minėti mokymai tarptautinio bendradarbiavimo tema galėtų būti apie, pavyzdžiui: tarptautinio bendradarbiavimo svarbą; kokiais atvejais tarptautinis bendradarbiavimas yra būtinas; kaip teisingai, be klaidų, t. y. kokybiškai, parengti pagalbos prašymą kreipiantis į užsienio valstybę; analizuoti praktikoje vyraujančias minėtas klaidas; nagrinėti gerosios praktikos pavyzdžius ir t. t. Trečia, didinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų žinias apie prekybos žmonėmis nusikaltimo ir jo tyrimo specifiką. Tai galima pasiekti organizuojant privalomus mokymus, kurie vyktų vieną kartą per metus, prekybos žmonėmis tema. Šis siūlymas pateiktas atsižvelgiant į anketinės apklausos rezultatus, liudijančius, kad prekybos žmonėmis tyrimo mokymai nėra privalomi (žr. 18 Diagrama).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Prekyba žmonėmis yra fenomenalus socialinis reiškinys – nelegalus žmonių pirkimo-pardavimo „verslas“, kurio atsiradimas ir klestėjimas priklauso nuo socialinių-ekonominių priežasčių. Dauguma šių priežasčių yra susijusios su negatyviais socialiniais reiškiniais, tokiais kaip skurdas, asocialios-smurtaujančios šeimos, o dažniausiai šio nusikaltimo aukomis tampa pažeidžiami (pvz. nuo visuomeninio gyvenimo atskirti) žmonės, kurie verbuojami lengviau. Prekyba žmonėmis taip pat yra sparčiai augantis organizuotas nusikaltimas, kuris geba prisitaikyti prie kintančio pasaulio, todėl vis atsiranda naujų žmogaus išnaudojimo formų, tarp kurių yra teisėsaugai bei visuomenei vis dar nežinomų arba nesuvoktų ir nepripažintų kaip prekyba žmonėmis.

2. JTO 2000 m. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (Palermo protokolas) – vienas pagrindinių ir universaliausių teisės aktų, suformavusių baigtinį prekybos žmonėmis apibrėžimą tarptautiniu lygmeniu, kuris tapo atskaitos tašku kitiems įvairaus lygmens (tarptautiniams, regioniniams, nacionaliniams) teisiniams dokumentams, kriminalizuojantiems prekybos žmonėmis reiškinį. Palermo protokolas, apibendrinamas prekybos žmonėmis veikas, būdus, žmogaus išnaudojimo formas, juridškai nereikšmingą asmens sutikimą, prekybos vaikais ir kitus aspektus, nukreipė jį pasirašiusias ir ratifikavusias valstybes žvelgti viena kryptimi – ne tik kovoti su prekyba žmonėmis, bet ir ginti, apsaugoti šio nusikaltimo aukas.

3. 2011 m. Direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR – vienas svarbiausių ir naujausių regioninio lygmens teisinių dokumentų, prisidėjusių prie kovos su prekyba žmonėmis bei įtvirtinusių prekybos žmonėmis sampratą, kurios pavyzdys – Palermo protokolas. Direktyva 2011/36/ES valstybes apginklavo naujomis kovos su žmonių kaip daiktų pirkimo-pardavimo sandoriais priemonėmis: papildė asmenų išnaudojimo sričių sąrašą, sugriežtino prekybos žmonėmis baudžiamąją politiką padidinant maksimalios laisvės atėmimo bausmės ribą, įtvirtino aukų netraukimą baudžiamojon atsakomybėn ir sankcijų joms netaikymą.

4. Gindama žmogaus prigimtį, jo orumą Lietuva pasirašė ir ratifikavo tarptautinius ir regioninius kovos su prekyba žmonėmis dokumentus, kurie padarė įtaką nacionalinei teisei, t. y. įpareigojo kriminalizuoti prekybą žmonėmis. Tarptautiniai dokumentai nenumato imperatyvo perkelti tarptautinio prekybos žmonėmis apibrėžimo į nacionalinę teisę, tačiau Lietuva beveik pažodžiui perkėlė tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintą prekybos žmonėmis apibrėžimą. Dabartinis prekybos

žmonėmis apibrėžimas atitinka tarptautinius įsipareigojimus, tačiau tuo pačiu pažeidžia juridinės technikos – normos glaustumo – reikalavimus, numatytus Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatyme, nes BK įtvirtinta prekybos žmonėmis nusikaltimo norma (turinti daug alternatyvių požymių) yra detali, plati ir sunkiai suprantama dėl tokios griozdiškos jos konstrukcijos.

5. Siekiant neįprastos ir sudėtingos BK 147 str. dispozicijos struktūros glaustumo, *siūloma* ją keisti. Siūlomos šios BK 147 str. dispozicijos koregavimo galimybės: a) sumažinti asmens išnaudojimo sričių sąrašą; b) naikinti asmens išnaudojimo sričių sąrašą; c) asmens išnaudojimo sričių sąrašui skirti atskirą BK 147 str. dalį. Visais nurodytais atvejais paliekant formuluotę „kitais išnaudojimo tikslais“, nes tikslas išnaudoti asmenį preziūmuoja visas numanomas sritis, kuriose įmanoma išnaudoti žmogų. Formuluotė „kitais išnaudojimo tikslais“ suteikia žmogaus išnaudojimo formų sąrašui pabaigą ir nuorodą, kad jis nėra baigtinis. Atsižvelgiant į nurodytus trūkumus, atitinkamai keistinas ir BK 157 str.

6. Vykdydama tarptautinius įsipareigojimus Lietuva į nacionalinę teisę perkėlė „aukų nebaudimo taisyklę“, pagal kurią prekybos žmonėmis aukos gali būti atleistos nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas, kurias jos buvo priversti padaryti. Pritariant A. Urbelionytės nuomonei, kad prekybos žmonėmis auka turėtų būti atleidžiama nuo bet kokios atsakomybės, ne tik baudžiamosios, šios taisyklės pažodinis perkėlimas vertinamas neigiamai. Siekiant eliminuoti „aukų nebaudimo taisyklės“ paradoksalumą (atleidimas nuo sunkesnių teisinių padarinių galimas, o nuo lengvesnių – negalimas) ir padidinti prekybos žmonėmis aukų apsaugą bei norą bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis nebijant, kad ir lengvesnės, bet vis tik atsakomybės už padarytus teisės pažeidimus, *siūloma* BK 147 str. įtvirtintą nukentėjusiųjų atleidimą nuo „baudžiamosios atsakomybės“ pakeisti atleidimu nuo „atsakomybės“. Atsižvelgiant į nurodytus trūkumus, atitinkamai keistinas ir BK 157 str.

7. Remiantis atlikta literatūros šaltinių analize ir interviu duomenimis galima teigti, kad nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos koncepcijos įvairovė yra gausi. Skirtingų šalių autoriai pateikia vis kitokią ir dažnai kitaip vadinamą nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūrą, tačiau dauguma jų sutaria, kad svarbiausia yra ne ją sudarančių elementų skaičius, bet juos siejantys koreliaciniai ryšiai – vieno elemento buvimas leidžia daryti tikėtinas prielaidas apie kito elemento egzistavimą. Nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūra negali būti prenelyg plati, kaip prekybos žmonėmis nusikaltimo normos dispozicija, kuri taip tampa neaiški ir griozdiška, todėl trumpesnė struktūra yra aiškesnė ir tikslesnė. Be to, jos išplėtojimas yra netikslingas, nes vienas elementas iš esmės apima kitą. Remiantis R. Krikščiūno pateikta prekybos žmonėmis nusikaltimų

kriminalistinės charakteristikos struktūra ir atsižvelgiant į tai, kad pėdsakai – kriminalistikos mokslo objektas, *siūloma* prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementais laikyti: asmuo, padaręs nusikaltimą; nukentėjusysis; nusikaltimo būdas; nusikaltimo situacija; pėdsakai.

8. Kiekvienu pirminiu tyrimo veiksmu yra renkami duomenys, papildantys vienas kitą, to rezultatas – iškeltų versijų paneigimas ar patvirtinimas. Remiantis pirminiais tyrimo veiksmais gautų duomenų visuma, nustatoma tyrimo kryptis, pagal kurią planuojami ir organizuojami tolimesni tyrimo veiksmai. Tyrimo rezultatai parodė, kad dažniausiai atliekami pirminiai tyrimo veiksmai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose yra: nukentėjusiojo apklausa; liudytojo apklausa; asmens parodymas atpažinti; prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju ir elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė.

9. Priklausomai nuo tyrimo krypties, t. y. kuri versija pagal pirminiais tyrimo veiksmais surinktus duomenis labiausiai atitinka tiriamą prekybos žmonėmis atvejį, organizuojami tolimesni tyrimo veiksmai. Tolimesni tyrimo veiksmai yra tarsi pirminių tyrimo veiksmų tąsa, skirtumas tas, kad jų atlikimo metu gaunama ne pirminė informacija apie nusikalstamą veiką, bet jos pagrindu tęsiami veiksmai, kuriais gaunama daugiau duomenų reikšmingų tyrimui. Šie duomenys prekybos žmonėmis bylą papildė nauja informacija arba patikslina jau turimą. Taigi be pirminių nebūtų ir tolimesnių tyrimo veiksmų, kurių visetas – judėjimas prekybos žmonėmis nusikaltimo atskleidimo ir išaiškinimo linkme. Tyrimo rezultatai parodė, kad dažniausiai atliekami tolimesni tyrimo veiksmai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose yra: krata; elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė; įtariamojo apklausa; liudytojo apklausa; objektų tyrimas; slaptas sekimas.

10. Remiantis anketinės apklausos ir interviu rezultatais, galima išskirti šiuos pagrindinius prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumus: prekybos žmonėmis požymių panašumas į kitų nusikalstamų veikų sudėčių požymius, kas apsunkina prekybos žmonėmis nusikaltimų kvalifikavimą; nukentėjusiojo asmens charakteristika, apimanti aukos pažeidžiamumą ir priklausomumą; nukentėjusiojo identifikavimo sudėtingumas; prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėties požymiai – vertinamojo pobūdžio; tarptautinis nusikaltimo pobūdis, kuris lemia ilgesnę tyrimo trukmę; įrodymų rinkimo specifiškumas ir sudėtingumas; didelė prekybos žmonėmis bylų apimtis; bendradarbiavimas su „socialiniais partneriais“; nukentėjusių asmenų parodymų keitimas; organizuotas nusikalstamos veikos pobūdis.

11. Tyrimo rezultatai parodė, kad prekybos žmonėmis pirminių tyrimo veiksmų atlikimo algoritmas yra, tačiau nėra prekybos žmonėmis tolimesnių tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo.

Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad ne visi tyrimo dalyviai žino apie prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo egzistavimą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymą Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“ galima laikyti prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių ir tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmu. Šiame įsakyme reglamentuoti ir gana išsamiai aprašyti pirminiai tyrimo veiksmai, tačiau apie tolimesnius tyrimo veiksmus tik užsimenama išsamiau jų neaprašant. Lakoniškas tolimesnių tyrimo veiksmų nurodymas vertinamas neigiamai.

12. Siekiant išsamesnio ir aiškesnio tolimesnių tyrimo veiksmų nurodymo bei aprašymo, *siūloma* atlikti įsakymo Nr. I-327/1V-1015/A1-758 pakeitimus – ne tik išsamiau aprašyti (išplėsti) tolimesnius prekybos žmonėmis tyrimo veiksmus, bet ir sudaryti bei pridėti kaip priedą vaizdinę priemonę – schemą, atspindinčią pirminių ir tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo eiliškumo galimus variantus pagal tai, koku būdu buvo gauta pirminė informacija apie prekybos žmonėmis nusikaltimą. Atsižvelgiant į tai, kad dalis tyrimo dalyvių nežino apie prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų tyrimo veiksmų atlikimo algoritmo egzistavimą, *siūloma* su šiuo įsakymu Nr. I-327/1V-1015/A1-758 supažindinti prekybos žmonėmis nusikaltimus tiriančius ikiteisminio tyrimo pareigūnus ir prokurorus.

13. Tyrimo rezultatai patvirtino ginamąjį teiginį, kad prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas lemia šių nusikaltimų tyrimo ypatumai. Reimiantis tyrimo rezultatais, prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas galima skirstyti į: objektyvias; subjektyvias; objektyvias-subjektyvias (turinčias tiek objektyvų, tiek subjektyvų vieną iš kito išvedamą elementą). Šios problemos koreliuoja tarpusavyje, todėl galima išskirti tris opiausias ir šį ryšį palaikančias problemas: prekybos žmonėmis aukų charakteristika; transnacionalinis nusikaltimas ir bazinių žinių apie prekybą žmonėmis trūkumas.

14. Atsižvelgus į nurodytas opiausias problemas, *siūlomos* tokios prekybos žmonėmis tyrimų tobulinimo (problemų šalinimo ar bent jų sumažinimo) kryptys. Pirma, gilinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų žinias apie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką. Antra, transnacionalinio prekybos žmonėmis nusikaltimo pobūdžio nepakeisime, tačiau galima tobulinti tarptautinio bendradarbiavimo mechanizmą ir organizuoti policijos pareigūnų bei prokurorų mokymus tarptautinio bendradarbiavimo tema. Trečia, didinti ikiteisminio tyrimo

pareigūnų ir prokurorų žinias apie prekybos žmonėmis nusikaltimo ir jo tyrimo specifiką, organizuojant privalomus mokymus, kurie vyktų vieną kartą per metus, prekybos žmonėmis tema.

15. Remiantis interviu apie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką metu išsakyta vieno eksperto nuomone, apie tai, kad Lietuvoje sistemos, kurioje suvedus kriminalistinės charakteristikos elementus būtų pateikti siūlomi tyrimo veiksmai, nėra – tai tema, verta išsamių mokslinių tyrimų, todėl ši perspektyvi tyrimo kryptis paliekama ateities kartoms.

Atsižvelgus į aukščiau minėtus argumentus, pateikiamas vienas iš nurodytų BK 147 str. koregavimo galimybių pavyzdys (atitinkamai keistinas ir BK 157 str.):

147 straipsnis. Prekyba žmonėmis

1. Tas, kas pardavė, pirkė, kitaip perleido ar įgijo, verbavo, gabenė ar laikė nelaisvėje žmogų panaudodamas fizinį smurtą ar grasinimus arba kitaip atimdamas galimybę priešintis, arba pasinaudodamas nukentėjusio asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu, arba panaudodamas apgaulę, arba priimdamas ar sumokėdamas pinigus, arba gaudamas ar suteikdamas kitokią naudą asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį asmenį, jeigu kaltininkas žinojo arba siekė, kad nukentėjęs asmuo, nesvarbu, ar jis sutiko, būtų išnaudojamas vergijos ar panašiomis į vergiją sąlygomis arba kitais išnaudojimo tikslais,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvejų iki dešimties metų.

2. Tas, kas šio straipsnio 1 dalyje numatytą veiką padarė dviem ar daugiau nukentėjusiems asmenims arba sukeldamas pavojų nukentėjusio asmens gyvybei, arba dalyvaudamas organizuotoje grupėje, arba žinodamas ar siekdamas, kad būtų paimtas nukentėjusio asmens organas, audinys ar ląstelės, arba būdamas valstybės tarnautojas ar viešojo administravimo funkcijas atliekantis asmuo ir vykdydamas įgaliojimus,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo ketverių iki dvylikos metų.

3. Nukentėjęs nuo šiame straipsnyje numatytos veikos asmuo gali būti atleistas nuo atsakomybės už nusikalstamą veiką, kurią jis buvo priverstas tiesiogiai padaryti dėl jam padarytos šiame straipsnyje numatytos veikos.

4. Už šio straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija“. TAR. Žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>.
2. „Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others“. Refworld. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 7 d. <https://www.refworld.org/docid/3ae6b38e23.html>.
3. „Europos Tarybos Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 18 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416349>.
4. „Europos žmogaus teisių konvencija“. ECHR. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 7 d. https://www.echr.coe.int/documents/convention_lit.pdf.
5. „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children Geneva, 30 September 1921“. ICC Legal Tools Database. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 3 d. <https://www.legal-tools.org/doc/9d9c4q/pdf>.
6. „International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age. Geneva, 11 October 1933“. United Nations Treaty Collection. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1933/10/19331011%2006-00%20AM/Ch_VII_5p.pdf.
7. „International convention for the suppression of the white slave traffic“. University of Minnesota Human rights library. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 2 d. <http://hrlibrary.umn.edu/instree/whiteslavetraffic1910.html>.
8. „Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25227?jfwid=rivwzvvpvg>.
9. „Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija“. eLibrary.lt. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 11 d. http://elibrary.lt/resursai/NPLC/nepilnameciu_justicija/JUNGTINIU%20AUTU%20VAIKO%20TEISIU%20DEKLARACIJA.pdf.
10. „Slavery, Servitude, Forced Labour and Similar Institutions and Practices Convention of 1926 (Slavery Convention of 1926), 60 L.N.T.S. 253, entered into force March 9, 1927“. University of Minnesota Human rights library. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 3 d. <http://hrlibrary.umn.edu/instree/f1sc.htm>.

11. „Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery“. Refworld. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 10 d. <https://www.refworld.org/docid/58c156dc4.html>.
12. „Tarptautinės darbo organizacijos 1930 m. birželio 28 d. konvencija Nr. 29 „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo““. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.25643?jfwid=->.
13. „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 12 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174848>.
14. „Vaiko teisių konvencija“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.
15. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“. LRS. Žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385>.
16. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR““. EUR-Lex. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 20 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0036&from=LT>.
17. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/41/ES „Dėl Europos tyrimo orderio baudžiamosiose bylose““. EUR-Lex. Žiūrėta 2023 m. balandžio 1 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0041&from=LT>.
18. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2018/1727 „Dėl Europos Sąjungos bendradarbiavimo baudžiamosios teisenos srityje agentūros (Eurojusto) ir kuriuo pakeičiamas ir panaikinamas Tarybos sprendimas 2002/187/TVR““. EUR-Lex. Žiūrėta 2023 m. balandžio 4 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:02018R1727-20220601&from=EN>.
19. „Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertinamąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinę organizuotą nusikalstamumą“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 16 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.211307?jfwid=->.
20. „Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos“. LRS. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 13 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.233200?jfwid=->.

21. „Tarybos pagrindų sprendimas Nr. 2002/584/TVR „Dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos““. EUR-Lex. Žiūrėta 2023 m. balandžio 4 d. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:02002F0584-20090328&from=LT>.
22. „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 21 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555>.
23. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“. LRS. Žiūrėta 2023 m. kovo 4 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/asr>.
24. „Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2023 m. kovo 6 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr>.
25. „Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 27 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.83882/asr>.
26. „Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.433088/asr>.
27. „Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. spalio 4 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.33147/asr>.
28. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147-1, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 147-2 straipsniu įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 26 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.429564?jfwid=4t5u6wz5l>.
29. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 22 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.258888?jfwid=-153nfmurt6>.
30. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8(1), 25, 32, 35, 45, 47(1), 53(1), 54, 55, 131, 239, 241, 242, 306, 321(2) straipsnių pakeitimo ir papildymo bei papildymo 131(3), 310(1) straipsniais įstatymas“. LRS. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 20 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.60340>.
31. „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų

patvirtinimo““. LRS. Žiūrėta 2023 m. kovo 26 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/7a3026a0a8ae11e59010bea026bdb259/asr>.

Moksliniai šaltiniai

1. Ambagtsheer, Frederike, Damián Zaitch, ir Willem Weimar. „The battle for human organs: organ trafficking and transplant tourism in a global context“. *Global Crime* 14, 1 (2013): 1–26. <https://web-p-ebsohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=c6438a03-9eac-4a31-a919-d23f047f8e21%40redis>.
2. Aston, Joshua Nathan, ir Vinay N. Paranjape. „Victims of Human Trafficking: A Human Rights Perspective“. *SSRN Electronic Journal* (2013): 1–15. <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=564097067103024124098116095097013066055084000087056003103003082014072102098097114124007057116106052004021004071022014086082098103052022029022006022126088114092090006090060086021123064081093086090012118090000065070084103114116088030118124067019113025110&EXT=pdf&INDEX=TRUE>.
3. Ažubalytė, Rima. „Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese“. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*, Vidmantas Egidijus Kurapka, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančkauskienė, 159–204. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16779/9789955193227.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Barber, N. W. „The Rechtsstaat and the Rule of Law“. *University of Toronto Law Journal* 53, 4 (2003): 443–453. <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=645078002070015001011001111024116064049002040059035036071126122006004093004071026091100000007125053063114120084107071019091064033029000036017107124025094088021119042036052066069079012027029079094088025094084070098067118083010084064107088121104017084&EXT=pdf&INDEX=TRUE>.
5. Batsyukova, Svitlana. „Prostitution and Human Trafficking for Sexual Exploitation“. *Gender Issues* 24, 2 (2007): 46–50. <https://web-s-ebsohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=6&sid=13a870b4-be69-4dc7-aede->

[aec548fa359b%40redis.](#)

6. Бессонов, Сергей Александрович. „К вопросу о структуре и природе криминалистической характеристики преступлений“. *Вестник Поволжского института управления* 43, 9 (2014): 52–57. <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-strukture-i-prirode-kriminalisticheskoy-harakteristiki-prestupleniy/viewer>.
7. Bishop, Julie. „Human trafficking and modern slavery: need for action“. *Round Table* 110, 6 (2021): 720–727. <https://web-s-ebscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/detail/detail?vid=7&sid=487516a4-7c54-43d5-8321-b9c9fbc922d%40redis&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#AN=154442001&db=asn>.
8. Bolzanus, Darius, ir Anna Drakšienė. „Prekybos žmonėmis samprata“. *Teisė* 53 (2004): 38–50. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2004~1367154564264/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
9. Bučiūnas, Gediminas, ir Vilius Velička. „Pareigūnų kompetencijos užkardant prekybą žmonėmis Ukrainoje ir Lietuvoje“. *Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka* 25 (2020): 17–34. <https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/6262/5254>.
10. Burda, Ryšardas. „Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija“. Daktaro disertacija, Lietuvos teisės akademija, 2000.
11. Del Vecchio, Giorgio. „Individuum, Staat und Korporationen“. *Zeitschrift für schweizerisches Recht* 54 (1935): 261–309. <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=zsr-001%3A1935%3A54%3A%3A1116>.
12. Fedosiuk, Oleg. „Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje“. *Teisė* 54 (2005): 70–84. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1372625533137/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
13. Fedosiuk, Oleg. „Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei“. *Jurisprudencija* 45, 37 (2003): 86–97. <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3363/3159>.
14. Fedosiuk, Oleg. „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos“. *Jurisprudencija* 98, 8 (2007): 54–61. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12316/2692-5710-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
15. Franchuk, Vasyl, ir Andrzej Kuntij. „Charakterystyka kryminalistyczna przestępstw przemocy domowej zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy“. *Edukacja Terapia Opieka* 2 (2020): 211–220.

- <https://czasopisma.pwste.edu.pl/index.php/eto/article/view/23/153>.
16. Fredette, Kalen. „Revisiting the UN protocol on human trafficking: striking balances for more effective legislation“. *Cardozo Journal of International and Comparative Law* 17, 1 (2009): 101–134. <https://web-p-ebsohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=2e602ad4-8345-40f5-b239-978e42161abb%40redis>.
17. Gelžinienė, Jūratė, ir Ilona Klanienė. „Merginų, pasižyminčių rizikinga lytine elgsena, nuostatų dėl prekybos žmonėmis raiška“. *Tiltai* 62, 1 (2013): 135–145. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2013~1368645117263/J.04~2013~1368645117263.pdf>.
18. Григорович, Василий Леонидович. „Криминалистическая характеристика в частной методике расследования преступлений“. Iš *Концептуальные основы современной криминалистики: теория и практика*, В. Б. Шабанов, 82–86. Минск: Белорусский государственный университет, 2019. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/233484/1/82-86.pdf>.
19. Gušauskienė, Marina, ir Linas Belevičius. „Ar visada specialiųjų žinių panaudojimo baudžiamojoje byloje rezultatai laikytini patikimu įrodymų šaltiniu?“. *Teisės apžvalga* 2, 14 (2016): 327–342. <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/00663486-bb76-4d2d-bfd9-2be8adbb903b/content>.
20. Gutauskas, Aurelijus. „Diagnozė – šiuolaikinė vergovė: ar įmanoma ją sustabdyti? Vyraujančios teismų praktikos tendencijos“. *Jurisprudencija* 23, 2 (2016): 193–209. <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4570/4233>.
21. Gutauskas, Aurelijus, ir Justinas Sigitas Pečkaitis. „Organizuoto nusikalstamumo pavojų vertinimas ir vidaus saugumo užtikrinimas Lietuvoje“. Iš *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės aktui - 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*, Gediminas Mesonis, Darijus Beinoravičius, Egidijus Jarašiūnas, Alvydas Pumputis, Vytautas Sinkevičius, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Juozas Žilys, Edita Žiobienė, 595–626. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16741/9789955192480.pdf>.
22. Hodjajeva, Nargiz Isakovna. „Criminalistic Characteristics Of Crimes Related To Human Trafficking“. *The American Journal of Political Science Law and Criminology* 3, 1 (2021): 120–124. <https://theamericanjournals.com/index.php/tajpslc/article/view/1113/1047>.

23. Juozapavičius, Audrius. „Specialusis liudytojas – tarp liudytojo ir įtariamojo?“. *Teisė* 114 (2020): 26–48. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2020~1587105450706/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
24. Jurka, Raimundas. „Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese: įrodymai ir jų priimtumas Europos Sąjung“. Iš *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*, Vidmantas Egidijus Kurapka, Artūras Panomariovas, Raimundas Jurka, Alvydas Barkauskas, Rima Ažubalytė, Petras Ancelis, Egidijus Losis, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančauskienė, 89–127. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16779/9789955193227.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
25. Kaminskaitė, Gertrūda. „Eksperimento vieta ir reikšmė tiriant eismo įvykį“. Bakalauro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2021.
26. Kaziliūnaitė, Rūta. „Baudžiamąją atasakomybę užtraukiančių savanaudiškos veiklos aspektų įtaka iš šios veiklos gaunamo turto statusui“. *Socialinių mokslų studijos* 5, 1 (2013): 347–365. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/10637/248-415-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
27. Kilinskas, Vidas. „Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa“. *Teisė* 57 (2005): 50–70. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367155515007/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>.
28. Kiss, Ligia, ir Cathy Zimmerman. „Human trafficking and labor exploitation: Toward identifying, implementing, and evaluating effective responses“. *PLOS Medicine* 16, 1 (2019): 1–4. <https://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1002740>.
29. Kosatyj, Vladimir. „Dominuojantys teisės tikslai“. *Teisė* 77 (2010): 98–112. <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/198/160>.
30. Kuklianskis, Samuelis, ir Snieguolė Matulienė. „Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata“. *Jurisprudencija* 29, 21 (2002): 49–65. <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3581/3373>.
31. Kurapka, Vidmantas Egidijus, ir Hendryk Malevski. „Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai“. *Jurisprudencija* 43, 35 (2003): 77–90. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13548/3390-7096-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

32. Malevski, Hendryk. „Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis“. Daktaro disertacija, Lietuvos policijos akademija, 1997. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18121/Disertacija_Malevski.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
33. Malevski, Hendryk. „Įvykio vietos tyrimo instituto raida: atsiradimo prielaidos, įgyvendinimo problemos ir tobulinimo perspektyvos“. *Jurisprudencija* 79, 1 (2006): 65–71. <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/2926/2729>.
34. Matulienė, Snieguolė. „Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija“. Daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16097/Matuliene_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
35. Meyer, Silke. „Trafficking in Human Organs in Europe: A Myth or an Actual Threat?“. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 14, 2 (2006): 208–229. https://www.researchgate.net/publication/240679336_Trafficking_in_Human_Organs_in_Europe_A_Myth_or_an_Actual_Threat.
36. Metenko, Jozef, ir Ludvik Juricek. „Criminalistics and criminology: equalities, functions, differences, methodologies“. *Problemy Współczesnej Kryminalistyki* 21 (2017): 155–177. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/554474.pdf>.
37. Metenko, Jozef, ir Miriam Metenkova. „Significance of the crime scene and specific principles of inspection“. Iš *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika XVIII*, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė ir Henryk Malewski, 202–213. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos kriminalistų draugija, 2022. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18567/XVIII%20Vilnius%202022_compressed-104-109.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
38. Moossy J.D., Robert. „Sex trafficking: identifying cases and victims“. *NIJ Journal* 262 (2009): 2–11. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/225759.pdf>.
39. Navickienė, Žaneta, ir Edvinas Žuravliovas. „Įvykio vietos apžiūra Lietuvoje: problematika ir efektyvaus veiklos modelio diegimo paieškos“. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* 18 (2017): 140–164. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/15088/Navickienė.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

40. Nikartas, Simonas. „Prekybos vaikais nusikaltimo teisinė samprata“. *Teisės problemos* 64, 2 (2009): 104–133. <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2009-2-nikartas.pdf>.
41. Palmbach, Timothy, Jeffrey Blom, Emily Hoynes, Dragan Primorac, ir Mario Gaboury. „Utilizing DNA analysis to combat the world wide plague of present day slavery – trafficking in persons“. *Croatian Medical Journal* 55, 1 (2014): 3–8. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3944412/pdf/CroatMedJ_55_0003.pdf.
42. Paulauskas, Vilius. „Eismo įvykių ikiteisminio tyrimo kriminalistiniai ypatumai“. *Societal Innovations for Global Growth* 1, 1 (2012): 24–39. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367188622301/J.04~2012~1367188622301.pdf>.
43. Popescu, Ada Iuliana. „European penal law - an instrument to fight against human trafficking“. *Analele Stiintifice ale Universitatii „Alexandru Ioan Cuza“ din Iasi - Stiinte Economice* 56 (2009): 312–317. https://www.researchgate.net/publication/46532738_European_penal_law_-_an_instrument_to_fight_against_human_trafficking.
44. Rinkevičius, Jurgis. „Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese“. *Jurisprudencija* 10, 2 (1998): 58–63. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14351/3871-8042-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
45. Sakalauskas, Gintautas. „Kodėl kriminologija?“. *Teisė* 105 (2017): 37–53. <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11105/9530>.
46. Скрябін, О. М. „Особливості розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми у кримінальному судочинстві“. *Право та державне управління* 4 (2020): 134–138. http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/21.pdf.
47. Stoica, Anghel. „Again About the Trafficking in Human Beings“. *Juridical Current* 14, 2 (2011): 121–131. <https://web-p-ebscohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7e2e3320-1e10-4d6a-816f-c15cea6537ac%40redis>.
48. Stoyanova, Vladislava. „Criminalisation of trafficking in human beings“. *Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings* (2020), 258–268. https://www.elgaronline.com/view/edcoll/9781788111553/9781788111553.00030.xml?tab_bod_y=pdf-copy1.
49. Stračinskij, Marius. „Kompiuterinių nusikaltimų pėdsakai: samprata, rūšys ir jų susidarymo mechanizmas“. *Jurisprudencija* 89, 11 (2006): 50–56.

<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12508/2801-5932-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

50. Šapalaitė, Eglė. „Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos“. *Jurisprudencija* 93, 3 (2007): 83–91.
<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12439/2754-5838-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
51. Taminskas, Algirdas. „Žmogaus orumas: konstitucinės refleksijos“. *Jurisprudencija* 21, 4 (2014): 957–973.
<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13369/4012-8589-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
52. Татаренко, С. В. „Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довкілля“. *Київський часопис права* 2 (2022): 181–187.
<https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/38251/181-Tatar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
53. Urbelionytė, Agnė. „Europos Sąjungos teisinio prekybos žmonėmis reglamentavimo pokyčiai priėmus direktyvą 2011/36/ES“. *Socialinių mokslų studijos* 4, 3 (2012): 1143–1155.
<https://ojs.mruni.eu/ojs/societal-studies/article/view/538/501>.

Specialioji literatūra

1. Akehurst, Michael, ir Peter Malanczuk. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000. <https://www.scribd.com/doc/51216075/50850936-Tarptautine-teise-Akehurst>.
2. Ancelis, Petras, Gediminas Aleksonis, Gediminas Bučiūnas, Janina Juškevičiūtė, Marijus Šalčius, Rolandas Šlepetys, ir Mindaugas Šukys. *Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16794/9789955193463.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
3. Ancelis, Petras, Gediminas Bučiūnas, Marijus Šalčius, ir Rolandas Šlepetys. *Atskirų nusikalstamų veikų tyrimas*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016.
<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16722/9789955302063.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Ažubalytė, Rima, Raimundas Jurka, Marijus Šalčius, ir Jolanta Zajančkauskienė. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16951/9789955196174.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

5. Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis. *Aiškinamasis žodynas prekyba žmonėmis*. Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, 2019. https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/03/Glossary_LT.pdf.
6. Bazylevas, Igoris, ir Renaldas Žekonis. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius: S. Rudalevičiūtės individuali leidybos įmonė, 2003.
7. Bazylevas, Igoris, ir Virgilijus Pajaujis. *Prekyba žmonėmis ir sisteminis požiūris kaip problemos sprendimas*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2015. <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/06/Prekyba-žmonėmis.pdf>.
8. Bažnyčios vaidmuo kovojant su prekyba žmonėmis: metodinės rekomendacijos. Vilnius, 2017. https://lvk.lcn.lt/doc/2017_Metodines-rekomendacijos-Baznyciai-kova-su-prekyba-zmonemis.pdf.
9. Bos, Michael. *Trafficking in human organs*. Belgium: Policy Department Directorate-General for External Policies, 2015. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf).
10. Bučiūnas, Gediminas, Edita Gruodytė, ir Marijus Šalčius. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, 2017. https://www.registrucentras.lt/bylos/dokumentai/literatura/Gediminas%20Bučiūnas%2C%20Edita%20Gruodytė%2C%20Marijus%20Šalčius_Ikiteisminis%20tyrimas_procesiniai%2C%20kriminalistiniai%20ir%20praktiniai%20aspektai.pdf.
11. Burda, Ryšardas, Edita Gruodytė, ir Rolandas Krikščiūnas. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2007.
12. Burda, Ryšardas, Edita Gruodytė, ir Rolandas Krikščiūnas. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006.
13. Burda, Ryšardas, ir Samuelis Kuklianskis. *Apklausa ikiteisminio tyrimo metu (taktikos teorija ir praktika)*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17051/Apklausa_%20ikiteisminio_%20tyrimo_%20metu.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
14. Burda, Ryšardas, Rolandas Krikščiūnas, Eglė Latauskienė, Hendryk Malevski, ir Snieguolė Matulienė. *Kriminalistikos taktika ir metodika*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.

https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17053/Kriminalistikos_%20taktika_%20ir_%20metodika.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

15. Dereškevičiūtė, Edita, Gintaras Chomentauskas, Erika Leonaitė, Ieva Daniūnaitė, Karilė Levickaitė, Ugnė Grigaitė, Dana Migaliova, Kristina Mišinienė, ir Kristina Normantaitė. *Pareigūno bendravimas su nukentėjusiaisiais praktinis vadovas*. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2018. <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/01/Praktinis-vadovas-2018.pdf>.
16. Eurojust. *Eurojust report on trafficking in human beings. Best practice and issues in judicial cooperation*. Hague: Eurojust, 2021. https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/2021_02_16_thb_casework_report.pdf.
17. Eurojust. *Strategic project on Eurojust's action against trafficking in human beings*. Hague: Eurojust, 2012. https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/eurojust_strategic_project_trafficking_in_human_beings_report_2012_en.pdf.
18. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations. *Exploitation of migrant workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the links between recruitment, irregular employment practices and labour trafficking*. Helsinki: Heuni, 2013. <http://lft.ee/admin/upload/files/HEUNI%20report%2075%2015102013.pdf>.
19. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations. *Exploitative sham marriages: exploring the links between human trafficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia*. Helsinki: Heuni, 2016.
20. Europol. *Situation Report Trafficking in human beings in the EU*. Hague: Europol, 2016. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/thb_situational_report_-_europol.pdf.
21. Europos Komisija. *Tarpusavio pasitikėjimo Europos teisingumo erdvėje didinimas. Žalioji knyga dėl ES baudžiamojo teisingumo teisės aktų taikymo laisvės atėmimo srityje*. Briuselis: Europos Komisija, 2011. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0327&from=ES>.
22. Farrell, Amy, Jack McDevitt, ir Stephanie Fahy. *Understanding and improving law enforcement responses to human trafficking: Final Report*. Washington: National Institute of Justice, 2008. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/222752.pdf>.

23. Gallagher, Anne T. *The International Law of Human Trafficking*. Cambridge: Cambridge university press, 2010. <https://web-s-ebsohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMzQ3ODgxX19BTg2?sid=8a14ea5f-9dae-4bf1-a390-c2040dbcccd5@redis&vid=4&format=EB&rid=1>.
24. Girard, James E. *Criminalistics: forensic science and crime*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers, 2008.
25. Girdenis, Tomas, Aurelijus Gutauskas, ir Pavelas Kujalis. *Baudžiamoji teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16871/9789955196228.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
26. *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*. Geneva: International Labour Organization and Walk Free Foundation, 2017. https://ilo.primo.exlibrisgroup.com/discovery/delivery/41ILO_INST:41ILO_V2/1248649730002676.
27. Goda, Gintaras. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.
28. GRETA. *4th general report on GRETA's activities*. Strasbourg: Council of Europe, 2015. <https://rm.coe.int/16805aa45f>.
29. Haken, Jeremy. *Transnational Crime In The Developing World*. Washington: Global Financial Integrity, 2011. https://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2014/05/gfi_transnational_crime_high-res.pdf.
30. Healey, Justin. *Human trafficking and slavery*. New South Wales: The Spinney Press, 2012. <https://web-p-ebsohost-com.skaitykla.mruni.eu/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDczMDUyX19BTg2?sid=b61c3fe5-5c09-4ed0-ab65-5d4ccf7a38fa@redis&vid=5&format=EB&rid=1>.
31. International Organization for Migration. *Investigating Human Trafficking Cases Using a Victim-centred Approach: A Trainer's Manual on Combating Trafficking in Persons for Capacity-building of Law*. Kingston: International Organization for Migration, 2018. https://kmhub.iom.int/sites/default/files/2022-02/investigating_human_trafficking_1.pdf.
32. Janušauskienė, Diana. *Prekyba žmonėmis priverstiniam darbui ir darbuotojų išnaudojimas užsienyje: lietuvių migrantų patirtis*. Vilnius: Justitia, 2014.

https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Svarbi_informacija/Vykdomi_projektai/PrekybazmonemispriverstiniamdarbuiFINAL.pdf.

33. Jokinen, Anniina, Liliana Sorrentino, Stana Buchowska, ir Vineta Polatside. *Gairės savivaldybėms. Kovos su prekyba žmonėmis stiprinimas savivaldybėse*. Vilnius: Baltijos jūros valstybių taryba ir Latvijos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2015. http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/lt_web.pdf.
34. Jurka, Raimundas, Rima Ažubalytė, Karolina Vozbutaitė, Aurelijus Gutauskas, Linas Belevičius, Eglė Latauskienė, Jolanta Zajančauskienė, Artūras Panomariovas, Marina Gušauskienė, ir Egidijus Losis. *Baudžiamojo proceso tarptautiškumas: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16874/9789955195368.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
35. Juškevičiūtė, Janina, Snieguolė Matulienė, Daiva Kairienė, Laimutis Kraujalis, Giedrius Mickus, Audrius Kacelavičius, Vytautas Kažemikaitis, Aleksandr Valentij, Sigitas Sinkevičius, ir Gintautas Kaikaris. *Kriminalistika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16952/9789955196235.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
36. Karalius, Mažvydas. *Ar saugu siekti teisingumo? Poveikis nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis*. Kaunas: Naujasis lankas, 2020. https://www.researchgate.net/publication/340965462_Ar_saugu_siekti_teisingumo_Poveikis_nukentėjusiems_nuo_prekybos_zmonemis.
37. Kardelis, Kęstutis. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus, 2007.
38. Kurapka, Vidmantas Egidijus, Snieguolė Matulienė, Eglė Bilevičiūtė, Janina Juškevičiūtė, Edgaras Dereškevičius, ir Karolis Kurapka. *Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16906/9789955194927.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
39. Kurapka, Vidmantas Egidijus, Snieguolė Matulienė, Eglė Bilevičiūtė, Ryšardas Burda, Redas Davidonis, Edgaras Dereškevičius, Janina Juškevičiūtė, Rolandas Kriksčiūnas, Lina Novikovienė, Eglė Latauskienė, ir Egidijus Radzevičius. *Kriminalistika. Taktika ir metodika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

<https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16914/9789955195238.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

40. Leonavičius, Vylius. *Sociologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2004.
41. Lietuvos žmogaus teisių centras. *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006.
42. Malevski, Hendryk. *Įvykio vietos apžiūra*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999.
https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17054/%c4%aevykio_%20vietos_%20ap%c5%bei%c5%abra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
43. Marcinkevičienė, Dalia, ir Rima Praspaliauskienė. *Prekyba moterimis*. Vilnius: Praeities pėdos, 1999.
44. Mickutė, Sonata. *2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2022.
https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%20METU%20KOVOS%20SU%20PREKYBA%20ZMONEMIS%20SITUACIJOS%20LIETUVOJE%20APZVALGA%20B.pdf.
45. Ollus, Natalia, ir Anniina Jokinen. *We've got people lined up behind the door: placing the trafficking and exploitation of migrant workers in context in the restaurant and cleaning sectors in Finland*. Helsinki: European Institute for Crime prevention and control, affiliated with the United Nations, 2013.
https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Transnational_Organized_Crime/HEUNI_Extraction_Publication_Series_No.75.pdf
46. Police executive research forum. *How local police can combat the global problem of human trafficking: collaboration, training, support for victims, and technology are keys to success*. Washington: Police executive research forum, 2020.
https://vrnclearinghousefiles.blob.core.windows.net/documents/PERF_Combat%20Human%20Trafficking.pdf.
47. Sipavičienė, Audra, ir Danutė Tureikytė. *Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektyva ir šių dienų problemos*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2000.
48. Sipavičienė, Audra, Rasa Erentaitė, Danutė Tureikytė, Daina Gorovičiūtė, Vladas Gaidys, Igoris Bazylevas, Renaldas Žekonis, ir Rita Augutienė. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija ir Socialinių tyrimų institutas, 2004.

49. Sykiotou, Athanassia P. *Trafficking in human beings: Internet recruitment*. Strasbourg: Council of Europe, 2007. <https://rm.coe.int/16806eeec0>.
50. Шепітько, Валерій Юрійович. „Методика розслідування злочинів“. Із *Криміналістика том 2*, В. Ю. Шепітька, 3–17. Харків: Право, 2019. https://profbook.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5111&download_id=1150.
51. Tidikis, Rimantas. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
52. United Nations Office on Drug and Crime. *Global report on trafficking in persons: Human trafficking a crime that shames us all*. Vienna: United Nations Office on Drug and Crime, 2009. https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf.
53. Velička, Vilius. *Prekyba žmonėmis ir jos prevencija: mokymams skirta medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2018. https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/Prekyba%20zmonemis%20ir%20jos%20prevencija.pdf.
54. Veličkienė, Aleksandra Teresė, ir Sigita Kaikarienė. *Didinga, žiauri ir paniekinta Romos istorija. Politikos, teisės ir dvasios evoliucija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16723/9789955192268.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
55. Wenke, Daja. *Children trafficked for exploitation in begging and criminality: A challenge for law enforcement and child protection*. Council of the Baltic Sea States Child Centre Expert Group for Cooperation on Children at Risk, 2013. https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/1594_childtrafficking_begging_crime_original.pdf/.
56. Žibas, Karolis. *Fiktyvios išnaudojančios santuokos ir prekybos žmonėmis situacija Lietuvoje*. Kaunas: Lietuvos Caritas, 2016. http://www.cilvektirdznieciba.lv/uploads/files/hestia_research_national_report_lt_ltu.pdf.

Teismų praktika

1. „2007 m. vasario 22 d. Teismų praktikos nusikalstamo susivienijimo baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalga (Teismų praktika Nr. 26)“. LAT. Žiūrėta 2023 m. kovo 13 d. <https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/06/ab-26-2.docx>.

2. „Europos Žmogaus Teisių Teismas byla Ramanauskas prieš Lietuvą 2008 m. vasario 5 d. sprendimas pareiškimo Nr. 74420/01“. Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. Žiūrėta 2023 m. kovo 7 d. http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/RAMANAUSKAS_2008_DK_sprendimas.pdf.
3. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. lapkričio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-157/2011“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. kovo 7 d. <https://eteismai.lt/byla/6093830798849/1A-157/2011>.
4. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-319/2013“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 6 d. <https://eteismai.lt/byla/46258480252358/1A-319/2013>.
5. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. rugsėjo 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-55-318/2018“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d. <https://eteismai.lt/byla/232869826962206/1A-55-318/2018>.
6. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. kovo 27 d. <https://eteismai.lt/byla/241270292875214/2K-110/2006>.
7. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006“. Eteismai. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 24 d. <https://eteismai.lt/byla/1936731134657/2K-332/2006>.
8. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-121/2008“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. kovo 27 d. <https://eteismai.lt/byla/122859060984289/2K-121/2008>.
9. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. kovo 27 d. <https://eteismai.lt/byla/139021456970239/2K-7-48/2009>.
10. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2010“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. vasario 5 d. <https://eteismai.lt/byla/202349089353161/2K-503/2010>.
11. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-574/2011“. Eteismai. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 21 d. <https://eteismai.lt/byla/46560565682326/2K-574/2011>.

12. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551-788/2015“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d. <https://eteismai.lt/byla/14274257695202/2K-551-788/2015>.
13. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-608-139/2015“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 3 d. <https://eteismai.lt/byla/24792448746255/2K-608-139/2015>.
14. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-378-942/2015“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. vasario 7 d. <https://eteismai.lt/byla/270298878335231/2K-378-942/2015>.
15. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. vasario 7 d. <https://eteismai.lt/byla/233599598374747/2K-344-942/2016>.
16. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-7-134/2016“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. vasario 7 d. <https://eteismai.lt/byla/110575952822347/1-7-134/2016>.
17. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-489/2019“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 11 d. <https://eteismai.lt/byla/274694813843522/2K-281-489/2019>.
18. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. vasario 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-8-699/2019“. Eteismai. Žiūrėta 2023 m. balandžio 5 d. <https://eteismai.lt/byla/229281323380171/2K-8-699/2019>.
19. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas Nr. 2/96 „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 13 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta416/content>.
20. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. 2/98 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 13 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta385/content>.
21. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. 181-6708 „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties

Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 26 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta275>.

22. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. 7-254 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 23 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta193>.
23. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. Žiūrėta 2023 m. kovo 4 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta101/content>.
24. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas Nr. 2/98 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos Seimo statuto 170 straipsnio (2012 m. kovo 15 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai““. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Žiūrėta 2022 m. lapkričio 14 d. <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta15/content>.

Internetiniai šaltiniai

1. „Chaosas Ukrainos pasienyje: dingsta vaikai, fiksuojama prekyba žmonėmis“. Kauno diena. Žiūrėta 2023 m. sausio 31 d. <https://kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/konfliktai-nelaimes/chaosas-ukrainos-pasienyje-dingsta-vaikai-fiksuojama-prekyba-zmonemis-1068273>.
2. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“. Ekalba. Žiūrėta 2022 m. spalio 4 d. <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos->

[zodinas/komercija,%20komercija?paieska=komercija&i=4bff5fa5-11c5-4b5e-a819-8a661611cddb](https://www.zodinas.comercija,%20komercija?paieska=komercija&i=4bff5fa5-11c5-4b5e-a819-8a661611cddb).

3. „Dingę žmonės rūpi tik jų artimiesiems“. Maga. Žiūrėta 2023 m. sausio 31 d. <https://maga.lt/27978>.
4. „DUK: Prekyba žmonėmis ir žmonių grupėmis priverstiniam darbui“. Ituc csi. Žiūrėta 2022 m. spalio 3 d. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/forced_labour_faq_lt.pdf.
5. „Fourth World Conference on Women“. UN WOMEN. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 15 d. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/dpibrochure.html>.
6. „From slavery to freedom“. Senator John Heinz History center. Žiūrėta 2023 m. sausio 12 d. <https://www.heinzhistorycenter.org/fromslaverytofreedom/index.html>.
7. Hellie, Richard. „Slavery“. Britannica. Žiūrėta 2023 m. sausio 9 d. <https://www.britannica.com/topic/slavery-sociology/The-international-slave-trade>.
8. History.com Editors. „Slavery in America“. History. Žiūrėta 2023 m. sausio 11 d. <https://www.history.com/topics/black-history/slavery>.
9. Hughes, Donna M. „Use of the internet for global sexual exploitation of women and children“. Academia. Žiūrėta 2023 m. sausio 31 d. https://www.academia.edu/3415661/Use_of_the_Internet_for_Global_Sexual_Exploitation_of_Women_and_Children.
10. „Human Trafficking Investigation“. The Bali process. Žiūrėta 2023 m. sausio 29 d. <http://www.baliprocess-rso-roadmap.net/wp-content/uploads/2017/02/THB-Training-Manual-PRP.pdf>.
11. „Human trafficking is the exploitation of vulnerable people for their bodies and labor“. A21. Žiūrėta 2022 m. gegužės 7 d. <https://www.a21.org/content/human-trafficking/gqe0rc>.
12. Kahn, Michael. „Study highlights need for more kidney donations“. Reuters. Žiūrėta 2022 m. spalio 4 d. <https://www.reuters.com/article/idUSLI302791>.
13. „Kova su prekyba žmonėmis“. Mano vyriausybė. Žiūrėta 2022 m. gegužės 9 d. <https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesasis-saugumas-1/kova-su-prekyba-zmonemis-1>.
14. Mintz, Steven. „Historical Context: Facts about the Slave Trade and Slavery“. The Gilder Lehrman institute of American history. Žiūrėta 2023 m. sausio 11 d. <https://www.gilderlehrman.org/history-resources/teacher-resources/historical-context-facts-about-slave-trade-and-slavery>.

15. Parliamentary Assembly. „Trafficking in organs in Europe“. Parliamentary Assembly. Žiūrėta 2022 m. spalio 5 d. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17125&lang=en>.
16. „Prekės, kurių nepastebėjome. Ką apie prekybą žmonėmis turi žinoti specialistai“. Prekyba žmonėmis. Žiūrėta 2022 m. spalio 3 d. http://prekybazmonemis.lt/wp-content/uploads/2014/02/23309_TMO_bloknotas-5.pdf.
17. „Prekyba žmonėmis“. Kriminaalpoliitika.ee. Žiūrėta 2023 m. kovo 27 d. https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/thb_guidelines_for_supporting_victims_lt.pdf.
18. „Rekomendacijos po apskrito stalo diskusijos „Nepilnamečiai lietuviai, grąžinami iš užsienio: iššūkiai identifikuojant prekybos žmonėmis atvejus““. Prekyba žmonėmis. Žiūrėta 2022 m. spalio 3 d. <http://prekybazmonemis.lt/wp-content/uploads/2015/07/Apskrito-stalo-rekomendacijos.pdf>.
19. Seiden, Deidre. „Illegal organ trade“. Royal Canadian Mounted Police. Žiūrėta 2022 m. spalio 5 d. <https://www.rcmp-grc.gc.ca/en/gazette/illegal-organ-trade>.
20. „Slavery in history“. The History press. The destination for history. Žiūrėta 2023 m. sausio 8 d. <https://www.thehistorypress.co.uk/articles/slavery-in-history/>.
21. „Tarptautinių žodžių žodynas“. zodziai.lt. Žiūrėta 2023 m. sausio 28 d. <https://www.zodziai.lt/reiksme&word=Charakteristika&wid=3271>.
22. „The archaeology of slavery“. National Museums Liverpool. Žiūrėta 2023 m. sausio 11 d. <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/archaeologyofslavery/introduction-archaeology-of-slavery>.
23. „The transatlantic slave trade“. National Museums Liverpool. Žiūrėta 2023 m. sausio 11 d. <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/history-of-slavery/transatlantic-slave-trade>.
24. „The United Nations Fourth World Conference on Women. Platform for action“. UN WOMEN. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 15 d. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/violence.htm>.
25. „Trafficking human beings in the European Union: A Europol perspective“. ChildHub. Žiūrėta 2023 m. sausio 11 d. https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/644_665_EN_original.pdf.
26. „Understanding the transplant waitlist“. National kidney foundation. Žiūrėta 2022 m. spalio 5 d. <https://www.kidney.org/content/understanding-transplant-waitlist>.

27. Varnienė, Rima. „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Žiūrėta 2022 m. rugpjūčio 6 d. <https://www.vle.lt/straipsnis/visuotine-zmogaus-teisiu-deklaracija/>.
28. „Who guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation“. World Health Organization. Žiūrėta 2022 m. spalio 5 d. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341814/WHO-HTP-EHT-CPR-2010.01-eng.pdf?sequence=1>.

Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika

Kiekvienas prekybos žmonėmis nusikaltimas yra individualus – kitoniškas savo požymiais (pvz. gali skirtis verbavimo būdas, aukos pažeidžiamumo aspektas, aukai pateikta apgaulės versija ir t. t.). Tai reiškia, kad nėra vienodų prekybos žmonėms nusikaltimo atvejų. Siekiant kaip įmanoma greičiau išaiškinti ir atskleisti visas prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimui reikšmingas aplinkybes, tikslinga išanalizuoti šio nusikalstamo reiškinių savybes. Tai padaryti galima atlikus kriminalistinės konkretaus nusikaltimo charakteristikos analizę.⁴⁵⁶

Norint suprasti kas yra kriminalistinė charakteristika svarbu suvokti terminą „charakteristika“. Žodis „charakteristika“ pagal Tarptautinių žodžių žodyną reiškia apibūdinimą, skiriamųjų savybių bei pranašumų, trūkumų nusakymą.⁴⁵⁷

S. Kuklianskis, S. Matulienė nurodo, kad „kriminalistinė nusikaltimų charakteristika – tai visuma (sistema) kriminalistiškai svarbių savybių, atskleidžiančių nusikaltimo padarymo procesą ir jo dėsningumus.“⁴⁵⁸ V. Paulauskas rašė, kad „kriminalistinė nusikaltimo charakteristika neišvengiamai yra įtakojama baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir kriminologijos moksluose suformuotų nusikaltimų charakteristikų. Tačiau kriminalistinė nusikaltimų charakteristika absorbuoja kriminalistiniame aspekte tokias sąvokas kaip nusikaltimo objektas, objektyvioji pusė, nusikaltimo subjektas, subjektyvioji pusė, įrodinėtinos byloje aplinkybės, asmenybės kriminogeninės savybės ir pan., t. y. akcentuoja būtent tokius elementus ir jų bruožus, kurie turi reikšmės nusikaltimų tyrimui ir atskleidimui.“⁴⁵⁹ Anot V. E. Kurapkos ir H. Malevski „kiekvienos nusikaltimų rūšies tyrimo metodikos pagrindinis elementas yra kriminalistinė nusikaltimo charakteristika. Tik gerai išmanant jos elementus galima efektyviai, operatyviai ir tikslingai tirti konkretų nusikaltimą, nes priešingu

⁴⁵⁶ Kaminskaitė, *supra note*, 299: 9.

⁴⁵⁷ „Tarptautinių žodžių žodynas“, [zodziai.lt](https://www.zodziai.lt/), žiūrėta 2023 m. sausio 28 d., <https://www.zodziai.lt/reiksme&word=Charakteristika&wid=3271>.

⁴⁵⁸ Samuelis Kuklianskis ir Snieguolė Matulienė, „Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata“, *Jurisprudencija* 29, 21 (2002): 62, <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3581/3373>.

⁴⁵⁹ Vilijus Paulauskas, „Eismo įvykių ikiteisminio tyrimo kriminalistiniai ypatumai“, *Societal Innovations for Global Growth* 1, 1 (2012): 29, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1367188622301/J.04~2012~1367188622301.pdf>.

atveju ši veikla yra ne planingas, mokslinėmis rekomendacijomis pagrįstas tyrimas, bet chaotiškas tarpusavyje nesusijusių veiksmų konglomeratas, skirtas siekti labai miglotai suprantamo tikslo“.⁴⁶⁰

Taigi siekiant, kad nusikaltimo tyrimas būtų prasmingas, kruopštus, efektyvus, turintis veiksmų planą ir atliktas kaip įmanoma per trumpesnę laiką svarbu išmanyti prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos elementus, tačiau mokslinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės koki elementai turėtų sudaryti nusikalstamų veikų kriminalistinę charakteristiką. Skirtingi autoriai pateikia vis kitokią, jų manymu, teisingiausią nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos struktūrą. Atkreiptinas dėmesys, kad Vakarų Europos kriminalistikos mokslo šaltiniuose „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ kaip mokslinė kategorija, galima teigti, neegzistuoja. Šis terminas pastebimas tik Rytų ir Vidurio Europos autorių mokslo darbuose. Žinoma, tai nereiškia, kad Vakarų Europos mokslininkai kriminalistikos disciplinos kontekste neanalizuoja prekybos žmonėmis nusikaltimo. Priešingai, prekybos žmonėmis reiškiniui įvairiuose aspektuose skiriama nemažai dėmesio.

V. J. Šepitko išskiria šiuos nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos elementus: nusikaltimo būdas; vieta ir aplinka; nusikaltimo padarymo laikas; įrankiai ir priemonės; kėsinosi objektas; nukentėjusiojo tapatybė (auka); nusikaltėlio tapatybė; pėdsakai.⁴⁶¹ V. L. Grigoriovičius pateikia tokius nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos elementus: nusikaltimo kėsinosi objektas; nusikaltimo vykdymo ir slėpimo būdas; pėdsakai; informacija apie nusikaltėlio asmenybę, socialiai pavojingo elgesio motyvus ir tikslus; nukentėjusysis; ryšiai tarp kriminalistinės charakteristikos elementų.⁴⁶² Darbo autorės nuomone, V. L. Grigoriovičiaus pateiktas paskutinis elementas yra perteklinis, nes savaime suprantama, jog nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementai yra tarpusavyje susiję koreliaciniais ryšiais. Šie ryšiai – tai ne vienas iš nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementų, bet tai – kas apjungia ir palaiko visas minėtos struktūros dalis – elementus.

S. A. Besonovas pasiūlė tokius nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos elementus: nusikaltimo padarymo aplinkybės (pvz. vieta, laikas); nusikaltimo padarymo ir nuslėpimo

⁴⁶⁰ Vidmantas Egidijus Kurapka ir Hendryk Malevski, „Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai“, *Jurisprudencija* 43, 35 (2003): 82, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/13548/3390-7096-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴⁶¹ Валерій Юрійович Шепітько, „Методика розслідування злочинів“, iš *Криміналістика том 2*, В. Ю. Шепітька (Харків: Право, 2019), 11, https://profbook.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5111&download_id=1150.

⁴⁶² Василий Леонидович Григорович, „Криминалистическая характеристика в частной методике расследования преступлений“, iš *Концептуальные основы современной криминалистики: теория и практика*, В. Б. Шабанов (Минск: Белорусский государственный университет, 2019), 85–86, <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/233484/1/82-86.pdf>.

būdas; pėdsakai ir tikėtinės vietos jiems rasti; nusikalstamos veikos objektas (auka); nusikaltėlis.⁴⁶³ Pastebėtina, kad S. A. Besonovo pateikti elementai skiriasi tik savo formuluote, tačiau jų reikšmė tapati anksčiau minėtų autorių pasiūlytiems elementams, sudarantiems nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos koncepciją.

N. I. Hodžajeva išskyrė šiuos prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementus: informacija apie šaltinį; nusikaltimo situacija; nusikaltimo vykdymo ir slėpimo būdas; nusikaltimo vykdymo mechanizmas; tipinės aukų asmeninės savybės; tipinės nusikaltėlių savybės; dažniausiai pasitaikantys nusikaltimo motyvai; pagrindinių nusikaltimo aplinkybių aspektai.⁴⁶⁴ O. M. Skryabinas nurodo tokius prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementus: nusikaltimo padarymo būdas; nusikaltimo vieta, laikas ir aplinkybės; priemonės ir įrankiai; kėsینimosi objektas; auka ir kaltininkas; nusikaltimo pėdsakai.⁴⁶⁵ V. Frančiukas ir A. Kuntinas pateikė smurto artimoje aplinkoje kriminalistinės charakteristikos struktūros elementus, tačiau jie nesiskiria nuo anksčiau paminėtų, t. y. naujų elementų nepasiūlė. Šie elementai yra: nusikaltimo situacija; laikas, vieta, priemonės; nusikaltimo būdas; aukos tapatybė; kaltininko tapatybė; pėdsakai.⁴⁶⁶ S. V. Tatarenko pateikė nusikalstamų veikų aplinkai kriminalistinės charakteristikos elementus, kurie vėlgi nesiskiria nuo anksčiau minėtų, tačiau prideda naują elementą – nusikalstamos veikos padariniai⁴⁶⁷ (kurie netapatinami su pėdsakais, nes jie pateikti kaip atskiras elementas).

R. Krikščiuėnas pateikia šiuos prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementus. Šie elementai yra:

- 1) asmuo, padaręs nusikaltimą (subjektas);
- 2) nukentėjusysis arba pasikėsinimo dalykas (objektas);
- 3) nusikaltimo būdas (objektyvioji pusė);
- 4) nusikaltimo situacija (subjektyvioji pusė).⁴⁶⁸

⁴⁶³ Сергей Александрович Бессонов, „К вопросу о структуре и природе криминалистической характеристики преступлений“, *Вестник Поволжского института управления* 43, 9 (2014): 53–54, <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-strukture-i-prirode-kriminalisticheskoy-harakteristiki-prestupleniy/viewer>.

⁴⁶⁴ Hodjajeva, *supra note*, 25: 124.

⁴⁶⁵ Скрябін, *supra note*, 26: 134.

⁴⁶⁶ Vasył Franchuk ir Andrzej Kuntij, „Charakterystyka kryminalistyczna przestępstw przemocy domowej zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy“, *Edukacja, Terapia, Opieka* 2 (2020): 214, <https://czasopisma.pwste.edu.pl/index.php/eto/article/view/23/153>.

⁴⁶⁷ С. В. Татаренко, „Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень проти довілля“, *Київський часопис права* 2 (2022): 187, <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/38251/181-Tatar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁴⁶⁸ Kurapka ir kt., *supra note*, 24: 731.

R. Burda teigia, kad „remiantis tuo, kad kriminalistikos pagrindinė funkcija yra padėti realizuoti baudžiamąjį įstatymą, jos pagrindinės kategorijos turėtų glaudžiai sietis su baudžiamąja teise. Baudžiamajoje teisėje nusikaltimą apibūdina jo sudėtis. Nusikaltimo sudėtį transformavus kriminalistikos reikmėms, t. y. nusikaltimų tyrimui, ji galėtų tapti kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos pagrindu.“⁴⁶⁹ Darbo autorė pritardama R. Burdos požiūriui, siūlo prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementus laikyti tais, kuriuos pateikė R. Krikščiūnas, tačiau atsižvelgdama į tai, kad kriminalistikos mokslo objektas yra pėdsakai⁴⁷⁰, būtent juos pridėti kaip penktąjį prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementą. Darbo autorė taip pat pritaria S. Matulienės požiūriui, kad „kriminalistinė nusikaltimų charakteristika turi apimti tikslų ir trumpą atitinkamos nusikaltimų grupės, rūšies ar porūšio pagrindinių savybių ir požymių aprašymą.“⁴⁷¹ Nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūra negali būti prenelyg plati, kaip prekybos žmonėmis nusikaltimo normos dispozicija, kuri taip tampa neaiški ir griozdiška. Kriminalistinės charakteristikos struktūros išplėtojimas yra netikslingas, nes vienas elementas iš esmės apima kitą, t. y. tampa išvestiniu elementu, pvz. pėdsakai gali apimti pasekmės, nusikaltėlio asmenybė – nusikaltimo motyvus ir pan. Trumpesnė prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūra tampa aiškesnė ir tikslesnė. Be to, tam tikrų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementų atsisakymas nereiškia klaidingos prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimo krypties pasirinkimo ar blogiau – nusikaltimo neištyrimo. Taigi toliau bus analizuojama baigiamojo darbo autorės siūloma penkianarė prekybos žmonėmis nusikaltimo kriminalistinės charakteristikos struktūra.

Kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos elementai, kurių pagrindas yra nusikaltimo sudėtis, toliau bus nagrinėjami kriminalistikai, o ne baudžiamajai teisei reikšmingais aspektais. Šie aspektai veiktos kvalifikavimui ypatingos reikšmės neturi, tačiau jais galima remtis individualizuojant bausmę.

Asmuo, padaręs nusikaltimą (subjektas). Viena iš prekybos žmonėmis nusikaltimus vykdančių asmenų ypatybių, skiriančių juos nuo kitos rūšies nusikaltimus darančių asmenų, yra ta, kad prekeiviais žmonėmis neretai tampa draugai ar net giminaičiai. Draugystės ar giminystės ryšys –

⁴⁶⁹ Ryšardas Burda, „Nusikaltimai ekonomikai: sampratos modeliavimas ir šiuolaikinė tyrimo metodikos koncepcija“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės akademija, 2000), 39.

⁴⁷⁰ Jozef Metenko ir Ludvik Juricek, „Criminalistics and criminology: equalities, functions, differences, methodologies“, *Problemy Współczesnej Kryminalistyki* 21 (2017): 168, <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/view-ByFileId/554474.pdf>.

⁴⁷¹ Snieguolė Matulienė, „Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004), 46, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16097/Matuliene_disertacija.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

tarsi prekeivio turimas koziris, kuris yra paremtas pasitikėjimu. Būtent šis jausmas (pasitikėjimas) padeda draugą ar giminaitį paversti preke, o prekeivį padaro pavojingesniu nei tą asmenį, kurio su auka nesieja minėtas ryšys. Pavyzdžiui, iš užsienio grįžęs giminaitis pasiūlo gerai apmokamą darbą.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje [...] V. B. buvo užverbuota, turint tikslą įtraukti į prostituciją ir pelnytis iš jos prostitucijos, pasinaudojant jos pažeidžiamumu, taip pat apgaule. Tai buvo padaryta V. D. veiksmais, šiam, kaip nukentėjusiosios brolio draugui, gerai žinant apie sudėtingas nukentėjusiosios šeimos gyvenimo sąlygas ir sunkią turtinę padėtį. Pasinaudodamas tokia situacija, t. y. nukentėjusiosios pažeidžiamumu, V. D. melagingai žadėjo nukentėjusiajai gerai apmokamą valytojos ar padavėjos darbą Anglijoje, ir ši, juo pasitikėdama, sutiko su pasiūlymu.⁴⁷²

Prekeiviais žmonėmis dažnai būna ir „vaikiniai“, kurie komplimentais, dovanomis ar savo įvaizdžiu („[...] nebūtinai atrodo kaip nusikaltėliai ir iš išvaizdos juos retai kada atskirsi [...] atrodo kaip padorūs ir patikimi žmonės [...]“)⁴⁷³, statusu (kuris gali būti apsimestinis arba ne) visuomenėje, suvilioja potencialias prekybos žmonėmis aukas. Vaikinui geriau pažinus merginos pomėgius, taip pat tarp merginos ir vaikinų atsiradus romantiškiems jausmams, pastarasis tiek aukos pomėgiais (pvz. keliauti), tiek minėtais jausmais gali manipuliuoti bei pateikti apgaulingus pasiūlymus (pvz. darbą užsienyje, santuoką, keliones aplink pasaulį), o vėliau merginą paversti preke.

Prekeiviais žmonėmis gali būti ir asmenys, kurie neturi artimų ryšių su nukentėjusiuoju. Tai – profesionalūs verbuotojai, kuriuos už atlygį pasamdo prekeiviai.⁴⁷⁴ Šie profesionalai dažnai lankosi jaunimo susibūrimo vietose (pvz. naktiniuose klubuose, baruose ar kitose pasilinksminimo vietose), kuriose verbuotojai susipažįsta su asmenimis tam, kad pasiūlytų jaunimo išsvajotas „darbo sutartis“, t. y. lengvai uždirbamus pinigus užsienyje ir pan.⁴⁷⁵

Prekeiviais žmonėmis dažniausiai būna vyresni ir dažniau yra vyrai,⁴⁷⁶ tačiau moterys šiame nelegaliame versle būna ne tik aukos, bet ir juodąją rinką prekėmis (žmonėmis) papildančios „verslininkės“. Pavyzdžiui, „kai kurios prekybos žmonėmis aukos sutinka su savo „paaukštinimu“ iš [...] aukos į prekeivį, nes tai pagerina jų gyvenimo aplinkybes.“⁴⁷⁷ Šį nusikaltimą vykdančios moterys dažnai tampa verbuotojomis, kurios kitas moteris įtraukia į prostitucijos verslą.

⁴⁷² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. liepos 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-378-942/2015“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 7 d., <https://eteismai.lt/byla/270298878335231/2K-378-942/2015>.

⁴⁷³ Kurapka ir kt., *supra note*, 24: 731.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, 732.

⁴⁷⁵ *Ibid.*

⁴⁷⁶ Farrell, McDevitt ir Fahy, *supra note*, 320: 73.

⁴⁷⁷ Baltijos Jūros Valstybių Tarybos darbo grupė kovai su prekyba žmonėmis, *supra note*, 86: 14.

Prekeiviais žmonėmis gali tapti ir vietinės prostitucijos tinklus valdantys ir kontroliuojantys savadautojai.⁴⁷⁸ Šio „mažmeninio“ prostitucijos verslo „direktoriai“ gali pirkti prostitucija užsiimančias „darbuotojas“ iš „didmenininkų“ – tarptautinių prostitucijos tinklų.⁴⁷⁹

Prekeiviai žmonėmis yra ir tie asmenys, kurie skatina ir didina šio nusikalstamo verslo paklausą, pvz. perka moteris savo seksualiniams ar kitokiems iškrypimams tenkinti. Todėl prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos elementą – asmenį, padariusį nusikaltimą – apibūdina ir psichiniai nukrypimai, sutrikimai, kuriuos tiria ir nustato medicinos atstovai. Žmonių prekyba užsiimančių asmenį charakterizuoja ir fiziniai gebėjimai, pvz. jėgos – fizinio smurto – naudojimas prieš auką ir pan.

Įtariamus prekyba žmonėmis asmenis apibūdina išsilavinimas, įgūdžiai, specialybė, profesija. Prekybą žmonėmis vykdančiams asmenims „[...] nebūdingas aukštasis išsilavinimas, vyrauja asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą.“⁴⁸⁰ Galima daryti prielaidą, kad to priežastis yra pinigai, nes žemesnį išsilavinimą įgiję asmenys dažniau dirba mažai apmokamuose ir kvalifikacijos nereikalaujančiuose darbuose. Tokia asmens padėtis pastūmėja nusikalsti. Žinoma, nederėtų pamiršti, jog nusikalstamam elgesiui poveikį daro ir asmens moralinės savybės, doro gyvenimo kaip vertybės supratimas.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje nurodyta tokia kaltinamųjų charakteristika „[...] A. S., [...] turintis vidurinį išsilavinimą, išsituokęs, nedirbantis, [...] Lietuvoje neteistas, [...], D. B., [...] spec. vidurinio išsilavinimo, ūkininkas, [...] vedęs, Lietuvoje neteistas, [...], A. J., [...] 11 klasių išsilavinimo, besimokantis Suaugusiųjų mokymo centre, 12 klasėje, [...] nevedęs, teistas [...] E. V., [...] 9 klasių išsilavinimo, nevedęs, nedirbantis, atliekantis bausmę Pravieniškių pataisos namuose, [...] teistas [...], D. S., [...] turintis vidurinį išsilavinimą, atliekantis bausmę Pravieniškių pataisos namuose, [...] išsituokęs, teistas [...], D. S., [...] turintis vidurinį išsilavinimą, nedirbantis, nesimokantis, [...] nevedęs, teistas [...], R. K. [...] turintis 10 klasių išsilavinimą, nevedęs, nedirbantis, nesimokantis, gyvenantis [...] kaime, [...] teistas [...]“.⁴⁸¹

Asmuo neįgijęs aukštojo išsilavinimo gali būti imlus tam tikroje srityje ir savarankiškai išmokti bei tobulinti konkrečios srities žinias, kurias vėliau panaudos nusikaltimo organizavimui, vykdymui. Pavyzdžiui, prekybos žmonėmis nusikaltimas vykdomas naudojant informacines

⁴⁷⁸ „Human Trafficking Investigation“, The Bali process, žiūrėta 2023 m. sausio 29 d., http://www.baliprocess-rso-roadmap.net/wp-content/uploads/2017/02/THB-Training-Manual_PRP.pdf.

⁴⁷⁹ *Ibid.*

⁴⁸⁰ Kurapka ir kt., *supra note*, 24: 731.

⁴⁸¹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-7-134/2016“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 7 d., <https://eteismai.lt/byla/110575952822347/1-7-134/2016>.

technologijas, kurios gali padėti sekti, rinkti informaciją apie būsimą prekybos žmonėmis auką arba naudojant internetą, kurio erdvėje talpinami fiktyvūs, realūs (neatskleidžiant darbo sąlygų) darbo pasiūlymai ar kuriami apgaulingi interneto puslapiai ir pan. Toki asmens įgūdžiai gali atskleisti asmens specialybę, profesiją, gebėjimus.

Prekyba žmonėmis yra susijusi su organizuotu nusikalstamumu, todėl šį nusikaltimą darančių asmenų veikla pasižymi aukštu organizuotumo lygiu. Organizuotumas pasireiškia: vaidmenų ir užduočių pasiskirstymu (pvz. verbuotojas, aukų į užsienį kurjeris, organizatorius, pardavėjas, pirkėjas, t. y. šio nusikaltimo viena iš ypatybių – didelė subjektų įvairovė); vidine hierarchine struktūra; bendro biudžeto turėjimu; įrankių ir priemonių apsirūpinimu (pvz. transporto priemonėmis aukoms gabenti), disponavimu didelėmis lėšomis; veiksmų planavimu ir pan.⁴⁸² Būtina paminėti, kad prekybos žmonėmis nusikaltimo organizuotumas atsiskleidžia ir per verslumo pobūdį. Dažnai prekyba žmonėmis vykdoma prisidengiant legalaus verslo širma (pvz. įdarbinimo agentūromis), o už žmonių pardavimą gautus „nešvarius“ pinigus paverčia „švariais“ – neva gautais vykdant teisėtą veiklą.

Nukentėjusysis arba pasikėsینimo dalykas (objektas). Kaip jau buvo minėta baigiamajame darbe, dažniausiai prekybos žmonėmis aukomis tampa jauno amžiaus (tarp jų ir nepilnametės) moterys, tačiau iš tikrųjų prekės lytis priklauso nuo jos panaudojimo – išnaudojimo formos. Pavyzdžiui, prostitucijos, pornografijos ar priverstinių-fiktyvių santuokų industrijoje paklausesnė prekė yra moteris, o priverstinio darbo, nusikaltimų vykdymo, karinių konfliktų – vyrai. Žinoma, yra tokių žmogaus išnaudojimo formų, kurių įgyvendinimui asmens lytis reikšmės neturi, pvz. organų išėmimas, elgetavimas.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje buvo pareikšti kaltinimai dėl to, kad „[...] A. B. ir V. Ž. įkalbinėdami užverbavo O. D. vykti į Angliją ir ten fiktyviai ištekti už užsieniečio. O. D. sutikus, [...] prie viešbučio [...] V. Ž. už nenustatytą sumą pinigų ją pardavė S. M. ir M. R., kurie O. D. nugabeno į S. M. nuomojamą butą [...] kur S. M. ir M. R. įkalbinėjo ją vykti į užsienį dirbti prostitute, nuogą nufotografavo, o M. R., norėdamas įsitikinti, ar ji tinkama dirbti prostitute, su ja lytiškai santykiavo. [...] E. B. O. D. nuotraukas, kurios buvo padarytos S. M. numojamame bute, išsiuntė į Airiją nenustatytam asmeniui, turėjusiam rūpintis O. D. apgyvendinimu ir įdarbinimu prostitute. O. D. S. M. laikė nelaisvėje [...] kol ši buvo išlaisvinta policijos pareigūnų.“⁴⁸³

⁴⁸² „2007 m. vasario 22 d. Teismų praktikos nusikalstamo susivienijimo baudžiamosiose bylose apibendrinimo apžvalga (Teismų praktika Nr. 26)“, LAT, žiūrėta 2023 m. kovo 13 d., <https://www.lat.lt/data/public/uploads/2018/06/ab-26-2.docx>.

⁴⁸³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 7 d., <https://eteismai.lt/byla/233599598374747/2K-344-942/2016>.

Nukentėjusiojo amžius taip pat priklauso nuo žmogaus išnaudojimo formos. Nepilnamečiai dažnai išnaudojami pornografijoje, pvz. pedofilijos – lytinio nukrypimo tenkinimui, ar nusikalstamų veikų darymui, pvz. vaikas, neturintis atitinkamo amžiaus, nebus patrauktas atsakomybėn, ar elgetavimui, pvz. tikėtina, nepilnametis asmuo gauna didesnę išmaldą, nei pilnametis ir pan. 2021 m. kovos su prekyba žmonėmis apžvalgos duomenimis Lietuvoje vyraujantis aukų amžius yra 21–40.⁴⁸⁴

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje nurodyta, kad kaltinamasis „A. S. [...] susitikęs prie prekybos centro „IKI“ [...] su liudytojais Nr. „X“ ir Nr. „Y“ pasakė, kad jam gali būti reikalingi asmenys, kurie jo nurodymu darytų nusikaltimus, kad tai turėtų būti jauni, neteisti asmenys, kurie neprieštarautų nurodymams bei vykdytų paliepiamus, pažadėjo, kad asmenų įgijimo atveju jis bei jo draugai apmokėtų tų asmenų kelionę, apgyvendintų, maitintų, o su parūpinusiu žmones asmeniu atsiskaitytų vėliau [...]“.⁴⁸⁵

Kitoje LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje nurodyta, kad „R. M., D. M., V. S., A. M., V. K. buvo nuteisti už tai, kad jie, veikdami organizuota grupe, [...] bendrais veiksmais, G. K. priklausančiuose namuose, [...] D. M. su A. M. pasinaudojant L. B. pažeidžiamumu, tai yra sunkia materialine padėtimi, bei panaudojant apgaulę – nenurodant tikrojo kelionės tikslo ir melagingai pažadant teisėtą darbą, žinodami, kad nukentėjusioji L. B. yra 16 metų vaikas [...] taip užverbavus ją vykti į Ispanijos Karalystę, D. M. kartu su A. M. sutvarkius jai kelionės dokumentus, apgyvendinus nukentėjusiąją iki išvykimo D. M. bute, [...] Be to, R. M., V. S., T. M., R. V. nuteisti už tai, kad jie [...] veikdami organizuota grupe, [...] R. M. ir V. S. namo, priklausančio G. K., kieme, [...] pasinaudojus nukentėjusiosios L. B. pažeidžiamumu, t. y. sunkia materialine padėtimi, žinant, kad L. B. yra 17 metų vaikas [...], naudojant psichologinį smurtą – V. S. grasinant susidoroti su ja ir jos šeimos nariais, taip palaužus jos valią, užverbavo ją vykti į Jungtinę Karalystę dirbti prostitute [...]“.⁴⁸⁶

Fizinė, psichinė sveikata – kitas svarbus asmenį apibūdinantis požymis, į kurį atsižvelgia pirkėjas. Prekę įsigyjantis asmuo, žinodamas jos panaudojimo tikslą, nusiperka fiziškai sveiką arba priešingai – sveikatos sutrikimų turintį žmogų. Pavyzdžiui, asmenį išnaudojant organų išėmimui ar fiziniams darbams svarbu, jog prekė būtų pajėgi atlikti tai, dėl ko buvo nupirktą, o jeigu asmuo išnaudojamas elgetavimui ar prostitucijai – psichinių sutrikimų turintis žmogus pelningesnis, nes

⁴⁸⁴ Sonata Mickutė, *2021 metų kovos su prekyba žmonėmis situacijos Lietuvoje apžvalga* (Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 2022), 13, https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Prekyba_zmonemis/2021%20METU%20KOVOS%20SU%20PREKYBA%20ZMONEMIS%20SITUACIJOS%20LIETUVOJE%20APZVALGA%20B.pdf.

⁴⁸⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-7-134/2016“, *supra note*, 481.

⁴⁸⁶ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-284-483/2016“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 8 d., <https://eteismai.lt/byla/18594880148563/1A-284-483/2016>.

pastarasis už suteiktas paslaugas pinigų negauna, o elgetavimo atveju tai yra tikimybė gauti didesnę pinigų sumą. Be to, psichinę negalią turintis asmuo gali nesuprasti tokių – išnaudojamų – veiksmų esmės.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje Ž. S. ir V. K. buvo nuteisti pagal BK 147 str. 1 d. už tai, kad iš anksto susitarę, veikdami bendrininkų grupėje siekdami įtraukti merginas į prostituciją ir pasipelnyti, pasinaudodami merginų pažeidžiamumu, Ž. S. paimdamas jų pasus, apgaule žadėdamas gerą darbą ir uždarbį, tačiau to negalėdamas užtikrinti, merginas verbavo ir pardavė jas V. K., kuris įtraukė jas į prostituciją ir išgabeno į Ispaniją.⁴⁸⁷ Toaliau byloje remiantis specialisto išvada buvo nustatyta, kad viena iš merginų „[...] nusikalstamos veikos padarymo metu [...] buvo labai pažeidžiama, sirgo depresinio tipo šizoafektiniu sindromu, tai sukėlė emocijų ir elgesio sutrikimų simptomus, neadekvatų aplinkos ir situacijų vertinimą bei reagavimą, sunkiai numatomą ir prognozuojamą elgesį.“⁴⁸⁸

Tai atskleidžia, kad prekeivių pasikėsینimo dalykas – pažeidžiami, negalintys apsiginti žmonės. Nukentėjusiųjų pažeidžiamumą lemia išsilavinimo stoka, įsidarbinimo galimybių trūkumas, prastos ekonominės sąlygos, patirti seksualinės prievartos, smurto atvejai (dauguma merginų, užsiimančių prostitucija, vaikystėje yra patyrusios seksualinę prievartą), priklausomybės nuo narkotikų,⁴⁸⁹ amoralus gyvenimo būdas, lengvabūdiškumas, naivumas ir pan.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje konstatuota, kad „[...] nustatę pasinaudojimą itin sunkia nukentėjusios O. D. materialine ir socialine padėtimi (O. D. šeima įrašyta į socialinės rizikos šeimų sąrašą; pati nukentėjusioji niekur nedirbo ir su trimis vaikais gyveno pas tėvus, gaudama tik socialinę pašalpą už vaikus; jos tėvai taip pat niekur nedirbo ir tik tėvas gaudavo invalidumo pašalpą). Taigi O. D. vienintelės pajamos buvo socialinės pašalpos, gaunamos už vaikus, ir tėvo invalidumo pašalpa. Baudžiamojoje byloje taip pat nustatyta, kad O. D. buitis buvo ypač prasta: ji neturėjo jokių drabužių, maisto ar kitų būtiniausių daiktų. Tiek A. B., tiek ir S. M. tuo metu faktiškai išlaikė O. D. (A. B. jai davė naujus drabužius, pirko maistą bei kitus būtiniausius daiktus; vėliau, persikėlus gyventi pas S. M., šis ją taip pat išlaikė). Teisėjų kolegija taip pat pažymi,

⁴⁸⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-429/2009“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 5 d., <https://eteismai.lt/byla/158408450315543/2K-429/2009>.

⁴⁸⁸ *Ibid.*

⁴⁸⁹ Joshua N. Aston ir Vinay N. Paranjape, „Victims of human trafficking: a human rights perspective“, *SSRN Electronic Journal* (2013): 2–3, <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=495104001002067126002071075016112081101069081061084031018005022028083089002114087101000003027026054116046003001030118018027095107048048080009070019119109091086001008051035087102115116117003102100070013117127112084124125005070119021075111121080117101022&EXT=pdf&INDEX=TRUE>.

jog O. D. vien tik iš gaunamų pašalpų negalėjo patenkinti savo būtiniausių poreikių. Materialinis nepriteklus net privertė O. D. užstatyti savo asmens dokumentą perkant daržoves parduotuvėje.“⁴⁹⁰

Nukentėjusiais gali tapti asmenys, gyvenantys tiek kaime, tiek mieste. Žmonės iš skurdžių kaimo vietovių paprastai neturi prieigos prie šiuolaikinių informacinių technologijų, o kompiuterinis raštingumas yra žemo lygio,⁴⁹¹ todėl jų verbavimas vykdomas tiesiogiai bendraujant su potencialia analizuojamo nusikaltimo auka. Paprastai miestuose gyvenantiems žmonės internetas yra prieinamas nuolat, todėl pastarųjų verbavimas ar prekyba jais gali vykti ir nuotoliniu būdu. Vadinasi, tiek kaime, tiek mieste gyvenantys asmenys gali nukentėti nuo prekeivių žmonėmis, tačiau skiriasi jų įtraukimo į prekybos žmonėmis verslą būdas. Prekyba žmonėmis internete pasireiškia, pvz. katalogų kūrimu, kuriuose talpinamos nukentėjusiųjų nuotraukos su joje pavaizduotos moters ar vyro aprašymu, nurodant vardą, amžių, ūgį, svorį, išsilavinimą, pomėgius, tam tikrų kūno dalių išmatavimus ir t. t.⁴⁹² Taigi tobulėjant technologijoms ir jų galimybėms ne tik legalus, bet ir neteisėtas verslas persikelia į skaitmeninę erdvę, palengvinančią individo poreikių patenkinimą.

Dingę be žinios asmenys – prekybos žmonėmis aukos. „Dauguma jų – jauni, sveiki, darbo ir laimės svetur išvykę ieškoti žmonės ir prapuolę pasaulio platybėse.“⁴⁹³ „Kai kurie patenka į nelegalių įdarbinimo agentūrų bei nusikalstamų grupuočių rankas, moterys – į priverstinės prostitucijos tinklą.“⁴⁹⁴ Paslaptinai dingsta ne tik tie, kurie išvyksta užsidirbti pinigų, bet ir tie, kurie bėga nuo karinių konfliktų, siekdami išsaugoti vertingiausią ką turi – savo gyvybę. 2022 m. vasario 24 d. prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainoje jos ir gretimų valstybių pasieniuose prasidėjo chaosas – žmonės bėgo toliau nuo karinių veiksmų, t. y. ten, kur saugu ir galima tikėtis prieglobsčio, pagalbos. Tokia (pabėgėlio) padėtis apsaugo nuo tapimo karo, bet ne nuo tapimo, pvz. prekybos žmonėmis, nusikaltimo auka. Anot Slovakijos organizacijos „Caritas“ narės Monikos Molnarovos „prekybos žmonėmis rizika yra didelė, nes išsekę pabėgėliai su kiekviena nauja diena kelyje tampa vis labiau pažeidžiami. Prekeiviai žmonėmis greičiausiai nusitaiko ir į moteris, kurios keliauja vienos, ir į moteris, kurios keliauja su vaikais“⁴⁹⁵. Kaip teigia Lenkijoje įsikūrusios žmogaus teisių organizacijos

⁴⁹⁰ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016“, *supra note*, 483.

⁴⁹¹ Athanassia P. Sykiotou, *Trafficking in human beings: Internet recruitment* (Strasbourg: Council of Europe, 2007), 31, <https://rm.coe.int/16806eeec0>.

⁴⁹² Donna M. Hughes, „Use of the internet for global sexual exploitation of women and children“, *Academia*, žiūrėta 2023 m. sausio 31 d., https://www.academia.edu/3415661/Use_of_the_Internet_for_Global_Sexual_Exploitation_of_Women_and_Children.

⁴⁹³ „Dingę žmonės rūpi tik jų artimiesiems“, *Maga*, žiūrėta 2023 m. sausio 31 d., <https://maga.lt/27978>.

⁴⁹⁴ *Ibid.*

⁴⁹⁵ „Chaosas Ukrainos pasienyje: dingsta vaikai, fiksuojama prekyba žmonėmis“, *Kauno diena*, žiūrėta 2023 m. sausio 31 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/konfliktai-nelaimes/chaosas-ukrainos-pasienyje-dingsta-vaikai-fiksuojama-prekyba-zmonemis-1068273>.

„Homo Faber“ koordinatorė Karolina Wierzbinska, vilties netekę tėvai vaikus vienus be palydos siunčia susitikti su giminaičiais kaimyninėje šalyje, tačiau yra atvejų kai vaikai taip ir neatvyksta.⁴⁹⁶ Taigi pabėgelio padėtyje esantis žmogus tampa pažeidžiamas, o pažeidžiamumas, kaip anksčiau baigiamajame darbe minėta, yra viena pagrindinių prekybos žmonėmis auką charakterizuojančių savybių, į kurią nukrypsta prekeivių žmonėmis žvilgsniai ir veiksmai.

Taigi nukentėjusįjį charakterizuojanti informacija „[...] leidžia išsamiau apibūdinti nusikaltimo padarymo motyvus ir atitinkamai padeda tiksliau nubrėžti asmenų, tarp kurių reikia ieškoti nusikaltėlių, ratą. [...] nes tarp nusikaltėlio ir nukentėjusiojo dažniausiai yra tam tikras ryšys, todėl nusikaltėliai paprastai neatsitiktinai išsirenka atitinkamus asmenis [...] savo nusikalstamo kėsinosi objektais.“⁴⁹⁷

Nusikaltimo būdas (objektyvioji pusė). Prekybos žmonėmis kriminlistinės charakteristikos trečiasis elementas yra ne nusikaltimo padarymo būdas, bet nusikaltimo būdas, kurio sąvoka yra platesnė, nes ji apima:⁴⁹⁸

- Rengimąsi nusikaltimui. Kaip anksčiau minėta rašto darbe, organizuotam nusikalstamumui priskiriamas ir prekybos žmonėmis nusikaltimas, vadinasi, galima preziumuoti, kad žmonių prekyba nevyksta spontaniškai, neapgalvotai, be išankstinio plano. Būtent minėtas planas yra pasirengimo nusikaltimui pagrindas, kuriuo vadovaujamosi veikos darymo, slėpimo ir net rengimosi jai etapuose. Prekeivis žmonėmis plano sudarymo metu nustato: būtinus būsimos aukos požymius (pvz. lytis, amžius, fizinė ar psichinė sveikata, išsilavinimas), aukos paieškos vietas (pvz. naktiniai klubai, viešnamiai), informaciją apie būsimą auką (pvz. pomėgius, gyvenimo būdą, situaciją šeimoje), melagingą istoriją (pvz. apie gerai apmokamą darbą užsienyje), kas verbuos auką (pvz. pasamdytas verbuotojas, giminaitis, draugas), aukos gabenimo būdą (pvz. lėktuvu, automobiliu), priemones-įrankius (pvz. peils aukos pasipriešinimui įveikti), nusikaltimo slėpimo būdą (pvz. dokumentų klastojimas), veiksmus, kuriuos turės atlikti organizuotos grupuotės nariai nepasisekus vienam iš plane numatų punktų ir pan. Taigi planas nustato variantus ir etapus kaip grupuotės nariams, veikiant bendrai ir žinant savo vaidmenį, pasiekti nusikalstamą tikslą. Atkreiptinas dėmesys, kad rengimosi etapas atskleidžia bendrą tyčią nusikalsti – įgyti žmogų kaip prekę. Taigi „ruošdamasis padaryti nusikaltimą, asmuo apgalvoja ir pasirenka optimalius jo padarymo būdus ir maksimaliai efektyvų nusikaltimo slėpimo būdą, kuris parūpintų nusikaltėliui nors ir trumpalaikį saugumą.“⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ „Chaosas Ukrainos pasienyje: dingsta vaikai, fiksuojama prekyba žmonėmis“, *supra note*, 495.

⁴⁹⁷ Kuklianskis ir Matulienė, *supra note*, 458: 57.

⁴⁹⁸ *Ibid.*

⁴⁹⁹ Matulienė, *supra note*, 471: 60.

- Nusikaltimo padarymą. Kada prekybos žmonėmis nusikaltimas laikomas padarytu yra aiškiai nurodyta BK 147 str. dalių dispozicijose. Prekyba žmonėmis gali būti įvykdoma parduodant, perkant, kitaip perleidžiant ar įgyjant, verbuojant, gabenant ar laikant nelaisvėje žmogų.⁵⁰⁰

„Žmogaus perleidimas (pirkimas ar kitaip) – tai išnaudojimo tikslais sudarytas sandoris, kurio metu kaltininkas perduoda nukentėjusį iš savo kontrolės į kito žmogaus kontrolę.“⁵⁰¹ Pavyzdžiui, pardavimas – pinigų sumokėjimas už nuotaką, kitoks perleidimas – organų išėmimas, siekiant atsilyginti už skolą ar suteiktą paslaugą.

„Verbavimas kaip prekybai žmonėmis būdinga veika – tai išnaudojimo tikslais kito žmogaus skatinimas (įtikinėjimas, pažadai, siūlymai) atlikti veiksmus (duoti sutikimą, pasirašyti sutartį, vykti į užsienį ir t. t.), kurie leis vėliau tą žmogų išnaudoti laisvę varžančios kontrolės sąlygomis. Asmuo gali būti verbuojamas slepiant arba neslepiant fakto, kad jis bus išnaudojamas. [...] dažniausiai nusikaltėliai taiko nesmurtinius verbavimo būdus, neslepia nuo užverbuotų moterų būsimo darbo pobūdžio. Verbavimo metu [...] atvirai paaikšina merginoms būsimo darbo specifiką, detales, atlyginimo dydį, būtinumą dalį uždirbtų pinigų atiduoti šeimininkui ir pan.“⁵⁰² Pavyzdžiui, verbavimas slepiant išnaudojimo tikslą gali pasireikšti prekeivio siūlymu aukai vykti į užsienį, kuriame bus pasirašyta darbo sutartis, o už darbą bus mokamas didelis atlyginimas arba įtikinėjimu aukai susituokti su užsieniečiu teigiant, jog gyvenimas su juo bus laikinas, be intymių santykių ir pan. Pavyzdžiui, verbavimas neslepiant išnaudojimo tikslo gali pasireikšti teisingos informacijos pateikimu, kad bus užsiimama prostitucija, tačiau nutylint tokios veiklos ypatybes kaip negalėjimą pasirinkti klientų, buvimo vietos, pinigų sumos už teikiamas seksualines paslaugas ir pan.

„Gabenimas kaip prekybai žmonėmis būdinga veika – tai bet koks išnaudojimo tikslais atliekamas asmens transportavimas iš vienos vietos į kitą (vežimas automobiliu, lydėjimas kelionėje traukiniu ar lėktuvu ir pan.). Asmuo gali būti gabenamas ne tik į tą vietą, kur jis bus išnaudojamas, bet ir į kitą vietą, pavyzdžiui, parodyti galimam pirkėjui, apgyvendinti prieš gabenant į užsienį ir pan.“⁵⁰³ Anksčiau baigiamajame darbe minėta, kad prekyba žmonėmis gali vykti tiek šalies viduje, tiek užsienyje, vadinasi, asmens gabenimas taip pat gali būti vykdomas vienos valstybės teritorijoje arba kertant jos sienas.

„Laikymas nelaisvėje kaip prekybai žmonėmis būdinga veika – tai išnaudojimo tikslais žmogaus laikymas tokiomis sąlygomis, kai jis neturi galimybių daryti fizinius judesius (pavyzdžiui,

⁵⁰⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note*, 258.

⁵⁰¹ Tomas Girdenis, Aurelijus Gutauskas ir Pavelas Kujalis, *Baudžiamoji teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 114, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16871/9789955196228.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁵⁰² *Ibid.*, 115.

⁵⁰³ *Ibid.*, 116.

žmogus surištas) arba judėti erdvėje (pavyzdžiui, uždarytas kambaryje) ar pasirinkti savo buvimo vietos (pavyzdžiui, apsauga neleidžia palikti namo teritorijos). Nukentėjusysis gali būti laikomas nelaisvėje prieš jo valią arba jam sutinkant.“⁵⁰⁴ Pavyzdžiui, aukos sutikimas gali būti išgautas prekeiviui pateikus tikrovės neatitinkančią informaciją, tokią kaip apsaugos prostitutei suteikimas, apsauga nuo klientų ar konkurentų ir pan.

LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyje baudžiamojoje byloje A. J. buvo „[...] nuteistas už tai, kad kartu su K. D., veikdami bendrininkų grupe, pasidaliję vaidmenimis, pasinaudodami B. B. priklausomumu bei pažeidžiamumu dėl jos sunkios socialinės ir materialinės padėties, siekdami ją įtraukti į prostituciją ir turėdami bendrą tikslą pelnytis iš jos prostitucijos, apgaulės būdu verbavo B. B. šiam nelegaliam darbui užsienyje: [...] turėdama tikslą verbuoti merginas prostitucijai ir žadėdama B. B. gerai apmokamą darbą užsienio viešbučiuose ar baruose, nusišėdama nuo jos būsimo prostitutės darbo pobūdį, įkalbėjo B. B. vykti į Londoną. Gavusi jos sutikimą, [...] apgyvendino ją savo namuose, [...] kontroliuodama jos kasdienį gyvenimą jai teikė pragyvenimui reikalingas buitines ir asmenines prekes bei maisto produktus, ją fotografavo. [...] dėl nukentėjusiosios išvežimo į užsienį dirbti prostitute kreipėsi į keleivių pervežimo firmą UAB „Tropikų saulė“ ir užsakė jai kelionės vietą mikroautobuse, [...] perleido Londone buvusiems [...] bendrininkams, kurie ją ten įtraukė į prostituciją ir [...] iš jos prostitucijos pelnėsi.“⁵⁰⁵ Taigi ši byla parodo kaip pasireiškia prekybos žmonėmis nusikaltimo aukos verbavimas, gabenimas ir jos laikymas nelaisvėje ir, žinoma, nukentėjusiosios pažeidžiamą padėtį, kuri tik palengvina minėtų nusikalstamų veiksmų atlikimą.

- Nusikaltimo slėpimą. Nusikaltimo slėpimo tikslas yra maskuoti, naikinti tai, kas fiksuoja, saugo informaciją apie veiką – pėdsakus, objektus ir kitus duomenis (pvz. liudytojo parodymus), kurie teismo gali būti pripažinti įrodymas, padėsiančiais atskleisti tiesą byloje. Tai reiškia, kad remiantis tokiais informacijos šaltiniais asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, o galiausiai valstybės vardu teismo būti pripažintas kaltu. Slėpimo veiksmai gali pasireikšti parduoto asmens pirštų, biologinių pėdsakų naikinimu, pvz. automobilyje, kuriuo jis buvo gabentas ar patalpoje, kurioje buvo laikomas arba nusikaltimo vykdymą lengvinusių priemonių naikinimu, pvz. virvės, kuria buvo surišta auka, sudeginimu, arba liudytojo nužudymu, arba melagingos alibi pateikimu ir t. t.

Taigi „duomenys apie panaudotą nusikaltimo būdą gali būti sėkmingai panaudoti ieškant asmenų, kurie daro nusikaltimus. Asmens padarytas nusikaltimas konkrečiu būdu leidžia [...] iškelti pagrįstas versijas apie jo priklausymą konkrečių asmenų ratui, kurie galėjo įvykdyti nusikaltimą

⁵⁰⁴ Girdenis, Gutauskas ir Kujalis, *supra note*, 501: 116.

⁵⁰⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2010“, Eteismai, žiūrėta 2023 m. vasario 5 d., <https://eteismai.lt/byla/202349089353161/2K-503/2010>.

būtent šiuo būdu.⁵⁰⁶ Kiekvienas asmuo yra individualus ir veikia tik jam būdingu braižu (veikimo būdu), kuris priklauso nuo jo asmeninių savybių, įgūdžių, profesinių gebėjimų, fizinio pajėgumo, psichinių sutrikimų, gyvenimo būdo ir pan. Asmens veikimo būdas priklauso ir nuo vietos, laiko, naudojamų įrankių, priemonių bei aukos,⁵⁰⁷ į kurią kėsinamasi, savybių, pomėgių, gyvenimo būdo ir kitų subjektyvių požymių. Minėto braižo nustatymas prisideda prie nusikaltimą įvykdžiusio asmens identifikavimo, o tuo pačiu ir bylos ištyrimo, tiesos nustatymo, galiausiai teisingumo įvykdymo.

Nusikaltimo situacija (subjektyvioji pusė). Kriminalistinės situacijos skirstomos į nusikalstamų veikų situacijas ir nusikaltimų tyrimo situacijas,⁵⁰⁸ tačiau dėmesys toliau bus skiriamas tik pirmajai situacijai, nes būtent ji yra prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos elementas.

Norint suprasti kas yra nusikaltimo situacija, visų pirma, reikia suprasti termino „situacija“ reikšmę. Žodis „situacija“ pagal Tarptautinių žodžių žodyną suprantamas kaip padėtis, aplinkybė arba aplinkybių visuma.⁵⁰⁹ Žodis „aplinkybė“ reiškia sąlygą, veikiančią ar lemiančią padėtį.⁵¹⁰ Vadinasi, situacija yra sąlygų, veikiančių tam tikrą padėtį, visuma, todėl, antra, būtina išsiaiškinti kokios sąlygos sudaro situaciją.

Nusikaltimo situacijos gali būti klasifikuojamos įvairiais atžvilgiais: pagal pobūdį (į būtinas, pagrindines ir antrarūšes, aktyvias ir pasyvias, sudėtingas ir paprastas, tipines ir specifines), pagal nusikaltimo tikslus bei motyvus, jų įgyvendinimo etapus (į nusikaltimus, daromus be pasiruošimo ir slėpimo, su pasiruošimu bei slėpimu ir pan.), pagal asmenį, kuris padarė nusikaltimą (kai dalyvauja paaugliai, suaugusieji, pareigūnai, kariai ir t. t.) ir kt.⁵¹¹ S. Matulienė remdamasi H. Malevski pateiktu situacijos skirstymu į prieškriminalistines, kriminalistines ir postkriminalistines⁵¹², siūlo nusikaltimo situaciją skirstyti tapačiai, pakeičiant antrosios formuluotę iš kriminalistinės situacijos į tiesioginio nusikaltimo situacijos⁵¹³ formuluotę. Taigi siūloma ir toliau darbe bus analizuojama H. Malevski ir S. Matulienės suformuota nusikaltimo situacijos klasifikacija, nes ji, galima sakyti, atspindi nusikalstamos veikos stadijas – nuo nusikalstamos minties kilimo (užuomazgos) iki jos realizacijos padarinių (rezultato), t. y. sudaro ir apima visą nusikaltimo vystymosi situaciją, kurioje slypi nusikalstamos veikos tyrimui reikšmingi duomenys.

⁵⁰⁶ Matulienė, *supra note*, 471: 76.

⁵⁰⁷ Kuklianskis ir Matulienė, *supra note*, 458: 59.

⁵⁰⁸ Matulienė, *op. cit.*, 135.

⁵⁰⁹ „Tarptautinių žodžių žodynas“, *supra note*, 457.

⁵¹⁰ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note*, 139.

⁵¹¹ Matulienė, *op. cit.*, 141.

⁵¹² Hendryk Malevski, „Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis“ (daktaro disertacija, Lietuvos policijos akademija, 1997), 129, https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18121/Disertacija_Malevski.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁵¹³ Matulienė, *op. cit.*, 144.

Nusikaltimo situacijos klasifikuojamos į:

- Prieškriminalistinė – „tai sąlygų ir aplinkybių, laiko ir vietos, nusikaltimo objekto ir nusikaltėlio tarpusavio ryšių, determinuojančių nusikaltimo būdą, sistema.“⁵¹⁴ Pats šios situacijos pavadinimas nurodo, kad ji apima visus veiksmus, kurie įgyvendinami tam tikrų aplinkybių kontekste, iki tiesioginio nusikalstamo veiksmo vykdymo. Minėti veiksmai yra nusikalstamos idėjos realizavimui geriausios (palankiausios), pvz. vietos, laiko, priemonių, įrankių, įvertinimas bei parinkimas, atsižvelgiant į tai, kaip, pvz. minėtos vietos, ypatybės gali padidinti prekeivio žmonėmis pranašumą prieš auką, pvz. pritaikant nusikaltėlio įgūdžius, profesines žinias ir pan. Prieškriminalistinės situacijos metu prekeivis žmonėmis gali vertinti ir pasirinkti ne tik tiesioginių nusikalstamų veiksmų vykdymui tinkamiausias sąlygas, bet ir tokių veiksmų slėpimui.

„Prieškriminalistinė nusikaltimo situacija gali būti tiek palanki, tiek ir nepalanki nusikaltėliui. Esant nepalankiai situacijai, asmuo arba priima sprendimą nedaryti nusikaltimo, arba laukia palankesnės situacijos, arba pats sukuria kitą, palankią jam situaciją.“⁵¹⁵ Pavyzdžiui, prekeivis žmonėmis turintis informacinių technologijų žinių, tačiau nepasižymintis iškalba ar moterų viliojimo (emocinio ryšio užmezgimo) įgūdžiais, tikėtina, nusikaltimo vieta pasirinks ypač šiais laikais populiarią elektroninę erdvę, kuri suteiks galimybę panaudoti nusikaltimą ketinančio įvykdyti asmens gebėjimus, taip šalinant tiesioginio kontakto su auka kliūtis. Tai parodo nusikaltėlio užsispyrimą, siekį padaryti nusikaltimą,⁵¹⁶ atskleidžia jo įgūdžius arba priešingai – nesugebėjimą atlikti tam tikrus veiksmus, žinių trūkumą. Svarbu paminėti, kad prieškriminalistinė nusikaltimo situacija yra tik tuo atveju, jei ji „[...] nesudaro kito nusikaltimo sudėties baudžiamąja – teisine prasme. Priešingu atveju ji gali virsti tiesiogine situacija.“⁵¹⁷

- Tiesioginę – „tai susiklosčiusių sąlygų ir aplinkybių sistema, kuriose buvo realizuotas nusikalstamas kėslas.“⁵¹⁸ Iš šios situacijos pavadinimo galima suprasti, kad jos metu atliekami veiksmai, kuriais tiesiogiai kėsinamasi į nusikaltimo dalyką (objektą), įgyvendinant tokių veiksmų tikslą. „Dauguma daiktų, procesų, reiškinių, kurie yra nusikalstamos veiklos elementai arba nusikaltimo objektai, egzistuoja kaip dalis supančios aplinkos ir įeina į situaciją nepriklausomai nuo subjekto valios.“⁵¹⁹ Pavyzdžiui, karo aplinkybėmis žuvusių tėvų vaikas likęs vienas pirmiausiai gali būti pastebėtas prekeivių žmonėmis, kurie užverbuoja nepilnametį ir paverčia jį preke. „Kita dalis į

⁵¹⁴ Matulienė, *supra note*, 471: 144.

⁵¹⁵ *Ibid.*

⁵¹⁶ *Ibid.*

⁵¹⁷ *Ibid.*

⁵¹⁸ *Ibid.*, 145.

⁵¹⁹ *Ibid.*

šia situaciją patenka nusikaltėlio dėka po to, kai jis atlieka paruošiamuosius ar slėpimo veiksmus.“⁵²⁰ Pavyzdžiui, žmonių prekeivis išsikvietęs prostitucija užsiimančią merginą į išnuomotą butą, kuriame prieš jai atvykstant yra sudaromos merginos pirkimo-pardavimo sąlygos – virvė merginai surišti, drabužiai jai perrengti, suklastoti asmens dokumentai ar viza merginai išgabenti į kitą valstybę ir pan.

- Postkriminalistinę – šios situacijos pavadinimas nurodo, kad ji susidaro po tiesioginio kriminalinio veiksmo. Postkriminalistinė situacija dėl atliktų nusikalstamų veiksmų dažniausiai pasikeičia, t. y. tampa kitokia nei prieš tai buvusi. Toki pokyčiai gali būti tiek natūralūs reiškiniai, tiek sąmoningi ar nesąmoningi asmenų veiksmai.⁵²¹ „Tokioms situacijoms priklauso sąlygos, kuriose yra naikinami, falsifikuojami, inscenizuojami, maskuojami, slepiami pėdsakai ir realizuojami kiti veiksmai, padedantys išvengti baudžiamosios atsakomybės.“⁵²² Pavyzdžiui, laikinai įrengtoje operacinėje palatoje išėmus asmens organą, po atliktos operacijos išnešamas operacinis stalas, medicinos įrankiai, naikinami kraujo ir kiti pėdsakai bei objektai. „Postkriminalistinė situacija užbaigia kriminalistinių nusikaltimo situacijų grandį, nes po jų prasideda tyrimo situacijos.“⁵²³

Taigi nusikaltimo „situacija – tai pagrindas, kuris sujungia į vieną sistemą visus kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos elementus. Nusikaltimo situacija yra specifinis kriminalistinės charakteristikos elementas. Skirtingai nei nusikaltimo būdas ar mechanizmas, situacija apibūdina ne nusikalstamo elgesio elementus, o pačią terpę, kurioje jie pasireiškia. Ji nulemia nusikaltimo būdą, joje atsispindi ir svarbūs nusikaltėlio, turėjusio įtakos aplinkai ar ją pakeitusio, asmenybės bruožai.“⁵²⁴

Pėdsakai. Žodis „pėdsakas“ pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną reiškia pėdų, buvimo žymę, ženklą.⁵²⁵ Vadinasi, pėdsakas – tai kas lieka po įvykusio reiškinio ar panaudoto objekto. Čia svarbus žodis „likti“, t. y. kur pasilieka ir koku pavidalu gali atsirasti pėdsakai. Pagal tai pėdsakai yra skirstomi į: materialiuosius ir idealiuosius.⁵²⁶ Materialūs pėdsakai lieka ant fizinių objektų ir jų pavidalas taip pat fizinis. Materialieji pėdsakai yra skirstomi į:⁵²⁷ atspindžius (pvz. nusikaltėlio pirštų, avalynės), daiktus (pvz. suplėšyti aukos drabužiai ar peilis, kuriuo buvo garsinama aukai), medžiagas

⁵²⁰ Matulienė, *supra note*, 471: 145.

⁵²¹ Malevski, *supra note*, 512: 130.

⁵²² Matulienė, *op. cit.*

⁵²³ *Ibid.*, 146.

⁵²⁴ *Ibid.*, 150.

⁵²⁵ „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, *supra note*, 139.

⁵²⁶ Marius Stračinskij, „Kompiuterinių nusikaltimų pėdsakai: samprata, rūšys ir jų susidarymo mechanizmas“, *Jurisprudencija* 89, 11 (2006): 51, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12508/2801-5932-1-SM.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁵²⁷ Janina Juškevičiūtė ir kt., *Kriminalistika* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014), 281–282, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16952/9789955196235.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

(pvz. prekeivis žmonėmis panaudoja fizinį smurtą prieš auką, o pastarosios kraujas išteka ant žemės). Idealieji pėdsakai lieka asmens atmintyje reiškinių prisiminimo ir jo suvokimo pavidalu, todėl galima teigti, kad šis pėdsakas priklauso nuo asmens, priimančio informaciją, intelekto. Idealieji pėdsakai materialinę išraišką gauna tada, kai, pvz. nuo prekybos žmonėmis nukentėjęs asmuo duoda parodymus ikiteisminio tyrimo pareigūnui, kuris juos užfiksuoja raštu. Kadangi kriminalistikos technika dėmesį skiria materialųjų pėdsakų radimui, fiksavimui ir paėmimui, o kriminalistikos taktika – idealiųjų⁵²⁸, plačiau apie pėdsakus nebus rašoma. Tačiau svarbu paminėti, kad pėdsakai liudija apie reiškinių, šiuo atveju prekybos žmonėmis nusikaltimo, egzistavimą, o materialiuose ir idealiuose pėdsakuose esanti informacija atskleidžia kitų kriminalistinės charakteristikos elementų ypatybes (pvz. koku būdu buvo padarytas prekybos žmonėmis nusikaltimas, kokiomis savybėmis pasižymėjo nusikaltėlis ir pan.).

Prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos ypatybės bus atskleidžiamos pasitelkus empirinį tyrimą – struktūrizuotą ekspertų interviu, kuriam buvo pasirinkti respondentai: du Mykolo Romerio universiteto profesoriai, mokslų daktarai, du Jaroslavo Mudrijaus nacionalinio teisės universiteto (Ukraina) profesoriai, mokslų daktarai, viena Latvijos universiteto mokslų daktarė, kuri į klausimus atsakė kartu su advokato praktika Latvijoje užsiimančiu advokatu mokslų daktaru, vienas Bratislavos policijos pajėgų akademijos (Slovakija) profesorius ir viena Estijos Saugos mokslų akademijoje dirbusi mokslų daktarė. Viso buvo apklausti 8 respondentai iš penkių skirtingų šalių. Respondentų interviu vyko nuotoliniu būdu: per pokalbių platformas ir elektroniniu paštu. Respondentams buvo pateikti šeši klausimai (kiekvieno klausimo atsakymams skiriamos žemiau pateiktos atskiros lentelės, sudarytos darbo autorės). Respondentų nuotolinio interviu įrašai (atsakymai į pateiktus klausimus) išversti, surašyti ir saugomi šio darbo autorės. Siekiant užtikrinti respondentų konfidencialumą, pastarųjų atsakymai atitinkamai yra pažymėti nuo R1 iki R8.

Lentelė Nr. 1. Kaip manote, kodėl mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nėra plačiai vartojama daugelyje užsienio šalių akademiniam diskurse ir ar tai daro neigiamą įtaką nusikalstamų veikų tyrimui? Ar užsienio šalyse, kur akademiniam diskurse nėra vartojama mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“, randame kitus teorinius modelius ar konstrukcijas?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Kriminalistinė charakteristika yra naudojama ir kitose šalyse, tik gal kitu pavadinimu (JAV, Didžiojoje Britanijoje), pvz., nusikaltimo ar nusikaltėlio apibūdinimas, veikimo būdas (Modus operandi sistema), tik gal mažiau teoriškai išnagrinėta ir diskutuota.

⁵²⁸ Metenko ir Juricek, *supra note*, 470.

R2	Nusikaltimų tyrimui įtakos neturi. Užsienio šalyse yra paplitęs algoritmizavimas – preliminaros informacijos apie nusikalstamą veiką suvedimas į sistemą, kuri pateikia rekomenduojamus elgesio modelius, atsižvelgdama į kriminalistinę atitinkamos veikos charakteristiką. Todėl sakyti, kad užsienyje nėra nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos negalima, tačiau ji vadinama kitaip.
R3	Taip yra dėl kelių priežasčių. Pirma, taip gali būti dėl to, kad nusikaltimo kriminalistinių charakteristikų kategorija yra palyginti naujas terminas, kuris anksčiau nebuvo plačiai vartojamas ir nepateko į nusistovėjusią terminiją. Antra, daugelis užsienio šalių turi savo nusikaltimų klasifikavimo sistemas ir tyrimo metodus, į kuriuos ši kategorija gali būti neįtraukta. Trečia, užsienio šalyse gali būti naudojami kiti teoriniai modeliai ir konstrukcijos, apibūdinantys nusikaltimo požymius ir jų analizės metodus, todėl siūlomi kiti terminai. Bet kuriuo atveju tai, kad užsienio šalyse kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nėra plačiai paplitusi, nebūtinai turi neigiamos įtakos nusikalstamų veikų tyrimui ir tai nereiškia, kad šiose šalyse nėra veiksmingų nusikalstamų veikų tyrimo metodų ir būdų.
R4	Skirtingai žiūrima į kriminalistinės charakteristikos sampratą ir jos vietą nusikaltimų tyrime, todėl „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ yra traktuojama nevienareikšmiškai. Daug kalbama apie atskiras nusikalstamų veikų tyrimo metodikas, kurios susideda iš tam tikrų struktūrinių elementų. Yra įvairios koncepcijos dėl minėtų metodikų, bet visi pripažįsta, kad vienas iš pagrindinių atskirų nusikalstamų veikų rūšių metodikos elementų yra nusikaltimų kriminalistinė charakteristika, kuri praktiškai yra algoritmas, nurodantis kaip atlikti ikiteisminį tyrimą.
R5 R6	Kiekvienas mokslas turi savo kalbą, savo terminologiją. Be to, mokslo terminų reikšmė yra nekintama (reikšmės gali keistis tik laikui bėgant, pačiam mokslui vystantis). Egzistuoja toks neigiamas socialinis reiškinyss kaip pseudomokslas. Šio reiškinio ypatybė pasireiškia tuo, kad pseudomokslininkai (paprastai tai žmonės, neturintys pakankamo sisteminio išsilavinimo konkrečioje mokslo pažinimo srityje), sprenddami savo asmeninius, neretai savanaudiškus interesus, savanoriškai vartoja tradicinę mokslinę terminiją, vartojamiems terminams suteikdami kitas reikšmes. Tokios terminijos vartojimas mokslinėse diskusijose vadinamas mokslinės terminijos užteršimu. Tokio liūdno likimo neišvengė ir kriminalistikos mokslas. Tokie terminai kaip „kriminalistinis nusikaltimo aprašymas“, „nusikaltimo mechanizmas“, „kriminalistinė teismo nagrinėjimo klasifikacija“ ir kiti kriminalistikos „falsifikatai“ ir „fantomai“ atsirado dėl pseudomokslininkų veiklos kriminalistinėje aplinkoje. Ši aplinkybė yra vienas iš paaiškinimų, kodėl sąvokos „kriminalistinė nusikaltimų charakteristikos“ vartojimas akademinėje aplinkoje nėra priimtinas. Pseudomokslininkų terminijos plitimas kriminalistinėje aplinkoje ypač intensyvus Rusijoje. Nusikalstamos aplinkybė turi sudėtingiausią struktūrą. Nusikalstamos veikos sudėtis apima keturis būtinus elementus – nusikalstamos veikos objektą, nusikalstamos veikos subjektą, nusikalstamos veikos objektyviąją pusę, nusikalstamos veikos subjektyviąją pusę. Nusikalstamos veikos sudėtis – tai teisiniai (baudžiamosios teisės) nusikalstamos veikos įvykio požymiai. Būtent žinių apie nusikalstamų veikų nusikalstamus požymius panaudojimas leidžia teisiškai (baudžiamąja teisine prasme) įvertinti

	bet kokį socialiai reikšmingą įvykį. Jokia kita nusikalstamos veikos „charakteristika“, įskaitant „kriminalistinę nusikaltimo charakteristiką“, teisės teorijoje ir praktikoje nenaudojama. „Kriminalistinė nusikaltimo charakteristika“ yra teisiškai neišsilačiusių žmonių veiklos produktas. Vadovaujantis elementaria logika – jei nėra „kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“, tai nėra ir „prekybos žmonėmis kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“, kaip specialaus „kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“ atvejo. Aukščiau išdėstytos aplinkybės yra atsakymas ne tik į 1 punkto klausimą, bet ir į 2-6 punktuose pateiktus klausimus.
R7	Europos kalbų vertimo į anglų kalbą ir atvirkščiai problemos kriminalistikos ir teismo ekspertizės moksluose yra įsisenėjusios ir taip pat labai prieštaringos. Visų pirma dėl to, kad dažnai verčiamos konkrečios šalies realijos, o ne verčiamų žodžių sąvokos. Visiškai neteisinga tapatinti kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslus. Jau nekalbant apie žodynų, kuriuose žodis „criminalistic“ verčiamas kaip kriminalistika arba kaip kriminologija, naudojimą. Kriminalistinė nusikaltimo charakteristika, tai labai sudėtingas kriminalistinis modelis ir jo turinio kūrimo procese gerokai neaiškus modelis, gerokai ir prekybos žmonėmis srityje. Jo įvesties duomenys pasižymi dideliu nepastovumu net ir klasikinėje kriminalistikoje, iš to išplaukia, kad modelio taikymo procese ir tyrimo rezultatai yra gerokai neapibrėžti – jie yra labiau įvertis nei mokslinis rezultatas. Kintamumas čia vaidina svarbų vaidmenį, todėl kriminalistai juo naudojasi ne itin dažnai. Tačiau praktiniame tyrime priimami kriminalistinių nusikaltimų charakteristikų modeliai ir stengiamasi jais vadovautis.
R8	Naudojama senosios sistemos aplinkybėms išsiaiškinti. Tai neturi neigiamo poveikio nusikaltimų tyrimui. Estijoje yra naudojama ir nenaudojama. Tai susiję su skirtingų kartų požiūriu į šią temą. Mes remiamės rusų žiniomis.

Taigi remiantis respondentų atsakymais, mokslinės kategorijos „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nevartojimo užsienio šalyse priežastis galima suskirstyti taip: ji užsienio šalyse apibūdinama kitokiais terminais (R1, R2, R3); nevienareikšmiškas jos traktavimas (R4); nusikaltimų kriminalistinė charakteristika neegzistuoja (R5, R6); terminų vertimo į užsienio kalbą problemos (R7); skirtingas kartų požiūris šia tema (R8). Pažymėtina, kad dauguma respondentų mano, kad tai įtakos nusikaltimų tyrimui neturi (R1, R2, R3, R8), likusieji respondentai šiuo klausimu nepasisakė.

Lentelė Nr. 2. Kaip manote, kodėl prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika daugelyje valstybių, tame tarpe ir Lietuvoje, nėra plačiai nagrinėjama?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Lietuvoje turbūt nepakankamai nagrinėjama. Neįsitikinta efektyvumu, dar trūksta įdirbio, kad šis instrumentas atneštų naudą kaip informacinės sistemos dalis.
R2	Mokslinių straipsnių ar mokslinių tyrimų apie prekybą žmonėmis yra, tačiau ne tokių, kurie tiesiogiai nagrinėtų kriminalistinę charakteristiką. Nors prekybos

	žmonėmis kriminalistinė charakteristika nėra plačiai nagrinėjama moksliniu lygmeniu, bet bylas tiriantys asmenys kriminalistinę charakteristiką žino, nes ji yra nusikaltimo įrodymo pagrindas, tačiau jos, kaip tokios neįvardina, nes nežino jos teorinio lygmens.
R3	Taip yra dėl kelių priežasčių. Pirma, prekyba žmonėmis yra sudėtingas ir dažnai paslėptas (latentinis) nusikaltimas, kurį gali būti sunku nustatyti ir ištirti. Taip gali būti dėl tarpvalstybinio nusikaltimų pobūdžio, daugybės nusikaltėlių ir pažeidžiamų aukų, kurios nenori arba negali prisistatyti. Antra, gali būti, kad teisėsaugos pareigūnai ir kiti specialistai, kovojantys su šiuo nusikaltimu, nepakankamai žino ir supranta kriminalistinius prekybos žmonėmis aspektus. Trečia, gali trūkti politinės valios ar finansavimo remti prekybos žmonėmis kriminalistinių aspektų tyrimus.
R4	Daugelis šalių naudojami baudžiamąja teisine nusikaltimo charakteristika, todėl nėra skiriama pakankamai dėmesio kriminalistinei nusikaltimo charakteristikai. Dažniausiai kalbama tik apie baudžiamuosius teisinius nusikaltimo požymius, kurie yra reikšmingi kvalifikuojant veiką.
R7	Nusikaltimai, susiję su prekyba žmonėmis, nėra labai paplitusi ir gerai žinoma nusikaltimų rūšis, jie nėra labai populiarūs dėl palyginti mažesnio pavojingumo, o tai lemia ir mažesnę visuomenės bei nusikaltėlių jautrumą šiai nusikaltimų rūšiai.
R8	Deja, nesu susidūrusi su Lietuvos nusikaltimų tyrimo metodika tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus. Todėl į šį klausimą negaliu objektyviai atsakyti, nes neturiu žinių. Tas pats pasakytina ir apie jūsų teiginį, kad daugelis šalių nenagrinėja. Tyrimas reikalauja daug darbo, visi nusikaltimai turi būti analizuojami. Konkrečiai, Estijoje nėra analizės vieneto, kuris lygintų charakteristikas atskirai.

Taigi remiantis respondentų nuomone mažą prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos ištirtumo lygį lemia: neįsitikinimas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos efektyvumu (R1); didesnio dėmesio skyrimas prekybos žmonėmis nusikaltimų teisinei charakteristikai (R2, R4); nusikaltimo latentiskumas (R3); pareigūnų ir kitų specialistų, kovojančių su šiuo nusikaltimu, žinių trūkumas (R3); politinės valios ir finansavimo remti prekybos žmonėmis kriminalistinių aspektų tyrimus trūkumas (R3); prekyba žmonėmis nėra paplitusi ir gerai žinoma nusikaltimo rūšis, ji nėra labai populiari dėl palyginti mažesnio pavojingumo (R7). Darbo autorė linkusi nesutikti su R7 nuomone tuo aspektu, kuriuo teigiama, kad prekybos žmonėmis nusikaltimai yra mažesnio pavojingumo. Priešingai, šio nusikaltimo pavojingumas yra didelis, nes juo kėsiamasi į vieną iš vertingiausių įstatymu saugomų teisinių gėrių – asmens laisvę. Šiuo nusikaltimu padaroma ne tik fizinė, bet ir neturtinė (pvz. psichologiniai aukos išgyvenimai) ir dažniausiai turtinė žala (pvz. iš aukų reikalaujama atidirbti „skolą“). Atkreiptinas dėmesys ir į šios veikos organizuotumą bei tarptautiškumą, kuris tik didina nusikaltimo pavojingumą. Būtų galima paminėti ir daugiau

prekybos žmonėmis specifinių bruožų, lemiančių šio reiškinio pavojingumą, tačiau dėl ribotos straipsnio apimties šiuo aspektus neišsiplėtojama.

Lentelė Nr. 3. Kokie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementai neturi tiesioginių sąsajų su teisinės (baudžiamosios teisės) charakteristikos elementais, bet yra labai reikšmingi aiškinant ir tiriant šios rūšies nusikalstamas veikas?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Visi elementai yra reikšmingi ir naudojami komplekse. Viskas prasideda nuo aukos ir gaunasi daug variacijų. Dėliojant visus elementus svarbu, kad ta informacija būtų tinkamai sutvarkyta pakankamo praktikos masyvo pagrindu, atnaujinama bei duotų realios naudos.
R2	Pirma mintis – įtariamasis. BK 147 str. dispozicijoje nėra nurodytas asmuo padaręs nusikaltimą, kas turėtų reikšmės veikos kvalifikavimui, tačiau prekyba žmonėmis dažniausiai nebūna vieno asmens darbas, todėl tai apima ir bendrininkavimą. Taip pat dispozicijoje nėra minimas ir veikos padarymo laikas.
R3	Prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika grindžiama baudžiamosios teisės nuostatomis dėl nusikaltimo požymių, kurie apima objektą, objektyviąją nusikaltimo pusę, subjektą ir subjektyviąją tokio nusikaltimo pusę. Skirtingai nuo baudžiamosios teisės charakteristikos, prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika yra aprašomasis ir statistinis informacinis modelis, atspindintis kriminalistiškai reikšmingą informaciją apie nusikalstamos veikos būdus ir tipinius pėdsakus, nusikaltėlio tapatybę, situaciją, nukentėjusiojo asmenybę, kurios analizė padeda nustatyti tarpusavio sąsajas ir yra pagrindas tyrimo versijoms kurti ir tikrinti.
R4	Tipiniai pėdsakai neturi sąsajų su baudžiamosios teisinės charakteristikos elementais, o kriminalistikos moksle tai yra svarbiausias dalykas.
R7	Vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą negalima, nes su prekyba žmonėmis susijusių sąvokų teisinė apibrėžtis įvairiose šalyse skiriasi, nors dažniausiai yra susijusi su tarptautiniais susitarimais šioje srityje.
R8	Veikla susijusi su pasirengimu ir slėpimu, aukos susiejimu su priklausomybėmis. Sukuriamas iliuzinis vaizdas, kuris neišsipildo – žadamos sutartys, pinigai, pašalpos, pagunda.

Taigi remiantis respondentų atsakymais prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementai neturi tiesioginių sąsajų su šiais teisinės charakteristikos elementais: įtariamoju, vieta ir laiku (R2); kriminalistinė charakteristika grindžiama baudžiamosios teisės nuostatomis dėl nusikaltimo požymių, kurie apima objektą, objektyviąją nusikaltimo pusę, subjektą ir subjektyviąją tokio nusikaltimo pusę, todėl visi elementai turi sąsajas su teisinės charakteristikos elementais (R3); pėdsakai (R4); pasiruošimas veikai, jos slėpimas, aukos priklausomybės, iliuzinis vaizdas – sutartys, pinigai, pašalpos, pagunda (R8). Darbo autorė linkusi nesutikti su R8 nuomone, šiais aspektais: pirma, aukos priklausomybę, pvz. nuo alkoholinių gėrimų, narkotinių medžiagų,

galima priskirti prie prekybos žmonėmis kriminalizuojančios normos požymio – pažeidžiamumo, antra, minėtas iliuzinis vaizdas – tai žodžiai, apibūdinantys apgaulę – kitą prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties alternatyvų požymį, trečia, rengimasis padaryti nusikaltimą nors ir nėra nurodytas prekybos žmonėmis normos dispozicijoje, tačiau jis įtvirtintas atskiroje normoje (straipsnyje), kuris pagal Lietuvos baudžiamąją teisę inkriminuojamas kartu su atitinkamos veikos straipsniu. Darbo autorė sutinka su R8 nuomone, kad prekybos žmonėmis norma neįtvirtina nusikaltimo požymio – slėpimo, tačiau Lietuvos Respublikos BK numato atsakomybę asmeniui, slėpusiam kito asmens padarytą nusikaltimą.

Lentelė Nr. 4. Ar vienodai svarbūs prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūrą sudarantys elementai, o gal vienas/keli iš jų yra reikšmingesni (svarbesni), jei taip, tai kokie?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Kriminalistinės charakteristikos elementai gali būti naudingi ir veikti tik būdami komplekse, nes jie visi yra svarbūs. Bent vieną iš jų (keturių pagrindinių elementų) iššėmus – nusikaltimo paveikslo neturėsime.
R2	Nesvarbių, nereikšmingų kriminalistinės charakteristikos elementų neįžvelgiama, nes kiekvienas elementas yra susijęs koreliaciniais ryšiais.
R3	Kiekvienas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementas yra svarbus ir gali turėti vertingos informacijos, reikalingos prekybos žmonėmis nusikaltimams tirti ir užkardyti. Galima pažymėti, kad nusikaltimo padarymo būdai, pėdsakai, nusikaltimo padarymo aplinka, aukos tapatybė ir nusikaltėlio tapatybė gali būti laikomi itin reikšmingais elementais, nes juose gali būti informacijos, kuri gali būti panaudota nustatant, lokalizuojant ir užkardant nusikalstamos grupuotės veiklą. Šie elementai taip pat gali padėti nustatyti sąsajas tarp skirtingų prekybos žmonėmis nusikaltimų, o tai gali padėti pagerinti tyrimą ir užkirsti kelią būsimiems nusikaltimams. Reikėtų pažymėti, kad visi kriminalistinių požymių elementai yra svarbūs, o atsižvelgimas į juos tyrimo procese gali būti lemiamas siekiant teisingumo šios rūšies nusikaltimų atveju. Nors kiekvienas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinių požymių elementas yra svarbus, kai kuriuose elementuose gali būti daugiau konkrečios ir tyrimui vertingos informacijos. Tačiau kompleksinis jų naudojimas ir analizė kriminalistinės charakteristikos kontekste padės pasiekti geriausią kovos su šios rūšies nusikaltimais rezultatą.
R4	Priklausomai nuo nusikaltimo rūšies vieni iš elementų gali būti labiau reikšmingi, kiti – mažiau. Kalbant apie prekybos žmonėmis nusikaltimus ypatingą reikšmę turi: nusikaltimo būdas; elementai, charakterizuojantys nusikaltėlį ir auką (nusikaltėlis ir auka dažnai būna tarpusavyje susiję); pėdsakai (pvz. elektroniniai pėdsakai ir idealūs pėdsakai, kurie yra užfiksuoti žmogaus atmintyje).
R7	Mano požiūriu, tai pirmiausia nusikaltimo padarymo būdo ir kaltininko asmens įtaka kriminalistinių pėdsakų atsiradimui ir rūšiai bei pažintinių procesų taikymas šios rūšies nusikalstamų veikų tyrimo metodikoje.

R8	Negaliu atsakyti, kurie elementai yra reikšmingesni.
----	--

Taigi galima išskirti du požiūrius apie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementų reikšmingumą: 1) visi elementai yra reikšmingi ir naudojami komplekse, nes jie yra susiję koreliaciniais ryšiais, todėl vieno reikšmingesnio nėra (R1, R2, R3); 2) vieni elementai yra reikšmingesni, nei kiti – nusikaltimo būdas, nusikaltėlis, pėdsakai (R4, R7) ir auka (R4). R8 šiuo klausimu nepasisakė.

Lentelė Nr. 5. Ar prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika turi savitų bruožų, kurių neturi kitų nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Prekybos žmonėmis nusikaltimai išsiskiria savo daugialypiškumu, sudėtingumu ir tarptautiškumu – tai ir yra pagrindiniai prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos bruožai, kurių balansas atskirais atvejais yra nevienodas.
R2	Specifika pasižymi tuo, kad dažniausiai apie prekybą žmonėmis sužinoma iš nukentėjusiojo, kuris kreipiasi pagalbos, tačiau taip yra daugelyje smurtinių bylų, pvz. išžaginimų bylose, todėl jį reikėtų suprasti kaip smurtinių nusikaltimų grupės specifinį bruožą.
R3	Taip. Visų pirma tai taikoma vadinamiesiems materialiesiems nusikaltimams (pvz. vagystėms). Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistiniuose požymiuose nėra tokio elemento kaip nusikalstamos veikos dalykas pvz. (pinigai, asmeniniai daiktai). Prekybos žmonėmis kriminalistinių požymių struktūroje nėra tokio elemento kaip nusikalstamo kėsinosi objektas.
R4	Kriminalistinės charakteristikos elementas – nusikaltimo būdas yra išskiriamas į: pasirengimą, įvykdymą, nusikaltimo padarinių slėpimą. Visos minėtos nusikaltimo būdą sudarančios dalys skiriasi nuo kitų nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos.
R7	Konceptualiai ne, detalai visos nusikalstamos veikos turi tam tikrų specifinių bruožų.
R8	Aukos atranka, tikrojo sandorio tikslo neteisingas pateikimas, aukos identifikavimas, atitinkantis aukos profilį. Pavyzdžiui, tuo remiantis, tais atvejais, kai prekyba žmonėmis vykdoma pasitelkiant juridinius asmenis (modelių agentūras, įdarbinimo agentūras, kelionių įmones, vedybų agentūras ir kitus juridinius asmenis). Pasitelkus pasus išduodančius, vizas įsigyjančius, parduodančius asmenis ir asmenis, ieškančius potencialių pirkėjų, būtina nustatyti asmenų, t. y. šį nusikaltimą padariusių įstaigų, įmonių ir organizacijų darbuotojų, kaltę. Perkant ir parduodant asmenį nusikaltimo subjektas yra ir pardavėjas, ir pirkėjas, dovanojimo atveju – davėjas ir gavėjas, tai yra visais atvejais turi būti dvi šalys.

Taigi remiantis respondentų nuomone, prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos specifiniai bruožai yra: nusikaltimo daugialypiškumas, sudėtingumas ir tarptautiškumas (R1); dažniausiai pradinės informacijos apie prekybą žmonėmis šaltiniais būna nukentėjusieji (kaip smurtinių nusikaltimų bruožas) (R2); nėra tokio elemento kaip nusikalstamos veikos dalykas, pvz. pinigai, asmeniniai daiktai ir pan. (R3); nusikaltimo būdas (R4); konceptualiai neturi, detalai visos nusikalstamos veikos turi tam tikrų specifinių bruožų (R7); aukos profilis, klaidinantis sandorio tikslas ir nusikaltimo subjektas – visais atvejais turi būti dvi šalys (R8).

Lentelė Nr. 6. Ar pritariate teiginiui, kad nusikalstamų veikų (prekybos žmonėmis) kriminalistinės charakteristikos koncepcija – tai mokslininkų subjektyvios nuomonės išraiška? Ar viena iš jų gali tapti kriminalistikos disciplinos objektyvia tiesa, pripažįstama visų mokslininkų arba bent vyraujančia?

Respondento Nr.	Atsakymas
R1	Kiekvieno mokslininko teoriniai darbai yra subjektyvus dalykas. Kriminalistinė charakteristika yra būtinas ir reikalingas kriminalistikos metodikos elementas, tačiau jis turi turėti didesnę informacinę bei paieškos funkciją, kuri padėtų nusikaltimo tyrimui. Jeigu visus kriminalistinės charakteristikos elementus sutvarkysime ir paversime sudėtine kriminalistinės informacinės sistemos dalimi – ji taps instrumentu, padedančiu tirti nusikaltimus.
R2	Nesvarbu kiek autorių pateiks kriminalistinės charakteristikos struktūrą ir į kiek dalių ją suskirstys, tad galime laikyti, kad kriminalistinė charakteristika yra subjektyvi mokslininkų nuomonė, nes kiekvienas jų kriminalistinę charakteristiką mato skirtingai, tačiau visi autoriai yra teisūs, nes kalba apie tą patį. Svarbiausia kriminalistinėje charakteristikoje yra (ką vadiname kriminalistine charakteristika) ir dėsningumai–koreliaciniai ryšiai tarp visų elementų.
R3	Prekybos žmonėmis kriminalistinių požymių samprata ir struktūra nėra subjektyvios mokslininkų nuomonės išraiška. Ji grindžiama dėsningumu ir faktų, atskleistų tiriant realias nusikalstamas veikas, analize ir sisteminimu, taip pat moksliniais kriminalistikos ir su ja susijusių mokslo sričių tyrimais. Tačiau, kaip ir bet kurioje mokslo srityje, galima diskutuoti ir aptarti kokie elementai turėtų būti įtraukti į kriminalistinę charakteristiką ir kaip jie turėtų būti interpretuojami. Objektyvią tiesą kriminalistikos moksle galima pasiekti taikant mokslinius metodus ir mokslininkams keičiantis patirtimi. Tai leis sukurti moksliškai pagrįstą ir objektyvią prekybos žmonėmis kriminalistinę charakteristiką, kuri taps efektyvesnės kovos su šios rūšies nusikaltimais pagrindu.
R4	Sudarant nusikaltimo kriminalistinės charakteristikos koncepciją yra svarbus praktinės medžiagos analizavimas, reikia atlikti labai didelius tyrimus, kad būtų galima nustatyti tam tikrus pagrindinius elementus. Tik tokiu pagrindu galima prieiti prie bendro vardiklio – vienos koncepcijos, kuri taps vyraujančia. Kriminalistinės charakteristikos požymiai yra objektyvūs, jeigu analizuojam realias bylas, iš kurių išskiriami minėti požymiai, todėl jie nepriklauso nuo žmogaus subjektyvios nuomonės.

R7	Ne, nusikalstamų veikų (prekybos žmonėmis) kriminalistiniai požymiai nėra tik išraiška. Tai yra reali žinių visuma, tinkama taikyti daugelyje kriminalistikos žinių dalių, taip pat tyrimo ir įrodymų teorijoje.
R8	Sąvoka, jei toks yra žinių vienetas, sudarytas iš vieno požymių derinio; terminas arba techninis žodis – žodinis bendrosios srities termino įvardijimas. Jis gali būti interpretuojamas skirtingai įvairiose šalyse. Svarbus vaidmuo tenka ir kultūrinėms ypatybėms – Vidurinė Azija, arabų šalys ir pan. Pavyzdžiui, Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso 133 straipsnio 1 dalis apibrėžia prekybą žmonėmis taip: Už tai, kad asmuo yra priverstas tuoktis, dirbti neįprastomis sąlygomis, užsiimti prostitucija, elgetauti, daryti nusikaltimą ar vykdyti bet kokią kitą atgrasią prievolę, gaunant finansinę naudą ar jos negaunant, taip pat už asmens laikymą tokioje padėtyje, jei veikia padaroma atimant laisvę, naudojant smurtą, apgaulę, grasinimą pakenkti, priklausomybę nuo kito asmens, bejėgiškos būklės ar pažeidžiamos būklės išnaudojimą. Sudėties charakteristikos, įrodinėjimo objekto aplinkybės, duomenys, padedantys nustatyti nusikaltėlį – požymiai susiję su šiomis objektyviomis aplinkybėmis, požymiai kyla iš teisinių pozicijų, požymiai yra objektyviai apibrėžiami, požymių visuma yra subjektyvioji nusikaltimo sudėtis. Todėl nenorėčiau sutikti su teiginiu, kad nusikaltimo (prekybos žmonėmis) kriminalistinės charakteristikos koncepcija yra subjektyvios mokslininkų nuomonės išraiška.

Taigi respondentų nuomonės gali būti skirstomos į pritarenčias (R1, R2) ir prieštaraujančias (R3, R4, R7, R8) teiginiui, kad kriminalistinės charakteristikos koncepcija – tai mokslininkų subjektyvios nuomonės išraiška. Darbo autorės nuomone nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūrą sudarančių elementų skaičius, formuluotė ir išdėstymas tam tikra tvarka yra subjektyvi mokslininkų nuomonės išraiška, tačiau pats elementas, nepriklausomai nuo jo formuluotės (vienas elementas gali apimti kitus elementus arba būti išskaidytas į smulkesnes dalis), yra objektyvus.

Apibendrinant, prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika yra koreliaciniais ryšiais susietų elementų visuma, kuri atspindi nusikaltimą. Šių elementų analizė atskleidžia žmogaus išnaudojimo formos vystymosi, nuo pradinio taško (subjekto, kuriančio nusikalstamas idėjas, kurias nukreipia į būsimą nukentėjusįjį) iki rezultato (nusikalstamų veiksmų realizacijos ir padarinių slėpimo), dėsningumus, kuriais remiantis sudaroma prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimo metodika. Atsižvelgus į minėtą metodiką tyrėjas gali sudaryti veiksmų planą, suteikiantį tyrimui kryptį, kuri palengvina versijų kėlimą, nesant žinomam įtariamajam padeda nustatyti nusikaltimą įvykdžiusį asmenį, o jį demaskavus – ištirti prekybos žmonėmis nusikaltimą.

„Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ ekspertų interviu klausimai

1. Kaip manote, kodėl mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nėra plačiai vartojama daugelyje užsienio šalių akademiname diskurse ir ar tai daro neigiamą įtaką nusikalstamų veikų tyrimui? Ar užsienio šalyse, kur akademiname diskurse nėra vartojama mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“, randame kitus teorinius modelius ar konstrukcijas?
2. Kaip manote, kodėl prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika daugelyje valstybių, tame tarpe ir Lietuvoje, nėra plačiai nagrinėjama?
3. Kokie prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos elementai neturi tiesioginių sąsajų su teisinės (baudžiamosios teisės) charakteristikos elementais, bet yra labai reikšmingi aiškinant ir tiriant šios rūšies nusikalstamas veikas?
4. Ar vienodai svarbūs prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūrą sudarantys elementai, o gal vienas/keli iš jų yra reikšmingesni (svarbesni), jei taip, tai kokie?
5. Ar prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika turi savitų bruožų, kurių neturi kitų nusikalstamų veikų kriminalistinės charakteristikos?
6. Ar pritariate teiginiui, kad nusikalstamų veikų (prekybos žmonėmis) kriminalistinės charakteristikos koncepcija – tai mokslininkų subjektyvios nuomonės išraiška? Ar viena iš jų gali tapti kriminalistikos disciplinos objektyvia tiesa, pripažįstama visų mokslininkų arba bent vyraujančia?

„Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ ekspertų interviu atsakymai

Respondentas Nr. 1

1. Kriminalistinė charakteristika yra naudojama ir kitose šalyse, tik gal kitu pavadinimu (JAV, Didžiojoje Britanijoje), pvz., nusikaltimo ar nusikaltėlio apibūdinimas, veikimo būdas (Modus operandi sistema), tik gal mažiau teoriškai išnagrinėta ir diskutuota.
2. Lietuvoje turbūt nepakankamai nagrinėjama. Neįsitikinta efektyvumu, dar trūksta įdirbio, kad šis instrumentas atneštų naudą kaip informacinės sistemos dalis.
3. Visi elementai yra reikšmingi ir naudojami komplekse. Jūsų problematikoje viskas prasideda nuo aukos ir gaunasi daug variacijų. Dėliojant visus elementus svarbu, kad ta informacija būtų tinkamai sutvarkyta pakankamo praktikos masyvo pagrindu, atnaujinama bei duotų realios naudos. O darbo čia per akis.
4. Kriminalistinės charakteristikos elementai gali būti naudingi ir veikti tik būdami komplekse, nes jie visi yra svarbūs. Bent vieną iš jų (keturių pagrindinių elementų) iššėmus – nusikaltimo poveikio neturėsime.
5. Prekybos žmonėmis nusikaltimų metodika, kurios sudėtinė dalis yra kriminalistinė nusikaltimų charakteristika, netradicinė, ypatinga, nes joje susilieja kitų nusikaltimų arba jų komplekso bruožai. Prekybos žmonėmis nusikaltimai išsiskiria savo daugialypiškumu, sudėtingumu ir tarptautiškumu – tai ir yra pagrindiniai prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos bruožai, kurių balansas atskirais atvejais yra nevienodas.
6. Kiekvieno mokslininko teoriniai darbai yra subjektyvus dalykas. Vyksta diskusija ar kriminalistinė charakteristika yra būtinas metodikos reiškinyje ar tai yra fantomas. Respondento nuomone, kriminalistinė charakteristika yra būtinas ir reikalingas kriminalistikos metodikos elementas, tačiau jis turi turėti didesnę informacinę bei paieškos funkciją, kuri padėtų nusikaltimo tyrimui. Jeigu visus kriminalistinės charakteristikos elementus sutvarkysime ir paversime sudėtine kriminalistinės informacinės sistemos dalimi – ji taps instrumentu, padedančiu tirti nusikaltimus.

1. Atskiros mokslinės kategorijos „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ neįvardinimas užsienio šalyse, nusikaltimų tyrimui įtakos neturi. Užsienio šalyse yra paplitęs algoritimizavimas – preliminaros informacijos apie nusikalstamą veiką suvedimas į sistemą, kuri pateikia rekomenduojamus elgesio modelius (tyrimo veiksmus), atsižvelgdama į kriminalistinę atitinkamos veikos charakteristiką. Todėl sakyti, kad užsienyje nėra nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos negalima, tačiau ji vadinama kitaip. Kol kas Lietuvoje tokios sistemos, kurioje suvedus kriminalistinės charakteristikos elementus būtų pateikti siūlomi tyrimo veiksmai, nėra.
2. Mokslinių straipsnių ar mokslinių tyrimų apie prekybą žmonėmis yra, tačiau ne tokių, kurie tiesiogiai nagrinėtų kriminalistinę charakteristiką. Nors prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika nėra plačiai nagrinėjama moksliniu lygmeniu, bet bylas tiriantys asmenys kriminalistinę charakteristiką žino, nes ji yra nusikaltimo įrodymo pagrindas, tačiau jos, kaip tokios neįvardina, nes nežino jos teorinio lygmens. Pareigūnas, gavęs pirminę informaciją apie nusikaltimą užduoda klausimus, kurie ir yra kriminalistinės charakteristikos elementai. Pvz. Kas yra nukenėjęs asmuo? Kas yra įtariamasis? Kokių būdu buvo įvykdytas prekybos žmonėmis nusikaltimas? Kokioje situacijoje buvo užmegztas pirminis kontaktas su auka?
3. Pirma mintis – įtariamasis. BK 147 str. dispozicijoje nėra nurodytas asmuo padaręs nusikaltimą, kurie turėtų reikšmės veikos kvalifikavimui, tačiau prekyba žmonėmis dažniausiai nebūna vieno asmens darbas, todėl tai apima ir bendrininkavimą. Taip pat dispozicijoje nėra minimas ir veikos padarymo laikas. Be to, prekybos žmonėmis nusikaltimas dažnai siejasi ir su kitomis veikomis, pvz. dokumentų klastojimas, todėl minėtas sąsajas gali turėti kitų veikų straipsnių dispozicijos.
4. Nesvarbių, nereikšmingų kriminalistinės charakteristikos elementų neįžvelgiama, nes kiekvienas elementas yra susijęs koreliaciniais ryšiais.
5. Specifika pasižymi tuo, kad dažniausiai apie prekybą žmonėmis sužinoma iš nukentėjusiojo, kuris kreipiasi pagalbos, tačiau taip yra daugelyje smurtinių bylų, pvz. išžaginimų bylose, todėl jį reikėtų suprasti kaip smurtinių nusikaltimų grupės specifinį bruožą.
6. Nesvarbu kiek autorių pateiks kriminalistinės charakteristikos struktūrą ir į kiek dalių ją suskirstys, todėl galime laikyti, kad kriminalistinė charakteristika yra subjektyvi mokslininkų nuomonė, nes kiekvienas jų kriminalistinę charakteristiką mato skirtingai, tačiau visi autoriai yra teisūs, nes kalba apie tą patį. Svarbiausia kriminalistinėje charakteristikoje yra (ką vadiname kriminalistine charakteristika) ir dėsningumai–koreliaciniai ryšiai tarp visų elementų.

1. Mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nėra plačiai vartojama daugelio užsienio šalių moksliniame diskurse dėl kelių priežasčių. Pirma, taip gali būti dėl to, kad nusikaltimo kriminalistinių charakteristikų kategorija yra palyginti naujas terminas, kuris anksčiau nebuvo plačiai vartojamas ir nepateko į nusistovėjusią terminiją. Antra, daugelis užsienio šalių turi savo nusikaltimų klasifikavimo sistemas ir tyrimo metodus, į kuriuos ši kategorija gali būti neįtraukta. Trečia, užsienio šalyse gali būti naudojami kiti teoriniai modeliai ir konstrukcijos, apibūdinantys nusikaltimo požymius ir jų analizės metodus, todėl siūlomi kiti terminai. Bet kuriuo atveju tai, kad užsienio šalyse kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nėra plačiai paplitusi, nebūtinai turi neigiamos įtakos nusikalstamų veikų tyrimui. Kaip minėta, skirtingose šalyse gali būti taikomi skirtingi nusikaltimų tyrimo metodai ir būdai, o šių metodų veiksmingumas gali priklausyti nuo daugelio veiksnių, įskaitant kultūrinius, socialinius ir ekonominius šalies ypatumus. Taip pat pažymėtina, kad užsienio šalyse gali būti naudojamos panašios kategorijos, apibūdinančios nusikaltimo požymius ir padedančios tirti nusikaltimus. Be to, užsienio šalyse gali būti taikomi skirtingi nusikaltimų tyrimo metodai, kurie nebūtinai susiję su tam tikromis kategorijomis. Pavyzdžiui, kai kuriose šalyse nusikaltimams tirti gali būti aktyviai naudojamos techninės priemonės ir vaizdo stebėjimo sistemos. Bet kokių atveju tai, kad užsienio šalyse nėra paplitusi kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ nebūtinai reiškia, kad šiose šalyse nėra veiksmingų nusikalstamų veikų tyrimo metodų ir būdų. Be to, daugelis šalių šiuo metu aktyviai bendrauja ir keičiasi patirtimi nusikaltimų kontrolės ir tyrimo srityje, o tai leidžia joms tobulinti savo metodus ir būdus.
2. Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika daugelyje šalių, taip pat ir Lietuvoje, nėra plačiai tyrinėjama dėl kelių priežasčių. Pirma, prekyba žmonėmis yra sudėtingas ir dažnai paslėptas (latentinis) nusikaltimas, kurį gali būti sunku nustatyti ir ištirti. Taip gali būti dėl tarpvalstybinio nusikaltimų pobūdžio, daugybės nusikaltėlių ir pažeidžiamų aukų, kurios nenori arba negali prisistatyti. Todėl teisėsaugos ir mokslo institucijos gali turėti ribotą prieigą prie duomenų ir informacijos apie šiuos nusikaltimus, todėl sunku atlikti išsamius prekybos žmonėmis kriminalistinių aspektų tyrimus. Antra, gali būti, kad teisėsaugos pareigūnai ir kiti specialistai, kovojantys su šiuo nusikaltimu, nepakankamai žino ir supranta kriminalistinius prekybos žmonėmis aspektus. Tai gali būti susiję su specialių mokymų ar išteklių trūkumu arba platesniu kultūriniu ar instituciniu pasipriešinimu prekybą žmonėmis pripažinti rimtu nusikaltimu. Trečia, gali trūkti politinės valios ar finansavimo remti prekybos žmonėmis kriminalistinių

aspektų tyrimus. Taip gali būti dėl konkuruojančių prioritetų, ribotų išteklių arba nepakankamo supratimo apie šio tyrimo svarbą didinant teisėsaugos ir kitų kovos su prekyba žmonėmis priemonių veiksmingumą. Siekiant išspręsti šias problemas ir pagerinti prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinių aspektų supratimą svarbu, kad vyriausybės, teisėsaugos institucijos ir akademinės institucijos dirbtų kartu, siekdamos didinti informuotumą, rengti specializuotus mokymus ir skirti išteklių prekybos žmonėmis tyrimams šioje zonoje remti. Tai gali apimti tokias iniciatyvas kaip tarptautinis bendradarbiavimas, visuomenės informavimo kampanijos ir tikslinis finansavimas prekybos žmonėmis kriminalistinių aspektų tyrimams.

3. Prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika grindžiama baudžiamosios teisės nuostatomis dėl nusikaltimo požymių, kurie apima objektą, objektyviąją nusikaltimo pusę, subjektą ir subjektyviąją tokio nusikaltimo pusę. Skirtingai nuo baudžiamosios teisės charakteristikos, prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika yra aprašomasis ir statistinis informacinis modelis, atspindintis kriminalistiškai reikšmingą informaciją apie nusikalstamos veikos būdus ir tipinius pėdsakus („pėdsakų vaizdą“), nusikaltėlio tapatybę, situaciją (sąlygas, vietą, laiką), nukentėjusiojo asmenybę, kurios analizė padeda nustatyti tarpusavio sąsajas (priklausomybes) ir yra pagrindas tyrimo versijoms kurti ir tikrinti. Šiandien kriminalistinėje literatūroje nėra vieningo supratimo apie sąvokų „nusikalstamos veikos kriminalistinė charakteristika“ ir „aplinkybės, kurias reikia išsiaiškinti“ santykį. Viena mokslininkų grupė išreiškia mintį, kad teisingai suformuluota nusikalstamos veikos kriminalistinė charakteristika turėtų organiškai apimti įrodinėtinų aplinkybių sąrašą, todėl jų nereikia įtraukti į atskiros tyrimo metodikos struktūrą. Savo ruožtu kiti nurodo, kad atskirų kriminalistinių metodikų struktūroje turėtų būti atsižvelgta į tipinius įrodinėjimo dalyko požymius kriminalistinėje nusikalstamų veikų charakteristikoje. Mūsų nuomone, pagrįsta mokslininkų pozicija, kurie teigia, kad nusikalstamos veikos kriminalistinė charakteristika ir aplinkybės, kurias reikia išsiaiškinti yra savarankiški tam tikrų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikos struktūriniai elementai, nekonkuruojantys tarpusavyje ir skirti įvairioms vieno tyrimo uždaviniams spręsti. Kriminalistinės charakteristikos struktūra negali būti tapatinama su įrodinėtinomis aplinkybėmis, nes visi įrodinėjimo dalyko elementai negali būti aprėpti kriminalistinės charakteristikos elementais, kurie iš esmės apibūdina tipines nusikaltimo savybes ir požymius, tačiau leidžiamas jų derinys. Nustatinėtinios aplinkybės, priešingai nei nusikaltimo kriminalistinė charakteristika, integruoja nusikaltimo teisinės sudėties požymius. Tai leidžia iš visų įvykių ir veiksmų atrinkti tuos, kurie yra apdovanoti baudžiamosios teisinės, teisiškai reikšmingos prigimties požymiais (socialinis pavojingumas, neteisėtumas, kaltė) ir suteikti jiems

teisingą baudžiamąjį teisinį vertinimą. Mūsų nuomone, atskiruose kriminalistinio tyrimo metoduose „aplinkybės, kurias reikia išsiaiškinti“ turi būti vertinamos kaip savarankiškas jo struktūros elementas. Mūsų nuomone, prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos kaip aprašomojo ir statistinio informacinio modelio apie kriminalistiškai reikšmingus šio nusikaltimo požymius naudojimo praktinę reikšmę ir efektyvumą pirmiausia lemia poreikis tirti kriminalistinės charakteristikos elementus ir nustatyti tarp jų egzistuojančius ryšius, dėl kurių vieno tokio požymio elementų buvimas leidžia pakankamai tiksliai prognozuoti kitų, šiuo metu nežinomų tyrimo požymių egzistavimo galimybę ir prisideda prie tyrimo versijų kūrimo.

4. Kiekvienas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūros elementas yra svarbus ir gali turėti vertingos informacijos, reikalingos prekybos žmonėmis nusikaltimams tirti ir užkardyti. Kriminalistinių šaltinių analizė ir tyrėjų apklausos rezultatai leidžia į nagrinėjamos nusikalstamų veikų rūšies kriminalistinę charakteristiką įtraukti šiuos elementus: 1) nusikalstamos veikos padarymo būdas; 2) kaltininko asmenybė; 3) tipiniai nusikaltimo pėdsakai; 4) nusikaltimo padarymo situacija (vieta, laikas ir sąlygos); 5) nukentėjusiojo asmuo (nusikaltimo auka). Kaip rodo duomenų analizės rezultatai, ne visi atrinkti struktūriniai nagrinėjamos nusikalstamos veikos kriminalistinės charakteristikos elementai „veikia“ vienodai. Atrodo, kad šios nusikalstamos veikos padarymo būdas užima pagrindinę vietą tarp pasiūlytų elementų. Tai pirmiausia lemia šios nusikalstamos veikos specifika, apimanti tarpusavyje susijusių paslėpto ir apgaulingo pobūdžio nusikalstamos veiklos veiksmų ir procesų sistemą, susijusią su tokių nusikalstamų apraiškų rengimu, vykdymu ir slėpimu ir laikoma tam tikrų atitinkamų prekybos žmonėmis operacijų ciklu. Šios nusikalstamos veikos požymių nustatymas ir įrodinėjimas, kad konkrečių asmenų veiksmuose yra atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties požymiai, yra pagrindinis tyrėjo (prokuroro) uždavinys ikiteisminio tyrimo procese. Savo ruožtu nukentėjusiojo, kaip tiriamo požymio elemento, tapatybė turi daug mažesnę reikšmę, nes nukentėjusiojo parinkimas paprastai vykdomas situaciniu būdu. Be to, galima pažymėti, kad nusikaltimo padarymo būdai, prekybos žmonėmis pėdsakai, nusikaltimo padarymo aplinka, aukos tapatybė ir nusikaltėlio tapatybė gali būti laikomi itin reikšmingais elementais, nes juose gali būti informacijos, kuri gali būti panaudota nustatant, lokalizuojant ir užkardant nusikalstamos grupuotės, užsiimančios prekyba žmonėmis, veiklą. Šie elementai taip pat gali padėti nustatyti sąsajas tarp skirtingų prekybos žmonėmis nusikaltimų, o tai gali padėti pagerinti tyrimą ir užkirsti kelią būsimiems nusikaltimams. Reikėtų pažymėti, kad visi kriminalistinių požymių elementai yra svarbūs, o atsižvelgimas į juos tyrimo procese gali būti lemiamas siekiant teisingumo šios rūšies

nusikaltimų atveju. Be to, nusikaltimo aplinka ir jo padarymo būdas taip pat gali būti labai svarbūs tyrimui. Pavyzdžiui, nusikaltimo padarymo vieta gali padėti nustatyti vietas, kuriose aukos laikomos arba perduodamos iš vienos nusikalstamos grupuotės kitai. Nusikaltimų padarymo būdai gali padėti nustatyti nusikalstamos grupės veiklos ypatumus, pavyzdžiui, jų darbo organizavimą, aukų kontrolės metodus, naudojamas priemones ir technologijas. Taigi, nors kiekvienas prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinių požymių elementas yra svarbus, kai kuriuose elementuose gali būti daugiau konkrečios ir tyrimui vertingos informacijos. Tačiau kompleksinis jų naudojimas ir analizė kriminalistinės charakteristikos kontekste padės pasiekti geriausią kovos su šios rūšies nusikaltimais rezultatą.

5. Taip. Visų pirma tai taikoma vadinamiesiems materialiesiems nusikaltimams (vagystėms, kontrabandai, sukčiavimui ir kt.). Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistiniuose požymiuose nėra tokio elemento kaip nusikalstamos veikos dalykas (pinigai, asmeniniai daiktai, ginklai, narkotikai, prekės, nekilnojamasis turtas, transporto priemonės ir t. t.). Nusikalstamos veikos objektai turi savo kriminalistinius požymius ir ypatumus, kurie lemia glaudžių ryšių su kitais prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos elementais buvimą ir lemia metodo (konkrečių būdų ir jų derinių, įrankių, priemonių) bei nusikalstamos veikos padarymo aplinkos (vietos ir laiko) pasirinkimą, sąveiką su kitais objektais ir pasireiškia materialiais ir idealiais pėdsakais, kurie yra informacinis pagrindas tyrimo versijoms kelti. Prekybos žmonėmis kriminalistinių požymių struktūroje nėra tokio elemento kaip nusikalstamo kėsinosi objektas, o tokie elementai vyksta.
6. Prekybos žmonėmis kriminalistinių požymių samprata ir struktūra nėra subjektyvios mokslininkų nuomonės išraiška. Ji grindžiama dėsningumų ir faktų, atskleistų tiriant realias nusikalstamas veikas, analize ir sisteminimu, taip pat moksliniais kriminalistikos ir su ja susijusių mokslo sričių tyrimais. Tačiau, kaip ir bet kurioje mokslo srityje, galima diskutuoti ir aptarti kokie elementai turėtų būti įtraukti į kriminalistinę charakteristiką ir kaip jie turėtų būti interpretuojami. Šia prasme galimi skirtingi požiūriai, o tai gali sukelti tam tikrų dviprasmybių. Tačiau objektyvią tiesą kriminalistikos moksle galima pasiekti taikant mokslinius metodus ir mokslininkams keičiantis patirtimi. Be to, siekiant tikslesnių ir objektyvesnių kriminalistinių prekybos žmonėmis charakteristikų, būtina atsižvelgti į skirtingų šalių teisės aktų ir kultūrinių ypatumų skirtumus. Prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika turėtų būti grindžiama statistiniais duomenimis ir apibendrinimais, gautais iš baudžiamųjų bylų dėl šios rūšies nusikaltimų. Šie duomenys apima informaciją apie padarytų nusikaltimų pobūdį, jų padarymo būdus, aukų ir nusikaltėlių profilį,

nusikaltimų padarymo aplinką ir kitus veiksnius, galinčius padėti nustatyti šios rūšies nusikaltimų ypatumus ir parengti veiksmingas kovos su jais priemones. Taip pat svarbu atsižvelgti į mokslinius tyrimus ir kitų šalių patirtį kovos su prekyba žmonėmis srityje. Tai gali padėti praplėsti jūsų akiratį ir suteikti galimybę efektyviau dirbti šioje srityje. Taigi prekybos žmonėmis kriminalistinė charakteristika turėtų būti grindžiama įvairiais statistiniais duomenimis ir šios rūšies nusikaltimų baudžiamųjų bylų apibendrinimais. Kartu statistiniai duomenys ir apibendrinimai turi būti pagrįsti ir patikimi, paremti aiškiais duomenų rinkimo ir analizės kriterijais ir metodika. Tai leis sukurti mokslškai pagrįstą ir objektyvią prekybos žmonėmis kriminalistinę charakteristiką, kuri taps efektyvesnės kovos su šios rūšies nusikaltimais pagrindu.

1. Skirtingai žiūrima į kriminalistinės charakteristikos sampratą ir jos vietą nusikaltimų tyrime, todėl „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ yra traktuojama nevienareikšmiškai. Kalbant apie nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką, dauguma mokslininkų ėjo aprašomojo pobūdžio keliu, tačiau labai svarbu, kad ji būtų realizuojama kaip praktinis įrankis. Pirmą kartą kaip mokslinė kategorija „nusikaltimų kriminalistinė charakteristika“ buvo suformuluota Ukrainos kriminalisto prof. Aleksėjaus Kolesnyčenko. Buvo bandoma kurti atskirų nusikalstamų veikų rūšių kriminalistines charakteristikas nesiremiant tam tikros praktikos apibendrinimu, todėl buvo kuriamas modelis remiantis tik literatūriniais šaltiniais, o tai turėjo tam tikrą pagrindą kritikai. Daug kalbama apie atskiras nusikalstamų veikų tyrimo metodikas, kurios susideda iš tam tikrų struktūrinių elementų. Yra įvairios koncepcijos dėl minėtų metodikų, bet visi pripažįsta, kad vienas iš pagrindinių atskirų nusikalstamų veikų rūšių metodikos elementų yra nusikaltimų kriminalistinė charakteristika. Nusikaltimų kriminalistinė charakteristika praktiškai yra algoritmas, nurodantis kaip atlikti ikiteisminį tyrimą.
2. Daugelis šalių naudojami baudžiamąja teisine nusikaltimo charakteristika, todėl nėra skiriama pakankamai dėmesio kriminalistinei nusikaltimo charakteristikai. Dažniausiai kalbama tik apie baudžiamuosius teisinius nusikaltimo požymius, kurie yra reikšmingi kvalifikuojant veiką. Žinoma, galima vadovautis baudžiamaisiais teisiniais charakteristikos elementais ir tai dažnai daroma, tačiau ne visada tai mus tenkina, nes yra nusikalstamų veikų, pvz. tokių kaip nužudymas, kurioms būtina pridėti ir kriminalistinę charakteristiką.
3. Tipiniai pėdsakai neturi sąsajų su baudžiamosios teisinės charakteristikos elementais, o kriminalistikos moksle tai yra svarbiausias dalykas.
4. Yra įvairių koncepcijų, kurios į nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką įtraukia skirtingus elementus. Respondento nuomone, reikėtų išskirti aštuonis elementus: nusikaltimo padarymo būdą; pasikėsimo objektą; laiką ir vietą; situaciją; nusikaltimo padarymo įrankius ir priemones; nukentėjusiojo asmenybę; nusikaltėlio asmenybę; tipinius nusikaltimo pėdsakus. Priklausomai nuo nusikaltimo rūšies vieni iš minėtų aštuonių elementų gali būti labiau reikšmingi, kiti – mažiau. Kalbant apie prekybos žmonėmis nusikaltimus ypatingą reikšmę turi: nusikaltimo būdas; elementai, charakterizuojantys nusikaltėlį ir auką (nusikaltėlis ir auka dažnai būna tarpusavyje susiję); pėdsakai (pvz. elektroniniai pėdsakai ir idealūs pėdsakai, kurie yra užfiksuoti žmogaus atmintyje). 2019 m. Ukrainoje, Lvovo universitete buvo parengtas mokslinis darbas apie prekybą

žmonėmis, kuris yra specifinis, nes jį sudaro schemų kompleksas, o atskiros schemos sudarytos pagal kiekvieną kriminalistinės charakteristikos elementą.

5. Prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinė charakteristika turi savo ypatingus bruožus, kuriais skiriasi nuo kitų nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos. Kriminalistinės charakteristikos elementas – nusikaltimo būdas yra išskiriamas į: pasirengimą, įvykdymą, nusikaltimo padarinių slėpimą. Visos minėtos nusikaltimo būdą sudarančios dalys skiriasi nuo kitų nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos.
6. Sudarant nusikaltimo kriminalistinės charakteristikos koncepciją yra svarbus praktinės medžiagos analizavimas, reikia atlikti labai didelius tyrimus, kad būtų galima nustatyti tam tikrus pagrindinius elementus. Tik tokiu pagrindu galima prieiti prie bendro vardiklio – vienos koncepcijos, kuri taps vyraujančia. Negalima vartoti tik teorinių konstrukcijų, t. y. diskutavimas tik teoriniame scholaste, būtina pradėti nuo praktinių situacijų tyrimo. Kriminalistinės charakteristikos požymiai yra objektyvūs, jeigu analizuojam realias bylas, iš kurių išskiriami minėti požymiai, todėl jie nepriklauso nuo žmogaus subjektyvios nuomonės. Be to, tiriant bet kokią nusikalstamą veiką vadovaujamasi tam tikrais modeliais, kriminalistinėmis metodikomis. Kuriant prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinę charakteristiką reikia žiūrėti į pokyčius, kurie vyksta pasaulyje, pvz. karas Ukrainoje, pabėgėliai (kuriuos lengva išnaudoti), toki pokyčiai yra susiję su naujų kriminalistinės charakteristikos struktūrų rengimu.

1. Mokslinio potencialo naudojimo kultūra visada įpareigoja problemines situacijas formuluoti mokslo kalba (terminologija), kuria suformuluota problema turėtų būti išspręsta. Kiekvienas mokslas turi savo kalbą, savo terminologiją. Be to, mokslo terminų reikšmė yra nekintama (reikšmės gali keistis tik laikui bėgant, pačiam mokslui vystantis). Tai užtikrina suformuluotos problemos ir jos sprendimo rezultato atitikimą konkrečioje mokslo teorijoje. Egzistuoja toks neigiamas socialinis reiškinys kaip pseudomokslas. Šio reiškinio ypatybė pasireiškia tuo, kad pseudomokslininkai (paprastai tai žmonės, neturintys pakankamo sisteminio išsilavinimo konkrečioje mokslo pažinimo srityje), sprenddami savo asmeninius, neretai savanaudiškus interesus, savanoriškai vartoja tradicinę mokslinę terminiją, vartojamiems terminams suteikdami kitas reikšmes. Šios reikšmės, kaip taisyklė, neturi griežtai patyriminio ir loginio pagrindimo. Pseudomokslininkams būdinga išradinėti naujus terminus. Siekdami, kad jų terminai skambėtų „moksliškiau“, pseudomokslininkai prie savo terminų prideda žodžius „mokslinis“, „fizikinis“, „cheminis“ ir t. t. T. y. tokius būdvardžius, kurie nurodo konkrečią mokslinę šios terminijos vartojimo sritį. Tokios terminijos vartojimas mokslinėse diskusijose vadinamas mokslinės terminijos užteršimu. Klaidingi mokslininkai yra mokslo parazitai. Tokio liūdno likimo neišvengė ir kriminalistikos mokslas. Tokie terminai kaip „kriminalistinis nusikaltimo aprašymas“, „nusikaltimo mechanizmas“, „kriminalistinė teismo nagrinėjimo klasifikacija“, „kriminalistinis teismo proceso ir baudžiamųjų bylų aprašymas“, „nusikaltimų prevencija ir užkardymas“, „kriminalistinė situacionologija“, „kriminalistinis stebėjimas“, „kriminalistinė idėja“ ir kiti kriminalistikos „falsifikatai“ ir „fantomai“ atsirado dėl pseudomokslininkų veiklos kriminalistinėje aplinkoje. Ši aplinkybė yra vienas iš paaiškinimų, kodėl sąvokos „kriminalistinė nusikaltimų charakteristikos“ vartojimas akademinėje aplinkoje nėra priimtinas. Pseudomokslininkų terminijos plitimas kriminalistinėje aplinkoje ypač intensyvus Rusijoje. Kiekvieno mokslininko pareiga – užkirsti kelią pseudomokslininkų terminijos atsiradimui ir sklaidai, ignoruoti mokslines diskusijas, kuriose ši terminija vartojama. Egzistuoja tokia mokslinė teorija kaip teisės teorija. Kitaip tariant, teisės mokslas (mokslas yra aukščiausia mokslinės teorijos raidos pakopa). Vadinasi, teisės teorijos (teisės mokslo) terminologija vartojama teisiškai sprendžiant problemines situacijas, susijusias tik su visuomeninių santykių reguliavimu (bet kurios žmonių visuomenės egzistavimo pagrindu). Remiantis teisės teorijos pagrindais, viena iš teisės įgyvendinimo formų yra teisėsauga. Kartais normalaus teisinio rezultato visuomeniniuose santykiuose gali nepavykti pasiekti be valstybės ar pareigūnų įsikišimo. Tokiais atvejais teisės

įgyvendinimas vyksta teisės įgyvendinimo procese. Teisėsauga – tai tam tikrų valstybės institucijų įgyvendinama valstybės valdžia, siekiant įgyvendinti teisės normas tam tikrose gyvenimo situacijose, priimant atskirus konkrečius teisės aktus, pavyzdžiui, teismo sprendimus, nuosprendžius ir pan. Svarbiausius gyvenimo aspektus ir visuomenės interesus gina baudžiamoji teisė, t. y. nurodymai, įpareigojantys asmenį, grasinant kriminaline bausme, susilaikyti nuo baudžiamosios teisės draudžiamo elgesio (veikimo ar neveikimo). Baudžiamosios teisės taikymas vadinamas baudžiamosios teisės vykdymu, kuris yra griežtai reglamentuotas ir vyksta tam tikra tvarka, paprastai nustatyta baudžiamojo proceso teisės aktuose (teisės aktai – tai tam tikrą visuomeninių santykių sritį reglamentuojančių teisės normų visuma). Baudžiamasis procesas yra viena iš baudžiamosios teisės taikymo formų. Kiekviena visuomenė, atsižvelgdama į savo istorinės raidos ypatumus ir baudžiamosios teisėsaugos tradicijas, nustato savo optimalų baudžiamojo proceso modelį. Latvijoje baudžiamojo proceso tikslas – išspręsti baudžiamosios teisės ginčus, t. y. išnagrinėti baudžiamosios bylos medžiagą, teisingai teisiškai įvertinti baudžiamosios bylos medžiagoje užfiksuotą socialiai reikšmingą įvykį ir priimti teisingą (sąžiningą) nuosprendį (bausmę), atitinkantį baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus. Šiam tikslui pasiekti baudžiamoji byla turi būti tinkamai parengta ikiteisminio tyrimo stadijoje, t. y. baudžiamosios bylos medžiagoje turi atsispindėti keturių aplinkybių faktai iki jos nagrinėjimo teisme: 1. Aplinkybės, rodančios nusikalstamos veikos padarymą. (2. Baudžiamąją atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės. 3. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę. 4. Aplinkybės, dėl kurių galima atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Visos šios aplinkybės yra teoriniai baudžiamosios teisės teorijos konstruktai, atsispindintys Latvijos baudžiamajame įstatyme. Nusikalstamos veikos (nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo) aplinkybė turi sudėtingiausią struktūrą. Nusikalstama veika yra teorinis modelis (abstrakcija), kuris vadinamas nusikalstamos veikos sudėtimi (corpus delicti). Nusikalstamos veikos sudėtis apima keturis būtinus elementus (sudėtinės dalis) – nusikalstamos veikos objektą, nusikalstamos veikos subjektą, nusikalstamos veikos objektyviąją pusę, nusikalstamos veikos subjektyviąją pusę (kai kurios nusikalstamos veikos apima ir nusikalstamos veikos subjektą). Nusikalstamos veikos sudėtis – tai teisiniai (baudžiamosios teisės) nusikalstamos veikos įvykio požymiai. Būtent žinių apie nusikalstamų veikų nusikalstamus požymius panaudojimas leidžia teisiškai (baudžiamąja teisine prasme) įvertinti bet kokią socialiai reikšmingą įvykį. Jokia kita nusikalstamos veikos „charakteristika“, įskaitant „kriminalistinę nusikaltimo charakteristiką“, teisės teorijoje ir praktikoje nenaudojama. „Kriminalistinė nusikaltimo charakteristika“ yra teisiškai neišsilačiusių

žmonių veiklos produktas. Vadovaujantis elementaria logika – jei nėra „kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“, tai nėra ir „prekybos žmonėmis kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“, kaip specialaus „kriminalistinės nusikaltimo charakteristikos“ atvejo. Aukščiau išdėstytos aplinkybės yra atsakymas ne tik į jūsų 1 punkto klausimą, bet ir į 2-6 punktuose pateiktus klausimus.

1. Europos kalbų vertimo į anglų kalbą ir atvirkščiai problemos kriminalistikos ir teismo ekspertizės moksluose yra įsisenėjusios ir taip pat labai prieštaringos. Visų pirma dėl to, kad dažnai verčiamos konkrečios šalies realijos, o ne verčiamų žodžių sąvokos. Visiškai neteisinga tapatinti kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslus. Jau nekalbant apie žodyną, kuriuose žodis *criminalistic* verčiamas kaip kriminalistika arba kaip kriminologija, naudojimą. Kitam klausimui dėl kriminalistinių nusikaltimo požymių apskritai turi įtakos, pavyzdžiui, tai, kad kriminalistinio tyrimo teorija, anksčiau vadinta kriminalistikos metodika, yra policijos, o ne kriminalistikos mokslo dalis mūsų srityje. Kriminalistinė nusikaltimo charakteristika, tai labai sudėtingas kriminalistinis modelis ir jo turinio kūrimo procese gerokai neaiškus modelis, gerokai ir prekybos žmonėmis srityje. Jo įvesties duomenys pasižymi dideliu nepastovumu net ir klasikinėje kriminalistikoje, iš to išplaukia, kad modelio taikymo procese ir tyrimo rezultatai yra gerokai neapibrėžti – jie yra labiau įvertis nei mokslinis rezultatas. Kintamumas čia vaidina svarbų vaidmenį, todėl kriminalistai juo naudojasi ne itin dažnai. Tačiau praktiniame tyrime priimami kriminalistinių nusikaltimų charakteristikų modeliai ir stengiamasi jais vadovautis. Praktiškai modelis visai netaikomas paimant nusikalstamų veikų, įskaitant prekybą žmonėmis, pėdsakus praktikoje.
2. Nusikaltimai, susiję su prekyba žmonėmis, nėra labai paplitusi ir gerai žinoma nusikaltimų rūšis, jie nėra labai populiarūs dėl palyginti mažesnio pavojingumo, o tai lemia ir mažesnę visuomenės bei nusikaltėlių jautrumą šiai nusikaltimų rūšiai.
3. Vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą negalima, nes su prekyba žmonėmis susijusių sąvokų teisinė apibrėžtis įvairiose šalyse skiriasi, nors dažniausiai yra susijusi su tarptautiniais susitarimais šioje srityje.
4. Mano požiūriu, tai pirmiausia nusikaltimo padarymo būdo ir kaltininko asmens įtaka kriminalistinių pėdsakų atsiradimui ir rūšiai bei pažintinių procesų taikymas šios rūšies nusikalstamų veikų tyrimo metodikoje.
5. Konceptualiai ne, detalai visos nusikalstamos veikos turi tam tikrų specifinių bruožų.
6. Ne, nusikalstamų veikų (prekybos žmonėmis) kriminalistiniai požymiai nėra tik išraiška. Tai yra reali žinių visuma, tinkama taikyti daugelyje kriminalistikos žinių dalių, taip pat tyrimo ir įrodymų teorijoje. Jos teorinį ir praktinį taikymą apsunkina pirmiau aprašytos problemos. Tačiau, mano požiūriu, ji nėra plačiai pritaikoma teismo medicinos moksluose, tik tyrimo teorijoje ir kriminalistikoje.

Respondentas Nr. 8

1. Naudojama senosios sistemos aplinkybėms išsiaiškinti. Tai neturi neigiamo poveikio nusikaltimų tyrimui. Estijoje yra naudojama ir nenaudojama. Tai susiję su skirtingų kartų požiūriu į šią temą. Mes remiamės rusų žiniomis.
2. Deja, nesu susidūrusi su Lietuvos nusikaltimų tyrimo metodika tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus. Todėl į šį klausimą negaliu objektyviai atsakyti, nes neturiu žinių. Tas pats pasakytina ir apie jūsų teiginį, kad daugelis šalių nenagrinėja. Tyrimas reikalauja daug darbo, visi nusikaltimai turi būti analizuojami. Konkrečiai, Estijoje nėra analizės vieneto, kuris lygintų charakteristikas atskirai.
3. Veikla susijusi su pasirengimu ir slėpimu, aukos susiejimu su priklausomybėmis. Sukuriamas iliuzinis vaizdas, kuris neišsipildo – žadamos sutartys, pinigai, pašalpos, pagunda.
4. Negaliu atsakyti, kurie elementai yra reikšmingesni.
5. Aukos atranka, tikrojo sandorio tikslo neteisingas pateikimas, aukos identifikavimas, atitinkantis aukos profilį. Pavyzdžiui, tuo remiantis, tais atvejais, kai prekyba žmonėmis vykdoma pasitelkiant juridinius asmenis (modelių agentūras, įdarbinimo agentūras, kelionių įmones, vedybų agentūras ir kitus juridinius asmenis). Pasitelkus pasus išduodančius, vizas įsigyjančius, parduodančius asmenis ir asmenis, ieškančius potencialių pirkėjų, būtina nustatyti asmenų, t. y. šį nusikaltimą padariusių įstaigų, įmonių ir organizacijų darbuotojų, kaltę. Perkant ir parduodant asmenį nusikaltimo subjektas yra ir pardavėjas, ir pirkėjas, dovanojimo atveju – davėjas ir gavėjas, tai yra visais atvejais turi būti dvi šalys.
6. Sąvoka, jei toks yra žinių vienetas, sudarytas iš vieno požymių derinio; terminas arba techninis žodis – žodinis bendrosios srities termino įvardijimas. Jis gali būti interpretuojamas skirtingai įvairiose šalyse. Svarbus vaidmuo tenka ir kultūrinėms ypatybėms – Vidurinė Azija, arabų šalys ir pan. Pavyzdžiui, Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso 133 straipsnio 1 dalis apibrėžia prekybą žmonėmis taip: Už tai, kad asmuo yra priverstas tuoktis, dirbti neįprastomis sąlygomis, užsiimti prostitucija, elgetauti, daryti nusikaltimą ar vykdyti bet kokią kitą atgrasią prievolę, gaunant finansinę naudą ar jos negaunant, taip pat už asmens laikymą tokioje padėtyje, jei veika padaroma atimant laisvę, naudojant smurtą, apgaulę, grasinimą pakenkti, priklausomybę nuo kito asmens, bejėgiškos būklės ar pažeidžiamos būklės išnaudojimą. Sudėties charakteristikos, įrodinėjimo objekto aplinkybės, duomenys, padedantys nustatyti nusikaltėlį – požymiai susiję su šiomis objektyviomis aplinkybėmis, požymiai kyla iš teisinių pozicijų, požymiai yra objektyviai apibrėžiami, požymių visuma yra subjektyvioji nusikaltimo sudėtis. Todėl nenorėčiau sutikti su

teiginiu, kad nusikaltimo (prekybos žmonėmis) kriminalistinės charakteristikos koncepcija yra subjektyvios mokslininkų nuomonės išraiška.

Policijos pareigūnų ir prokurorų tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimus anketinė apklausa

1. Jūs dirbate:
 - ☐ Policijoje
 - ☐ Prokuratūroje
2. Jūsų išsilavinimas:
 - ☐ Teisės bakalauras
 - ☐ Bakalauras (kitos studijų programos)
 - ☐ Teisės magistras
 - ☐ Magistras (kitos studijų programos)
 - ☐ Kita
3. Jūsų darbo stažas anksčiau nurodytoje darbovietėje:
 - ☐ Iki 1 metų
 - ☐ Nuo 1 iki 3 metų
 - ☐ Nuo 3 iki 5 metų
 - ☐ Nuo 5 iki 10 metų
 - ☐ Nuo 10 metų ir daugiau
4. Kiek apytiksliai vienoje byloje dirba pareigūnų, tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimą?
 - ☐ Iki 2 pareigūnų
 - ☐ Nuo 2 iki 4 pareigūnų
 - ☐ Nuo 4 pareigūnų ir daugiau
5. Kokia apytiksli prekybos žmonėmis ikiteisminio tyrimo trukmė?
 - ☐ Iki 6 mėnesių
 - ☐ Nuo 6 iki 12 mėnesių
 - ☐ Nuo 12 iki 18 mėnesių
 - ☐ Nuo 18 iki 24 mėnesių
 - ☐ Nuo 24 mėnesių ir daugiau
6. Kokiu būdu dažniausiai gaunama informacija dėl galimo prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo? (daug galimų variantų)
 - ☐ Kreipėsi nukentėjusysis

- ☐ Kreipėsi nukentėjusiojo artimieji (pvz. šeimos nariai, giminaičiai, draugai)
- ☐ Buvo gautas anoniminis pranešimas
- ☐ Kreipėsi nevyriausybinės organizacijos (pvz. „Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras“, „Lietuvos Caritas“, „Dingusių žmonių šeimų paramos centras“)
- ☐ Sulaikius įtariamąjį
- ☐ Iš užsienio teisėsaugos institucijų
- ☐ Informacija pasirodė žiniasklaidoje arba socialiniuose tinkluose
- ☐ Kita

7. Nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis dažniausiai būna:

- ☐ Pilnamečiai vyrai
- ☐ Nepilnamečiai vyrai
- ☐ Pilnametės moterys
- ☐ Nepilnametės moterys

8. Kokie pirminiai tyrimo veiksmai atliekami dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose? (daug galimų variantų)

- ☐ Nukentėjusiojo apklausa
- ☐ Liudytojo apklausa
- ☐ Įtariamojo apklausa
- ☐ Įvykio vietos apžiūra
- ☐ Asmens apžiūra
- ☐ Objektų tyrimas
- ☐ Daiktų, dokumentų išreikalavimas
- ☐ Prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju
- ☐ Asmens parodymas atpažinti
- ☐ Daiktų parodymas atpažinti
- ☐ Parodymų patikrinimas vietoje
- ☐ Krata
- ☐ Nusikalstamą veiką imituojuojantys veiksmai
- ☐ Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė
- ☐ Slaptas sekimas
- ☐ Kiti

9. Kokie tolimesni tyrimo veiksmai atliekami dažniausiai prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose? (daug galimų variantų)

- ☐ Nukentėjusiojo apklausa
- ☐ Liudytojo apklausa
- ☐ Įtariamojo apklausa
- ☐ Įvykio vietos apžiūra
- ☐ Asmens apžiūra
- ☐ Objektų tyrimas
- ☐ Daiktų, dokumentų išreikalavimas
- ☐ Prekybos žmonėmis aukos pripažinimas nukentėjusiuoju
- ☐ Asmens parodymas atpažinti
- ☐ Daiktų parodymas atpažinti
- ☐ Parodymų patikrinimas vietoje
- ☐ Krata
- ☐ Nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai
- ☐ Elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė
- ☐ Slaptas sekimas
- ☐ Kiti

10. Ar yra prekybos žmonėmis nusikaltimų pirminių, tolimesnių būtinųjų veiksmų atlikimo algoritmas?

Yra Nėra Nežinau

Pirminių veiksmų

Tolimesnių veiksmų

11. Ar tirdami prekybos žmonėmis nusikaltimus kreipiatės su pagalbos prašymu į:

Dažnai Retai Nesikreipiu

Užsienio valstybę

Tarptautinę organizaciją

Kitas teisėsaugos struktūras

Nevyriausybinių organizaciją

Visuomenę

12. Ar prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose liudytojams, nukentėjusiesiems taikomas anonimiškumas?

Visada Dažnai Retai Netaikau

Liudytojams

Nukentėjusiesiems

13. Ar prekybos žmonėmis nusikaltimų bylose liudytojams, nukentėjusiesiems taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės?

Visada Dažnai Retai Netaikau

Liudytojams

Nukentėjusiesiems

14. Ar prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais, lyginant su kitų bylų tyrimu?

- ☐ Taip
- ☐ Ne

15. Kokiais ypatumais pasižymi prekybos žmonėmis bylų tyrimas? (daug galimų variantų)

- ☐ Veikos kvalifikavimo sudėtingumas
- ☐ Ryšys su kitomis nusikalstamomis veikomis (pvz. dokumentų klastojimu, korupcija)
- ☐ Aukos identifikavimo sudėtingumas
- ☐ Nukentėjusiųjų asmenų parodymų keitimas
- ☐ Nukentėjusiesiems ir liudytojams taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės
- ☐ Įtariamųjų paieškos organizavimas užsienio valstybėse (įtariamųjų slapstymasis užsienyje)
- ☐ Organizuotas nusikalstamos veikos pobūdis (aukštas organizuotumo lygis)
- ☐ Transnacionalinis nusikaltimo pobūdis, lemiantis tarptautinį bendradarbiavimą
- ☐ Objektyvių duomenų, galinčių tapti įrodymais teisme, trūkumas
- ☐ Ilga tyrimo trukmė
- ☐ Kita
- ☐ Neturiu nuomonės

16. Iš kokių šaltinių gaunate informaciją apie prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus: (daug galimų variantų)

- ☐ Atitinkamų Policijos departamento ar Generalinės prokuratūros žinybinių aktų, instrukcijų ir pan.
- ☐ Kriminalistikos vadovėlių ir mokymo priemonių

- ☐ Mokslinių straipsnių
- ☐ Metodinės medžiagos, gautos kvalifikacijos tobulinimo (mokymų) metu
- ☐ Kolegų, turinčių didesnę patirtį tiriant šiuos nusikaltimus
- ☐ Kita

17. Ar teko bent kartą dalyvauti prekybos žmonėmis tyrimo mokymuose?

- ☐ Taip
- ☐ Ne

18. Ar prekybos žmonėmis mokymai yra privalomi?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

19. Ar yra pareigūnų/prokurorų specialistų, tiriančių konkrečiai prekybos žmonėmis bylas, t. y. besispecializuojančių minimų nusikaltimų tyrime?

- ☐ Taip
- ☐ Ne
- ☐ Nežinau

20. Kokie, Jūsų manymu, prekybos žmonėmis tyrimo kriminalistinės metodikos elementai yra labiausiai reikšmingi tiriant šias nusikalstamas veikas: (daug galimų variantų)

- ☐ Gautos pirminės informacijos apie prekybos žmonėmis nusikaltimą greita analizė ir kriminalinės žvalgybos ar pirminių tyrimo veiksmų atlikimas
- ☐ Kriminalistinių versijų kelimas
- ☐ Tyrimo veiksmų planavimas
- ☐ Prekybos žmonėmis kriminalistinės charakteristikos žinojimas
- ☐ Duomenų (įrodymų) rinkimas ir fiksavimas
- ☐ Kita

Policijos pareigūnų ir prokurorų tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimus bei mokslų daktaro – praktiko iš Ukrainos interviu klausimai

1. Jūs dirbate policijoje ar prokuratūroje?
2. Koks Jūsų išsilavinimas?
3. Koks Jūsų darbo stažas anksčiau nurodytoje darbovietėje?
4. Ar prekybos žmonėmis bylų tyrimas pasižymi ypatumais, lyginant su kitų bylų tyrimu? Jei taip, kokiais?
5. Su kokiomis problemomis (sunkumais) susiduriate tiriant prekybos žmonėmis nusikaltimus?
6. Jūsų nuomone, ar prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai lemia šių nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus)?
7. Jūsų nuomone, kaip būtų galima pašalinti Jūsų išvardytas prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus) arba bent jas sumažinti?

Policijos pareigūnų ir prokurorų tiriančių prekybos žmonėmis nusikaltimus bei mokslų daktaro – praktiko iš Ukrainos interviu atsakymai

Respondentas Nr. 1

1. Prokuratūroje.
2. Aukštasis.
3. Virš 15 metų.
4. Taip, prekybos žmonėmis (toliau – PŽ) bylos yra išskirtinės savo atskiromis detalėmis. Tam, kad atpažinti PŽ nusikaltimo požymius, reikia juos žinoti, būtina turėti žinių apie šią specifiką. Kartais atrodo pavienės detalės keistos, lyg kokio nusikaltimo sudėtis, bet jų visuma indikuoja, kad gali būti PŽ požymiai. Asmens pažeidžiamumo ir priklausomumo detalės svarbios tik šios kategorijos byloms, tokie požymiai neturi didelės reikšmės kitų nusikaltimų sudėčiai. Pasinaudojimas asmeniu kartais sunkiai atpažįstamas ir jo veiksmai vertinami kaip bendrininko ar organizuotos grupės nario atlikti veiksmai. Šio nusikaltimo požymiai yra daugiau vertinamojo pobūdžio, detalių rinkinys, kurios turi itin svarbią reikšmę vertinant kaip buvo pasinaudota žmogumi, kaip buvo pažeistos jo teisės, interesai ir pan.
5. Sudėtingiausia dirbti su PŽ aukomis dėl jų menko išprusimo, protinės negalios, priklausomybių ligų ir pan. Tokie asmenys negeba apibūdinti visko kas susiję su jo asmens išnaudojimu, pasinaudojimu, negeba savęs vertinti kaip pažeidžiamo, dažnai neįvertina kitų asmenų elgesio, kuris nukreiptas prieš juos ir pan. Sudėtinga dirbti ir su pareigūnais, kurie nėra susipažinę su šio nusikaltimo specifiką, neturi bazinių žinių. Taip pat sudėtingiausia atlikti PŽ aukų apklausas, nes joms turi būti pasiruošta iš anksto ir itin kruopščiai (ko iš esmės niekas nedaro), ir be abejo, jos turi būti atliekamos asmenų, kurie turi PŽ nusikaltimo tyrimo bazines žinias.
6. Šito klausimo nelabai suprantu, bet atsakant kaip suprantu, galiu pasakyti, jog PŽ ypatumai turi įtakos PŽ tyrimo sunkumams. Gebėjimas išvelgti visas detales rodo, kad tyrėjas turi supratimą apie šio nusikaltimo tyrimą. Bet, jei nežino šio nusikaltimo niuansų, tai negali tinkamai ir ištirti, kas ir sudaro pagrindinius sunkumus. Taip pat, PŽ aukų specifiniai elgesio niuansai sudaro nemažą dalį sunkumo tyrimo stadijoje.
7. Jūsų nuomone, kaip būtų galima pašalinti Jūsų išvardytas prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas (sunkumus) arba bent jas sumažinti? Pašalinti ar sumažinti problematiką PŽ

srityje galima tik su kvalifikaciją turinčiais pareigūnais, prokurorais. Kalbame tik apie tyrimo stadiją, tad joje turi dalyvauti savo darbą išmanantys subjektai. Tyrimo problematiką sumažina įvairūs seminarai, mokymai, praktinių pavyzdžių analizavimas ir pan. Tad, būtina išklausti pagrindinę medžiagą susijusią su PŽ nusikaltimų tyrimo aspektais. Be to, būtina iki tol pasiskaityti, paanalizuoti PŽ nusikaltimo sudėtį pradedant BK 147 str. ir baigiant 148 straipsniu, 307 straipsniu. Jie tarpusavyje labai giminingi, todėl reikia atkreipti dėmesį į visus šiuos straipsnius.

Respondentas Nr. 2

1. Dirbu policijoje.
2. Aukštasis universitetinis (magistras).
3. Daugiau nei 20 m.
4. Dažnai bylos pasižymiu tarptautiniu mastu, nes nusikaltimai vykdomi išvežant asmenis į užsienį; šių nusikaltimų aukos paprastai būna atskirtos nuo standartinės socialinės aplinkos, priklauso rizikos grupėms, būna menko išsilavinimo, nemoka užsienio kalbų, dažnai nė nesupranta, kad tapo prekybos žmonėmis auka.
5. Ilgi tyrimai, nes dažnai būtina surašyti ETO ar TPP, gauti duomenis iš užsienio valstybių. Pačios nusikaltimo aukos ne visada linkusios bendradarbiauti, duoti parodymus, atsisako tai daryti dėl įvairių priežasčių (netiki, kad gali būti įvykdytas teisingumas ir kalti asmenys bus nubausti, arba tiesiog nelabai supranta, kad tapo aukomis ir nieko nenori).
6. Iš dalies tai, nes tarptautinis elementas lemia gana ilgą tyrimo terminą, o socialiai pažeidžiami asmenys ne visada linkę duoti parodymus, o tai apsunkina įrodinėjimo procesą arba jį daro neįmanomu.
7. Stiprinti švietėjišką darbą mokymo įstaigoje, taip pat skatinti savivaldybių specializuotų institucijų prevencinį darbą su šeimomis, bei mokyklose. Teisėsaugos institucijos turėtų aktyviau bendradarbiauti tarpusavyje, ypač tarptautiniu lygiu.

Respondentas Nr. 3

1. Policijoje.
2. Aukštasis Universitetinis.
3. 24 metai.
4. Taip. Ypatumai – nukentėjusiųjų pažeidžiamumas, specifinis ir sudėtingas įrodymų rinkimas.
5. Atsakyta 4-ame klausime.
6. Taip.
7. Iš dalies bandyti pašalinti, kas liečia – specifiškumą – apmokinti šių bylų tyrimų.

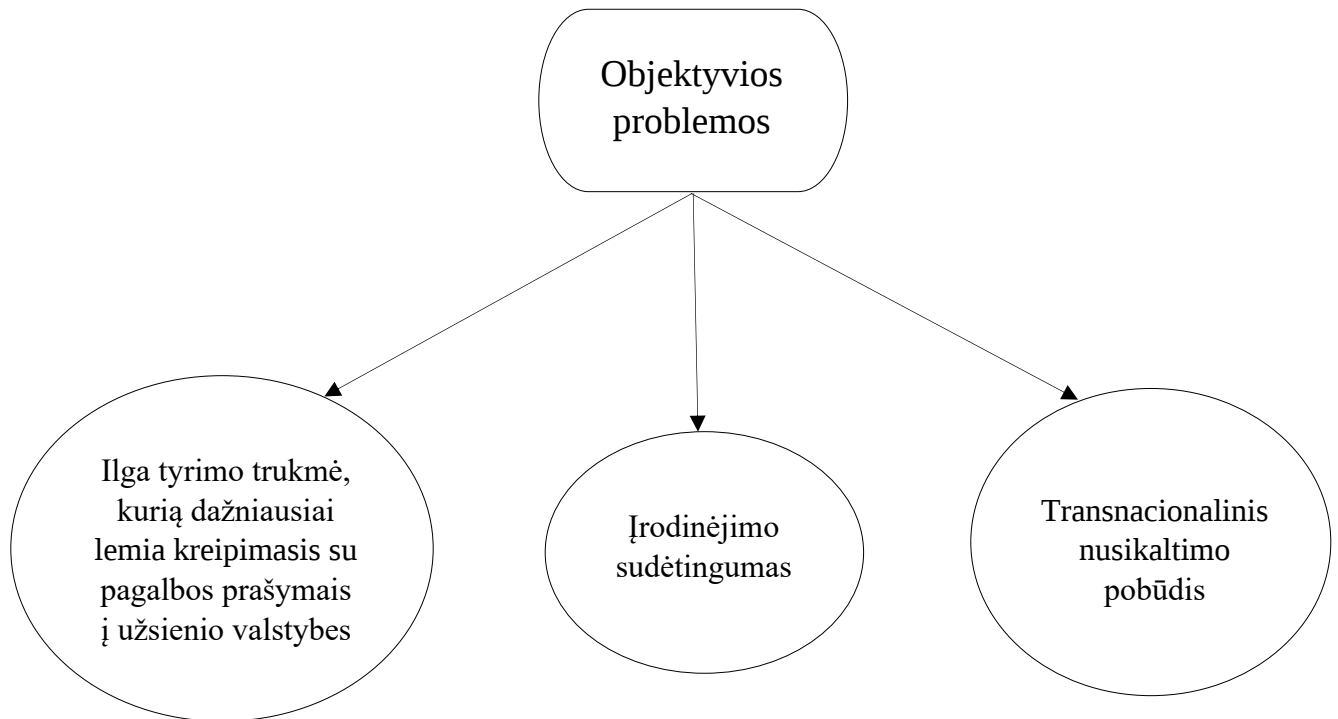
Respondentas Nr. 4

1. Policijoje.
2. Aukštasis universitetinis.
3. 21 m.
4. Sudėtingi tyrimai; didelė apimtis; jei tyrimas tarptautinis, jis užsitęsia, tai įtakoja tyrimui naudingos informacijos savalaikį gavimą; reikalinga įtraukti daug „socialinių partnerių“.
5. Sudėtinga nukentėjusiajam emocine, psichologine prasme, baimė pakartotinai nukentėti, todėl tyrimo metu gaunama mažai duomenų iš nukentėjusiųjų; tyrimui reikšmingos informacijos savalaikis gavimas.
6. Taip.
7. Tarptautiniuose tyrimuose galėtų bendradarbiauti šalių specialios institucijos, gebančios išskirtinai dirbti tik su prekybos žmėnėmis bylomis, kas įtakotų nepertraukiamą ryšį, bendradarbiavimą. Labai svarbus ir informacijos skleidimas socialiniu lygmeniu apie prekybos žmonėmis rūšis, būdus.

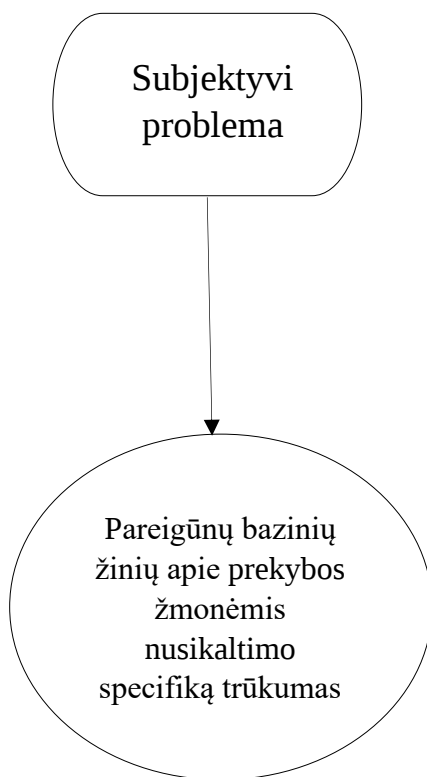
Respondentas Nr. 5

1. –
2. –
3. –
4. –
5. Pagrindinė problema – įrodinėjimo ir atliekamų tyrimo veiksmų kokybės problema. Tyrimo veiksmų atlikimo problema siejama su ikiteisminio tyrimo teisėjo kompetencija. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjas sankcionuoja kratos atlikimą, tačiau kratą galima atlikti tik vieną kartą, jeigu kartos atlikimo protokole padaromos kokios spragos, netikslumai, šių klaidų nebegalima ištaisyti. Tai yra viena iš rimčiausių šių nusikaltimų tyrimo problemų. Kita didelė problema yra susieta su tuo, kad tai yra nusikaltimai, kurių pasekmės yra kitose šalyse, todėl labai svarbu, kad būtų glaudus bendradarbiavimas tarp dviejų, o gal ir daugiau, šalių teisėsaugos institucijų. Taigi problema – transnacionalinis nusikaltimo pobūdis, nes žmonės yra gyvenami į kitas valstybes. Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika yra labai reikšminga ir tam tikrų veiksmų algoritmus privalo žinoti tiek vienos, tiek kitos šalies pareigūnai. Įrodinėjimo problema – gauti tam tikrą informaciją yra sudėtinga, nes ją reikia gauti iš kitos šalies, su kuria gali būti sudaryta bendradarbiavimo sutartis arba ne. Tyrimo veiksmų kokybės (jų įforminimo) problemos gali atsirasti: pirma, dėl nedidelės pareigūnų patirties, dažnai tyrėjai turi 2–3 metų darbo patirtį, antra, po 3 metų darbo praktikos pas kai kuriuos pareigūnus matoma profesinė deformacija, kuri yra susieta su tuo, kad žmonės formaliai žiūri į savo darbą, dirba pagal tam tikrą šablono, tačiau kiekvienas nusikaltimas yra individualus ir unikalus, todėl niekada nepasikartoja visų elementų kompleksas.
6. –
7. Reikia kelti tam tikrų pareigūnų kompetenciją ir labai svarbus yra dalykas, kad mes privalom ruošti tam tikrą metodinę medžiagą ne studentui, bet atitinkamos srities pareigūnui (operatyviniam pareigūnui, tyrėjui ir t. t.). Tokia metodinė priemonė – vadovas, kuriuose būtų nurodyta kaip reikia elgtis tam tikrose situacijose. Toks vadovas – stalo knyga, kurią tyrėjas turėtų pasidėjęs ant darbo stalo ir prireikus galėtų atsiversti. BK, BPK surašyta tik trumpa informacija apie tam tikras veikas ir reglamentuoja procesinius veiksmus, o, pavyzdžiui, minėtoje metodinėje knygoje galėtų būti nurodyta kaip atlikti apklausą, kokia tvarka, kokius įrodymus galima pateikti, kokių nerekomenduojama pateikti ir pan. Tokia informacija negali būti pateikiama per įstatymą ar mokymo universitetuose metu.

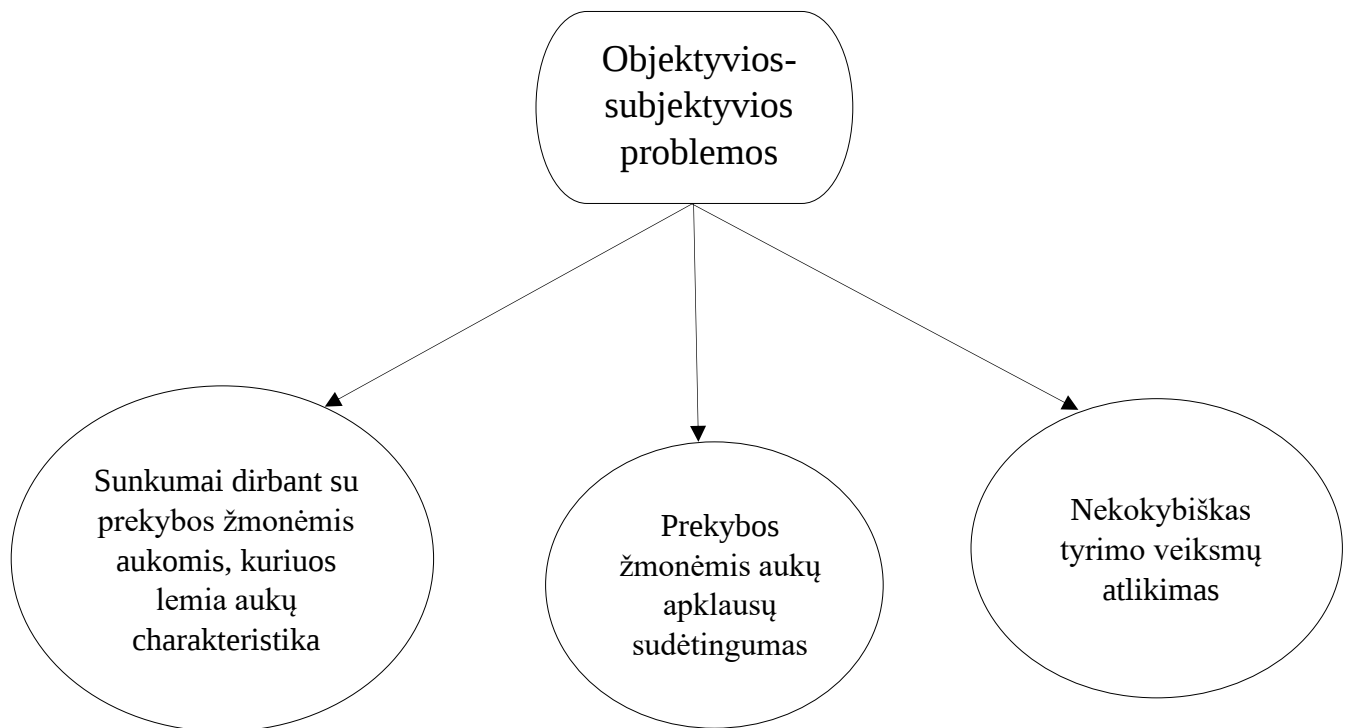
1 Schema. Objektyvios prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos

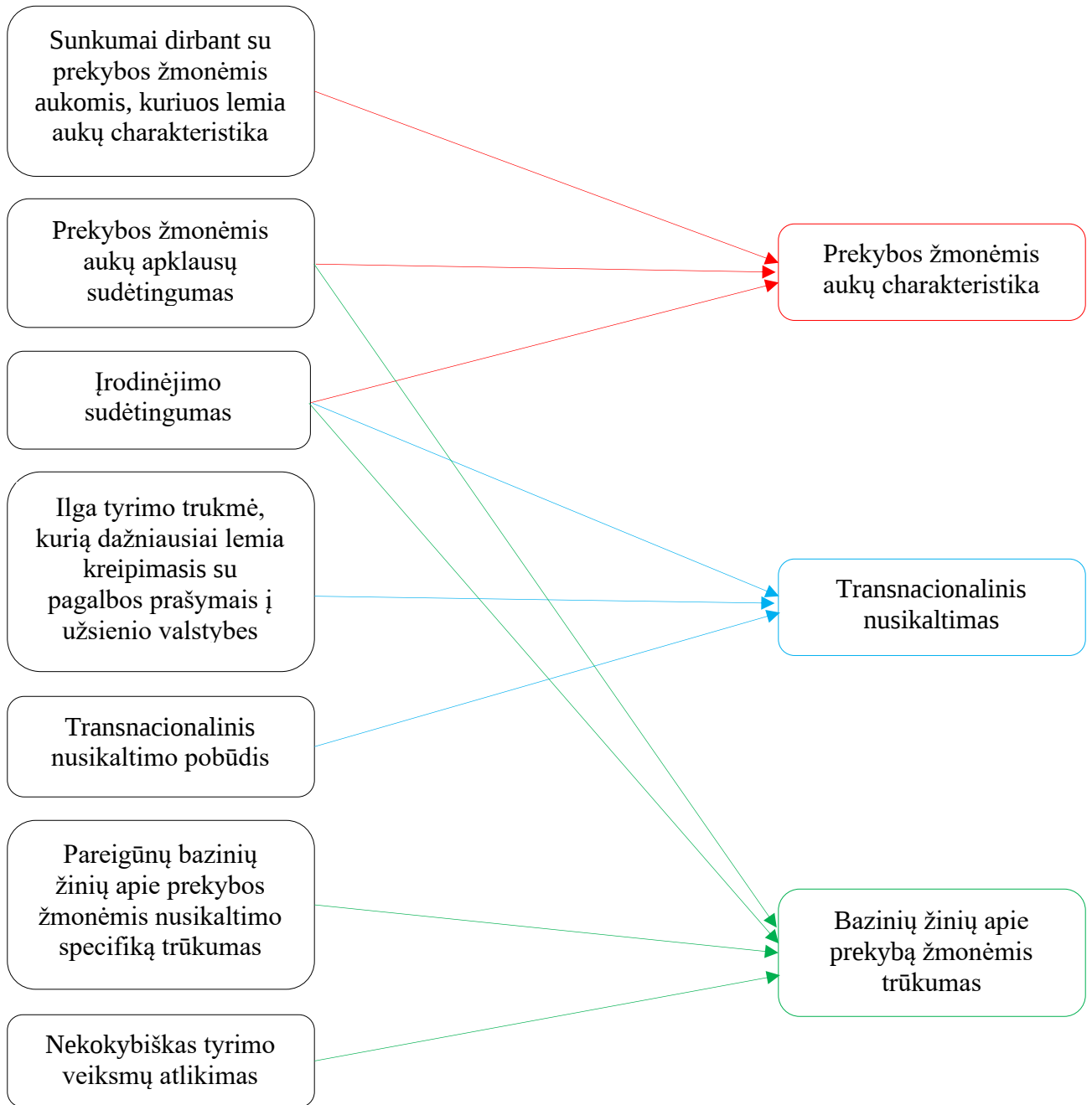
2 Schema. Subjektyvi prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problema

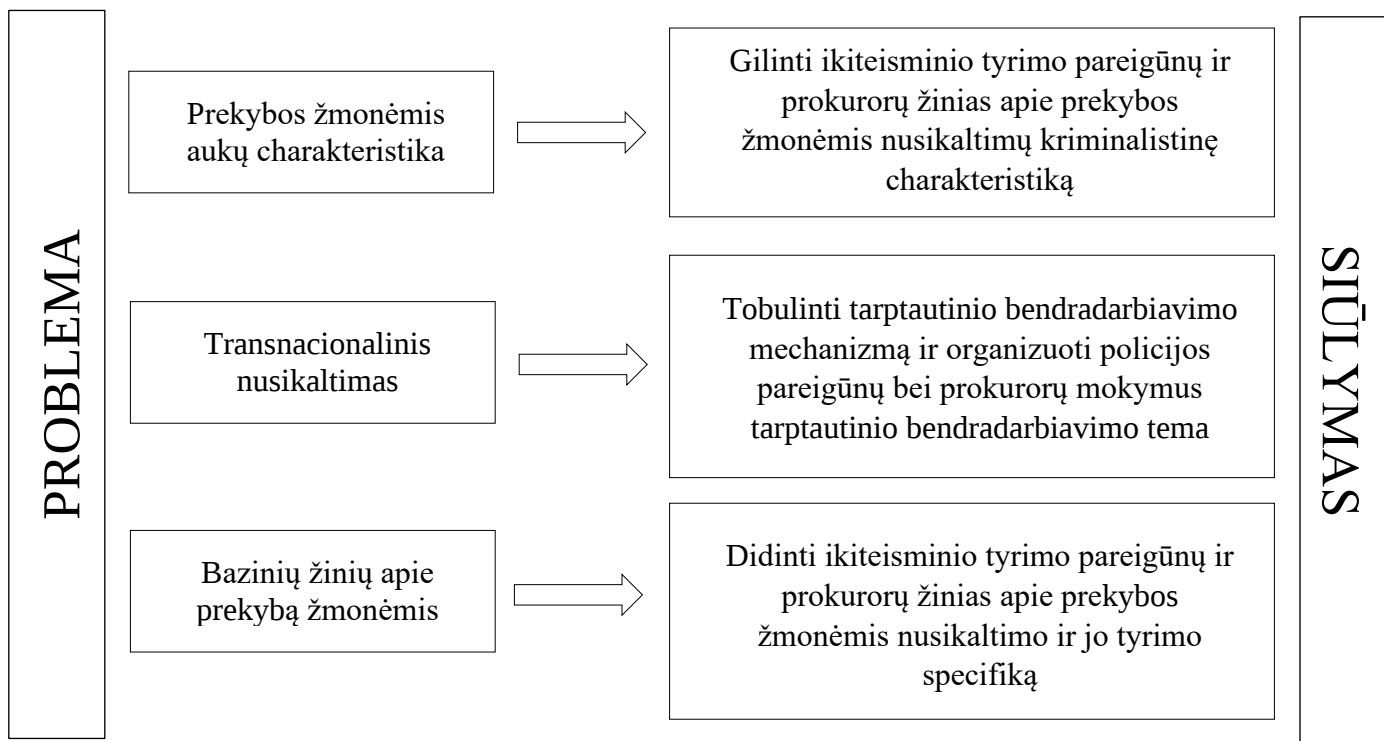
3 Schema. Objektivos-subjektyvios prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos

4 Schema. Opiausios prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemos

5 Schema. Siūlomos prekybos žmonėmis tyrimų tobulinimo (problemų šalinimo ar bent jų sumažinimo) kryptys

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Prekyba žmonėmis – tai šiuolaikinė vergovė, kuri yra nesuprantama XXI amžiaus žmogui, gyvenančiam teisinėje valstybėje. Šia vergove – nusikaltimu – pažeidžiamos prigimtinių žmogaus teisės – teisiniai gėriai (vertybės), kurie įtvirtinti daugelio šalių konstitucijose ir tarptautiniuose teisės aktuose. Vykstant nesustabdomam globalizacijos procesui didėja tarpvalstybiniai mainai ir tobulėjimas įvairiose srityse, kuriuo pasinaudoja nusikaltimus darantys asmenys.

Šiai pasaulinio masto problemai, kuri egzistuoja ir Lietuvoje, gvildinti skirtas magistro baigiamasis darbas tema „Prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai“, kurio objektas – prekybos žmonėmis reiškiny. Tyrimo tikslas – išanalizuoti prekybos žmonėmis tyrimo ypatumus, įvertinant kovos su prekyba žmonėmis tarptautinius, regioninius, nacionalinius teisės aktus ir išnagrinėjant prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimo metodiką bei šiandienines problemas. Šiam tikslui pasiekti iškelti tyrimo uždaviniai: atskleisti prekybos žmonėmis sampratą; įvertinti Lietuvos teisės aktų, reglamentuojančių kovą su prekyba žmonėmis bei juos lėmusių Europos Sąjungos ir kitų tarptautinių teisės aktų, turinį; išnagrinėti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodikos aspektus; išanalizuoti problemas, su kuriomis susiduria teisėsaugos institucijų pareigūnai ir prokurorai atlikdami prekybos žmonėmis ikiteisminį tyrimą bei pasiūlyti jo tobulinimo kryptį.

Teorinėje darbo dalyje atlikus mokslinės literatūros analizę daroma išvada, kad prekyba žmonėmis yra fenomenalus socialinis reiškiny – nelegalus žmonių pirkimo-pardavimo „verslas“, kurio atsiradimas ir klestėjimas priklauso nuo socialinių-ekonominių priežasčių. Atlikus tarptautinių, Europos Sąjungos ir nacionalinių dokumentų analizę prieita prie išvados, kad Lietuva pasirašė ir ratifikavo tarptautinius kovos su prekyba žmonėmis dokumentus, kurių reikalavimus ji įvykdė, tačiau pasirinkdama pažeisti juridinės technikos – normos glaustumo – reikalavimus, todėl buvo pateikti konkretūs prekybos žmonėmis normos koregavimo variantai. Remiantis atlikta literatūros šaltinių analize ir interviu duomenimis prieita prie išvados, kad nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos koncepcijos įvairovė yra gausi, tačiau dauguma mokslininkų sutaria, kad svarbiausia yra ne ją sudarančių elementų skaičius, bet juos siejantys koreliaciniai ryšiai, taip pat buvo pateikta nauja prekybos žmonėmis nusikaltimų kriminalistinės charakteristikos struktūra. Atlikus anketinę apklausą išskiriami pagrindiniai prekybos žmonėmis bylų tyrimo ypatumai. Remiantis ekspertų interviu rezultatais daroma išvada, kad prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo problemas lemia šių nusikaltimų tyrimo ypatumai. Prieita prie išvados, kad opiausios problemos yra: prekybos žmonėmis aukų charakteristika; transnacionalinis nusikaltimas ir bazinių žinių apie prekybą žmonėmis trūkumas. Šioms problemoms šalinti ar bent jas sumažinti pateikiami siūlomai – tyrimo tobulinimo kryptys.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Human trafficking is modern slavery, that is incomprehensible to a 21st century person living in a legal state. This slavery – a crime – violates natural human rights – legal goods (values) that are established in the constitutions of many countries and international law. The unstoppable process of globalization is increasing cross-border exchange and improvements in various fields, which are being exploited by perpetrators of crime.

This global problem, which also exists in Lithuania, is addressed in the master's final thesis on the topic „Particularities of human trafficking investigation“, the subject – the phenomenon of human trafficking. The aim of the research – is to analyse the peculiarities of the human trafficking investigation, evaluating the international, regional, national legislation on combating trafficking in human beings and examining the methodology of the human trafficking crime investigation and today's problems. To achieve this goal, the research tasks were set: to reveal the concept of human trafficking; evaluate the content of Lithuanian legal acts regulating the fight against human trafficking and the European Union and other international legal acts that have influenced it; to examine aspects of the methodology of investigation of human trafficking crimes; to analyze the problems encountered by law enforcement officials and prosecutors during the pre-trial investigation of human trafficking and to suggest directions for its improvement.

In the theoretical part of the thesis, the analysis of scientific literature concludes that human trafficking is a phenomenal social expression – an illegal „business“ of buying and selling people, the emergence and prosperity of which depends on socio-economic reasons. The analysis of international, European Union and national documents concluded that Lithuania has signed and ratified the international documents against human trafficking, the requirements of which it fulfilled, but by choosing to violate the requirements of legal technique – the brevity of the norm – therefore specific options for adjusting the norm of human trafficking were presented. Based on the analysis of literature sources and interview data, it was concluded that there is a wide variety of the concept of criminalistic characteristics of crimes, but most scientists agree that the most important thing is not the number of elements that make up the concept, but the correlations that connect them, and that a new structure of the criminalistic characteristic of the human trafficking crime was presented. The questionnaire survey highlighted the main features of the investigation of trafficking in human beings cases. Based on the results of experts interviews, it is concluded that the problems of the investigation of human trafficking crimes are determined by the peculiarities of the investigation of these crimes. It was concluded that the most pressing problems are: the characteristics of the victims of human trafficking; the

transnational crime and the lack of basic knowledge about human trafficking. In order to eliminate these problems or at least reduce them, the directions for improving the investigation are presented.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2023-05-02

Kaunas

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Viešojo saugumo akademijos Teisės ir policijos veiklos (specializacija: ikiteisminis procesas) studentė Gertrūda Kaminskaitė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Prekybos žmonėmis tyrimo ypatumai“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)